२ ૩ાા (૨૬)

સમર્થ શાસ્ત્રકાર આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્ર-
સૂરીશ્વરજી મહારાજના જીવનચરિત્ર સહિત, એમણે રચેલ

શ્રી યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય

ની પીઠિકા પરના વ્યાખ્યાનો

— વ્યાખ્યાનકાર —
સિદ્ધાન્તમહોદધિ પ પૂ આચાર્યદેવ શ્રી વિજયપ્રેમ-
સૂરીશ્વરજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન
પૂ મુનિરાજ શ્રી ભાનુવિજયજી મહારાજ

પ્રકાશક
શ્રી મોતીશા જૈન ચેરીટીઝ
સેક્રેટરી ડી. કે. શાહ
ભલેશ્વર-લાલબાગ,
મુબઈ-૪

વીર સ ૨૪૭૯] કિંમત બે રૂપીયા [વિ સ ૨૦૦૯

ઉપોદ્‌ઘાત

સિદ્ધાન્તમહોદધિ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રી વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબનું વિ. સં. ૨૦૦૭નું ચાતુર્માસ લાલબાગ ઉપાશ્રયમાં થયું. તે પ્રસંગે પોતાના વિશાલ શિષ્યપરિવારનો જ્ઞાન-સ્વાધ્યાય ચાલવા ઉપરાંત, ગૃહસ્થ વર્ગને 'શ્રી યોગદૃષ્ટિ-સમુચ્ચય' જેવા મહાન ગંભીર યોગગ્રન્થ ઉપરનાં દુર્લભ વ્યાખ્યાનો સાંભળવાનો લાભ મળ્યો. વ્યાખ્યાન પૂ. આચાર્યદેવની આજ્ઞાથી એઓશ્રીના શિષ્ય પૂ. મુનિરાજ શ્રી ભાનુવિજયજી મહારાજ આપતા હતા. એનાં અવતરણ એઓશ્રીના શિષ્ય પૂ. મુનિ શ્રી ભદ્રગુપ્ત વિજયજી મહારાજે કરી લીધેલાં. તેના પર સુધારો વધારો થઈને પીઠિકાનો ભાગ આ ગ્રન્થરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય છે.

શ્રી 'યોગદૃષ્ટિ' ગ્રન્થ ૧૪૪૪ શાસ્ત્રના પ્રણેતા, ગંભીરવચનશાલી, આચાર્યપુરંદર શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે રચ્યો છે. ગ્રન્થ ઘણો ગંભીર ભાવવાહી છે, આત્માને અતીવ લાભકારી છે, સામાન્ય જીવોને શું, કે પણ વિદ્વાનોને શું, સૌને અતિ બોધક છે. એના પર બાળજીવોને ય સમજી શકાય એવાં વ્યાખ્યાન પૂ. મુનિરાજ શ્રી ભાનુવિજયજી મહારાજે મુંબઈમાં આપેલાં. આખા ગ્રન્થ પરનાં તે વ્યાખ્યાનો એટલા બધા વિસ્તારથી થયેલાં છે, કે એ બધા વ્યાખ્યાન એક જ પુસ્તકમાં આપી શકાવાં મુશ્કેલ છે. તેથી આ પહેલા પુસ્તકમાં, ગ્રન્થની પીઠિકા રચતાં ગ્રન્થકાર મહર્ષિએ વર્ણવેલ જે ધર્મકાય, કર્મકાય અને તત્ત્વકાય; તથા ઈચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ અને સામર્થ્યયોગ: એનાં ઉપરનાં વ્યાખ્યાનો પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં છે. સાથે પુસ્તકમાં પ્રારંભે ગ્રંથકાર મહર્ષિ આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના જીવન ચરિત્રના વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યા છે.

—પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા

પાનુ વિષય

પાનુ વિષય

ઇત્યાદિ વસ્તુસ્થિતિનું એમાં સુંદર નિરૂપણ છે. ગ્રન્થ આમ તો શબ્દથી ઘણો નાનો, પરંતુ અર્થથી મહા ગંભીર અને વિશાળ છે. આમાં નવાઈ નથી. કેમકે આચાર્યદેવ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજના વચનો સૂત્ર જેવાં તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એઓશ્રીએ આગમો ઉપર અને પૂર્વાચાર્યોના શાસ્ત્રો ઉપર રચેલ વિવેચનની ભાષા પણ સૂત્ર જેવી છે; ટુંકી અને અર્થગંભીર છે. યોગદૃષ્ટિ વગેરે શાસ્ત્રો એવાં અનુપમ કોટિના છે, કે જો એના પર હાર્દિક પ્રેમ જાગી જાય અને એનું શ્રવણ થાય, તો અધ્યાત્મભાવની નિર્મળતા અપૂર્વ નીપજે. પછી તો એ રંગ વધતાં વધતાં, સંવેગવિરાગ અસ્થિમજ્જા જામી જાય. એના યોગે ભવાંતરે ભવ એવો મળે, કે જન્મથીજ આત્માની પરિણતિ સારી ઉંચી અને પવિત્ર હોય, આત્મા અનાસક્ત યોગી બની જાય.

ગ્રન્થકર્તાનો પરિચય :

આચાર્ય ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજની જીવન-ઝરમર

આચાર્યપુંગવ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ પૂર્વે કેવી સ્થિતિમાં હતા, અને કેવું સામાન્ય નિમિત્ત મળતાં શાસનને કેવા સમર્પિત અને શાસનપ્રભાવકની અવસ્થાએ પહોંચ્યા, એ બધું તો જાણો છો ને? શાસનને સમર્પણ એ એક મોટી વસ્તુ છે. જૈન કુળમાં જન્મવા છતાં એ આપણને મુશ્કેલ લાગે છે. ત્યારે ખબર છે ને કે આ સૂરિજી મહારાજ જન્મે જૈન કુળના નહોતા, ધર્મે જૈન નહોતા, જૈન મિત્રોના કે સાધુઓના પરિચયમાં નહોતા, તમારી માફક સેંકડો તો શું, પણ થોડાય જૈન વ્યાખ્યાન એમણે સાંભળ્યા નહોતા, છતાં કેવું આત્મપરિવર્તન!! માત્ર જૈન ધર્મના પ્રશંસક નહિ, જૈન ગૃહસ્થ નહિ, અણુવ્રતધારી શ્રાવક નહિ, કિન્તુ મહાવ્રતધારી જૈન સાધુ બન્યા. આત્મા મોહ અને અજ્ઞાનના નિદ્રામાંથી જાગે ત્યારે અપૂર્વ જોમ અને ઝડપ સાથે નિજના

જડપક્ષી આત્માને પલટે છે! જન્મે બ્રાહ્મણ છતા એ એવા મૂર્ખ નહોતા, કે ભોળવાઈને જૈન બની જાય! ભણેલા હતા તે થોડુ નહિ હો ચાર વેદના અભ્યાસી અને ચૌદ વિદ્યાના વિશારદ હતા! વિદ્વત્તા એટલી બધી હતી કે એમને ખુમારી હતી કે જગતમા કોઈ એવુ શાસ્ત્ર નથી, કે જે પોતે ન સમજી શકે ખુમારી પાછી પોકળ નહિ એની પ્રતિજ્ઞા એમણે ગણી હતી, કે જો કોઈ શાસ્ત્ર ન સમજાય તો એ સમજવા માટે સામાના શિષ્ય પણ બની જવુ એમની જબરદસ્ત વિદ્વત્તાના યોગે એ ચિતોડના મહારાણાના સલાહકાર પુરોહિત બ્રાહ્મણ હતા આવી સ્થિતિમાથી એમણે જૈન સાધુપણુ લઈ જૈન શાસનની અજબ પ્રભાવના કરી! કયા સજોગોમા કેવો પુરુષાર્થ!

આત્મપ્રદેશમા જૈન શાસન રૂચ પચે સજળે તો?-સમ્યગ્દર્શનને ઝગમગત કરવા માટે આવા મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો ખમ ખમ વાચના સાભળના જેવા છે એથી શ્રદ્ધાબળ વધવા સાથે આત્માને કલ્યાણ માર્ગે નવનવી પ્રેરણા, ઉત્સાહ અને માર્ગદર્શન મળે છે પોતે અનુભવેલા જૈન શાસનના સારને એમણે ગહન શાસ્ત્રોમા વહેવડાવ્યો! અતત્ત્વોનુ સચોટ યુક્તિપૂર્વક અકાટ્ય ખંડન કરવા સાથે, તત્ત્વોનુ અદ્‌ભુત પ્રતિપાદન કર્યું ત્યારે વિચારો કે એમને વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રભુનુ શાસન કેવુ અસ્થિમજ્જા રુચ્યુ હશે! કેવુ પચ્યુ હશે! ને કેવુ સજ્યુ હશે! આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશે ને? ભૂલશો નહિ આ બધુ કોને? જાતના માન્યને! ઇતર શાસ્ત્રોના એકકાને! પોતાની અસાધારણ જ્ઞાનશક્તિના દૃઢ વિશ્વાસુને! એમનો વિદ્યાનો રસ એવો, કે મનમા નિર્ધાર 'જો સામાનુ શાસ્ત્ર ન સમજી શકુ, અને એ સમજાવનાર કહે કે 'ચાલો હજાર ગાઉ દૂર, ત્યા ભણાવીશુ! એવા કરતા રહેવુ પડશે,' તો પણ તયાર. 'શુશામ કા ન બનુ? શાસ્ત્રની વાત સાભળ્યા પછી સમજી શકુ નહિ ત્યાસુધી મારાથી જ પીને બેસાય નહિ'" એવી એમની વિદ્યા માટેની ધગશ હતી.

<u>માત્ર એક નવકારના અર્થની જિજ્ઞાસા છે?</u> :— વિદ્યાની ધગશ ને <u>જ્ઞાનનો રસ એવી ચીજ છે કે એ ધરાવનારાને તો ધનના અર્થી કરતાંય અધિક ખંત હોય છે, વિશેષ ઉદ્યમ હોય છે, અને અપૂર્વ આનંદ હોય છે.</u> એમ ન સમજતા કે 'હવે તો અમારી ઉંમર થઇ, અથવા જ્ઞાનની બાબતમાં અમારું મગજ ડલ (Dull) છે; અમારાથી શું થઈ શકે?' કેમકે બીજા ગંભીર મહાશાસ્ત્રો કે અતિસૂક્ષ્મ અને જટિલ તત્ત્વોની વાત તો નહિ, પણ એક નવકાર મંત્ર એવી અનુપમ વસ્તુ છે, કે એના અભ્યાસ માટેય ઘણું થઇ શકે; અને કરવા જેવું પણ છે.

<u>ત્યારે શું તમે એક નવકાર મંત્રનો ય સારો અભ્યાસ કર્યો છે?</u> લ્યો જોઉં, નવકાર મંત્રને ઉલટો બોલી જાઓ. જો જો હોં, સવળો યાદ કરી કરીને બોલતા મા. નથી બોલી શકતાને? માત્ર નવપદમાંય વાંધા? જુઓ ચૌદપૂર્વી પોતાના અગાધ શાસ્ત્રોનું પારાયણ પૂર્વાનુપૂર્વીથી અને પશ્ચાનુપૂર્વીથી કરી શકતા!! અસ્તુ! નવકારનો ભાવ તો જાણોને? લ્યો ત્યારે છેલ્લા ચાર પદોને અક્ષરથી બીલકૂલ યાદ કર્યા વિના એનો ક્રમસર ભાવ (અર્થ) બોલી જાઓ જો. એમ મુશ્કેલ છે, કેમ? પહેલાં મનમાં યાદ કરવું પડે છે કે 'એસો પંચ નમુક્કારો,' પછી અર્થ બોલી શકાય છે કે 'આ પાંચ નમસ્કાર.' ત્યારે પાંચે પરમેષ્ઠિના ગુણો ગણાવી જશો? નથી આવડતા ને? ત્યારે 'નમો' પહેલા કેમ? અને 'અરિહંતાણં' એવો બહુવચનનો પ્રયોગ શા માટે? અને 'નમો લોએ સવ્વ સાહૂણં'માં 'લોએ' અને 'સવ્વ' પદ કેમ મૂકયા? 'એસો નમુક્કારો' નહિ કહેતાં 'એસો પંચ નમુક્કારો' કેમ કહ્યું? નમસ્કાર તો પાંચ છે, તો 'નમુક્કારો' એવું એકવચન કેમ વાપર્યું? વગેરે પ્રશ્નોનો ઉત્તર કરશો?' નહિ? ઠીક ત્યારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું ધ્યાન કેવું કરવું જોઇએ એ કહેશો? શું એમનું એવું અનેકવિધ ધ્યાન કરી શકશો કે જેથી શ્રી સિદ્ધ-

ગિરિ જેવા તીર્થ ઉપર જ્યા અનેકાઅનેક પ્રભુપ્રતિમાના દર્શન મળે, ત્યા પ્રતિમાએ પ્રતિમાએ શ્રી અરિહતની જુદી જુદી વસ્તુ ધ્યાનમા આવે ? નમસ્કાર મહામત્રનો એકલાનો અર્થ-ભાવાર્થ ને રહસ્યાર્થ જાણવાની આતુરતા હોય અને યોગ્યસ્થળેથી જાણવાનો પુરુષાર્થ કરીએ, તો અલ્પ બુદ્ધિશક્તિ છતા ઘણુ ઘણુ જાણવા મળે તે એવુ, કે પછી તો અસાર ભૂલી જઈએ ! આ નમસ્કાર મહામત્રમ એવી અદ્ભુત શક્તિ છે કે એ જગતપ્રત્યેની આસક્તિને ચપટામા તોડી નાખે. ત્રણે લોકમા એવી કોઈ જડની પ્રલોભક વાત ન રહે કે જે આપણને આકર્ષી શકે ! ! શુ સમજ્યા ?

નમસ્કાર સાથેનો સબધ અતરાત્મા વાત કરે છે ? —આ તો વસ્તુના મૂલ્યની સમજ નહિ વસ્તુની કદર કે તેવી ગરજ નહિ, પછી વસ્તુ સાથે સબધ કે મેળ કેવો ? કહુ ? ઓરમાયો ! રેઢીઆળ ! ને માયનાગજો ! જ્યા કિંમતની સમજ છે, ત્યા આકર્ષણ પાકુ ! જવાબદારીનો ખ્યાલ જાગતો ! તિજોરીમાથી સ્વાર્થનો કળાલો વારવાર હાથમા આવે તો તે રાજી થઈ થઈને વારવાર જોવાય ! ખીસામા હાથ નાખો ને ઘડી ઘડી એની એ સોની નોટ કે ગૃહ-રાણીનો પત્ર હાથમા આવે, તો ચીવટ અને હર્ષસાથે નિરખાય વારવાર નિરખાય, એટલુ જ નહિ પણ એની સાથે અતરાત્મા મૌન વાત કરવા માડે 'બસ, હવે ફીકર નથી, આ મુસ્કેલી નહિ રહે, હવે તો આ સગવડ થઈ જશે ' વગેરે વગેરે ઘણુ વિચારાય ! આ શુ છે ? કળાલા, કરન્સી નોટ કે ખાતાના કાગળ સાથે હાર્દિક સબધ કહો ત્યારે શ્રી નમસ્કાર મહામત્રના પુસ્તક સાથે સબધ કેવો ? પણ જે સારી રીતે અતરાત્મા વાત કરી જાણે છે, તે અહિ બાહ્યાત્મા પણ વાત કરી જાણતો નથી અર્થાત્ એવુય નથી થતુ કે ' અહો કેવો સુદર નવકારનો ગ્રથ ! કેવા સુદર એના અક્ષરો અને પદો ! કેટલી બધી સરળ ભાષા ! ' ત્યા પછી અતરાત્માની વાત ક્યા રહી ? ' આ નવકાર

મંત્ર એટલે? મારાં ભવ ભવનાં દુઃખ કાપે! જન્મ-જન્મનાં પાપ કાપે! એની શરણામાં મરાય તો સ્વર્ગ-મોક્ષ મળે? કેવી આ મારી આંધળાની લાકડી! આંખની કીકી! કલેજાની કોર!" એવું એવું થાય. પણ ક્યારે? જિજ્ઞાસાથી નવકારનો અભ્યાસ થાય તો.

એક નવકારના ભાવની જિજ્ઞાસા રાખો તોય કેટલું બધું જાણવાનું છે? તત્ત્વની જિજ્ઞાસા કોઈ અદ્ભુત ગુણ છે. એના યોગે આપણે સમર્થ શાસ્ત્રકાર આચાર્ય ભગવંત શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજને મેળવી શક્યા છીએ. એઓશ્રીનું પ્રેરક જીવન જાણવું જોઈશે, જેથી પુરુષવિશ્વાસે વચનવિશ્વાસઃ એ ન્યાયે એમના જીવનના અતિ ઉત્તમ ગુણો અને ચર્યાને જાણવા ઉપરાંત, એમના ટંકશાળી વચનો પ્રત્યે હૃદય મુગ્ધ બની અત્યંત પ્રેમ અને આદર સાથે એમાંથી મહાન લાભ મેળવી શકાય.

જન્મ અને વ્યવસાય:—વિક્રમની છઠ્ઠી સદીની એ વાત છે. પૂર્વાવસ્થામાં ચિતોડના માનનીય પુરોહિત એ હરિભદ્ર બ્રાહ્મણ હતા. ચૌદવિદ્યામાં વિશારદ એવા એ અગ્નિહોત્રી હતા. અગ્નિહોત્ર એ યજ્ઞનું નામ છે. એમાં વેદના મંત્રોની જરૂર પડે. તે મંત્રોય વિશિષ્ટ ઉચ્ચારણથીજ બોલવા જોઈએ, એવી ત્યાંની વિધિ. હરિભદ્ર એમાં પાકા નિષ્ણાત! પુરોહિતને ચૌદવિદ્યાનું જ્ઞાન કેવું? પુસ્તકમાં રહેલું નહિ, પોકળ નહિ, પણ હૃદયસ્થ! આજની વિદ્વતા વિલક્ષણ છે. સો ગ્રન્થોની વાતો એક ગ્રન્થમાં લખી બહાર પાડે. આપણે પુછીએ 'આટલું બધું દોહન આપે ક્યારે કરેલું!' તો સામો સરળ હોય તો કહે કે "ગ્રન્થના અવગાહન-દોહન શાના? આ તો ગ્રન્થોની પ્રસ્તાવનાઓમાંથી તારવી નોટ્સ લખી રાખેલી, તેના આધારે સાક્ષીઓ ટાંકવાની! અને ભાષાની દૃષ્ટિએ, તવારિખની દૃષ્ટિએ, તે વખતના રીતરીવાજની દૃષ્ટિએ, ઇત્યાદિ અનેક દૃષ્ટિએ ચર્ચાવિચારણા કરી ગ્રન્થ દળદાર બનાવવાનો! વળી પરિશિષ્ટ આપી તેમાં સાક્ષી

ગ્રન્થોની લૉટની યાદી આપવાની !'' જુઓ આજની વિદ્વત્તા કેવી ! ગ્રન્થનો સારવિસ્તાર શો, અર્થ ભાવાર્થ તાત્પર્યાર્થ શો, એની કાઇ જ ખબર નહિ ! પુસ્તક કોઇ મહાન દર્શનશાસ્ત્રનુ સપાદિત કરવાનુ, પણ એમા સંપાદક તરીકે સ્થળે સ્થળે ટીપણીમા લખવાનુ કે 'આ શ્લોક અનુષ્ટુપ છે' અથવા 'તસ્ય' એટલે 'આત્મન' ! અથવા પાઠાન્તર તરીકે શુદ્ધ સાચા પાઠ ટીપણીમા મૂકવાના ! અને ઉપર મૂળ અખંડ ગ્રન્થમા પાઠ અશુદ્ધ મૂકવાના ! આ આજની વિદ્વત્તા ! ! લાયબ્રેરીમાથી પુસ્તકો લઈ ઈધર ઉધરના ટાચણ ઉતાર ભેગા કરી ગ્રન્થ લખ્યો પછી ગ્રથકારને કહો જોઈએ, કે 'અમારે તમારો ગ્રન્થ તમારા મુખે સાભળવો છે,' તે એ શુ કહેશે ? 'ગ્રથ વાચી લેજો, ન સમજાય તો પૂછજો' એજને ?

<u>વિલક્ષણ અભિમાન અને પ્રતિજ્ઞા</u> —શ્રી હરિભદ્ર પુરોહિતને ભણેલુ કઠસ્થ, હૃદયસ્થ હતુ ચૌદ વિદ્યાના પારગામી હતા હાક વાગતી હતી એમના નામની ! 'એવો કોઈ વિદ્વાન ન હોય કે મને જીતી શકે' એવુ એ માનતા 'બહાર વાદી તરીકે પડકાનારો કોઈ મારી સામે જો ભૂમિમા પેસી જાય તો કોદાળાથી જમીન ખોદી એને બહાર પકડી લાવુ પાણીમા પેસી જાય, તો જાળથી પકડી લાવુ એને, અને ગગનમા ચઢી જાય તો નિસરણીથી એને હેઠે ઉતારૂ અને શાસ્ત્રાર્થ કરી હરાવુ !'' આવી ખુમારીથી એ ચિહ્નરૂપ કોદાળી, જાળ અને નિસરણી સાથે રાખી ફરતા ઉપરાતમા આખા જબૂદ્વીપમા પોતાના સમાન કોઇ વિદ્વાન નથી, એ સૂચવવા જબૂવૃક્ષની લતાને પાસે રાખતા ! તેમજ આટલી બધી વિદ્યાથી રખેને પેટ ફાટી ન જાય, એ માટે સોનાનો પટ્ટો પેટે બાધી રાખતા ! આપણને લાગે કે આ બધુ પોકળ અથવા બડાઈ જેવુ હશે ! પણ ના, કઠોર વિદ્યાભ્યાસથી અને શાસ્ત્રોના હજી સુધીય રટણ–પરાવર્તનથી એવો એમણે વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, કે 'ભલે હુ બહારના બધા જે શાસ્ત્રો ભણ્યો નથી કે મે એ વાચ્યાય નથી, પણ આ પૃથ્વી ઉપર કોઇનુ એવુ વચન નથી

કે જે હું ન સમજી શકું!' આ વિશ્વાસ પણ નક્કર વિશ્વાસ હતો. કેમકે એવી એમને પ્રતિજ્ઞા હતી, કે જો હું કોઈનું વચન ન સમજી શકું, તો એ સમજવા એનો શિષ્ય બની જાઉં! કેવો આત્મ-વિશ્વાસ! અને કેવી કપરી તૈયારી! કોઈની સાથે વાદ થાય અને એનું ન સમજાય તો જ શિષ્ય થવાનું, એમ નહિ. પરંતુ વગર વાદે ય સામાન્ય રીતે કોઈના મુખથી એવુ સાંભળવામાં આવ્યું કે જે સમજમાં ન ઉતર્યું, તોય તે સમજવા તેના શિષ્ય થઈ જવાનું. પછી તે સામો યોગી સંન્યાસી હોય તો તેનાય શિષ્ય બનવામાં આંચકો નહિ!

<u>તમે કોના શિષ્ય?</u>:—પૂછો આત્માને કે આપણે કોના શિષ્ય? કોના સેવક થવા તૈયાર? જે પૈસા આપે, પરિવાર આપે, માનપાન આપે પ્રતિષ્ઠા આપે, શરીર પુષ્ટિ આપે તેના; એમજને? આ બધું શું? પુદ્ગલોના ખેલ, અને પાપના પાતાળ કૂવા! એજ કે બીજું કાંઈ? એ મૂકીને જ મરવાનું છે, એ તો ખબર છે ને? <u>નિજના પ્યારા આત્માને વિસારી જે જડની સાસરવાસરમાં પડ્યા છો, એના માટે અંતકાળે ખબર પડશે કે એમાંનું તમારૂં શું છે.</u> હરિભદ્ર વિપ્રે સહેજ સમજાવનારનાય શિષ્ય થવાનું રાખ્યું હતું. આપણને તો, ઠેઠ નવકારથી માંડીને શાસ્ત્રની ઝીણી વાતો સુધીનું રૂડું રૂપાળું જ્ઞાન સમજુતી ગુરૂએ આપ્યાં હોય, તોય એ ગુરૂના સાચા શિષ્ય, ભક્ત, કે સેવક થવાની વાત નહિ! ઉપરથી એમની સામે થતાં, એમને અવગણતા કે એમને નિંદી હલકા પાડતાં કંપ નહિ! કેવી દુર્દશા આ! <u>શાસન કેટલું ઉંચું મળ્યું અને આત્મા કેટલો બચો નીચે પાટલે! જગાડો અંદરના સુષુપ્ત અંતરાત્માને, સમજાવો એને દેવગુરૂધર્મના અણમોલ સંયોગની પ્રાપ્તિની વિશેષતા.</u> જડ સંયોગો તો અનંતવાર મળ્યા અને મૂક્યા, એથી શો હિ વળ્યો આત્માનો?

મિથ્યાત્વનો કેફ —હરિભદ્ર પુરોહિત એકવાર કેટલાય પાઠકો અને બ્રહ્મચારીઓના પરિવાર સાથે સુખાસનમા નગરમાર્ગે જઈ રહ્યા છે, ત્યા સામેથી તોફાને ચઢેલો હાથી ભાગ્યો જનાવરોને એ ભગાડી રહ્યો છ, દુકાન, મકાનોના દરવાજા તોડી રહ્યો છે, એ કેટકે લોકોને રડાવી રહ્યો છે, અને કેઈકને મૃત્યુના ભયથી મુઝાવી રહ્યો છે'! આવા હાથીને જોતા વિદ્વાન એવા પણ હરિભદ્ર ગભરાયા! સુખાસનમાથી કૂદી બાજુના જિનમદિરમા પેઠા ત્યા શ્રી વીતરાગ પ્રભુની પ્રશમરસ નીતરતી મૂતિ જોઈ આમના મદિરમા ઘુસવાથી ગજરાજના ઝપાટામાથી બચ્યા, એનો આભાર માનવાની તો વાત નહિ, પણ ઉપરથી મશ્કરીમા એ હલકા શબ્દો બોલે છે શાથી? શુદ્ધ દેવતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કે ગમ નથી આપણને સુદેવની પ્રાપ્તિ છે ત્યારે અફસોસ! કે કદર નથી!! કદર હોય તો, એમની સેવા, ભક્તિ અને આજ્ઞાપાલનમા શુ કમી રાખીએ? એમના પ્રત્યેના હેતમા વારવાર રોમાચ કેમ ન જાગે? હર્ષનાદ કેમ ન ઉઠે? આનદના આસુ કેમ ન ઉભરાય? એમના ઉપકારનો ખ્યાલ એમના પ્રત્યે આપણને સમર્પિત કેમ ન બનાવી દે?

વીતરાગના મશ્કરી —હરિભદ્ર બ્રાહ્મણ તો ગુમાનમા છે, મૂતિ તરફ જોઈ મશ્કરીમા કહે છે કે वपुरेव तवाऽऽचष्टे स्पष्ट मिष्टान्न-भोजनम्। नहि कोटरसस्थेऽग्नौ तरुर्भवति शाड्वल ॥ 'તારૂ શરીર જ સ્પષ્ટ કહે છે કે તુ મિઠાઈ ખાનારો છે,' એટલે? ભગવાનને એ કહે છે કે 'તમારૂ શરીર એવુ હૃષ્ટ પુષ્ટ છે, ચકચકતુ છે, કે તમે રોજ મિઠાઇ ખાતા હશો મીઠા ભોજન વિના લુખ્ખા ભોજનથી કે તપસ્યાથી આવા રગીલા શરીર હોય નહિ એમા એ દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે 'વૃક્ષમા અગ્નિ હોય તો વૃક્ષ લીલાછમ હોય નહિ જો ઝાડ લીલુછમ દેખાય, તો માનવુ જ પડે કે, એના મૂળમા અગ્નિ નહિ હોય' વિચારો કે કલ્પના કરવાની આવડતનો આ કેવો ભયકર ગેરઉપયોગ છે! કિમતી ચીજ મળ્યા પછી એનો

સદુપયોગ સુઝવા, એ ભાવી સદ્‌ભાગ્યની નિશાની છે; ત્યારે દુરુપયોગ સુઝવો એ આગામી અધઃપતનને સૂચવે છે. માટે 'કોને ખબર કાલ મારી પાસે આ બધું રહેશે કે કેમ?' એમ વિચારી આજે જ એનો સદુપયોગ કરી લેવા જેવો છે.

સાધ્વીજીની અમર ગાથા :—ગભરાઈ ઝુપાયેલા હરિભદ્ર વિપ્ર પછી તો શેરીમાં છોકરાં રમતાં જોઈ સમજ્યા કે હાથી ગયો લાગે છે; એટલે નિર્ભય થઈ ઘેર પહોંચ્યા. એક બે દિવસ બાદ એવું બન્યું કે રાજાનો મંત્રવિધિ પતાવી એ સાધ્વીજીના મુકામ પાસેથી પસાર થાય છે, ત્યાં સાધ્વીજીને આ ગાથા બોલતાં સાંભળે છે;

"चक्कीदुगं हरिपणगं पणगं चक्कीण केसवो चक्की ।
केसव चक्की केसव दु चक्की केसी य चक्की य ॥"

આનો અર્થ તો સહેલો છે, પણ જૈન પરિભાષા તેમને માહિત નથી; ઇતિહાસની ખબર નથી, તેથી સુંઝાય છે. આમાં અવસર્પિણીમાં બાર ચક્રવર્તી અને નવ વાસુદેવ (અર્ધ ચક્રવર્તી) થવાનો ક્રમ છે:–૨ ચક્રવર્તી–૫ વાસુદેવ–૫ ચક્રવર્તી–વાસુદેવ–ચક્રી–વાસુદેવ–ચક્રી–વાસુદેવ–૨ ચક્રી–વાસુ૦–અને ચક્રવર્તી, આ ક્રમે આ અવસર્પિણિમાં પહેલા બે ચક્રી ભરત અને સગર થયા, તથા છેલ્લો ચક્રી બ્રહ્મદત્ત થયો. અહીં શાંત સ્થિરચિત્તે ઘણો વિચાર કરવા છતાં હરિભદ્ર બ્રાહ્મણ આ સમજ્યા નહિ; તેથી એમને થયું કે 'આ શું ચક્કી ચક્કી કરે છે?' હવે સમજ ન પડી એટલે ભારે મુશીબત! કોને? વિદ્યાના અર્થીને, 'લાવ પૂછું', એમ કરી એ તો સાધ્વી પાસે જઈ વિનયથી કહે છે.

'માતા, આ ચક ચક જેવું તમે બહુ વાર બોલ્યા એ શું?'

સાધ્વીજી કહે છે, 'હે પુત્ર! સાંભળ, આ ભીના છાણે લીંપેલા જેવું નથી!'

વિપ્રનું મહાવિદ્વાન છતાં કેવું નમ્રભાવે અને માતાના સંબોધન સાથે પૂછવાનું! અને સાધ્વીજીનો કેવો આ સરળ છતાં ચતુર-

ઉત્તર ! કહેવુ છે એ કે આ કુભારનો ચાક નહિ, પણ કહ્યુ કે આ ભીના હાથે લીપેલુ નહિ ! હરિભદ્ર પુરોહિત તો ઓર મુઝાણા, પણ વિનયથી પૂછે છે, 'ત્યારે હુ એનો અર્થ સમજ્યો નહિ આપ ન સમજાવો ?'

સાધ્વીજી પુરોહિતના વિનયભર્યા પ્રશ્ન ઉપર પોતાની મર્યાદા બતાવે છે 'ભાગ્યશાળી છો, કે અર્થ સમજવા ઇચ્છો છો ! પરન્તુ અમને અભ્યાસ કરવાની ગુરુજીની અનુમતિ છે, પણ વિવેચન કરવાની આજ્ઞા નથી એટલે ગાથાનો અર્થ તો ગુરુજી આપી શકે'

જિજ્ઞાસા નાની છે ?–શાસ્ત્રપાઠનો અર્થ સમજવા ઇચ્છે છે, અને પૂછે, એ ભાગ્યશાળી, તમે વર્ષોથી સામાયિક, ચૈત્યવદન કે પ્રતિ-ક્રમણ કરો છો, પણ કોઇ દિ એનો અર્થ સમજવાની કે પૂછવાની ઇચ્છા થઈ ? શુ જઈને પૂછયું કે "ભગવત ! 'કરેમિભિતે'નો કે નમુત્થુણ નો કે 'વદિત્તુ' સૂત્રનો અર્થ શુ ?" કહોને કે એની કોને પડી છે ? પડી છે બજારની રૂખ-આંટીઘુટી સમજવાની, શેઠ-નોકર, વેપારી-ઘરાક વગેરેના દિલ સમજવાની વાહ જૈન જીવન ! આ પ્રખર વિદ્વાન તો 'પરશાસ્ત્રની વાત સમજ્યા વિના કેમ રહેવાય ?' એમ કરી 'માતા, માતા' કહેતા પૂછે છે ત્યારે એમના સદ્ભાગ્યે સાધ્વીજી પાણ કેવા ઉત્તમ મળ્યા 'અર્થ પૂછે છે, દીકરા ? ભાગ્યશાળી છો! પુરોહિત નવયુવાન હતો સાધ્વીજી વૃદ્ધ હતા, એટલે પુત્રનુ સબોધન 'અર્થ માટે ગુરુજીની પાસે જવુ પડે,' સાધ્વીના આ બોલે હરિભદ્રના મદને ગાળી નાખ્યો ! એ વાત્સલ્યભર્યા અને ગુરુ-નન્દ દૃષ્ટિ કરાવનાના બોલમા કેવો ચમત્કાર હશે ! બ્રાહ્મણ તો દિગ્મૂઢ બની ગયા વિચારે છે કે 'અહો ! ત્યારે આ શાસ્ત્રો કઈ જેના તેવાને મળે નહિ ! મહાન ભાગ્યવતને જ મળે ! તો એનો અર્થ કેમ અતિ ગહન અને કઠીન ન હોય ? એટલે એમને એમ એમા મારી મતિ ખુચેય શી રીતે ? બસ, મારે હવે એમના ગુરુજી પાસે જવુ પડશે ' ત્યારે

હવે ઘેર જવાની ઉતાવળ નહિ ? ના, અહિ એવી ભાંજગડો વચમાં લાવ્યા એટલે સમજો કે જે ઉત્તમ વસ્તુઓ આસમાનમાં લઈ જવા સમર્થ હતી, એની પાસેથી આપણા હાથ જ છોડાવી લીધા ! સાધ્વીએ ગુરુનું સ્થાન બતાવ્યું. સવારે ગુરુ પાસે જવાનો નિર્ધાર કરી ઘેર આવ્યા; પણ રાતના ઊંઘ ન આવી. મનમાં એ ગાથા, એ સાધ્વી, એવા વિદુષીની પણ ગુરુ પ્રત્યેની પરાધીનતા, વગેરે ઘુંટાયા કર્યું, અહો ! કેવી આજ્ઞાંકિતતા ! મારા જેવા શાસ્ત્રજ્ઞ અહીં અર્થ પૂછવા આવે ! અને અર્થ જાણવા છતાં તે બતાવીને જશ લેવાનું મન ન થાય ! કેવું આશ્ચર્ય ! એમને વિદ્વતા અને નમ્રતા ! ત્યારે મારે ? પંડિતાઈ અને ઘમંડ ! કેટલું અંતર !' ઘમંડ ન કરે તોયે, વિદ્વત્તા ચાલી જતી નથી, ઉલટું એ અંતરાત્મામાં વધુ પરિણત થાય છે. ત્યારે ઘમંડમાં તો, વિદ્વત્તાનો બહાર ઉપયોગ કરતા ફરવાનું, એટલે અંતરાત્મામાં શી રીતે એને પચાવાય અને પજળાવાય ? એ વિચારે છે કે 'આહા ! કેવો અપૂર્વ યોગ મને મળ્યો ! ત્યારે એમના ગુરુજી તો વળી કેવાય હશે ! એમની વિદ્વત્તા આગળ મારૂં ગજું શું ? .....હરિભદ્ર બ્રાહ્મણના આત્મામાં પરાવર્તન થયું. આનું. મૂળ કારણ સાધ્વીજીનો વિનય જોયો તે, ગુરુપારતન્ત્ર્ય જોયું તે.

રાત્રિના આંતરમંથન :—હરિભદ્ર પુરોહિતને આખી રાત નિંદ ન આવી. ગુરુ આચાર્યજી પ્રત્યેના સાધ્વીજીના વિનયે હૈયાને એવું આકર્ષી લીધું કે, 'હવે તો ક્યારે સવાર પડે, અને ગુરુજી પાસે જાઉં,' એ તલસાટ રહ્યા કર્યો. 'જો સાધ્વીજી આવા ગુણીયલ, ત્યારે ગુરુજી તો કેવા મહાન ગુણનિધિ હશે ! ગાથાનો અર્થ એ જાણે છતાં ન કહે ! એ ગંભીરતા અને આજ્ઞાંકિતતાની શોભા કેવી સરસ ! શું ત્યારે મોટાને કોરે મૂકી પોતે જ લેક્ચર કરવા બેસી જવું એમાં કોઈ શોભા છે ? વળી, એક ગાથા એવી રહસ્યમય કે હું એનો

ભાવ ન સમજી શકુ, ત્યારે સમસ્ત જૈન વાઙ્મય તો વળી કેવુય અને કેટલુય અદ્ભુત હશે? કેવાક અવર્ણનીય રહસ્યોથી ભર્યું પડ્યુ હશે! મારો ય એ ભાગ્યોદય કે આટલો ગાથાનો અર્થ ન સમજવાને લઈને જૈન શાસ્ત્ર સુધી પહોચવાની તક પામ્યો!

<u>પ્રભુના મદિર તરફ</u> —સવારના ઉઠી પ્રાભાતિક કાર્ય પતાવી, હરિભદ્ર પુરોહિત ચાલ્યા આચાર્યશ્રીના ઉપાશ્રયે ઉપાશ્રયની આગળ ભવ્ય જિનમદિર હતુ કષાયના તાપથી તપેલા અને વિષયાગ્નિથી બળેલા જળેલાને એ મહાન ઠડક આપતુ દુખીને દિલાસારૂપ, થાકેલાને વિસામારૂપ અને પાપીને પવિત્ર કરનારૂ આ દેરાસર પુરોહિતને એમને એમ શાનો જવા દે? જો કે આ તો તે જ મદિર છે કે જ્યા પૂર્વે મત્મા આવી આ પુરોહિતે વીતરાગની સુબુદ્ધમૂર્તિ જોઈ મિથ્યાભિમાની કરી મશ્કરી કરી હતી પરંતુ અત્યારે તો મદ ઉતરી ગયો છે, સાધુ પ્રત્યે આકર્ષણ થયું છે, તેથી એમના ધર્મસ્થાપક પ્રત્યે કેમ આકર્ષણ ન થાય?
મદિરમા જઈને હરિભદ્ર મોટા સ્વરે સ્તુતિ કરે છે —

> मूर्तिरेव तवाऽऽचष्टे स्पष्टं वीतरागताम्।
> नहि कोटरसंस्थेऽग्नौ तरुर्भवति शाड्वलः ।

તમે વીતરાગ છો એવુ હે ભગવન્! તમારી મૂર્તિ જ સ્પષ્ટપણે કહી રહી છે કેમકે ઝાડના પોલાણમા જો અગ્નિ હોય, તો ઝાડ લીલુછમ હોતુ નથી"

<u>જિનની મૂર્તિ પરથી વીતરાગતાની સાબિતિ</u> —વિદ્વાન હરિભદ્ર બ્રાહ્મણને હવે સાચુ ભાન થાય છે વિદ્વત્તા તો પૂર્વે પણ હતી, પરંતુ મિથ્યાત્વના જોરમા એ કલુષિત થઈ ગઈ હતી, તેથી ભગવાનના દેહને લપટરૂપ તરીકે દેખતો હતો હવે દૃષ્ટિમાંથી મિથ્યાત્વનો ઝેર નીકળી જવાથી એ જ મૂર્તિને પ્રશાંત અને નિર્વિકાર તરીકે દેખે છે તેથી કહે છે કે ભગવન્! તમારામા રાગદ્વેષાદિ

દૂષણો નથી, પરંતુ વીતરાગતા છે.' કારણ એ છે કે મૂર્તિ પર કોઈ પણ શસ્ત્રસંબંધ, સ્ત્રીનું સાન્નિધ્ય, વિકરાળતા કે દીનતા, હાસ્ય કે રોષ, ગીત કે નાટક, વગેરે કશુંજ દેખાતું નથી. એ જો હોય તો તો એના હિસાબે ભય, કામ, રૌદ્રતા, ચિંતા, હાસ્ય, કૌતુક, રાગાદિ વગેરે સંભવિત ગણાય. એટલે જેમ ઝાડના પોલાણમાં અગ્નિ હોવાના હિસાબે ઝાડ જરૂર સુકાઈ, કરમાઈ, કે બળી જાય, અને જો તેવી કોઈ સ્થિતિ ન હોય, પણ ઉલટું ઝાડ લીલુંછમ દેખાતું હોય તો અગ્નિનો બીલકુલ સંભવ ન મનાય; તેવી રીતે આ ભગવાનની મૂર્તિ પર સ્ત્રી શસ્ત્રાદિના કોઈ ચિહ્ન નથી દેખતા, તેથી માનવું પડે કે આ ભગવાનમાં રાગાદિ કોઈ પણ દોષનો સંભવજ નથી, તેથી એ વીતરાગ જ છે.

પુરોહિત હરિભદ્ર ખૂબજ ભીના હૃદયે વીતરાગ દેવાધિદેવનાં દર્શન કરે છે, વિનમ્ર વાણીથી સ્તુતિ કરે છે, અને પછી મંદિરમાંથી બહાર નીકળે છે.

<u>મહા કિંમતી મનની કદર:</u>–પ્રભુના દર્શન કરી હરિભદ્ર ઉપાશ્રયમાં ગયા. ત્યાં મંડપમાં બિરાજમાન આચાર્યપુંગવ શ્રી જિનભદ્ર સૂરીશ્વરજીને જોયા અંતરમાં હવે આત્મપરાવર્તનના યોગે ગડમથલ તો ચાલુજ હતી. મિથ્યા અભિમાનથી પોતાના આત્માની આજસુધી પોતેજ કરેલી જે કદર્થના, તે હૈયાને કોરી રહી હતી. એમ થતું હતું. મનને, 'અરે ! આજ સુધીના દિવસો મેં ખરેખર ! <u>વેડફી નાંખ્યા ! આત્માને મહાકિંમતી મળેલું મન, એનો કેવો ભયંકર દૂરૂપયોગ ચલાવે રાખ્યો!</u> જે મન દ્વારા ખામોશ અને નમ્રતા-મૃદુતાના સુંદર લાવો આત્મામાં રમતા કરી, ખૂબ અભ્યાસથી આત્મામાં એકમેક કરી શકાય, એની જગ્યાએ મેં આ અસહિષ્ણુતા અને અભિમાનમાં શું કરી નાંખ્યું ! જે મનથી જાતનું ગૌરવ આંકવાને બદલે પરમાત્માનું અને આવા સાધુસંતોનું ગૌરવ આંકી શકાય, અનુમોદી શકાય, અને

અનુપમ લાભ ઉપાર્જી શકાય, એવા મનથી છતી વિદ્વત્તાએ કેવી મૂર્ખાઇ અને મહાનુકમ્પાનીની કાર્યવાહી મે કરી ?" એ આવી આવી વિચારણામા એક બાજુએ વિહરી રહ્યા હતા, ત્યા બીજી બાજુ મહાન વિદ્વાન મુનિગણથી સેવાતા સૂરિજીના પાવન દર્શન થયા ! સૂરીશ્વર કેમ જાણે દેવોથી પરિવારેલા ઇન્દ્ર ન હોય ! વળી એમણે સાધુઓને તો પ્રશમરસના મહાનિધિસમા નિરખ્યા અહિં વિદ્વાન હરિભદ્ર બ્રાહ્મણને એટલો બધો આનદ થયો, એવુ દિલ ઠર્યુ, કે કુવાસના ઓગળી ગઈ ત્યાગી મુનિઓના દર્શન માત્રનો આ કેવો ઉચો પ્રભાવ ! ત્યારે વર્તન સાથે વાણીનુ તો કહેવુજ શુ ? વર્તન વિનાના ઉપદેશની કિંમત શી ? નાટકીયા માણસો સારા ભાષણ કરી જાણે છે, પણ એના નાટકીયા ભાષણો સાભળતા સાભળતા વિરાગથી કેટલા પ્રેક્ષકો ઉભા થઈ ગયા ? કેટલાએ અહિંસા, સત્ય અને નીતિના ભેખ લીધા ? પ્રતિજ્ઞા કેટલાએ કરી ? તત્ત્વની કોરી વાતો જાતની ભોગવૃત્તિને કેટલીક વાર ઢાકવા માટે વાય છે તમને ખબર નહિ હોય, આજના છાત્રાલયોમા 'પઢમ નાણ તઓ દયા'ના મુદ્રાલેખ આજે લખાય છે એ દયાળુ બનવા માટે નહિ, પણ 'જ્ઞાન વિનાની કોરી દયા શુ કામની ?' માટે જ્ઞાન મેળવો, એમ કહી હિંસક જીવનની એટલે કે આરભસમારભમય જીવનની આડે બચાવની ઢાલ ધરવા માટે ! નહિતર તો એ જ્ઞાન ભણાતા ભણતા કેટલા અનેકાનેક દયાળુ થયા, એ આપણને દેખાતને ? આજ આશ્ચર્ય તો એ છે કે પાછુ એ સૂત્રનો ઉપયોગ કયા? જ્ઞાન દયાનુ મેળવવા માટે નહિ, પણ જ્ઞાન આરભ-સમારભનુ મેળવવા માટે !! કેવો ઠગારો કાળ ! અસ્તુ

શ્રી આચાર્ય ભગવત આમને ઓળખી કાઢે છે, 'ઓહો આ તો તેજ બ્રાહ્મણ છે, કે જે અહિં પોતાના શાસ્ત્રમા વિદ્વાન ગણાય છે, રાજમાન્ય છે અને ખ્યાતિવાળો છે પૂર્વે આપેજ હાથીના તોફાન વખતે મંદિરમા પેસી જઈ શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ પ્રત્યે મશ્કરીવાળુ વચન ઉચ્ચાર્યું હતું કેમકે એનુ ચિત્ત મદના લેપથી લેપાયલુ હતુ

પણ આજે આશ્ચર્ય છે કે એણે અહિ આવવા પૂર્વે એ જ જિનમૂર્તિની સુંદર સ્તુતિ કરી! કાળના ભેદ અગમ છે! જીવોના હૃદયના ભાવોના ભેદ અકલ છે, દુર્ગેય છે, પણ હવે જોઇએ છીએ. આગળ શું બને છે!

એમ વિચારી આચાર્ય મહારાજ પૂછે છે એને, 'અહો! અનુપમ બુદ્ધિનિધાન! કુશળ છે તમને? ક્યા પ્રયોજનથી અત્રે આવવું થયું?' શાસન માટે હીરા ખેંચવા હોય તો શી રીતે ખેંચાય? મૃદુવાણી અને વત્સલ હૃદયથી, સામાના ગુણની કદરથી ખેંચી શકાય.

પુરોહિત અચંબો પામે છે, 'હું અનુપમ બુદ્ધિનિધાન? આવા સમર્થ અને વિદ્વાન સૂરિજી મને આ રીતે સંબોધે છે! આ કેવા વિશાલ ઉરના મહાત્મા! મારામાં શી બુદ્ધિ છે તે હું જાણું છું. એક સામાન્ય બાબતમાં તો અહિં પૂછવા આવવું પડયું છે મારે; આવી તો મારી અજ્ઞાન દશા છે અને હું બુદ્ધિનિધાન?'

આચાર્ય ભગવંતના ઉદાર વચન પર મુગ્ધ થઈ બોલે છે, 'પ્રભુ! એ શું કહ્યું મને આપે? શું હું અનુપમ બુદ્ધિનિધાન! જૈન શાસ્ત્રની એક ગાથાનો પણ અર્થ ન સમજી શકું એવી મહા મન્દમતિવાળો હું શી રીતે બુદ્ધિનિધાન?

ગુરુજી કહે છે 'મંદિરમાં જે તમે વીતરાગ પ્રભુની સ્તુતિ કરી, એ અનુપમ બુદ્ધિના નિધાન વિના કેમ બની શકે? આ જગતમા એ રીતે વીતરાગ પરમાત્માની ઓળખાણ થવામાં ખરી બુદ્ધિમતા છે.'

'હશે ભગવંત! પણ આપ કૃપા કરી ચક્કી દુગંવાળી ગાથાનો અર્થ ન સમજાવો?' વસ્તુનો સાચો અર્થી કેવી રીતે માગણી કરે? તમે વ્રત પચ્ચક્ખાણ માગો છો ને? તે કેવી રીતે માગો છો? 'મહારાજ એકાસન'! શબ્દનો અજબ મહિમા છે. વિનયભર્યા અને સામાના અનુગ્રહની માગણીભર્યા શબ્દોથી આપણા પ્રત્યે સામાને તો આકર્ષણ થાય, પરંતુ આપણા ય દિલમાં એક પ્રકારની એ કલ્યાણકર વસ્તુની

સુંદર સાથેનો સામાના પ્રત્યેનો એવો નમ્રભાવ અને બહુમાન જન્મે છે, કે જે ગુણપ્રાપ્તિ માટે ખૂબ જ સહાયક છે કેમકે, એથી ગુણપ્રાપ્તિના અવરોધક કર્મોનો ક્ષયોપશમ (એક પ્રકારનો નાશ) થાય છે એના વિના ગુણ પ્રગટે નહિ યાદ રાખો કે સાચી વિદ્યા, સુંદર ગુણો એ વિનય-બહુમાન અને સુંદર-કૃતજ્ઞતા વિના નહિ મળે.

ગુરુદેવ એને સીધો અર્થ સમજાવીને રવાના ન કરે? ના, એમાં સામા પર શો બહુ ઉપકાર થાય? એ તો કહે છે કે, 'ભો મહાભાગ! જૈન શાસનનો અર્થ સમજવા માટેની ઉંચી વ્યવસ્થા સાંભળો અહિં તો પહેલાં દીક્ષા લઈ તે તે સૂત્રને લગતી તપસ્યા કરવામાં આવે છે પછી વહન વગેરે વિનય વિધિદ્વારા શાસ્ત્ર અને એનું વ્યાખ્યાન મેળવવા યોગ્ય હોય છે તો જ શાસ્ત્રોના સારા વિસ્તાર અને પરમાર્થ મળે, પહોળાઈ-ઉંડાઈ મળે હવે તમને ઉચિત લાગે તેમ કરો. તમે વસ્તુના માન ખપી દો, તો મારી તમને સલાહ છે કે એમજ અર્થ સમજી લેવાની ખોટી ઉતાવળ કરતા મા'

હવે શું થાય? પુરોહિતનું ચિત્ત ગંભીર વિચારણામાં ચઢી ગયું 'આમની વાત તો ઘણી સુંદર છે! કેમકે કોને ખબર, કે આવી ગાથાના કરતા તો કેટલુએ અગાધ જ્ઞાન આમને ત્યાં હશે, તે એ રીતે સહેલાઈથી મળે પરંતુ દીક્ષા એટલે જીવનભર માટેનો સંસાર ત્યાગ! એ કેમ બને મારાથી ત્યારે બીજી બાજુ મારે અર્થ સમજવા જરૂર પડે સામાનો શિષ્ય થઈને પણ સમજવાની પ્રતિજ્ઞા છે માટે હવે તો નિયમ તે નિયમ' અંદરનું ખમીર ઉછળે છે અને ક્ષાત્રવટ દાખવી આચાર્યશ્રી પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કરી, એ હવેથી શ્રી હરિભદ્ર મુનિ બને છે આચાર્ય મહારાજને એની આંતરિક પ્રતિજ્ઞાની ખબર નહોતી પણ આર્ય દેશના માનવી હૃદયના ચોર ન હોય, જાતને છેતરનારા ન હોય. શું? એના અવસરે કલ્પાંત નહિ કરવાનો કે 'હાય! મહારાજે મને આ બાધા ક્યાં આપી?' પ્રતિજ્ઞાના

અવસરના પાલન તો આત્માના અનંત વીર્યને પ્રગટ કરવામાં અનુપમ ઉન્નતિ સાધવામાં ખૂબજ મદદગાર નીવડે છે. અહિં પ્રતિજ્ઞાએ શું કર્યું? મહા મિથ્યાત્વમાં ખૂંચેલા રાજમાન્ય વિદ્વાન બ્રાહ્મણને જૈન શાસનના એક મહાન પ્રભાવક આચાર્ય બનાવ્યા! મિથ્યાત્વનું જોર, પાછું રાજા તરફથી માન સન્માન, વળી વિદ્વત્તા, એમાં બ્રાહ્મણપણું, આ એકેક વસ્તુ એવી છે કે આટલી ઉંચી સાધુતાની સ્થિતિએ ન પહોંચવા દે! પરંતુ એક પ્રતિજ્ઞાનો ચમત્કાર અજબ છે. સારી પ્રતિજ્ઞા એ તો મોહને પડકાર છે, આત્માને આશીર્વાદ છે. એ સમજનારા પ્રતિજ્ઞાના પાલન ખાતર અવસરે પ્રાણ પણ તજવા સંકોચાતા નથી!

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે ફરમાવ્યાથી એમના પટ્ટધર શ્રી રામચન્દ્રસૂરિજીએ અયોગ્ય બાલચન્દ્રને આચાર્યપદવી ન આપવા કબૂલ્યું. પછી તો એક બાજુ કુમારપાળનું મૃત્યુ, અને બીજી બાજુ ગુરુદેવ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિ મહારાજનું મૃત્યુ થયું. કુમારપાળનો ઘાતક અજયપાળ રાજગાદીએ આવ્યો. એણે બાલચન્દ્રની ચઢવણીથી શ્રી રામચન્દ્રસૂરિજીને કહ્યું કે 'બાલચન્દ્રજીને આચાર્ય પદવી આપો.'

'તે મારાથી નહિ બની શકે.' સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો.

અજયપાલ દબાણ કરે છે. 'બનાવવા જ પડશે.'

'બીલકુલ બને એવું નથી' શાસન ભડવીરે દૃઢ નિર્ધાર જાહેર કર્યો.

રાજા ગુસ્સે થઇ કહે છે 'એનું પરિણામ સમજો છો? તમે આ કોની સાથે વાત કરી રહ્યા છો?'

'ગુજરાતના રાજા અજયપાલની સાથે.'

'એટલે, મનમાં ખુમારી છે?'

'ના, ખુમારી નહિ ગુરુજીના વચનના પાલનની, પ્રતિજ્ઞાના પાલનની આ નિશ્ચિત વાત છે'

પ્રતિજ્ઞા ભંગના ભય કરતા —રાજાનો કોપ હવે માઝા મૂકે છે, કહી દે છે 'આચાર્યપદ તમારે આપવુ જ પડશે, નહિતર ચઢાવી દઈશ તમને અગ્નિ પર' વિચારો કેવા કટોકટીના સયોગ ઉભા થયા અહિં જો કષ્ટની ગભરામણ હોય, મૃત્યુના નામથી કલેજુ ફફડતુ હોય, તો તો કેટલાય બ્હાના ઉભા કરાય મન લોચા વાળે કે 'જીવતા હઈશુ તો ખૂબ શાસન પ્રભાવના કરી શકીશુ, ઘણી આરાધના થઇ શકશે' પણ એક જીવને એ ખબર નથી કે ઇતિહાસમા એમ લખાય છે કે જૈનાચાર્યે મૃત્યુના ભયથી ગુરુવચન ઉલ્લઘ્યુ, પ્રતિજ્ઞા ત્યજી, તો એ પ્રભાવના કે અપભ્રાજના? લોકોને શુ થાય, "હે ત્યારે જૈન ધર્મમા આવી પોલ ચાલતી હશે? આચાર્ય પણ પ્રતિજ્ઞા તોડી શકે? વગેરે વગેરે થાય કે નહિ? ત્યારે પોતે જો ગુરુવચન ઉત્થાપ્યું, તો એ મહાવિરાધના ખરી કે નહિ? અને પછી એવા નિષ્ઠુર હૃદયે આરાધના થઇ શકવાનો શો ભરોસો? એમા માલ પણ શું?'

શ્રી રામચન્દ્રસૂરિજી તો મૃત્યુની ધમકી પર રાજાને આનદથી કહી દે છે, 'કોઈ ચિંતા નહિ' 'ક્યા ગુરુને આ કબૂલાત આપી' એવુ જરાય મનમા નથી આવતું <u>પ્રતિજ્ઞા તો તારનારી છે, ઉદ્ધારનારી છે, એના માટે હલકો વિચાર કેમ કરાય? માનવ જીવનમા પ્રતિજ્ઞા-સ્વીકાર અને પ્રતિજ્ઞા-પાલનનો અજોડ હક મળ્યો છે</u> ખ્યાલ છે આ હકનો? તો કહો જોઉં, જીવનને કેટલી પ્રતિજ્ઞાઓથી ભરી દીધુ છે?

અજયપાલ ધમધમે છે, 'એમ નહિ માનો અગ્નિ ધખાવાતુના પતગ પર-કઢાયા પર ચઢવુ પડશે ત્યારે માનશો,' એમ કહી કરાવી તૈયારી મોટી કઢાઈ નીચે પ્રજ્વલિત ધખતો અગ્નિ સત્તાના દમામથી કહે છે, 'કા માની જાઓ, કા આના પર ચઢી જાઓ.'

<u>ધન્યઘડી</u> —<u>કેવી અગ્નિ પરીક્ષા ! શું થાય ? કાંઈ નહિ, જગતમાં ગુરુઆજ્ઞાની ખાતર, દુર્લભ ક્રિયાની પ્રતિજ્ઞા ખાતર પ્રાણ ત્યજવા પડે તો, તે ઘડીને અભાગણી ઘડી નહિ, પણ ધન્યઘડી, સદા ધન્યઘડી માનવાની!</u> સૂરિજી સ્વમાર્ગમાં મેરુવત્ નિશ્ચલ હતા. દુષમ એવા પંચમ કાળમાં પણ ભયંકર મૃત્યુના આક્રમણ પણ એમને ચલવિચલ કે બેબાકળા કરવા સમર્થ નહોતા. એ જ કાળમાં આપણે જીવીએ છીએ ને ? આજ કાલના અનુપમ દૃષ્ટાન્ત આપણી સામે મળે છે ને ? તોય દેવભક્તિ, ગુરુઆજ્ઞા, અને વ્રતપ્રતિજ્ઞા વગેરે માટે કેટલી ચીવટ, અને કેટલું જીગર? <u>પંચમકાળ પણ આવી આરાધનાઓ અને એના દિવ્ય પુરુષાર્થથી ચોથા આરા જેવો કરી શકાય. એમાંનું કશું નહિ બને તો, એ છઠ્ઠા આરા જેવો !</u>

આચાર્યની અંતિમ આરાધના અને ભવ્ય પુરુષાર્થ :—મહાન સાધુગચ્છના નાયક, અદ્ભુત શાસન પ્રભાવક, અને શાસ્ત્ર–રચયિતા આ આચાર્યે પરિસ્થિતિ કળી લીધી. વિહરમાન તીર્થંકરદેવની સ્તુતિ કરી, દુષ્કૃતગર્હા સાથે મહાવ્રતનું પુનરુચ્ચારણ કરી લીધું, સર્વ જીવોની ક્ષમાપના, મૈત્રીભાવ સાથે અનશન, અને અરિહંતાદિ ચાર શરણ સ્વીકારી લીધાં. નમસ્કાર મહામંત્રના સ્મરણ સાથે એક ભડવીર યોદ્ધાની જેમ લાય જેવી કઢાઈ પર ચઢી ગયા ! ચામડી તો એકદમ બળવા લાગી, <u>અતુલ પીડા છતાં મુખપર અંતિમ આરાધનાની અને સમાધિની અપૂર્વ પ્રસન્નતા હતી !</u> ઘડીમાં શરીર શેકાઇ સાફ થઇ ગયું ! ! પણ જરાય અરેકારો નહિ કે ક્યાં ગુરુએ પ્રતિજ્ઞા કરાવી, અને ક્યાં વગર વિચારે મેં ઉતાવળથી લઈ લીધી !

આ તવી પર શેકાઈ જવાની વાત નવી નથી. નરકાદિમાં આપણને એવું ઘણું મળ્યું. પણ <u>ભયંકર પીડા અને પ્રાણત્યાગના</u>

મારે મન પ્રતિજ્ઞાનું પાલન એજ અનન્ય મહાત્મ્યની વાત હતી. દુર્લભ–અતિદુર્લભ હતી, તે અહિં લાધી તો હવે એમાં પાછી પાની શા માટે?

એમજ વીર બનીને હરિભદ્ર પુરોહિત અણનમ ટેકી મુનિ બન્યા શી રીતે? શી રીતે શું પૂછો છો? બાહ્ય સંસારના સંબંધ અને હકદાવા ફગાવીને! અંતરના માયા મમતાના બંધન કાપીને! અચાનક આમ કરવાથી સગાંસંબંધીને આશ્ચર્ય ન થાય? થાય, અને પૂછે પણ ખરા 'આ એકદમ શું?' તો તે કહેવા તૈયાર હતા કે 'આ કર્તવ્યના પાલન'

'પણ તમારે દીક્ષા?'

'હા, હા, મારે દીક્ષા'

ત્યારે સગા વળી કહે 'કે સંન્યાસી બાવા થવું હોય તો થાઓ, પણ જૈનોના સાધુ નહિ'

કહો, સગા આ સાચું કહે છે? સંસાર–ત્યાગની રજા આપે એ? ના રે ના, એ તો એક ગોળો ગબડાવવાની વાત એમ કાંઈ સંસાર છોડવા દેવાય? સંસારી–સગાઈની સફળતા શામાં? મોજ ઉડાવવામાં, વિષયના કીડા બનાવવામાં, કષાયના ઉન્માદ કરવામાં, કેમ એમજ ન? ના શું કહો છો? *તપાસો જીવનમાં સગાઈની રૂએ તમે બીજાને શું આપ્યા શીખવી રહ્યા છો, અને સગાઈના રૂએ* બીજા પાસેથી *તમે શાની આશા રાખી રહ્યા છો?* મોજપાણી અને માનપાનની? કે વૈરાગ્ય અને ત્યાગ–તપસ્યાની? હરિભદ્ર પુરોહિત તો નરવીર હતા એ તો સગાંને કહી દે કે 'બીજી બધી વાત રહેવા દો મારે તો જીવન નયાના આ અપૂર્વ સુકાની મળ્યા છે આ બધુ ઘણીવાર માલમિલ્કત તમને ભળ્યું' હું? મિલ્કત અને માનપાન છોડીને ચારિત્ર લેવાય? તમારા પોતાના માટે એમ લાગે છે ખરું ને? પણ *કહો તો ખરા કે મિલ્કત છોડીને મરાય ખરું કે નહિ?"*

'તે તો છુટકો નથી' તેમ આ પણ સમજો કે જૈન કુળમાં જન્મ્યાની વિશેષતા લાગતી હોય તો ચારિત્ર વિના છુટકો નથી. જૈન તરીકે જન્મ્યા માટે સઘળું છોડીને દીક્ષા લેવીજ જોઈએ, એ આવશ્યક કર્તવ્ય. અશક્તિ વગેરે કારણે ન લઇ શકો એ જુદી વાત. પણ જેમ બધું છોડીને મરવું પડે છે, તેમ બધું છોડીને ચારિત્ર લેવું જ પડે, એવું હૃદયમાં અંકિત થઈ જવું જોઈએ. દેવ-તિર્યંચ-નરક એ ત્રણે ગતિમાં ચારિત્ર પર અંકુશ; ચારિત્ર ન મળે. અહીં કંટ્રોલ ઉઠી ગયો છે. પુરોહિતને ભાવના થઈ કે તરત અમલ; કેમકે આ ભાવનાનો વિશ્વાસ રખાય નહિ.! નથી ને કદાચ કોઈએ ટોણો ઠપકો લગાવ્યો તો ભાવના કંપાયમાન! આપણા સંયોગોનો વિશ્વાસ રખાય નહિ. પણ આપણે તો છીંડું જ શોધવું હોય, એટલે એમ થાય કે 'હજી......શું વહી ગયું છે?' સાચી ભાવનાવાળા જીવો વિપરીત સંયોગો વચ્ચે રુદન કરે છે, એમનું હૈયું સળગી રહ્યું હોય છે. એ સમજે છે ભાવનાની નાજુકતા! પણ એટલું સમજી રાખજો કે ચામડાની આંખે આ ભાવનાની નાજુકતા નહિ દેખાય.

ભાવનાની નાજુકતા —એટલા જ માટે ડાહ્યા મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે જયારે ઉત્તમ કાર્યની ભાવના જાગી, ત્યારે તુરત તેને વધાવી લઈ અમલ કરવો. નહિતર તો જો કાળે કરીને ભાવના એમ જ પડી ગઈ તો સમજો કે આત્માય ગયો નીચે! કંડરિકે દીક્ષા ભાવનાથી લીધી હતી, પરંતુ જો એનું ચોક્કસ ઉપાયોથી સંરક્ષણ ન કર્યું, તો ભાવના પડી. પરિણામ? સાતમી નરકમાં પડ્યો. અને ભાઈ પુંડરિક? ઉપર ચૌદમા રાજલોકમાં અનુત્તર દેવ બન્યા! પુંડરિક તો ભાવના ટકાવવા-વધારવા એને અનુરૂપ ઉચ્ચ અમલ કરનારા બન્યા; માટે પહોંચ્યા અનુત્તર વિમાનમાં!!

પ્રતિજ્ઞાનો પ્રભાવ:— હરિભદ્ર પુરોહિતે તોળી જોયું, પ્રતિજ્ઞાના પાલન વિના રહેવામાં અસત્યગામિતા, આવા મહાન

જૈનાચાર્ય પાસેથી લભ્ય એવી અનુપમ વિદ્યાનો અલાભ, ને પ્રપંચમય સંસારમાં એમજ જીવનોની બરબાદી! ત્યારે પ્રતિજ્ઞાના પાલનમાં આર્યત્વ પામ્યાના મંગળતા! કુળને શોભા! સચ્ચારિત્રની પ્રાપ્તિ! કલ્પવૃક્ષસમા વિનય ધર્મની આરાધના! ઉત્તમ દુર્લભ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ! વિચારજો તમો, મનુષ્યપણુ અને જૈનપણુ પામ્યા છો ને? તો શું કરો તો તે પામ્યાની સાર્થકતા થાય? અત્યારે જે કરી રહ્યા છો, તે તો અનાર્યપણુ, જૈનેતરપણુ પામોનેય વધુ શકતને? ત્યારે પશુપણુ પામવાને બદલે આર્ય જૈન માનવતા પામ્યાની કોઈ વિશેષતા નહિ સાધવાની? આ બ્રાહ્મણને એમ થયું કે મારાથી ધારેલી પ્રતિજ્ઞા કેમ તોડાય? સામે આવતું ચારિત્ર કેમ જતુ કરાય? ત્યારે શું જૈન તરીકે જન્મેલાને એમ ન થાય કે 'અહો! ન્યાયસંપન્નતા, સત્યનિષ્ઠતા, ઉદારતા, પરોપકાર વગેરેથી મારા ઉચ્ચ જન્મને કેમ સાર્થક ન કરૂં? બીજું બધું તો, કર્યું ન કર્યું થવાનું છે પણ આ ગુણની પ્રાપ્તિ કરેલી અક્ષય બનવાની, અને એથી આત્મા સાચો સુખી અને સ્વતંત્ર થવાનો.

મુનિ હરિભદ્રની ઉત્તમ ભાવના —બ્રાહ્મણ હરિભદ્રે આચાર્ય ભગવંતના ચરણ સ્વીકાર્યા. જે વખતે એમને ચારિત્ર આપવામાં આવ્યું અરિહંત પરમાત્માની સાક્ષીએ એ વખતે એમના હૈયાના સંવેગ-નિર્વેગના ઉમળકા સાગર ભરતીની જેમ ઉછળતા હતા! મિથ્યામતિ અને મિથ્યા પ્રવૃત્તિના પશ્ચાતાપનો દાવાનળ ભારોભાર સળગતો હતો! ચારિત્ર લીધા પછી જેમ જેમ શાસ્ત્રો ભણતા ગયા, તેમ તેમ એમના અંતરમાં જૈન શાસનની જે વધુને વધુ અદ્ભુત મહેક વ્યાપી ગઈ તેના પરિણામરૂપ આજે એમના ગ્રંથો જવલંત દૃષ્ટાંત છે. જ્યારે એમને યાદ આવે છે કે "ક્યાં હું એ પૂર્વનો પુરોહિત! ને ક્યાં આજે હું સાધુ! એ વખતનો હું

કેવો, ને આજનો કેવો? ક્યાં એ વખતનું ગર્વિષ્ઠ મન! તુચ્છ લક્ષ્મીના લોભમાં પડેલું મન! અનેક પ્રકારના દોષોમાં રક્ત રહેનારૂં મન! ને ક્યાં એના પ્રતિપક્ષી આ ગુણો!" ત્યારે એમના દિલમાં આનંદ થાય છે. એ યાકિની મહત્તરાને માતા માને છે. પાછું ગુરુએ ઓળખાણ કરાવી છે કે આ અમારા ગુરુના ભગિની છે, મહત્તરા છે. જન્મદાત્રી માતા જુદી, આ તો ધર્મની માતા! એટલે જે શાસ્ત્રો લખ્યાં તેની નીચે લખ્યું કે 'યાકિની મહત્તરાના ધર્મ-પુત્ર શ્વેતામ્બરાચાર્ય હરિભદ્રની આ રચના.' એમ એમને લાગે છે "કેવો સુંદર યોગ! એ સાધ્વીજી!! એ જૈન શાસનની ચક્કી દુગં....વાળી ગાથા!! આ આચાર્ય ભગવંત!! મને આ મનોરમ જૈન શાસનની પ્રાપ્તિ!! હવે તો હું અગાધને અગમ્ય જૈનશાસ્ત્રોની અવગાહન કરી શકીશ. ગુરુએ ભવોભવનું સમજાવેલું રહસ્ય પામી, આજે મારૂં મન પ્રભુના આગમો પામવાની આશામાં મસ્ત છે! હું ગુણ કેટલા ગાઉં આ બધા ઉપકારીઓના!" મન હવે પવિત્ર બની ગયું છે.

આત્મશત્રુ મન:—આત્માના પરાવર્તન સાથે મનમાં પરાવર્તન જોઈએ. ચિત્તે ગમતી વાતો, સંજ્ઞાઓ, અને તેનાં પક્ષપાતી વલણ છોડવાં પડશે. આત્માનું ભયંકર બગાડનાર હોય તો મન છે. ઉત્તમ કોટિની આરાધનાની આડે ૧. જેટલી વાત અશક્તિની નથી નડતી, ૨. જેટલા કપરા સંયોગે નથી નડતા, ૩. જેટલો સામગ્રીનો અભાવ નથી નડતો, ૪. દેશ અને કાળ જેટલા નથી નડતા, તેટલું મન નડે છે. મન સુધાર્યું એણે શક્તિ સંયોગ, દેશકાળ બધું સુધાર્યું. મન સુધાર્યું તેણે આત્મા સુધાર્યો, ભવ સુધાર્યો. મનના ફેરફારે એ મહાન પુરુષને અપૂર્વ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને સચ્ચારિત્રી કર્યા. જૈન શાસનના જ્યોતિર્ધર બનાવ્યા, અતિ ઉચ્ચ કોટિના ચૌદસોને ચુંવાલીશ શાસ્ત્રરત્નોના સૂત્રધાર બનાવ્યા.

આ કેવો જૈનસંઘ પર અને જગતપર ઉપકાર કર્યો ! ! દોઢ હજાર વર્ષ પહેલાની આ વાત ત્યારથી માંડી અત્યાર સુધી એ શાસ્ત્રો ચાલી આવ્યા છે તેનાથી કેઈ આત્માઓએ આત્માની અદ્‌ભુત નિર્મલતા કરી, અને કેઈ કરશે ! તે શાસ્ત્રોનો વારસો બીજાને સોંપશે, અને સદગતિના ભોક્તા બનાવશે ! એ આવો ઉપકાર ક્યાંથી કરી શક્યા ? જ્યારે એક ગાથાના નિમિત્તે, પ્રતિજ્ઞાના કારણે મન ફેરવ્યુ તો ને ? મનને સમજાવવાની જરૂર છે આ ઠેકાણે મન સમજશે, કારણ સમજાવવાની ગામ તો મળી છે પછીના ભવનાની ખબર ? તો મનને સમજાવની ? એક કવિ મનને ઠીક ઠીક શિક્ષા આપે છે મન આપણને કેવી કેવી સ્થિતિમા મૂકે છે, હાથની જિતેલી બાજીને હરાવે છે, નજીક થતો મોક્ષ દૂર કરાવે છે, તૂટતી ભયની શ્રેણીને મોચદોરાથી સાંધી લાંબી કરી આપે છે ! તેના મનથી થાકેલો આત્મા રુદન કરે છે !

"મનવા છોડ તુ સંગ હમેશ"

મનનુ ક્રૂર નાટક

કવિનો આર્તનાદ —

(કાલંગડો ભીમપલાસ મિશ્ર)

(૧) મનવા છોડ તુ સંગ હમેશ

ના ચાહીએ તેરા માલ ખજાના ના નૌબત નક્કારા,
ના ચાહીએ તેરા ગઢી તમાયા રાજપાટ જ ! સારા મનવા !

કવિ કહે છે કે "હે મન ! તુ અમારો પલ્લો છોડ તુ ઘણી માલમિલકત દેખાડી અમને લલચાવે છે પણ હવે અમારે તેની જરૂર નથી મહેલ ખરી રીતે હોય છે જેલ બરાબર, પણ તુ અમને દેખાડે છે કે 'જુઓ આ કેવો સુંદર બંગલો છે, એમા તમારા નામની નોબત બજે છે' ઈત્યાદિ રૂપે ભોળવી તુ અમને એમા પૂરી દે છે એમ ગાદીતકીયા, મોટા રાજ્ય, અને આખા જગતની ઠકુરાઈ,

આ બધું જે પારધીની જાળ જેવું છે. તેમાં ફસાવી અમારી પાસે તું અઠળક કાળાં કર્મ અને પાપના બંધન ઉપાર્જાવે છે. આજ સુધી હે મન ! તને પ્યારું કરવામાં મેં સઘળી કુલવટ કે ધર્મ-મર્યાદાની શરમ નથી રાખી. પરંતુ એ બધાના પરિણામમાં શું ? જેટલા પ્રમાણમાં તારું ગમતું કરે રાખ્યું, તેટલા પ્રમાણમાં હે દુષ્ટ મન ! તેં મને દુર્ગતિને હવાલે કરે રાખ્યો છે. આહા ! તારી નિર્દયતા હું શું વર્ણવું ?

(૨) આદિ જનમસે આજ તલક થા, તું મોહે સબસે પ્યારા;
સદા રહા મેં તેરા હો કર, તું નહિ હુઆ હમારા...મનવા !

આજ સુધીમાં યુગો વીત્યા, એમાં ઠેઠથી તું મને સૌથી અધિક પ્યારું હતું. એમ તો આ પૃથ્વીતલને પાવન કરનારા વિચરતા પરમાત્માય મને મળ્યાં હશે, પણ એમને ય પડતા મૂકી, હે મન ! તને જ મે વ્હાલું કર્યું. તને ગમે તેવું, ભલે અધમમાં અધમ, કાર્ય પણ મેં કર્યું. તું જ મારો નાથ, હું તારો દાસ; સદા સર્વદા હું તારો આજ્ઞાંકિત થઈને રહ્યો. પરંતુ અફસોસ ! કે તું મારું ! ન બન્યું ! એટલે ? તેં મારી કાંઇ જ કદર ન કરી ! મારું કાંઈજ તેં ભલું ન કર્યું ! આ અપાર ભવસાગરના અનંત દુઃખમાં સબડતા એવા મને હે મન ! તેં જરાય રક્ષણ ન આપ્યુ; અને હું ગમાર તારા પુઠે હેવાન બન્યો ! ન જોઇ રાત, ન જોયો દિવસ ! ન જોઇ દરિદ્રતા, કે ન જોઇ ધર્મેતકવાળી સંપત્તિ ! તને જે ગમ્યું અને તેં જે જે માગ્યું, તે સઘળું કરી છૂટવા મે આકાશ પાતાળ એક કર્યાં ! જીવનના જીવન પુરા બરબાદ કર્યા ! છતાં તું મારા દુશ્મનનું કામ કરનારું ! ! હું આવો બનુ એમાં તારે શું ?

(૩) "તેરા તો કછુ નાહિ બિગડા, તું બના ફીરે મતવારા;
રાગદ્વેષકા મિથ્યા ફાંસા, તુને મેરે ગલેમે ડાલા,"...મનવા !

તારુ તો કશુ બગડતુ નથી તુ તો મતવાળો-આપ મતવાળો એટલે કે સ્વતંત્ર બની ફર્યા કરે છે તારુ ગમતુ-અણગમતુ લેવા મૂકવા પાછળ મને તો તે ગુલામ તરીકે ગણ્યો ગુલામીમા મને સબડાવવા તે મફતનો રાગદ્વેષનો ફાસલો મારા ગળામા ઘાલ્યો છે. રાગદ્વેષ એ ફાસલો એટલા માટે કે રાગદ્વેષ વિનાનો આત્મા સ્વતંત્ર છે, કાઈ પાપ કરવુ પડતુ નથી, ત્યારે રાગદ્વેષમા એવો બધને બધાય છે, ફસાય છે, કે પાપ કરવાજ પડે માણસ રાગદ્વેષથી જ દુ ખી છે રાગદ્વેષ હોય ત્યા સુધી દુ ખ ન આવે, તે વાત બની જ ન શકે હે મન ! તુ તો એવુ છે કે —

(૪) આવાગમનમે દુ ખ નહિ માને એસા ઢિઠું ગમારા,
સ્વર્ગનરક કા અનુભવ તુને લીયા હૈ લાખન વાર”
મનના !

સ્વર્ગનરકમા લાખો સ્વાદો લીધા છતા આ સસારમા રખડપટ્ટી કરવામા તને દુ ખ કે નાલેશી નથી લાગતી ! કેવુ તુ મહાગમાર અને હઠીલુ છે હે અજ્ઞાન ને હઠીલુ મન ! તારા લીધે તો, પ્રભુનુ શાસન મારી સામે છે છતા, મારે ભવાતર કેવા વેઠવા પડશે તેની મે ભીતિ નથી રાખી ! હુ રાગદ્વેષના કચરા ઉપાડી રહ્યો છુ, મને લજ્જા નથી આવતી ! હમણા જો લજ્જા હોય, કે 'અરે ! વીતરાગના અનુયાયી એવા મને આ રાગદ્વેષના કચરા સઘરવા શોભતા નથી. આ તો ઘણુ ખરાબ થઈ રહ્યુ છે' તો તો ઉભો થઇ જાઉં, રાગદ્વેષને લાત મારી કાઢુ ! પણ ના, શરમ નથી કેમ આમ ? માત્ર મનનુ ફુલેકુ ચઢાવી એને ગમતુ કરવુ, એનુ અણગમતુ છોડવુ, ભલેને વીતરાગ સામે હોય પણ મનને પનારે પડ્યા રહેવુ, આ અનાદિની ટેવ નાખી છે એટલે શી શરમ ? પછી તો કેમ ? તો કે ઇન્દ્રિયોની વેઠ કરવાની, કેમકે મન એને કબજે કરે છે

(૫) "પાંચે ઇન્દ્રિય વશ કરકે અવની, સરી જીતી બાજી હારી,"
પુરવ પુણ્યકા અમૂલ્ય ખજાના, ખો કર બેઠા, ભારી
....મનવા.

મન ઇન્દ્રિયોને પોતાના હુકમ મુજબ નચાવે! પછી તો મળેલે મનુષ્ય ભવમાં આવીએ એટલે આમ તો જગતની બાજી લગભગ જીતી ગયા ગણાય, પણ જો મનનું ગમતું કરવામાં, અને તેના હુકમ બજાવવામાં ઇન્દ્રિયોથી કાળાં કામો કર્યાં, આત્માને ભારેકર્મી કરી દીધો, અને દુર્ગતિની તૈયારી કરી, તો એ શું કર્યું? પૂર્વે જીતેલી બાજી હારી નાખી! શું બાજી જીત્યા હતા? ત્યાગ, તપસ્યા, સદાચાર, મહાવ્રત વગેરે ઉચ્ચ આરાધના કરવાનો અવસર આવ્યો હતો તે. નરકમાં ભયંકર ક્રોધનાં સ્થાન, તિર્યંચમાં માયાના સ્થાન! નરકમાં માર એવો ભયંકર પડે છે કે સહેજે ક્રોધ ગુસ્સો આવી જાય. તિર્યંચમાં મુંગાપણું હોવાથી ધણીને બતાવી ન શકે કે આવો ભાર નહિ ઉપડે. એમ પોતાના થાક ભૂખ ન કહી શકે. તેથી સહેજે એને માયા કરવાનું મન થાય. દેવને પોતાથી ઉંચા ઉંચા દેવલોકના સુખી દેવ પર ઈર્ષ્યા, સહેજે પોતાને એના લોભ, વગેરે દેવગતિમાં લોભના સ્થાન હતાં. ત્યારે શું માનવલે અભિમાનના સ્થાન નહિ? ખરા, પણ અહંભાવ તો દરેકને લાગેલો જ હતો. નરક અને દેવલોકની ગતિ જીવને સાફ ના પાડતી હતી કે અહિ કોઈ જાતના તપ, ત્યાગ કરવાની વાત ન કર! તિર્યંચપણામાં અવિવેક અને પરાધીનતા ના પાડતી હતી. ગમે તે આચરવું. ગમે તે ખાવું, નાગા ફરવું પડે, ભારી બોજ ઉઠાવવા પડે, લોક માને કે "પવિત્ર ગાય!" પણ ગાયને એનું મન મનાવે કે "ઘાલ વિષ્ટામાં મોં!" વિવેક નથી. બાકીની એકેન્દ્રિયથી ઠેઠ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયપણાની સ્થિતિઓમાં પણ જીવ હારી રહ્યો હતો, ત્યારે અહીં બાજી જીતમાં છે. કેમકે બધું થઈ શકશે. શું શું? દાન, શીલ, તપ અને ભાવ! પ્રભુની ભક્તિ અને જિનાજ્ઞાનુ પાલન! કષાયોનો

ઉત્તમ નિગ્રહ! ઇન્દ્રિયો પર આત્માની જોરદાર સ્વાધીનતા! આ બધુ કરવાના સયોગ મળ્યા એટલે કહેવાય કે અહિં બાજી હવે જીતવા જેવી થઈ પણ લુચ્ચુ મન ઇન્દ્રિયોને કબજે કરે છે. આખને કહે "જા પર સ્રીના શરીર પર, જા સિનેમા પર!", કાનને કહે "જા રેડિયો પર!", જીભને કહે "ભટક કંદોઈ-ઓળમા!", આ સ્થિતિમા ત્યાગ, તપ કે સદાચાર શુ કરાય? બધી બાજી હારી નાખી એ પરવશતા અને મૂર્ખાઈ કેટલી? મનની ચાલે ચાલી, ઇન્દ્રિયોના ચમન ચમનમા શુ કર્યું? પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યનો વિનાશ! અહિ લુટાવી નાખ્યું પૂર્વનુ ભરચક પુણ્ય! તળિયા સાફ કરીને બેઠા! હવે પરભવમા સારૂ કેમ મળે એ માટે આકાશમા જ જોવાનુ ને? પછી રહી ભીખ

(૬) લોભ મોહકી ઝોલી લેકર, ઘરઘર હાથ પસારા,
ગાઠમે તેરી એક લાલ પાઈના, માગત ફીરે ઉધારા। મનવા
ઘેર ઘેર એટલે કે જેટલા જગતના વિષયો ત્યા ત્યા હે મનડા! લોભ અને મોહની, તૃષ્ણા અને મમતાની ઝોળી તે મને પકડાવી-ભીખ માગતો ભટકાવ્યો! વીતરાગના શાસનમા આવી, આ કરવાનુ? ચક્રવર્તિનો દીકરો ભીખ માગે? શુ અનતકાળ ભીખ માગી ઝોળી ભરાઈ ગઈ? ના, ના, બહુજ ઉડી થઈ ગઇ, તળિયુ દેખાતુ નથી માટે હવે કહુ છુ

તારી ગાઠે એક પાઈની મુડી નથી રહી અર્થાત્ પુણ્ય ખૂટી ગયુ છે છતા તુ ઉધારે માગતો ફરે છે, અર્થાત્ અશક્યની ઝખનામા પાપ કરે છે. સમજ કે લોભ અને મોહને લઈને ઇન્દ્રિયોના ભોગવિલાસ માટે જે જજાળ ઉઠાવે છે, તે પ્રપચમાથી સાર નહિ નીકળે

(૭) જીગ પ્રપચમે સાર નહિ હૈ, તાકો મોચ વિચારા,
તત્ત્વપદારથ નિરખે જો ચિત્તમે, તેરા મેરા ભવ પારા"

મનવા...

જગતની જંજાળમાંથી સાર કોણે કાઢયો છે, કે તું કાઢી શકશે? અંતે તો અપયશનાં પોટલાં મળશે! સાથે દુઃખ અને દુર્ભાગ્યના ડુંગરા વરસશે! અહિંયા જ્યાં ત્યાં હડધૂત થાય છે, અને પરલોકમાં તો દીન, દુઃખી, અને મહાનિરાધાર બનશે. દુનિયાની આળ પંપાળથી શાબાશી નહિ પણ નાલેશી મળશે! આત્મા હતો ન હતો થઈ જશે! તો શાને હે મન! તું ચકડોળે ચઢયું છે? એક તું સમજે તો ઘણા ઘણા પાપોમાંથી હું બચી જાઉં. તે માટે ફક્ત તું તત્ત્વ-વસ્તુ જો વિચારતું થઈ બીજી બધી અતત્ત્વની ગડમથલ કાઢી નાખે, તો મારા વહાલા મન! તારો અને મારો નિસ્તાર થઈ જાય!

જગતમાં ન મળે એવું જિન શાસનમાં મળે'—હરિભદ્રમુનિએ મનને ફેરવીને પવિત્ર બનાવ્યા પછી જેમ જેમ એ જિનશાસનની વાતો ભણતા ગયા, તેમ તેમ એમને અનહદ આનંદ, આશ્ચર્ય, અને નવીન ઉત્સાહ જાગતો ગયો. જગતમાં જોવા ન મળે સૂક્ષ્મ અને વિસ્તૃત કર્મ સાહિત્યની વાતો! ષડ્દ્રવ્યની વાતો! ભેદાભેદની, નિત્યાનિત્યની, સત્ અસત્ની, રૂપી ને અરૂપીની-સ્યાદ્વાદની વાતો! સપ્તભંગી ને સપ્તનયની વાતો, ચૌદ ગુણસ્થાનકની, ચૌદપૂર્વની, ચૌદ રાજલોકની વાતો! આ બધું જગતમાં જોવા ન મલે! ઉત્તમ સંયમની ચર્ચા બીજા જગતના ધર્મોમાં જોવા ન મળે! સૂક્ષ્મ મહાવ્રતોની સૂક્ષ્મ વાતોમાં જગતની દૃષ્ટિ ન પહોંચે! સમિતિ અને ગુપ્તની વાતો જગતને જોવા ન મલે! આ બધી મિલ્કત જૈન શાસન માટે રિઝવર્ડ છે. હીરા માણેકના ઢગલા તો અનાર્યોનેય બહુ મળી શકે; પણ આ બધું જૈનને જ મળે. એવા જૈન અહિ પાંચ પચીસ લાખની સંખ્યામાં છે! એમાં તમારો નંબર લાગ્યો! જગતમાં મહાકિંમતી મિલ્કતને પ્રાપ્ત કરી લેવા ભાગ્યવાનમાં તમારો નંબર નોંધાયો! છતાં મનને સમજાવી શકાતું નથી! એટલે પછી મન નચાવે તેમ નાચવાનું જ ને? મન શીખ-

-વાડે છે કે "ધર્મ-બર્મ તો છે તે ને છે એ કાંઈ જતો નહિ રહે! સાચવવાનુ તો આ બધુ (જગતની જજાળ) છે" આ કેવી કગાલ દશા! છતા સદ્ભાગ્યને અવગણવાની દશા! અલ્યા ભાઈ! પણ એટલુ તો સમજ, કે જેને તુ તારૂ સમજે છે તે પછી નથી, અને તું તો પછી ય છે! હવે જો તે ધર્મ નથી સાધ્યો, તો તેનુ પરિણામ શુ? આની પછી જે તુ રહેવાનો છે, એમા અહિં તે જે મારુ મારૂ કર્યું તેની વાસના તને ભવિષ્યમા બહુ પીડશે! એનુ કારણ એ, કે ત્યા તૃષ્ણા બહુ, પણ પુણ્ય નહિ તેથી ઝખેલુ ન મળવાથી પીડાનો પાર નહિ! ત્યારે ત્યા તારી દશા કઈ?

શ્રી હરિભદ્ર મુનિવરે તો મનને જીતી લીધુ છે ક્રમસર જૈન શાસ્ત્રો ભણે જાય છે એમા વળી પૂર્વનામના શાસ્ત્રોના વિચ્છેદ પછીનો નજીકનો એ કાળ એટલે ઘણી વાતો ગુરુમહારાજના મુખેથી જાણવા મલે! જોતજોતામા શ્રી હરિભદ્રમુનીશ્વર આગમો અને બીજા શાસ્ત્રો સુદર રીતે ભણીને તૈયાર થયા

સર્વજ્ઞ-અસર્વજ્ઞના શાસ્ત્ર વચ્ચે આકાશ પાતાળના અતર — એક વાર ગુરુને એ કહે છે કે "હે મુનીન્દ્ર! આટલા દિવસ તો અધિકરણને ઉપદેશનાર શાસ્ત્રોમા પ્રસન્નતાથી મારી મતિ ખુચી એનાથી આસુરી બળને માગમા પ્રગટાવવાના કોડમા હુ રમ્યો આનુ કારણ એક જ હતું કે આપનો પરિચય નહોતો, તેથી હુ મૂછિત હતો પરતુ હવે હે પ્રભો! આપના પવિત્ર પાવન સંનિધાનના શુભ પ્રભાવ જાગ્રત એવુ મારુ મન હવે ધીરજ ધરી સમ્યક્ શ્રુતના મહાસાગરમા અત્યત લીન થઈ ગયુ છે જગતને લક્ષ્મી વગેરેના વિયોગો જે પીડા આપી રહ્યા છે, એવી કોઈ વ્યથા હવે મને નથી હે નાથ! અનેક જન્મોની ઉચ્ચ સેવાઓથી પણ બદલો ન વળી શકે, એવો આ કેવો આપનો મારા પર અનુપમ ઉપકાર!"

જીવદયાનો મહાનધર્મ ક્યાં :— શ્રી હરિભદ્ર મુનિની આ એકરાર વાણીમાં ખૂબ જ રહસ્ય ભરેલાં છે. એની શોધ સુસ્ત જીવનને તાજગી આપે એમ છે, આતત્ત્વના આકર્ષણને મૂળમાંથી તોડી નાખે એવા છે! અસર્વજ્ઞના શાસ્ત્રો અધિકરણને ઉપદેશનારા છે. અધિકરણ એટલે? જીવહિંસાના સ્થાન. એનાથી જીવ દુર્ગતિનો અધિકારી થાય. જીવહિંસાના સ્થાનમાં આભ્યન્તર સ્થાન તરીકે હિંસક વિચારણા, રાગદ્વેષ વગેરે આવે; અને બાહ્ય સ્થાન તરીકે સાધન-સામગ્રી તથા એનો હિંસક ઉપયોગ આવે. દા. ત. તમે કપડું ઝાટક્યું, એથી વાયુના જીવ અને બીજા ઉડતા ત્રસ જીવ હણાયા. અહિં કપડું અધિકરણ બન્યું. તમારી ઝાટકવાની ક્રિયા અધિકરણ બની. તમારૂં ચાકુ બીજો કોઇ લઈ ગયો. અને એનાથી જીવ કાપવાની એણે ક્રિયા કરી, તો તમારા માટે એ નિરર્થક અધિકરણ થયું. એવી રીતે ધર્મના નામે જંગલમાં પંચાગ્નિ તપ-કષ્ટ કરવાની ક્રિયામાં અગ્નિના જીવ, વાયુના જીવ, વનસ્પતિના જીવ, લાકડામાં છૂપાયેલા ઝીણા કુંથુ આદિ કીડા વગેરે કેટલાય જીવ બિચારા મરે, તે અધિકરણ. અધિકરણ ઉપદેશનારા શાસ્ત્રો પૈકી કોઈ ગંગાસ્નાન કહે છે, તો કોઇ અપુત્રને ગતિ નહિ મળે એમ કહી લગ્ન અને વિષયક્રિયા છે; કોઈ શાસ્ત્ર ઘરબારી અને આરંભ પરિગ્રહમાં ખુંચેલા ગૃહસ્થને ગુરુ કરવા કહે છે; તો કોઈ સંન્યાસી-વાનપ્રસ્થ જે કહે છે, તેમાંય છ જીવનિકાયના સ્વયં સંહારના જીવન બતાવે છે, અને બીજાને એના ઉપદેશ કરવાનું કહે છે. આ બધું શું છે? જીવહિંસાના, અધિકરણના ઉપદેશ. જીવના સંહારમાં ધર્મ ક્યાંથી સમાય? ત્યારે વિચારો કે અધિકરણના સ્વરૂપ અને એના ભયંકર પરિણામ સમજાવી, એનાથી પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પાછા વાળનારૂં જે એક માત્ર જૈન શાસન છે, તે કેવું અજોડ!

આસુરી બળ: આત્મિક તારક બળ :—શ્રી હરિભદ્રમુનિ ગુરૂને કહે છે કે "મને અધિકરણી શાસ્ત્રોના જોર પર આસુરી

આસુરી બળ પ્રગટાવવાની મતિ જાગી. આનું કારણ એ કે શ્રી વીતરાગ સર્વજ્ઞના જે ઉપદેશો નહિ તેમજ અજ્ઞાનતાના યોગે મને સૂક્ષ્મ જીવોના સ્વરૂપની ખબર નહિ, તેમ મારે જગતના રાગદ્વેષ પર વિજય મેળવવાનો છે, એ માટે લક્ષ નહિ એટલે 'વાદીઓને કેમ જીતું, મારું વર્ચસ્વ કેમ જમાવું, બીજાઓને પંડિત ભાવથી કેમ ઉતારી પાડું' (ના ત શ્રી વીતરાગ પ્રભુની મૂર્તિની મિથ્યાભાવે તરીકે મશ્કરી કરી હતી,)—આ બધી આસુરી બળ પ્રગટાવવાની ભાવનામાં રમ્યા કરવાનું હતું હવે એ મટી યૌગિક બળ, આત્મિક તાત્ત્વિક બળનો યોગ થયો! કેવી રીતે? સદ્ગુરુ અને સાચા ધર્મની પ્રાપ્તિના યોગે પોતાની ફલિત જાતનું સાચું ભાન થયું, અને અંધ-કારમાંથી ઉગરવા મળ્યું અપૂર્વ નિર્મળ જ્ઞાનની કમાઈ થઈ સમતા સમાધિમાં મનને ગજબની સાચી અનહદ ઠંડકનો અપૂર્વ અનુભવ મળ્યો! તેથી લહેરી વગેરે અત્યંત હેય લાગ્યા, એટલે મોટી પુંઠે જગતની જે ધમાચકડી ને મહેનત છે, એનું તો નામ નિશાન પણ ન રહ્યું કેવું સુંદર કેવું સુખી અને કેવું શોભાસ્પદ જીવન!! હવે આ મહારાજને શું થાય છે મનમાં? શું એમ થાય કે 'હાય' મારે હું ય કેમ અહીં બેસી રહ્યો છું? હું ય ચારિત્રમાર્ગે ચડું' ભૂલશો નહિ કે સંસારમાં બેઠા કરતા ગૃહસ્થ તરીકે ધર્મ આચરવાથી કંઈ ચારિત્રના સંસ્કાર ઊભા થાય? ચારિત્ર જ નહિ પણ ચારિત્રની ભાવના પણ જો આ ભાવની ન હોય, તો ભલે કદાચ ભાવ નહિ, તો પણ જિનદર્શનને તો જરૂર ચારિત્ર માર્ગે ચઢાવી દો

ઉપકારની સ્મૃતિના ભાવ — શ્રી હરિભદ્ર મુનિ અને ગુરુ-દેવનો ઉપકાર અગણિત હોવાનું સમજે છે, અને આવા અમૃતના પું [illegible] પાર કરવા તેની સમાપ્તિ આગળ જ [illegible] છે [illegible] કહે છે, 'હું તો પૂર્વનો [illegible] આ કૃપા સ્પષ્ટ જીવનમાં હું [illegible] સનાથ થયો! ગુરુદેવે જ બચાવ્યો, તેનું વર્ણન શું

કરાય? આવા નિઃસ્વાર્થપણે અનંત ઉપકાર કરનાર ગુરુના આજ્ઞાંકિત બની રહેવું, એ સિવાય ઉપકારના બદલા તરીકે બીજું તો શું કરી શકાય? કેમકે આ તો જૈન ગુરુ, એમને કશી જરૂર નહિ; એ તો નિરંતર ઉંચે ઉંચે સ્વયં જઇ રહ્યા છે. ત્યાં શિષ્ય એમનું શું ભલું કરી શકે?'

ત્યારબાદ ગુરુએ યોગ્ય જાણી એમને આચાર્યપદ પર આરૂઢ કર્યા. એ હવે કલિયુગમાં યુગ–પ્રધાનસમા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર-સૂરીશ્વરજી મહારાજ બન્યા.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી ભાણેજોને દીક્ષા આપે છે. —એક વખતની વાત છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ બહાર ગયેલા છે. બહારની ભૂમિએ તેમને તેમના ભાણેજો મળ્યા. નામે હંસ અને પરમહંસ. કેવા સુંદર નામ! કાન્તિ અને ગુણે પણ તેવા! હંસ ઉજ્જવળ કાન્તિવાળા, ઉચ્ચ ખોરાકવાળા, અને વિવેક–શાંતતા વગેરે ગુણોવાળા. આ પણ તેવા છે. મામાને જોતાં જ હાથ જોડી પગમાં નમી પડે છે. સૂરીશ્વરજી એમને કંઇક ચિંતાવાળા જુએ છે.

પૂછે છેઃ "કેમ શું છે?"

"મૂંઝવણ છે."

"તમારે મૂંઝવણ?"

"શું કરીએ? પિતાજીના ઘરમાં ન સાંભળી શકાય તેવાં કર્કશ વચન સાંભળવા મળ્યાં. તેથી મન ઉદ્વિગ્ન થઇ ગયું છે. એમ થાય છે કે આ આપણા સ્નેહી!" બંને ભાઈ જબરજસ્ત યોદ્ધાઓ છે. સો શસ્ત્રથી યુદ્ધ કરી જાણે છે. એક ભાઇ સહસ્રમલ્લ છે. એકલો હજાર યોદ્ધાઓને પૂરો પડે! આવાનેય સ્વજનોનાં ટોણાં ઠપકાં ખાવાં પડે, એ કેવી કર્મની વિચિત્રતા! કેવો સંસાર! અંતરમાં સ્વજન પર અને ઘર પર એમને વૈરાગ્ય થઇ ગયો છે. તમને?

મનનીય ઉપદેશ સંસારની ઓળખ —એટલે મામા કહે છે, "ખરી વાત છે ભાઈ તમારી સંસારના સ્નેહી સ્વાર્થમાં રમતા હોય છે એમના સ્નેહ પાછા ચંચળ! એ ખમે એટલે મામાનું આવી બન્યું! પણ તમે એકલા સ્નેહીનું જ એવું સમજતા ? આ સારોય જડ ચેતનમય સંસાર જ એવો છે! એના પર વિશ્વાસ શા માટે? કદાચ અવિશ્વાસનીયમાંના એકને મૂકી બીજાને વળગશો, તો કદી આવો પસ્તાવો વેઠવો પડશે, માટે સાચા વિરાગી થાઓ" સૂરિજીએ શું કહ્યું? વિરાગી થવાનું તમે વિરાગી છો ને? ખબર છે વિરાગીને શું ખપે? વિરાગીને ચારિત્ર જ ખપે ત્યારે કહો કે સંસાર કોને ખપે? જેને રાગનો જ ખપ હોય તેને! રાગમાં જેને કંઈ નુકશાની કે ગુનો ન જણાય તેને, કદી નાચો રાગમાં ન દેખાય તેને. ખપે એટલે શું, એ સમજજો ખપતી વસ્તુ ન મળે, કે ન મેળવી શકાય, એ વાત જુદી પણ એના માટે હાર્દિક લગની હોય એને છોડીને બીજામાં મઝા ન આવે આ બે ભાઈઓને શરીરનું પુણ્ય છતાં કુટુંબનું પુણ્ય નહોતું ભલે તે પુણ્ય નહોતું, પણ તે છતાં બુરો વિચાર ન આવ્યો બલ્કે ગુરુજીના વચને તેના પરથી સંસારનું માપ કાઢ્યું કે, આપણા ગણાતા સ્નેહી તરફથી પણ જો પીડા મળે તો પછી જગતના તરફથી શું મળે? પીડા જ તો પછી એવા સંસારથી સર્યું એ કહે છે, 'પ્રભુ! આપો અમને ચારિત્ર અમે તો હવે તમારા શરણે છીએ.!'

સગાઈના માપ —મામાએ ભાણાને સાથે લીધા, અને લઈ દીક્ષા આપી શું? બહેનના દીકરાઓને દીક્ષા આપી દીધી. "અપાય? સગા થઈને આવું કામ કરાય? બહેનને ભાઈ સગો તો ખરો જ ને! તો સગાના છોકરા ઉપાડી જવાય?" આવા બધા પ્રશ્નો રાગની અને અજ્ઞાનતાની હોળીના છે ભયંકર ભૂતકાળની ભૂતાવળનું ભાન નથી, ભાવી અનંતકાળ દૃષ્ટિમાં નથી, એટલે તેલા મેવા ...ના ગૂંજે છે

બૌદ્ધમત જાણવાની ઝંખના :— બન્નેને શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ અધ્યયન કરાવે છે. પ્રમાણ–શાસ્ત્રો અને જિનાગમોની તાલિમ આપે છે. એમાં એક વાર બન્નેના મનમાં એક વિચાર આવ્યો. સૂરીશ્વરજીના ચરણે ધરતી પર માથું નમાવીને તેમણે ગુરુમહારાજની આગળ તે વિચાર મનોરમ વિનંતિપૂર્વક રજૂ કર્યો. "ભગવંત ! આજ્ઞા આપો. બૌદ્ધના તર્કશાસ્ત્રના રહસ્ય જાણવા ઇચ્છા છે. અમારી બુદ્ધિની પરીક્ષા માટે એના કઠિન શાસ્ત્ર ભણવા એના મઠમાં અમે જઈએ. બરાબર તેમનું જોઈ લાવીએ. પછી એના જોરદાર ખંડન કરી, એ કુમતનાં મૂળિયાં ઉખેડી નાંખીએ. તો હવે અમને તેમનું સ્થળ બતાવો." ગુરુમહારાજ આમની આવી ધગશ જોઈ ખૂશ થાય છે. પરંતુ નિમિત્ત શાસ્ત્ર જોઈને કહે છે, "નિમિત્ત સંયોગ એવા જણાય છે કે તમારા ત્યાં જવામાં લાભ નથી દેખાતો, માટે એ ઈચ્છા માંડી વાળો."

"ભગવન્, ત્યાં ગયા વિના એના ભેદ શી રીતે જણાય ?"

"અહો, એજ ને ? એ તો તમે આ દેશમાંય ગુણવાન્ આગમાભ્યાસી સાધુમહારાજ પાસે ય જાણી શકશો. એમ તો કેટલાક એવાય હાલ બુદ્ધિશાળી ભેજાવાળા હોય છે કે જે અન્ય શાસ્ત્રોનાય સારા વિદ્વાન હોય છે."

"પણ...ભગવન્, અમારે ઠેઠ એના ઘરમાં ચાલતું તંત્ર ભણવું છે."

"તમારે ઉપયોગી તો અહીંય જાણી શકાશે. બાકી ત્યાં તો હું નુકસાન જોઇ રહ્યો છું. અને કદાચ નુકસાન ન પણ હોય તોય ગુરુનો વિરહ પડે, એવા માર્ગે કોણ ભટકે ? તેમ નુકસાન જાણ્યા પછી ક્યા ગુરુ રજા આપે ? તેથી હું તો તમારા જવામાં સંમત નથી."

ગુરુ કૃપા પર શ્રદ્ધા :— ગુરુના આ વચન પર હંસ જરા હસીને કહે છે, "ગુરુજી, આપનું આ કથન અમારા પર આપની

અતિશય વત્સલતાને સૂચવે છે અમને આવા આપના અનહદ પ્રેમ પર શ્રદ્ધા છે ”

“ પણ નુકસાનનુ શુ ? ”

“ અરે પ્રભુ, એ શુ બોલ્યા ? આપ જેવાની કૃપા છે પછી નુકસાન ? ના રે ના, અવશ્ય લાભ જ થવાનો આપે અમને બાળપણમા ય ક્યા એવા નથી સાચવ્યા કે જેથી અમને પ્રભાવવાળા ન બનાવ્યા હોય ! કેટલી કૃપાની વૃષ્ટિ સાથે અહી પણ આપે અમને હુલરાવ્યા છે ! પછી અમારા પર નિમિત્ત શુ કરશે ? ” મામાનો ભાણેજ પર પૂર્વે કેવો પ્રેમ હશે ? એય છોડી મામાએ દીક્ષા લીધી છે ! એ કહે છે કે “અમે બનાબર જાગતા રહીશુ આપના પ્રભાવિક નામનો મત્રની જેમ જપ કરશુ પછી અપશુકન શુ નરવાના હતા ?”

ત્યારે છેવટે ગુરુ કહે છે કે “તમને સુખ ઉપજે એમ કરો અમારે તો હિતકારી કહેવુ એ યોગ્ય છે બાકી થવાનુ તો થશે જ ”

બસ, બન્ને ભાઈઓ ગયા દૂર દેશે બૌદ્ધના મઠમા, પણ પોતાનો સાધુવેશ સારી રીતે છુપાવી, બૌદ્ધોને વ્હેમ ન પડે એવો વેશ કરીને ગયા ત્યા જોયુ કે કુમતિઓએ જાળ તો ઠીક પાથરી દીધી છે ! વિદ્યાનો ઉછરંગ કેટલો બવો છે ? અત્યત ! શા માટે ? શાસનનો હજી પણ વધુ ઉદ્યોત કેમ થાય, એની તીવ્ર કામના છે આમ તો ગુરુથી જરાય છૂટા પડવાનુ દિલ નથી પરન્તુ અતરમા ઉછળેલી એમની વિદ્યાની ધગશ અને શાસન સેવાના કોડ આ મહાન સાહસ કરાવે છે તમે જાણ્યુ ને કે એમને ક્યા રહેવાનુ છે ? વિરોધિના કિલ્લામા ! તેય કોઈ રક્ષણ વિના, એકલા પડે ! કેમ એ ગભરાતા નથી ? કહોને કે એ યોદ્ધા છે માટે ના, ના, યોદ્ધાય એકલા જતા વિચાર કરે આ તો અતરમા પર વિદ્યા જાણવાની અને પછી એનુ જોરદાર ખંડન કરવાની તીવ્ર ઉમેદ છે તેથી ગભરામણ નથી રાખી

તેમ ગુરુ નિશ્રા પર અનહદ શ્રદ્ધા છે, તેથી બીક નથી. ગભરાટ સાથે જે કામ કરવા જવાય, તેમાં ભલીવારેય શો આવે છે?

પ્રચારના પાકા ઉપાય:—ઠેઠ બૌદ્ધના મઠમાં પહોંચી જુએ છે તો, શું દેખાયું? જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા માટે અનેક શાળાઓની હાર છે. તેમ ભણનાર વિદ્યાર્થીઓને બીજી ખટપટ ન કરવી પડે તે માટે દાનશાળા પણ ત્યાં છે; અને બૌદ્ધ ભિક્ષુઓનો વડેરો શિષ્યોને ભણાવે છે. કહો! પોતાની વિદ્યા પોતાનાને ભણાવવા માટેની કેવી સગવડ? કેમ વારુ? સ્વધર્મના અનુયાયીને યાવજ્જીવ એમાં જ દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા બનેલા રાખવા માટે. કદાચ કોઇ બહારનો વાદી વગેરે મળે તો ગૂઢ યુક્તિઓથી તેનું ખંડન કરી બૌદ્ધ ધર્મનું ગૌરવ અને પ્રચાર કરવા માટે, શક્ય હોય તો એનેય બૌદ્ધ ધર્મનો ઉપાસક બનાવી દેવા માટે. વિદ્યામાં એવી શિક્ષણપદ્ધતિ રાખી છે! તેથી જ ત્યાં બૌદ્ધ સિવાય બીજા કોઈને પ્રવેશ નથી. જટિલ અને તર્કભરી એના ગઢ પદાર્થોની વિચારણા ત્યાં મુખેથી આપવામાં આવે છે. એ યુક્તિઓની બહારનાને ખબર ન હોય, એટલે વાદમાં બૌદ્ધને બહારનો જીતી ન શકે. જૈન શાસનમાં ગૃહસ્થનો અધિકાર પહોંચે એવા જૈનશાસ્ત્રો આજે ય મળે છે ને? કેટલા? કેવા? કહો, ઘણાય શાસ્ત્રો મળે છે. અને તે બહુ ઉંચા તત્ત્વોનું પ્રતિપાદન કરનારા.

શ્રાવક યોગ્ય શાસ્ત્રો:—ચારે અનુયોગના મહાન ગ્રંથો શ્રાવકને ભણવા યોગ્ય આજે અનેકાનેક મોજુદ છે. અનુયોગ જાણો છો? અનુયોગ એટલે વ્યાખ્યાન. ચાર અનુયોગમાં એક ગણિતાનુયોગ, એમાં ગણિત એટલે ગણત્રીની વાતો આવે. ધર્મકથાનુયોગમાં ધાર્મિક દૃષ્ટાન્તો, ચરિત્રો આવે. ચરણકરણાનુયોગમાં મૂળ ધર્મ, આચાર અને એના ઉત્તરગુણો કયા કયા અને કેમ પાળવા તે આવે. દ્રવ્યાનુયોગમાં પદાર્થોની વિચારણા આવે. પહેલા ગણિતાનુયોગમાં નાની-મોટી સંગ્રહણી-ક્ષેત્રસમાસ-ક્ષેત્રકાળ લોકપ્રકાશ, લોકનાલિકા

વગેરે આવે બીજા ધર્મકથાનુયોગમા ઉપદેશમાળા, ત્રિષષ્ઠીશલાકા પુરુષ, સમરાદિત્ય ચરિત્ર, કથાકોષ, ઉપમિતભવ-પ્રપ ચાકથા, ઉપદેશ-પ્રાસાદ, બીજા અનેક ચરિત્રો, વગેરે આવે ત્રીજા ચરણ કરણાનુયોગમા નવપદ બૃહત્ પ્રકરણ (જેમા નવ સ્થાનોએ સમકિત અને બારવ્રતોનુ અદ્ભુત નિરુપણ છે), આચાર પ્રદીપ, (પચાચારનો ઉત્તમ ગ્રથ) ધર્મસગ્રહ, ધર્મબિંદુ, ષોડશક, ત્રણ ભાષ્ય, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, ઉપદેશ ચિંતામણિ, શાત સુધારસ, અર્થદીપિકા, શ્રાદ્ધવિધિ, આવશ્યક સૂત્ર-ભાષ્ય-ટીકા, વગેરે આવે ચોથા દ્રવ્યાનુયોગમા તત્ત્વાર્થ મહાશાસ્ત્ર, પ્રશમરતિ, દ્રવ્યગુણપર્યાયરાસ, સમ્યકત્વ સપ્તતિકા, જીવવિચાર, નવતત્ત્વ, દડક, છ કર્મગ્રથ, પચસગ્રહ, કમ્મપયડી, પ્રવચનસારોદ્ધાર, પચાશકજી, યોગદષ્ટિ, યોગબિંદુ, દ્રવ્ય ભાવ લોકપ્રકાશ, નયોપદેશ, અધ્યાત્મસાર, અનેકાત વ્યવસ્થા, અનેકાત જયપતાકા, સન્મતિતર્ક, પ્રમાણનય-તત્ત્વાલોકાલકાર, પ્રમાણમિમાસા, શાસ્ત્રવાર્તા-સમુચ્ચય ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ, વગેરે વગેરે ઘણુ આવે

શાસ્ત્રાધ્યયનના સુદર ફળ — કહો આ બધુ ભણ્યા છો ? ના ? આમાનુ અર્ધુ ? ચોથા ભાગનુ ? કાઈ જ નહિ ? ત્યારે શુ ભણતર નથી ? ના સસારની વિદ્યાઓ તો સારી રીતે ભણ્યા છો કેમ એમ ? માનવ જીવન એવી તુચ્છ અને આત્મહિતઘાતક જડ વિદ્યાઓ માટે ખરુ અને મહા તારક આત્મવિદ્યાઓ માટે નહિ, એમને ? ત્યારે કદાચ તમે જાતે નહિ, તો બીજા ભણી શકે એ માટે કોઈ સગવડ રાખી છે ? નવકારમત્રથી માડી ઉપર કહેલા શાસ્ત્રો સુધી ભણવા ભણાવવા માટે કોઈ વ્યવસ્થા ? હવે કહીએ કે જૈનોની સખ્યા અને જૈનોનો પ્રભાવ ઘટતો આવે છે, પણ એમા નવાઈ ? શ્રાવકો જો આ ધર્મ શાસ્ત્રો ભણેલા હોય તો (૧) કોઈની સાથે વાતચીતમાય એ શાસ્ત્રોની અદ્ભુત વસ્તુઓ વર્ણવે (૨) રસ જગાવવો હોય તો ધર્મકથા કહે (૩) ક્યાક

ભાષણનો અવસર આવ્યો હોય તો તત્ત્વોની સુંદર છણાવટ કરી, એનો અજબ પ્રવાહ દેખાડે. (૪) ક્યાંક બિમાર સ્નેહીને કે આપત્તિવાળા કોઈને મળવા ગયા હોય, ત્યાં શાસ્ત્રીય આશ્વાસનની સમજુતી કરે તેવા શાસ્ત્રીય પ્રસંગો અને દાખલા બતાવે, (૫) રોજ કુટુંબને ઘરમાં બેસાડી ઉચ્ચ જીવનની હિત શિક્ષા આપે, ધર્મમાં શ્રદ્ધાળુ અને સ્થિર કરે, કુટુંબના જીવનને નિર્દોષ અને ગુણાર્જક બનાવે. (૭) કુગુરુઓના ઉત્સૂત્ર ભાષણોનો પ્રતિકાર કરે. ઈત્યાદિ બધું ક્યારે બને ? શાસ્ત્રોના અધ્યયનથી.

બૌદ્ધના કિલ્લામાં બૌદ્ધમતનું ખંડન :—બૌદ્ધોને ત્યાં ભણાવવાની વ્યવસ્થા હતી. હંસ અને પરમહંસ ત્યાં પહોંચી ગયા પછી તો તરત જ અત્યંત વિષમ એવા બૌદ્ધના શાસ્ત્રોના થોક ભણવાનું શરૂ કરી દીધું. દિવસ અને રાત મથવા માંડ્યું. શું કામ બાકી રાખે? ઉચ્ચ ધ્યેયથી આદરેલા કાર્યમાં આળસ કરે તે મૂર્ખ ! જીવન ટૂંકું, અને સાધના મોટી; પછી શી રીતે એક ક્ષણ પણ પ્રમાદમા જતી જરાય ? ત્યારે પ્રમાદી સુસ્ત અને વિલાસી જીવન ગાળનારા શું બહુ લ્હાવો લઈ લે છે, કે એ લ્હાવાની લાલચમાં પડી મહાન સાધના ગુમાવવી ? હા, પ્રમાદમાં કોઈ દેવતાઈ આનંદના, દેવતાઈ શાતાના અનુભવ થતા હોત, તો તો હજીય પ્રમાદ પ્રત્યક્ષમાં તો કારગત ગણાત. પણ આ તો ચિંતાની જવાળાથી બળી ગયેલા માનવના તુચ્છ સુખ, તે ય ક્ષણિક, પરાધીન અને વલોપાત-વિટબણા ભર્યા ! શું એની ખાતર મહાન ઉમદા અને અતિ મૂલ્યવતી આરાધના ગુમાવવી ?

બીજાનું ભણવામાં પોતાનું ગુમાવવાનું નહિ, પણ શ્રેષ્ટ કરવાનું:—અધ્યયનમાં હંસ-પરમહંસના અપ્રમત પુરુષાર્થ ચાલ્યા. ભાગ્યશાળી એવા કે પર પંડિતોને સમજવા અતિ કઠિન પડે એવા બૌદ્ધ તત્ત્વોને એમણે સરળતાથી કુશળ રીતિએ સમજી લીધા. એમાં એમણે

જોયું કે શ્રી જિનેશ્વરદેવના સિદ્ધાન્ત ઉપર બૌદ્ધોએ કલ્પિત એવા પણ પ્રખર દૂષણો ઉભા કર્યા છે, તો હવે એ ટાળવાનું કામ કરવું જોઈએ પહેલેથી જૈન દર્શનના અભ્યાસી તો બનીને જ આવ્યા હતા, અને અહિંની ગલીકુચીઓ સમજી લીધી, એટલે હવે એમણે એ દૂષણોનું ખંડન જિનાગમ-પ્રમાણથી સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ એવું કર્યું, કે જેની સામે હવે ઉત્તર કરવો બૌદ્ધોને અશક્ય હતો એટલું જ નહિ પણ ઉપરથી એની સામે જૈન તર્કની પ્રવીણતાથી જબરજસ્ત હેતુ, યુક્તિ અને દૃષ્ટાંત ખડા કર્યા, કે એથી બૌદ્ધમત પોકળ અને અસત્ય સાબિત થયો. બૌદ્ધમતની અસત્યવાદિતા અને અપ્રમાણિકતાની આ સાબિતિઓ એટલી બધી સચોટ અને દૃઢ હતી કે એની સામે ઉત્તર કરવાનું કે એને ખોટી પુરવાર કરવાનું સામર્થ્ય બૌદ્ધના ખુદ વડેરામાં નહોતું જૈન શાસનના કેળવાયેલા મુનિરત્નોની કેવી અચિંત્ય શક્તિ ! કેવી અદ્‌ભુત બુદ્ધિ !

<u>આવ્યો નિ ન પિશાચ</u> —બૌદ્ધોએ ઉભા કરેલા કલ્પિત દૂષણો, એના નિરાકરણ, એની પ્રતિપક્ષી જૈન વસ્તુની સાબિતિના હેતુ-યુક્તિ, એ બધું ભૂલી ન જવાય, એ માટે હંસ પરમહંસે લખી લેવા માંડયું, પણ તે એકાંતમાં બેસીને કિન્તુ બન્યું એવું કે પવનના જોરે એમાંથી લખાણના બે પત્ર ઉડી બહાર પડ્યા, અને બીજાના હાથમાં આવ્યા એણે તે તરત જ પોતાના આચાર્યને આપ્યા હવે શું બાકી રહે ? આચાર્ય તો અત્યાર સુધી એમ જ સમજે છે કે ત્યાં બધા ભણનાર ચુસ્ત બૌદ્ધમતના શ્રદ્ધાળુ છે તેથી જ નિરાંતથી પોતાની શુદ્ધ યુક્તિ-પ્રયુક્તિ સૌને બતાવતા હવે જો જાણે કે આ તો કોઈ પોતાનો દુશ્મન બધું શીખી ગયો છે, તો ગુસ્સો, દ્વેષ, અને કુબુદ્ધિ કેમ ન જન્મે ? બસ, થયો ફફડાટ !

<u>પુણ્યના દરિયામાં રહેનારા વસ્તુ પર સાધનો મ' પાડળ ?</u> — પત્રો જોઈ બૌદ્ધનો આચાર્ય ચમક્યો, 'અહો ! આ અમે સામામાં

ઉભા કરેલા દૂષણો, જે આજ સુધી કોઈ હટાવી શક્યું નથી, તેના પર પણ આમાં આક્રમણ કર્યું છે! એ દૂષણોનું આટલું જોરદાર ખંડન કર્યું છે! પાછું ઉપરથી અમારા મતમાં આવા અકાટ્ય દૂષણો ઉભા કર્યાં છે! હવે આનો શો જવાબ હોઈ શકે?' બૌદ્ધાચાર્યની તો આ વિચારણાએ છાતી જ બેસી ગઇ! આજ સુધી નહિ અનુભવેલી વ્યગ્રતા હૈયામાં વ્યાપી ગઈ! મન નાહિંમત બની ગયું! વાદના વિજયની કીર્તિ જાણે ઓસરી જતી લાગી! આ જોવા જેવું છે કે માનવી શું જોઇને મદ કરતો હશે! મૂર્ખને શું એટલા ખબર નથી કે જેના પર મદાર બાંધી તું મદ કરે છે. એ શું તારા કબજામાં કે તારા કહ્યામાં છે? એ તારી ઇચ્છાને નહિ ગણકારે, એ તો કાળના અને કર્મના નિયમનને અનુસરશે. કાળના નિયમન શું છે, જાણો છો? નવાનું જૂનું, જૂનાનો નાશ, નાશ પામેલાની ઉત્પત્તિ, એ વગેરે. શાશ્વત કહેવાતા દેવતાઈ વિમાનોનાય પુદ્ગલ અસંખ્યકાળે પલટાઇ જાય છે! આ સ્થિતિમાં મદ શું કરવો? કર્મના નિયમનની ખબર છે? સનત્કુમાર ચક્રવર્તી જેવાની કાયાના આરોગ્ય એકાએક ઝુંટવી લે! હરિશ્ચંદ્ર જેવાને ભંગીની નોકરીમાં મૂકે! મહાસતી સીતાજી જેવા પર અસતી-પણાના કલંક અયોધ્યામાં ચઢાવે! સમ્રાટ સુભૂમ જેવાના કોડ. કકડભૂસ કરી, સેના સાથે એને સમુદ્ર તળીયે પધરાવે! માણસના કહ્યામાં કે કબજામાં આ બધું નહિ, એના પર માણસ શું સમજી મદ-ગુમાન કરતો હશે?" બૌદ્ધાચાર્ય વિચારે છે કે "આ કોઈ જૈન દર્શનના અભ્યાસી વિના લખી શકે? જરૂર કોઇ જૈન અહિ ભણવાના નિમિત્તે ઘુસી ગયો લાગે છે! નહિતર મારાથી દૂષિત કરાયેલા પક્ષને ફરીથી વિભૂષિત કરવા બીજો કોણ સમર્થ હોય?" જૈન દર્શનની કેવી અદ્ભુત ખ્યાતિ! હંસ પરમહંસની જૈનદર્શનમાં કેવી હોંશિયારી!! સમ્યક્શ્રુતને એટલે કે સર્વજ્ઞના

શાસ્ત્રોને ચિત્તમા સુપરિચિત અને દૃઢ કર્યા વિના મિથ્યાશાસ્ત્રોમાં દોડાદોડ કરે તો માર ખાઈ બેસે ! ગુરુ શ્રી હરીભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે હસ-પરમહસને એના તૈયાર કર્યા છે કે અહિં બૌદ્ધની પ્રખર યુક્તિઓમા પણ ભોળવાઈ જવાની વાત તો નહિ, કિન્તુ ઉપરથી એને એની સામેની જબરજસ્ત જૈન યુક્તિઓથી તોડી ફોડી નાખવાની જ વાત !

અરિહતના ચિત્રથી પરીક્ષા —બૌદ્ધાચાર્ય વિચારમા આગળ વધે છે, 'હવે જો આને રહેવા દઈએ તો તો કોણ જાણે આપણુ કેટલુય ઉખેડી નાખે ! ત્યારે આને પકડી પાડવો ય શી રીતે ?' વિચાર કરીને પોતાના ચુસ્ત બૌદ્ધોને કહે છે કે " વિદ્યાર્થીઓના શયનગૃહ આગળ એક અરિહતનુ ચિત્ર એવી રીતે દોરો કે જેથી બહાર નીકળતા ચિત્રમાના મસ્તક પર પગ મૂકચો જ પડે પછી તપાસો કે કોણ પગ નથી મૂકતું સાચો જૈન હશે તે પગ નહિ મૂકે આ રીતે ઓળખી લાવો એને " એ કાળે ધર્મની શ્રદ્ધા એવી કે ધર્મદાતા દેવગુરુની અનાદર આશાતના કરીને પ્રાણ પણ બચાવવાની વાત નહિ, તો બીજી તો કઈ લાલચે એવુ અઘટિત કાર્ય થાય ? બૌદ્ધોએ વિદ્યાર્થીઓ ઉઘતા હતા ત્યારે એ રીતે ચિત્ર દોરી દીધુ બીજા વિદ્યાર્થીઓ તો જાગીને એના પર પગ મૂકી મૂકી બહાર નીકળવા માંડ્યા પણ હસ પરમહસ ચિત્ર જોઈ આગળ વધતા અટક્યા એ વિચારે છે કે ' અહાહા ! આ કેવુ સકટ ? આપણી પરીક્ષા કરવાનો આ કીમીયો લાગે છે, અને જો જૈન તરીકે પકડાયા, તો આ નિર્દય બૌદ્ધમઠાધીશ પાસેથી જીવતા છૂટવાની આશા શી? ત્યારે શું આપણા જીવતરના બલિદાન એની સેવામા આપીએ ? બલિદાન તો તે આપણા ભવોદધિ-તારક ગુરુદેવ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજના ચરણમા દઇએ કે જેમણે આપણુ અત્રેનુ આગમન અનર્થમય જોઈ આપણને પૂર્વે અહિં આવવા જ ના કહેલી. ગુરુદેવનો

જો આ અવિનય કર્યો, તેનું ફળ આજ જન્મમાં જોવા મળ્યું. પણ હવે અહિં બહુ શો વિચાર ? અહિં તો બે વાત છે. કાં ચિત્ર પર પગ દઈ જન્મ કલંકિત કરવો, કાં મૃત્યુ વધાવી લેવું ! પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવના બિંબ પર પગ દેવો એ તો નરકના પાપ ઉપાર્જવાનું કાર્ય ? અહીં એક મૃત્યુથી ભય પામી ભવિષ્યમાં નરકમાં અસંખ્ય મૃત્યુની પીડા કોણ ઉપાર્જે ?' જીવનમાં કિંમત કઈ વસ્તુની ? અહિં બૌદ્ધના રહસ્ય એવાં જાણી લીધાં છે કે બહાર નીકળી જાહેરમાં વાદી તરીકે બહાર પડે તો તો મહા નામના મળે એવી છે ! પણ એ બધું શું કામનું, જો મૂળ દેવગુરુધર્મનું બહુમાન ન સચવાયું તો ? આ એક ટૂંકા જીવનમાં આમ બચીને શાબાશી કે સુખ શું મળવાનું ? સુખશાબાશી તો ગુરુ અને ધર્મના બહુમાન પાછળ છે.

“બચવાની ચતુરાઇ:—હંસ પરમહંસ વિચારે છે, પગ સડી જાય તે સારા, પણ જિનના મસ્તક પર પગ મૂકી શકાય જ નહિ. ત્યારે કોઈ બીજો માર્ગ શોધવોજ રહ્યો. નહિતર અહિં અવશ્ય મૃત્યુ થાય.” વિચાર કરીને ચિત્ર પર ખડીથી જનોઈ ચીતરી લીધી, એટલે તો ચિત્ર હવે જિનનું રહ્યું નહિ, તેથી તેના પર પગ મૂકી બહાર નીકળી ગયા. પણ જાસુસ તરીકે ઉભેલા બૌદ્ધો ધુંઆપુંઆ થઈ ગયા, આમને ઓળખી લીધા, પોતાના આચાર્યને વાત જણાવી કહે છે, ‘બસ હવે આપ હુકમ આપો એટલી વાર. આ દુશ્મનોને મારી નાખીએ, હવે એને જીવતા ન રહેવા દઈએ.’ આ કેવી ધર્માંધતા ! કેવી ક્રૂરતા ! અને કેવી કાયરતા ! સામે વાદ કરવાનું જીગર નથી. ન જોઇએ તો કાઢી મૂકો એય નહિ, મારી નાંખવાની જ વાત ! આ બૌદ્ધોની અહિંસા ! આ એમનુ તત્ત્વજ્ઞાન ! તત્ત્વજ્ઞાન તો વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રભુના શાસનનું ! દયા તો જિન-શાસનની ! ઉદાર મન તો જૈનના ! ધર્મની ઘમઘમાયમાન શ્રદ્ધા રૂંવાડે રૂંવાડે ! પણ આવું અંધપણું નહિ કે દુશ્મનના

પ્રાણ લેવા પૂર્વે જૈન સાધુ પાસે વિદ્યામંત્રો ઘણા, પણ દુશ્મનનીય-હિંસા કરવાની વાત નહિ ત્યારે જૈનત્વના પ્રકાશના અભાવે કેવી કરુણ સ્થિતિ ! હિંસા તો કદાચ ન પણ કરી શકે, પણ હિંસક વિચારોનું સસ્તા અને સુલભ જૈનત્વનો પ્રકાશ મળ્યા પછી બહુ વિચારવા જેવું છે કે કેવી મહાન સિદ્ધિ મળી છે ! કેવું મહાભાગ્ય ! કરોડોની સંપત્તિ એ ભાગ્ય નહિ ભાગ્ય તો જૈનત્વ ! જો હિંસક વિચારો નાબૂદ ન થાય તો એ એળે જાય !

જૈનપણાની બીજી પરીક્ષા ભયમાં શું યાદ ? — બૌદ્ધાચાર્ય બૌદ્ધોને રોકે છે કહે છે કે 'ઉભા રહો, આ પરદેશી માણસો છે, માટે એમ એની કદર્થના ન થાય હજી બરાબર પરીક્ષા કરો.' એમ કરી બીજી પરીક્ષાની રીત બતાવી બન્ને ભાઈઓના માથે હવે બીજી પરીક્ષાની તલવાર ઝુલતી રાખી ! હંસ પરમહંસ ચેતી તો ગયા જ છે, કે આપણે ઓળખાઈ ગયા લાગીએ છીએ. એ ચિંતામાં ઉંઘ પણ નથી આવતી પરંતુ એક વખતે અચાનક કંઈક ઉંઘ આવી ગઈ છે, ત્યાં માળ પરથી નીચે શયનઘરમાં કંઈક ધડાધડ પડવાનો અવાજ સાંભળ્યો સાંભળી બીજા વિદ્યાર્થીઓ જાગી જાગી પડ્યા હતું તો ખાસ કાંઈ નહિ, માત્ર પેલા બૌદ્ધો ગુપ્ત રીતે ઉપરથી માટીની ઘડીઓ નાખતા હતા. તેય ખાલી જગા પર. પણ અહિં બધાનામાં એમ લાગ્યું કે આપણા માથા ફૂટે એવું કાંઈક ઉપરથી પડી ગયું છે ! સૌ પોતપોતાના ઇષ્ટ દેવનું નામોચ્ચારણ-સ્મરણ કરવા લાગ્યા હંસ પરમહંસથી પણ જિનનું નામ મોઢેથી બોલી જવાયું ! જિન નામની રટ કેવી કે આવા અવસરે મા-બાપ યાદ ન આવતા દેવાધિદેવ યાદ આવે છે ! કોને ? જન્મે જૈન નહિ તેને ! ત્યારે જૈનકુળ પામ્યા પછી આપણે જિનનું નામ રોમે રોમ ન વણાવી દઈએ તો કેવી મૂર્ખાઈ ! તે નહિ તો બીજું શું કરી શકવાના હતા ?

ક્રૂર બૌદ્ધોથી બચવાની રીતઃ— હવે તો બૌદ્ધો જિનનું નામ સાંભળી ફફળી ઉઠ્યા છે. 'બસ, મારીજ નાખો' એમ ચિંતવી રહ્યા છે! ભાઇઓ પણ સમજી ગયા કે 'અહિં જીવનનું મહાન જોખમ છે! હવે જો સીધે સીધા નીચે ઉતરવા જઇએ તો તો જીવતા રહેવાની શંકા છે. કેવા નાદાન આપણે કે ગુરુજીની એ વાત્સલ્યભરી વાણીના મૂલ્ય ન આંક્યા! શ્રીમદ્‌ની ઇચ્છાને ન અનુસર્યા! ખેર! હવે વખત ગુમાવ્યો કામનો નથી, ત્યારે હવે શું કરવું?' તરત જ એમના ફળદ્રુપ ભેજામાં યુક્તિ સ્ફુરી આવી! મોટી બે છત્રી લીધી અને ખુલ્લી ઉભી કરી એના ડાંડા પોતાના શરીર સાથે બાંધ્યા. પછી મેડા પરથી નીચે પડતું મૂક્યું. આજની પેરેશુટની શોધ પર લોક આશ્ચર્ય પામે છે! પૂર્વે તો એવી કેઇક વિદ્યાઓ અને યુક્તિઓ હતી. વિદ્યામંત્ર વિનાના લાકડાના કમળની રચના એવી કે એમાં યંત્ર અરસપરસ સામસામા ચાલે એટલે એક ચક્ર ગતિવાળું બની આંટા ઉકેલે, તે આંટા બીજું ચક્ર વીંટતું જાય. એમ વગર પેટ્રોલે એ આકાશમાં ચાલી શકે. એક ખીલી જોડતાં મોટું કમળ બીડાઇ જાય; ત્યાં અંદર બેઠેલા પછી સીલ પેક. બીજી ખીલીએ કમળ વિકાસ પામે, તેથી પાછું અંદર દિવ્ય ભવન વગેરે પ્રગટ થાય.

ભય આવતા પહેલાં ભાગો!:— હંસ પરમહંસ સહીસલામત નીચે આવ્યા, ને તરત જ ત્યાંથી નાઠા. બૌદ્ધો તો 'મારો! મારો!' કરતાં પાછળ પડ્યા. પેલા દોડ્યા તો ઘણું, પણ દોડી દોડીને કેટલું દોડે? હવે તો બૌદ્ધ યોદ્ધાઓ ઠેઠ એમની નજીક પહોંચવા આવી ગયા. કેવી આપત્તિ! આ શિખવે છે કે જો ભય આવતાં પહેલાં ભાગી છૂટયા, તો તો ફાવ્યા; નહિતર ફસામણી! જીવ સંસારમાં આમ જ ફસાય છે. મૃત્યુના આક્રમણ પહેલાં, કે વિષમ કર્મના ઉદયના આક્રમણ પહેલાં નિરાંતે ઠગારા મોહના સ્થાનોમાં ઠરીને

એમે છે, રમે છે, પણ આપત્તિ ઉભી થતા એવો ફસાય છે,– દા ત વ્યાધિમા, વૃદ્ધાવસ્થામા, અથવા પુત્ર મરણાદિ ઉપાધિમા,– કે પછી એના ભોગ થઈ નાશ પામવુ પડે છે હંસે અવસર ઓળખી લીધો 'હવે અહિં પસ્તાવો કરી બેસી રહેવા જેવુ નહિ' તરત જ નાનાભાઈ પરમહંસને કહે છે, 'જા ભાઈ! તું ગુરુજી પાસે પહોંચી જા અને ગુરુજીને મારા વદન સાથે મિચ્છામિ-દુક્કડં કહેજે એઓશ્રીનુ કહ્યુ ન કર્યું તે બદલના અવિનયના મહાન અપરાધની મારા વતી ક્ષમા યાચજે અહો! ગુરુ કેટલા ઉચ્ચ, અને હુ કેટલો નીચ' જા જલ્દી જા, વિલંબ ન કર' શું મોટાભાઈની મોટાઈ આ? કે નાનો પગ ઘસડતો ચાલતો હોય, ત્યા મોટોભાઈ મોટર બગલામા રહે એ મોટાઈ? આ મોટાએ તો જાતે મરી ખુટવુ પડે તો પરવા નહિ કરી, પણ 'નાનાને બચાવી લેવો, તેમ જ ગુરુજીને માટે થોડુ પણ આશ્વાસન રહેવા દેવુ, અને સૌથી કિંમતી તો એ, કે એ નાનાભાઈ દ્વારા બૌદ્ધમતના મહાન ખંડન કરી, આપણા પરમ–ઉપકારી જિન શાસનની મહાન સેવા બજાવવી,' આ નિર્મળ શ્રેષ્ઠ આશયથી નાનાને ભાગી જવા સૂચવ્યું' પણ મોટો ભાઈ આટલો ઉમદા, તો નાનોભાઈ એનો જ ને? એ કેમ જ ભાગે? ન ખસ્યો એ. એટલામા અહિં તો બૌદ્ધ સુભટો આવી પહોંચ્યા, ચારેનું ઘમસાણ! હંસ સહસ્રયોધી છે, સેંકડો બૌદ્ધ સૈનિકો સામે એકલો ટક્કર ઝીલે છે પણ પેલાઓએ ચારે તરફથી બાણો છોડ્યા. તે બધા રોકવા શી રીતે? નીચાએ હંસના શરીરને જર્જરિત કરી નાખ્યુ હવે હંસ લોહીલુહાણ થઈ મૂર્છા ખાઈને પડ્યો નીચે નાનો ત્યા જ છે કહો, ગુરુ પાસે આ જીવતા પહોંચી જાય તો ધર્મનાશના અને શાસનસેવા કેવી કરે એવો છે! પણ આવા વિઘ્ન ન હોય તો ને? શુ ધર્મના પરાક્રમ આપવા સહેલા છે? સસ્તા છે? વિઘ્નોની હાર લાગી હોય ત્યા એકલા ધમધમ શુ કામ લાગે? માટે જ્યાં વિઘ્નનું લગભગ નામ નિશાન

નથી, ત્યારે ધર્મ પુરુષાર્થ કરી લેવો બહુ સહેલો અને સસ્તો. તમારે પણ આજે જે દિશામાં વિઘ્ન ન હોય તે તરફનો પુરુષાર્થ કરી લેવા ચૂકવું નહિ. એમાં ખરી વેપારી બુદ્ધિ છે. હંસનો હંસ ચાલ્યો ગયો. હજુ સુધી પરમહંસ તો ભાઇને છોડી જવા તૈયાર નહોતો. પણ એક દયાળુ માણસના કહેવાથી ઉતાવળે પગલે ત્યાંથી ભાગી પહોંચ્યો રાજા સુરપાલ પાસે.

[પોતાના બે ભાણેજ શિષ્ય હંસ–પરમહંસ બૌદ્ધ મઠમાં ભણવા ગયેલાં. ત્યાં ઓળખાઈ જવાથી. 'બૌદ્ધો મારી નાંખશે' એવા ભયે ભાગ્યા. પણ રસ્તામાં હંસ બૌદ્ધોથી મરાયો. પછી પરમહંસ પહોંચ્યો રાજા સુરપાલ પાસે—આગળ વાંચો.]

રાજા સુરપાલની ન્યાય પ્રિયતા અને પરોપકારિતા:— રાજા સુરપાલ હતો તો બૌદ્ધ સાધુનો અનુયાયી. પરંતુ પોતાના આંગણે અતિથિને આવેલા જોઈ સત્કાર કરે છે. પૂછે છે; કહો, કયા શુભ નિમિત્તે આપનું અહિ આગમન થયું ?

પરમહંસ કહે છે, 'અમે જન છીએ એટલા માટે અમને મારી નાખવા બૌદ્ધો પુંઠે પડ્યા છે. તમારા તરફથી રક્ષણ જોઇએ. હા, જો તે લોકો વાદ કરતા હોય, તો તો તે વ્યાજબી ગણાય. પણ પોતાનામાં વાદ કરવાની શક્તિ નથી, માટે પશુબળથી સામાને મારી નાખવા, એમાં શું માણસાઈ છે ! મારા મોટા બંધુને તો તે લોકોએ મારી પણ નાખ્યો ! પછી હું અહીં આવ્યો છું. બૌદ્ધો પણ પણ આવશે. શું રક્ષણાર્થીને તમે છેહ દેશો ?'

રાજા–'બીલકૂલ નહિ, તમે અહિ નિર્ભય છો. પણ તમારે વાદ કરવો પડે.'

પરમહંસ–'તેની ફીકર નહિ.'

જૈનત્વની જવાબદારી મોટી:— રાજાએ એમને સુરક્ષિત રાખ્યા. તે કાળની માનવતાનો વિકાસ જુઓ. રાજાની કેવી ઉદારતા ! કેવી

શરણાગતવત્સલતા ! જૈન નથી એ, છતા ન્યાય-પ્રિયતા, પરોપકારિતા વગેરે ગુણોનો ખપી છે ! ત્યારે જૈન તો ઘણા ઉંચા દેવગુરુ અને શાસનવાળા એના આદર્શ, એની ન્યાય-પ્રિયતા વગેરે કેવા જોઇએ ! આ ખ્યાલ કરી ઉચ્ચ ગુણોના ખપી બનવુ જરૂરી છે બૌદ્ધ સૈનિકો આવી પહોચ્યા રાજાને કહે છે કે, 'અમારો શત્રુ અમને સોપી દો '

'તે નહિ બની શકે ' રાજાએ ઉત્તર વાળ્યો

બૌદ્ધ સૈનિકો કહે, ' પણ અમે બળાત્કારે ઉપાડી જઇશુ '

રાજા કહે, ' મારી પાસેથી બળાત્કારે લઈ જવાની કોની તાકાત છે ? અને તે હુ આ ન્યાયી અને કળાવાનનો દ્રોહ કરૂ ? અન્યાયી હોય તો પણ શરણે આવેલા પ્રત્યે મારાથી દ્રોહ નહિ જ થઈ શકે '

બૌદ્ધો-' રાજન્ ! આગ્રહ ન રાખો એમા સાર નહિ નીકળે. અમારા આચાર્યને આપ ઓળખો છો ? એ ગુસ્સે થશે, અને તમે રાજ્યપાટ વગેરે ખોઈ બેસશો ! રખડી પડશો રખડી ! એક પરદેશી ખાતર આવુ સાહસ કા કરો ? અતે મૂર્ખ બની રહવુ પડશે !'

સાચા ગુરુ દુર્લભ —કેવુ ધમસકટ ! બૌદ્ધાચાર્ય બહુ સ્થિતિસંપન્ન છે ત્યારે તો આ સૈનિકો રાજા જેવાનેય દમ ભીડાવી શકે છે ' તો શુ આ બૌદ્ધોના કહેવાતા ધર્મગુરુ સસારી જીવની જેમ પરિગ્રહનો રસાલો રાખતા હશે ? '-એમ તમને પુછવાનુ મન થાય છે, કેમ ? પણ તમે સમજો કે તમને જન્મથી અપરિગ્રહી ત્યાગી વિરાગી ગુરુ મળ્યા છે, એટલે નવાઈથી આ પ્રશ્ન થાય છે બાકી આ જગતમા તો કેઇ કહેવાતા ધર્મગુરુઓ પરિગ્રહધારી છે, રાગી છે, ભોગી છે, સ્થાવર જીવોની હિંસામય, આરભ સમારભમય મઠ-વાસને ધરનારા છે એવા જગતમા સાચા ધર્મગુરુને પ્રાપ્ત કરવા એ

કેટકેટલું મુશ્કેલ છે! એનો જો ખ્યાલ કરો, તો સાચા ધર્મગુરુ મળ્યાની મહાન કદર થાય, અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવાનો લાભ તથા ઉપકારનો લાભ લેવાય. અહિં તો બૌદ્ધાચાર્ય સત્તાધીશ છે, તેથી એના સુભટો રાજાને ડરાવે છે.

રાજાની કુલવટ-વાણી:—પણ રાજા કહે છે કે, 'તમને ખબર નથી, અમારા પૂર્વજોની એ કુલવટ છે, કે જેને શરણું આપ્યું, એનો પ્રાણાન્તે પણ વિશ્વાસઘાત ન કરવો. બસ એ કુલવટ, એ ખાનદાની, અને એ શરણાગતના રક્ષણનું વ્રત પાળતાં મને મૃત્યુની પણ કોઈ દરકાર નથી. ભલે એમ કરતાં મૃત્યુ કાં નથી આવતું? પછી રાજ્યપાટ લૂટાઈ જાય એનો ભય જ શો? આશ્રિતને હું હરગીજ સોંપનાર નથી. પણ હા, તમને એક ઉપાય બતાવું.'

આર્યદેશમાં તે તે સ્થાનના કર્તવ્ય નિર્ણીત થઈ ગયા છે!:— શો ઉપાય? શું આડકતરી રીતે મારી નંખાવવાનો? ના, એમ આડકતરી રીતેય દ્રોહ થવા દે એમ નથી. નહિતર તો પછી સાચી કુલવટ શી? ખાનદાનીના અભિમાન શા? યાદ કરો; સૈનિકોએ શું કહ્યું છે? 'રાજન્! અભિમાન સારું નહિ. અમારા સ્વામીને ગુસ્સો કરાવવામાં બધું ખોવું પડશે. માટે સોંપી દો અમારા દુશ્મનને, પણ રાજા સ્વકર્તવ્યના પાલનમાં નિડરતાથી મક્કમ છે. આર્યદેશમાં કેવા કર્તવ્યપાલનના રંગ! જીવનની સફળતા શામાં લાગેલી? એ સમજે છે કે જીવન તો ભાગ્યને અનુસારે સુખદુઃખમાં પસાર થઈ સમાપ્ત તો થવાનું જ છે. જે નિર્ણીત છે. તે થવાનું જ છે. કર્તવ્યપાલન કરવાનું ગુમાવીએ તો ય જીવન સમાપ્ત તો થવાનું જ છે, પણ ટકવાનું નથી જ. ત્યારે એમાંથી જે સત્કર્તવ્યના પાલન કમાઈ લીધા, તે દીર્ઘકાળની આપણી નક્કર મુડી છે.

કહો ત્યારે, સત્કર્તવ્ય તે કયા ?
ન્યાય, નીતિ અને સદાચાર,
કરુણા, અહિંસા અને સંયમ,
કૃતજ્ઞતા, પરોપકાર, નિસ્પૃહતા,
ઉદારતા, ગંભીરતા અને સહિષ્ણુતા,
પ્રભુભક્તિ, મૈત્રી અને સાધુસેવા,
જ્ઞાન, ધ્યાન અને ક્રિયા, ઈત્યાદિ સત્ કર્તવ્યો છે

આર્ય દેશમાં તે તે સ્થાને રહેલાના કર્તવ્ય નિર્ણીત થઈ ગયેલા છે તમારે પણ નિશ્ચિત છે ને ? જૈનોના શું શું કર્તવ્ય ! રાજા અત્યારે શરણાગતનું રક્ષણ અને વિશ્વાસપાલનનું સુદર કર્તવ્ય હાથ લાગ્યા બદલ જાતને ધન્ય માનતો, બૌદ્ધ સુભટોની ડરામણીને ગણકારતો નથી પવિત્ર કર્તવ્ય બજાવતા દેહ પડી ગયો તોય શુ થઈ ગયુ ? રાજા જરૂર પડયે મરવા તૈયાર છે શીખી લેજો ભારતનો પૂર્વ ઇતિહાસ શુ ભણાવી રહ્યો છે, અને એની સામે વિચારજો કે આજે શુ ચાલી રહ્યુ છે ?

બૌદ્ધ સુભટો પૂછે છે 'પણ કોઈ રીતે એ હાથમા આવે ?'

રાજાએ બૌદ્ધોને દર્શાવેલો વાદનો ઉપાય —

રાજા કહે છે 'હા, એક ઉપાય છે તમે એની સાથે જય પરાજયની શરત કરી વાદ કરો, અને જીતો તો તમારા હાથમા એ આવે ' ત્યારે બૌદ્ધોનો અધિપતિ આવી શરત કરે છે કે 'અમે એની સાથે વાદ કરીએ પરંતુ એ અમારા બુદ્ધ ભગવાનના મસ્તક પર પગ મૂકી ચાલ્યો છે, તેથી અમે એનુ મો જોવા નથી માગતા અમે પડદા પાછળ રહીને વાદ કરશુ જો એ જીતે તો ખુશીથી એ છૂટો, અને હારે તો અમે એનો વધ કરીએ '

તમે સમજ્યા ? કેમ આવી પડદાની શરત ? એમા બૌદ્ધોની પોલીસી છે બૌદ્ધ મતની 'તારા નામે શાસન દેવી છે તેનાથી અધિષ્ઠિત એક ઘડામા બૌદ્ધે મો રાખી બોલવાનુ છે જેથી ખુદ

દેવી જ વાદ કરવા માંડે. એ વાત ગુપ્ત રાખવા માટે પડદાનું કપટ છે. હવે દેવીની સામે આ પરમહંસને વાદ કરવાનો ! એમાં હારે તો મૃત્યુદંડ ! વિચારો કઠિનાઇ ! હંસને સેંકડો સુભટો શસ્ત્રોથી વીંટી વળ્યા હતા ! ! ત્યારે પરમહંસને ગુપ્તપણે વાદ કરનારી દેવીને વધની શરતથી જીતવાની છે ! ! બનેય શાસન પ્રભાવનાના શુભ ઉદ્દેશથી કેવું ભગીરથ સાહસ કરી રહેલા હતા ! સત્ત્વને ખીલવવાના આ ભવમાં શું કામ બાકી રાખવું ?

બૌદ્ધોનો પ્રપંચ :—વાદનું કામ શરૂ થયું. પડદામાંથી બૌદ્ધોનો મત એવી એવી રીતે રજુ કરાયો, કે જેમાં જોરદાર પ્રમાણ અને તર્કનો આધાર અપાયો હતો. છતાં પરમહંસે એનો પ્રતિકાર કરી, સામે પોતાનો પક્ષ રજુ કર્યો. પણ તે દેવીએ તોડયો, અને નવો પક્ષ માંડયો. પરમહંસની અસાધારણ બુદ્ધિએ અને જૈન શાસનના અકાટય સિદ્ધાન્તોએ તે તે બૌદ્ધ પક્ષનું ખંડન કર્યું ! એના પર નવો પક્ષ, એનું ખંડન, એમ છ માસ વાદ ચાલ્યો. એમાં પરમહંસ કંટાળી ગયો. ત્યારે એણે શાસનદેવી અંબિકાને યાદ કરી. અંબિકાએ હાજર થઇ બૌદ્ધોનું ગુપ્ત રહસ્ય કહીને કહ્યું કે ' તમારે એ લોકોને સમક્ષમાં વાદ કરવા કહેવું.' બસ, બીજે દિવસે એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું. ત્યાં તો તુર્ત બૌદ્ધાચાર્ય મૌન ! પરમહંસે પડદો ખસેડી ઘડો ફોડી નાંખ્યો. પછી એ ગર્જીને કહે છે કે, "અહો ! કેવો તમારો દંભ ! આવી તમારી અતિનિંદ્ય પંડિતાઈ ! ! આ તમારા વાદના ઢંગ ! ! મરદ થઇને દેવી પાસે વાદ કરાવતા હતા ! તેય આ પડદા પાછળ ! આવો હવે, કરો મારા મતનું ખંડન !" શું ખંડન કરે ? રાખ ? બૌદ્ધોનું સરાસર મૌન ! મોં શ્યામ ! બૌદ્ધો હાર્યા.

રાજાનો ગુણાનુરાગ અને મુનિની યોગ્યતા ! :—રાજા બધું સમજી ગયો. પરમહંસ ઉપર રાજાને ખૂબ જ માન પેદા થયું.

બૌદ્ધોની કપટજાળ અને કુશીલતા પ્રત્યે એનુ લોહી તપી ઉઠયુ! કહે છે બૌદ્ધોને એ, 'આવા ન્યાયી અને વિજયીનો શુ વધ ઇચ્છો છો તમે? હવે તો હુ જ એના રક્ષણ માટે, યુદ્ધ કરવુ પડે તોય તૈયાર છુ' કેવો ગુણાનુરાગ! ત્યાર પરમહંસની કેવી મહાન લાયકાત! જેન શાસન પામેલામા આવી લાયકાત આવવી સહજ છે ત્યારે સમજો કે જગતમા સાચા સન્માન પણ લાયકના થાય છે હવે રાજાએ બૌદ્ધનુ ટોળુ ધુધવાતુ જોઈ અવસર ઓળખી લીધો એ લોકોને વાતમા રાખી, પરમહંસને ભાગી જવા સંકેત કર્યો

બૌદ્ધોના કપટભર્યા જુલમ કર્મ ટાળવાનુ ઔષધ માત્ર એક ધર્મ —પરમહંસ ભાગ્યો પણ પાછળ બૌદ્ધના ઘોડેસ્વારે પુઠ પકડી કર્મોનો આ કેવો જુલમ! મહેલમા રહેતા થકા અનેક સરક્ષણ સામગ્રી પણ હોય, ત્યારે ત્યા કોઈ આક્રમણ નહિ! જ્યારે અહિં એકાકી અને શસ્ત્રરહિત અવસ્થામા મહાન આક્રમણ! આ સ્થિતિમા કોણ બચાવે? કહો એક માત્ર પૂર્વે કરેલો ધર્મ ત્યારે તો તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો કહે છે કે "કર્મના ઉપદ્રવને ટાળવાનુ ધર્મ સિવાય બીજુ કોઈ ઔષધ નથી તેથી, કર્મના આવા અણચિંત્યા જુલમી આક્રમણો આવે એ પૂર્વે ધર્મ સાધી લેવો એ જ પરમ કર્તવ્ય છે"

પરમહંસ યુક્તિપૂર્વક ગુરુ પાસે —પરમહંસે યુક્તિ કરી આગળ જતા એક ધોબી તળાવમાં કપડા ધોતો હતો તેણે તેને કહ્યુ કે "મોટી આપત્તિ આવે છે!" ધોબી તો બિચારો ઉઠીને તરત ભાગ્યો! પરમહંસ ત્યા ધોબી તરીકે ગોઠવાઇ ગયા અજાણ્યો ઘોડેસ્વાર આવી એનેજ પૂછે છે કે 'અહિંથી કોઈ માણસ ગયો?' એણે દૂરથી ધોબીને દોડતો બતાવ્યો ઘોડેસ્વાર તો ખુશ થતો લશ્કરને પાછુ વાળી ધોબીને જ્યા પકડવા ગયો, ત્યા અહિંથી પરમહંસે તરત ઉઠીને પલાયન કર્યું, અને એ ક્રમે કરીને ગુરુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ પાસે પહોચી ગયા

હંસમૃત્યુના વર્ણને પરમહંસનું મૃત્યુ :–ગુરુના ચરણમાં માથું મૂકીને પરમહંસે પ્રણામ કર્યા. ગુરુએ પણ દૃઢ આલિંગન કર્યું. પરમહંસ કહે છે, 'હે પ્રભુ! આપે યોગ્ય નિષેધ કર્યો હતો; પરંતુ અયોગ્ય એવા અમે વિનય ચૂક્યા, એમાં આવી આવી વસ્તુ બની.' એમ કહી બનેલી વિગત ત્યાં કહે છે; ત્યાં હંસના મૃત્યુની હકીકતનું દૃશ્ય વર્ણવતાં વર્ણવતાં, પરમહંસના પ્રેમભર્યા અને ગુણાનુરાગી હૃદયને એવો તો આઘાત લાગ્યો કે ત્યાં જ એ શાસન-રત્ન પંખેરૂં પ્રાણવિહોણું થઈ ધરતી પર ઢળી પડ્યું ! ! મોહ શું કામ કરે છે ! હાથીના હાડ તોડી નાખે, બળવાનના બળ મોડી નાખે, તત્ત્વવેત્તાના હૃદય ભેદી નાખે ! એવા મોહ પર વિજય મેળવનાર શ્રી અરિહંત પરમાત્માને અને અન્ય ઉત્તમ પુરુષોને આપણે કોટિકોટિ વંદન કરીએ.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજની હૃદયવેદના :— મહાન શાસ્ત્રકાર આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ. પણ આનું મૃત્યુ જોતાં ડઘાઈ ગયા. એમને એમ થાય છે, કે "અરે ! આ શો જુલમ ? દુશ્મનના ઘરમાં જઈ એના રહસ્ય જાણવાની ધગશવાળા આવા ઉત્તમ સંયમી સાધુના મૃત્યુ ! ત્યારે મારે આવા સુબોધ શિષ્યોનો વિરહ ! હું કેવો દુર્ભાગી કે એમને આ રીતે નાની વયમાં મૃત્યુ આવ્યું, અને એ મારે ગુમાવવા પડ્યા ! હું તે તેમના વિનયને સંભારૂં, કે એમની શૂરવીરતાને ? એમના હું ક્યા ગુણ ગાઉં ? એમની શ્રદ્ધાના કે એમની સત્ તર્કની બુદ્ધિના ? હજી તો હમણા જ બચ્ચાને પાંખ આવી, ત્યાં તો ક્રૂર યમરાજ એમને ઉપાડી ગયો ! ! દુષ્ટ કાળને કોઈ પાપી ઉપાડી જવા ન મળ્યા, તે આવા નવરત્નને ઉપાડી ગયો ! જીવતા હોય તો કેવું એ જગતનું ભલું કરત ! ! હે અરિહંત ! હે મારા નાથ ! સુયોગ્ય અને વિનીત વર્તનવાળા આ હંસ–પરમહંસના મૃત્યુથી તો મારાય પ્રાણ હચમચી ઉઠ્યા છે ! હું ક્યાં જાઉં ? શું

કરું ? આ બૌદ્ધોએ તો ભયંકર દુષ્ટતા કરી છે! એ બૌદ્ધોને તો મેં ગૃહસ્થપણામાં પણ સારી રીતે પરાસ્ત કરેલા છે તો અત્યારે તો જૈન શાસનની સહાયથી એનો પૂર્ણ પરાભવ કરવો, એમાં શી મોટી વાત છે? હવે એ દુષ્ટોને હું નહિ છોડું મારા હૈયાના શલ્યનો ઉધ્ધાર કરવો જ પડશે"

સૂરિજી રાજા પાસે — એમ વિચારી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ આવ્યા સુરપાલ રાજા પાસે એ કહે છે કે 'હે ન્યાયી રાજન્! પૂર્વે તેં લાખો સુભટો સામે મારા પરમહંસને કેવું અજબ રક્ષણ આપ્યું હતું તે જાણી અતિ આનંદ થાય છે! ધન્ય છે તારા ક્ષાત્રવટને! તે રક્ષણ તો કર્યું પણ છેવટે પરમહંસની તો આવી સ્થિતિ બની! હવે હું બૌદ્ધો સાથે વાદ કરવા ઇચ્છું છું"

રાજા કહે છે, "પણ પ્રભુ! એ તો યોદ્ધાઓના મોટા સમૂહથી પરિવરેલા હોઇ જીતવા દુષ્કર છે કેમકે આપ ઇચ્છો છો બુધ્ધિ વડે વાદ કરવાનું, અને એ છે બળ વડે વાદ કરે એવા! તો આપની પાસે એવી કોઇ અજેય શક્તિ છે? એ હોય તો હું યુક્તિથી એમને અહિં બોલાવું"

આચાર્યશ્રી કહે છે કે, "અંબિકાદેવીની સહાયવાળા એવા મને એ શું જીતી શકે? ખુશીથી બોલાવો એમને!"

રાજાએ દૂત મોકલ્યો — દૂત ભારે ચાલાક! જઇને બૌદ્ધગુરુને કહે છે કે "સરસ્વતી સમા આપને ભક્તિથી મહારાજા સુરપાલ વિનંતિ કરે છે કે બૌદ્ધ મત સાથે વિરોધ ધરાવતો કોઈ એક પંડિત અત્રે આવ્યા છે પણ મને આ આશ્ચર્ય થાય છે કે સૂર્ય સરખા આપ બેઠા હો ત્યાં વળી આવા વાદી શા? અમને તો શરમ આવે છે! આપ અત્રે પધારી એને એવો હરાવો, કે એ બિચારાને મરવું જ પડે"

બૌદ્ધાચાર્ય ધુંઆપુંઆ થતો દૂતને કહે છે કે, "વાદી ? મારી આગળ કોઈ વાદી ? સમસ્ત વાદીઓને જીતી બેઠેલા મારી આગળ હવે કોઈ વાદી બાકી હોય ? એ તો હશે કોઈ જૈન મૂર્ખ વાચાળ ! મોટા મોટા વિકલ્પોની જાળથી હું એને હરાવી દઈશ. પણ હે દૂત ! એ શું મરણની શરત કરે ખરો ?"

દૂત—પ્રભુ ! શું કામ નહિ કરે ? ન કરે તો એની આબરૂ શી ? વિચાર તો આપે કરવાનો છે. બાકી શરત એવી કરો, કે જેથી એક જ પ્રશ્નમાં આપ એને હરાવી ઠેકાણે કરી દો !

બૌધ્ધાચાર્ય કહે "હા એ બરાબર. આપણે કોને નથી હરાવ્યા ?" દૂત કહે, "ઘણાયને. ત્યારે ભગવાન ! બધું સરસ થઈ જવાનું ! પણ હે પ્રભુ ! ક્ષમા કરજો, એક વાત જરા કહી દઉં. યદ્યપિ આજ સુધીમાં આપે સેંકડો વાદીને જીત્યા છે, પરંતુ કદાચ આ વાદીને ન જીતાય, તો આપણી મહાન અવજ્ઞા થાય એમ છે ! તે કરતાં તો વાદ ન કરવામાં શોભા. જોકે આ તો અમારી ભ્રમણા છે, પણ 'બહુરત્ના વસુંધરા,' એ ન્યાયે કોઈ સમર્થ વાદી નીકળી આવે તો વિસામણ થાય. અમે તો આપનાથી જ સનાથ છીએ. એટલે જ અમને આવી ચિંતા થાય છે."

બૌદ્ધાચાર્ય કહે, "આવો ભય શાને રાખો છો ? શું તમે જાણતા નથી આપણા પ્રમાણ–શાસ્ત્રને, કે આપણી પ્રકાંડ ગૂઢ યુક્તિઓને ? ભલભલા વાદીના મદ મેં તોડી નાખ્યા છે, તો આ કોણ માત્ર ? જા, તારા રાજાને કહેજે કે, અમે હમણાં જ આવીએ છીએ." આમ કહીને દૂતને રવાના કરી પોતે પણ જાય છે. દૂત તો રાજાને ખુશાલીના સમાચાર કહે છે કે, "બરાબર પાસા પોબાર ! બૌધ્ધાચાર્યને બોલાવ્યા છે. હમણાં જ આવી પહોંચે છે."

<u>બૌદ્ધના સિદ્ધાન્ત અને તેનું ખંડન :- અભિમાન એ બહુ બુરી ચીજ છે. અભિમાનથી આત્મા અતિ વિશ્વાસમાં ચઢી સાધનાના</u>

અવસરે એના જરૂરી સાધનને ભૂલી જાય છે, અને આપત્તિના અવસરે સાચા પ્રતિકારથી વ ચિત રહે છે' આ બૌદ્ધાધીશન એવુ જ બન્યું ! રાજસભામા આવી અભિમાનથી જોયું કે "આ વાદીને સહેજ વારમા જીતી લઇશ" એમ કરી શાસનદેવીની સહાયની ઉપેક્ષા કરી, અર્થાત દેવીની સહાય લીધા વિના સીધો વાદ શરૂ કર્યો, પક્ષ માડ્યો કે 'જે સત્ હોય છે તે બધુ ક્ષણિક હોય છે'

ક્ષણિકવાદના ખડનમા અનેક યુક્તિઓ — અહિં તો સ્વપર શાસ્ત્રના મહાન જ્ઞાતા આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ હતા એમણે તરત ઉત્તર કર્યો કે (૧) "તો પછી એક વસ્તુનુ જ્ઞાન થયા પછી દીર્ઘકાળે તેનુ સ્મરણ થાય છે તે સસ્કારને લીધે છે તો શું વચલા ગાળામા એ સસ્કાર કાયમ રહે છે? અર્થાત્ એ સંસ્કાર સ્થિર છે કે ક્ષણિક? (૧) જો સસ્કારને સ્થિર કહો તો 'બધુ ક્ષણિક છે,' એવા તમારા સિદ્ધાન્તનો ભગ થયો વળી 'જે ક્ષણિક નહિ તે સત્ નહિ' એવા તમારા મતના હિસાબે એ સ્થિર સસ્કાર કે એ સંસ્કારની સ્થિર સતતિ સત્ નહિ રહે! અને 'સત્ નહિ તે અર્થક્રિયાકારી નહિ' એવા તમારા મતે તે સસ્કાર કાર્યસાધક નહિ અને તેથી તેનાથી સ્મરણરૂપી કાર્ય નહિ થઈ શકે (૨) ત્યારે જો સંસ્કારને ક્ષણિક કહો તો એ ક્ષણમા તો નાશ પામ્યા તો પછી દીર્ઘકાળે એનુ સ્મરણ ક્યાથી થઈ શકે? જો એમ કહો કે "ઉત્તરોત્તર સમાન જાતીય ક્ષણિક સંસ્કાર ઉત્પન્ન થતા આવે છે, તેથી લાબા ગાળે સ્મરણ થઇ શકે," તો તેય ખોટુ છે કેમકે, તો પછી સંસ્કારની એવી જે ધારા ચાલી, તે ધારા જો ક્ષણિક હોય તો એનુ એ જ આવી ઉભુ રહ્યુ તેથી ધારા સ્થિર માનવી પડશે હવે જો ધારા સ્થિર, તો સંસ્કાર ક્ષણિક હોઈ શકે નહિ કેમકે ધારા એ કાઈ ક્ષણિક સંસ્કારથી કોઈ જુદી ચીજ નથી

(૨) બીજી રીતે જોતા ક્ષણિકવાદમા લાલ અને કાળો એ જાતની માટીમા ઉત્પન્ન થતા ઘડામા લાલ ઘડો કાળી માટીમાથી, અને

કાળો ઘડો લાલ માટીમાંથી બન્યો, એવું કેમ નહિ? કેમકે બંનેય કાર્યો પોતાના કારણની ગેરહાજરીમાં સમકાળે ઉત્પન્ન થાય છે. એમાં જો હા પાડો તો પછી નિયમ નહિ રહે કે કાળી માટીમાંથી કેવો ઘડો બનશે?

(૩) વળી ક્ષણિક વાદમાં કાર્યકારણના જ્ઞાનને બાધ નડશે, કેમકે કાર્ય-કારણનું જ્ઞાન તેને થાય કે જે ક્યાંક બે ચાર સ્થાને કોઇ કારણ દેખે, અને તેમાંથી કાર્ય થતું દેખે. પછી એ નિર્ણય કરી શકે કે આ આ કારણમાંથી 'આ આ કાર્ય થાય. અહિંયા તો તમે બધુંય ક્ષણિક કહો છો એટલે, તમારે તો આત્માય ક્ષણિક છે. તો ક્ષણમાં ઉડી જનારો આત્મા આ બધું જાણવા ક્યાં રહી શકયો? તેમ બધાં કારણો એક સાથે નાશ પામી, બધાં કાર્યો એક સાથે જન્મે છે. ત્યાં 'કોણ કોનું કાર્ય' એની શી ખબર પડે? સ્થિરવાદમાં તો કારણ એ કાર્ય વખતે ઉભું હોય તેથી ખબર પડે.

<u>બૌદ્ધોની હાર અને સૂરિજીનો ગુસ્સો</u> :—આવી રીતે બૌદ્ધના મતનું ખંડન કર્યું, તેના પર બૌદ્ધાચાર્ય ચૂપ થઈ ગયો ત્યાં કોઈ કહે છે કે, 'હારે તે તપેલા તેલના કુંડમાં પડે' એવી બૌદ્ધાચાર્યે શરત કરી હતી. તે હિસાબે બૌદ્ધાચાર્ય તપેલા તેલના કુંડમાં પડ્યો. પછી બૌધ્ધના શિષ્ય વાદ કરવા આવ્યો! તે પણ હાર્યો. તેણે પણ કુંડમાં ઝંપલાવ્યું. એમ થોડુંક ચાલ્યું. બીજો ઇતિહાસ એમ કહે છે કે, હારેલા બૌદ્ધવાદીઓ હોમાવા માટે તૈયાર થયા. તો ત્રીજું એમ પણ જાણવા મળે છે કે બૌદ્ધોની હંસ પરમહંસ તરફની ભયંકર કુટિલતાના હિસાબે, એમને સમડી બનાવી તેલના કુંડામાં ઝીકી દેવા માટે લાવવામાં આવ્યા.

<u>ગુરુજીની હિતશિક્ષા</u> :—ગમે તે હો, પણ આ પ્રસંગની ગુરુ મહારાજ શ્રી જિનભટ્ટસૂરિજી મહારાજને ખબર પડી ગઈ. એમને થયું કે "અ ર ર ર! જુલમ થઇ ગયો! પ્રૌઢ ગીતાર્થ એવા

હરિભદ્રસૂરિને આવો કષાય? બનવાનુ બની ગયુ હવે કષાય શા માટે?” તરત એમણે 'ગુણસેણ અગ્ગિસમ્મા 'વાળી સમરાદિત્ય અને શત્રુ–અગ્નિશર્માના ભવોની ગાથાઓ મોકલી આપી. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી ગુરુ પાસેથી આવેલો ગાથાપત્ર શિરસાવદ્ય કરી વાચે છે વાચી ચોંકે છે'

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીનો અનન્ય પશ્ચાત્તાપ —"આહાહા! આ મે શુ કર્યુ? શુ હુ આટલો બધો કષાયમા ચઢી ગયો? અહિ કષાય કરવામા તો કાઈ પણ વાર ન લાગે, અને કઈ જ કઠિનાઈ પણ ન નડે, પરતુ એનો વિપાક કેટલો બધો દીર્ઘકાળ ભોગવવાનો? અને તે પણ કેટલો બધો કઠિનતાભર્યો! સમરાદિત્ય કેવલી મહર્ષિના ચરિત્રમા જીવનભર માસખમણને પારણે માસખમણની સાધના કરનાર અગ્નિશર્મા તાપસને પોતાનુ પારણુ ચૂકાવવા નિમિત્તે પણ જો એક ગુણસેન રાજા પર ગુસ્સો થયો, તો તે વૈર તાપસને એટલુ બધુ નડયુ, કે પછી ભવે ભવે એ અધમાકાર્યવાહી કરતો રહ્યો, અને નીચી નરકમા પડતો ગયો ત્યારે ગુણસેન રાજા સમરાદિત્યના ભવમા કેવળજ્ઞાની થઈ મોક્ષે ગયા તે પછી એ અગ્નિશર્માના જીવને આ ઘોર સસારચક્રમા અનત ભવ ભટકાવવાનુ ઉભુ થયુ! એક ભવના ક્રોધનો આ કેવો કરુણ અજામ! ત્યારે આટલા બૌદ્ધ પરના મારા ક્રોધથી મારી કઈ દશા? માનવની ભયકર હત્યા કરવાનુ કેવુ આ અધમાધમ કૃત્ય! આમા મે ન જોયુ મારૂ સાધુપણુ, કે ન જોયુ મે ઉચ્ચ ગુરુ પ્રત્યેનુ મારૂ શિષ્યપણુ! કયા મારૂ અહિંસાનુ મહાવ્રત અને કયા આ વ્રતભજક હત્યા! કયા આ મને શાસને અર્પેલુ સમ્યગ્જ્ઞાન, અને કયા આ ક્રોધનો અજ્ઞાનમય અધકાર! આ તો જાણે પાછો હુ પૂર્વની અજ્ઞાન અને મદની અવસ્થામા જઈ પડયો શાસ્ત્ર તો કહે છે 'ક્રોધે ક્રોડ પૂર્વતણુ સયમ ફળ જાય!' તો પછી જ્યા ક્રોડ પૂર્વને બદલે ક્રોડ વરસનુય

સંયમ નથી, અરે ! સો વરસનુંય ચારિત્ર નથી, ત્યાં આવા ઉગ્ર ક્રોધના કેવા કટુ વિપાક! કેવા ચોરાશી લાખ યોનિમાં પરિભ્રમણ ! અહો ! ગુરુજીએ મને કેવો અવસર પર અપૂર્વ બોધ મોકલ્યો ! વાહ ! જૈનશાસનમાં ગુરુ તત્ત્વની બલિહારી છે ! શું કામ છે મારે ક્રોધ કરવાનું ? ક્રોધ કરૂં તો મારી વિરતિ, મારૂં જ્ઞાન, મારૂં જૈન શાસન, સંઘ અને ગુરુ સૌને કલંક લાગે. ભલે બિચારા બૌદ્ધો સુખી રહે !" ઇત્યાદિ વિચારણા કરી એમણે બૌદ્ધાને જતા કર્યા.

બૌદ્ધોને દેવીના તર્જના અને હિતશિક્ષા :–અહીં એવું બન્યું કે બૌદ્ધોના મહાગુરુનો પરાજય, પછી એના અનુયાયીનો પરાજય, એમ હાર પર હાર થવા માંડી, ત્યારે બૌદ્ધો પોતાની તારાદેવી પર ગુસ્સે થઇ જેમતેમ બકવા માંડ્યા; 'હે પાષાણી ! જે અમારા સ્વામીએ તારી ખૂબ ખૂબ પૂજા ભક્તિ કરે રાખી, ફૂલ ફળ–નિવેદ તને ચઢાવ્યા, તે શું પત્થર પર ચડાવ્યા ? હે રાક્ષસી ! આટલો ભયંકર ગજબ જુલમ વરસે, ત્યાં તું રક્ષણ કરવા નથી આવતી, તો તારૂં અધિષ્ઠાયકપણું શું ?' ત્યાં અંતર્હિત રહેલી તારાદેવી બૌદ્ધોના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કહે છે કે 'હે બૌદ્ધો તમારું અને તમારા ગુરુનું અધમ કૃત્ય કેમ ભૂલી જાઓ છો ? દૂર દેશથી ભણવા અર્થે આવેલા પેલા એ જૈન મુનિઓ રૂપ નિર્દોષ બકરાને તમે ભૂખ્યા વરુની જેમ મારી નાખવા ધસતા હતા ! તેમાં એકને તો બાણોથી ખત્મ પણ કરી નાખ્યો, અને બીજાએ તમને પરાજિત કર્યા, ત્યારે ઉલટું તમે એને મારી નાખવા દોડ્યા. એ બધાં કાળા કામ તમે કેમ વિસરી જાઓ છો ? અને ફોગટ મારા પર ગુસ્સે થાઓ છો ? હજીય બચવું હોય તો ડાહ્યા થઈને આ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીની ક્ષમા માગી તમારા સ્થાને ચાલ્યા જાઓ !" દેવીની વાણીથી બૌદ્ધોમાંના વૃદ્ધ પુરુષો વસ્તુ સમજી ગયા, અને બધાને પાછા વાળી સ્વસ્થાને ચાલ્યા ગયા.

આ દુનિયામાં કેવી વિચિત્રતા છે, કે જીવ પોતાનું અનાડીપણું આચરે જાય, એમાંથી પાછો વળવાની વાત નહિ, પણ જ્યારે સામેથી

એનો બચાવ આવે, ત્યારે ઉંચો નીચો થાય ! રક્ષકને ગાળ દે !, ભૂલ સમજવાને બદલે નવી નવી ભૂલોની યોજના કરે ! એ કેવુ વિચિત્ર ! પણ મિથ્યામતિની આ જ ભયંકરતા છે કે સ્વરૂપે શુધ્ધ એવા આત્મા પાસે ઘણીએ અધમ વિચારણા, અને જગલી કાર્યવાહી કરાવે ! માટે જ મિથ્યામતિથી દૂર રહો

સૂરિજીનો ગુરુ પાસે અદ્દભુત એકરાર — શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ગુરુનો અને જિનશાસનનો મહા ઉપકાર માનતા ત્યાથી ઉઠીને જઈ પહોચ્યા ગુરુ પાસે ગુરુ શ્રી જિનભદ્રસૂરીશ્વરજીના ચરણમા માથુ મૂકીને ચોધાર આસુથી ગળતી આખે કહે છે, 'હે નાથ ! શિષ્યના મોહમા મે કેવુ ભયકર કાર્ય કર્યું ? કેવુ ભયકર કરવા તૈયાર થયો ? એ તો આપનો ભવોભવનો ઉપકાર, કે મોહ અને કષાય-અટવીમા ભૂલેલ. મને જ્ઞાન અને પ્રશમના માર્ગે આણ્યો ! હે પ્રભુ ! પૂર્વે પણ મદ અને કુમતના પિશાચી પાશમાથી છોડાવનાર પણ આપ જ હતા, અને અત્યારે પણ પાપમાથી બચાવી લેનાર પણ આપ જ હતા, ઓ ! પૂર્વે કયા મારી વીતરાગને નિંદવા સુધીની અધદશા, તેમ વર્તમાનમા કયા મારી ક્રોધાધ હાલત ! ત્યારે કયા આપની પત્થરને પરમાત્મા કરવા જેવા મહાન ઉપકારને કરવાવાળી ઉચ્ચ દશા ! હવે તો ભગવન ! મારા આ ગુનામા મને પ્રબળ પ્રાયશ્ચિત આપી શુદ્ધ કરો, ને અવિનયી એવા આ કુશિષ્યને ક્ષમા આપવા મહેરબાની કરો '

ગુરુનો દિલાસો —ત્યા ગુરુ કહે છે કે "કમ્મેસૂરા, ધમ્મેસૂરા જેવા સમર્થ હરિભદ્ર સમાન શિષ્યો કયા છે !" ગુરુએ પ્રાયશ્ચિત આપી શુધ્ધ કર્યા આચાર્યપુગવ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વજી મહારાજે પણ તીવ્ર તપ કરવા માડ્યા એમનુ આત્મઓજસ વધતુ ચાલ્યુ કોઇકવાર હસપરમહસનો વિરહ મનમા લાગી આવે છે, ત્યા ,અંબિકા-

દેવી પ્રગટ થઈ કહે છે કે "તમારે આ શું? તમે તમારે મહાન ગ્રન્થો રચો, અને એને જ સાચી સંતતિ સમજો. ચિરકાળ સુધી એ તમારા રચેલા શાસ્ત્રો જગત પર મહાન ઉપકાર કરશે. બાકી તમે ક્યાં નથી જાણતા કે, 'સંજોગમૂલા જીવેણ પત્તા દુક્ખપરંપરા'– સંયોગોના લીધે જ જીવે દુઃખની પરંપરા મેળવી છે. સંયોગ છે ત્યાં વિયોગ છે. જન્મ છે ત્યાં મરણ છે. તો પછી હંસ પરમહંસ પોતાના આયુષ્યની સમાપ્તિએ અહીંથી ચાલ્યા જાય, એમાં શું શોક કરવો? એ તો એમનું કર્તવ્ય યોગ્ય રીતે બજાવી ગયા. આપ આપનું બજાવો. મારે કાંઈ આપને કહેવાનું હોય નહિ. આપ નિરાંતે ઉત્તમ શાસ્ત્રો રચો." આચાર્યશ્રી સ્વસ્થ થઇ ગયા. એમણે ચૌદસો ચુંવાલીસ ગ્રન્થ રત્નોની રચના કરી, ગ્રન્થના છેડે 'વિરહ' પદ જોડયું દા. ત. "ભવવિરહવરં દેહિ મે દેવિ સારં, હે દેવિ! મને ઉત્તમ સંસાર–વિરહ અર્થાત્ મોક્ષ આપો."

આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીના ગ્રન્થરત્નો પૈકીના આજેય કેટલાક અદ્ભુત ગ્રન્થો મળે છે. જે પૈકી,

એમની 'સમરાઇચ્ચકહા' તો સંવેગ વિરાગથી છલકતી કથા–રત્નોની ખાણ છે.

એમણે 'લલિતવિસ્તરા' માં 'નમુત્થણં' સ્તુતિ–સૂત્રના પદે-પદના અર્થ પર અપૂર્વ દાર્શનિક મંતવ્યોનો પ્રકાશ પાડ્યો છે; સાથેજ અરિહંત પરમાત્મા પરનો અનુપમ તાત્ત્વિક ભક્તિ રસ વહેતો મૂકયો છે.

દશવૈકાલિક સૂત્ર-ટીકા. તત્ત્વાર્થ મહાશાસ્ત્ર–ટીકા. પંચસૂત્ર–ટીકા અને **આવશ્યક** સૂત્ર પર મહાટીકા,–આ ગ્રન્થોમાં તો આ સૂરિપુરંદરે પદાર્થોના સૂક્ષ્મતાભર્યા પ્રતિપાદનના સાગર સર્જ્યા છે.

'ધર્મસંગ્રહણી' માં ભવ્ય વાદો દ્વારા જિનમતની બીજાઓ

કરતા વિશિષ્ટતા, સપૂર્ણતા અને સર્વથા શુધ્ધતાનુ સુદર નિરૂપણ એમણે કર્યું છે

'ઉપદેશપદ' મા સસાર-જુગુપ્સા, ભવભ્રમણનો ખેદ, મોક્ષાભિલાષ વગેરે જગાવનાર અને પરમ મગલમય ધર્મજીવન બનાવવાનો ઉપદેશ ઉલ્લસી રહ્યો છે

'પચવસ્તુ'મા સાધુજીવનની યોગ્યતાથી માડી ઉત્સર્ગ અને અપવાદ-માર્ગને સ્પર્શતી વિસ્તૃત સાધુચર્યાનુ આકર્ષક આલેખન છે

'અષ્ટક' મા ૮-૮ શ્લોકના એકેક પ્રકરણમા એકેક વિષયને વર્ણવતા બત્રીસ પ્રકરણો છે એમા વીતરાગ દેવ, નિર્ગ્રન્થ ગુરુ તથા સર્વજ્ઞકથિત ધર્મનુ વર્ણન છે

'ષોડશક' મા ૧૬-૧૬ શ્લોકનો એકેક, એવા સોળ પ્રકરણ છે એમા અનુષ્ઠાનના પ્રણિધાનાદિ પાચ અગોના, જિનબિંબ-નિર્માણ પ્રતિષ્ઠાપનના વિધાનના, ઈત્યાદિ વર્ણન છે

'વિંશતિ વિંશિકા' મા ૨૦-૨૦ શ્લોકની એક એવી વીસ વીસી છે એમા લોકધર્મથી માડી ક્રમશ મોક્ષ પર્યન્તનો અર્થાત્ આત્મસશોધનનો સચોટ માર્ગ વર્ણવ્યો છે

'પચાશક' મા ૫૦ શ્લોકનો એક એવા ઓગણીસ પ્રકરણ મળે છે એમા સમ્યક્ત્વ, શ્રાવકના બારવ્રત, શ્રાવકનુ દૈનિક જીવન, દ્રવ્યસ્તવ, ભાવસ્તવ, વગેરે વિષયો લીધા છે

'ધર્મબિન્દુ' મા દસ અધ્યાય છે એમા સામાન્ય ધર્મ, વિશેષ ગૃહસ્થધર્મ, સાધુધર્મમા સાપેક્ષ યતિધર્મ, નિરપેક્ષ યતિધર્મ વગેરે આત્મસાધનાનો ક્રમિક માર્ગ બતાવ્યો છે

'અનેકાત-જયપતાકા' મા મહાસમુદ્રના અનેકાનેક તરગોની જેમ અનેકાનેક વિકલ્પો, પ્રતિવિકલ્પો વગેરે દ્વારા બૌદ્ધ વૈશેષિકાદિ દર્શનના એકાત સિધ્ધાન્તોનુ ભવ્ય નિરાકરણ કરી, અનેકાત મતની જયપતાકા લહેરાવી છે

'યોગબિન્દુ' માં યોગના ગોચર, સ્વરૂપ, અને ફલની મૌલિક વિચારણાથી અનેકાંત આત્મવાદના મંડાણ કરી, જગતમાં ચાલતા એકાંતવાદોની ભૂલભરી માન્યતાઓના સયુક્તિક ખંડન કરવા સાથે યોગની પૂર્વસેવા વગેરેના અપ્રતીમ વિવેચન કર્યા છે. ત્યારે પ્રસ્તુત 'યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય' નામના શબ્દસંક્ષિપ્ત પણ અર્થગંભીર મહાન ગ્રંથમાં યોગની આઠ દૃષ્ટિના અપૂર્વ નિરૂપણના ગંગાસ્રોત વહી રહ્યા છે. એ એવા તો અમૃતરસથી ભરેલા છે કે આહા! એને ચિંતનમાં ઉતારતાં અનુપમ તત્વપ્રકાશ, આત્મસ્વાદ અને સ્વસ્થતાનો લાભ મળે છે. જાણે એ અરિહંતની વાણીનો અહિં સાક્ષાત્કાર કરાવે છે!

આવા તો બીજા અનેકાનેક ગ્રંથ એઓશ્રીએ રચેલા છે. આ તો માત્ર શ્રાવકો પણ ભણી શકે એવા થોડાક જ ગ્રંથોનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું.

યોગદૃષ્ટિ જેવા ગ્રંથને સમજીને જીવનમાં ઉતારવા માટે પુરુષાર્થ જોઈએ–મંત્રસાધકની જેમ એકાકારપણે એ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. જો હૃદયમાં ઉતારી, જીવનમાં એને જીવંત કરશું, તો જ આપણે એના અમૃતફળ પામી શકીશું. યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય એ મહાન ગ્રંથ છે. એ રચવા માટે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજની પોતાની પાસે જ્ઞાન છે, ગુરુકૃપા છે, શાસનની આરાધના છે; તો જ રચવાનો અધિકાર ગણાય. આવા ગ્રંથની રચના કરવી એ શુભ કામ છે, એટલે મંગળ તરીકે ઈષ્ટદેવનું નમન–સ્મરણ કરવું જોઈએ. એ માટે એમણે મંગલાચરણ કર્યું. તેમાં સાથે એનો અધિકારી કોણ? એનું ગર્ભિત સૂચન કર્યું.

☆

યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય

नत्वेच्छायोगतोऽयोग योगिगम्य जिनोत्तमम् ।
वीर वक्ष्ये समासेन योग तद्-दृष्टिभेदत ।

શુભ કાર્યના પ્રારભે મગળ કરવુ જોઈએ તે માટે ગ્રથકાર અહીં ઇચ્છાયોગથી વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે મગલ એ વિઘ્નોને દૂર કરનારુ છે એના બે પ્રકાર છે (૧) દ્રવ્ય મગળ, અને (૨) ભાવ મગળ દ્રવ્યમગળ દહિં, દુર્વા, શુભ શુકન વગેરે ભાવમગળ એટલે આત્માના શુભ અધ્યવસાય, શુભ વિચાર જો આપણે ચિત્તમા શુભ વિચારણા રાખીએ, તો આપણે ભાવમગલમા છીએ જે ભાવ મગલમા આવ્યો, તેણે હવે બીક રાખવાની જરૂર નહિ. નવકાર એ પ્રથમ એટલે શ્રેષ્ઠ મગલ છે એનુ ફળ સર્વ પાપનો નાશ ! એવુ તાકાતવાળુ મગળ પામ્યા હોઇએ, ત્યારે આત્મા માની શકે કે હુ સર્વ પાપનો નાશ કરી રહ્યો છુ અહિં પરમાત્માને જે નમસ્કાર કર્યો, એ નમસ્કાર અતરાત્મામા શુભ ભાવ ઉત્પન્ન કરવામા અદ્ભુત સાધન છે, માટે એ મગળ કહેવાય છે

'હુ યોગને કહીશ' એમ કહી ગ્રથમા કહેવાનો વિષય સૂચવ્યો યોગ એટલે મોક્ષ સાથે જે સબધ કરાવી આપે તે એ યોગનુ વર્ણન કેવી રીતે કરવાનુ ? દૃષ્ટિના પ્રકારો કહીને યોગની આઠ દૃષ્ટિ યોગની આઠ દૃષ્ટિ એટલે એવુ વિમાન, કે જેના દ્વારા જીવ અહીંથી મોક્ષ મહેલમા જઈને બેસે ! યોગ એટલે મોક્ષ સાથે

સંબંધ કરાવી આપે તે, અર્થાત્ મોક્ષનો ઉપાયભૂત વ્યાપાર. દૃષ્ટિ એટલે શું? દૃષ્ટિ એટલે આત્માનું અમુક પ્રકારનું બોધનું વલણ. એનાં આઠ પગથિયાં છે. આત્મા તેમાં ઉંચે ઉંચે જાય, એની શી ખબર પડે? એનાં લક્ષણ પરથી. પહેલી દૃષ્ટિ કરતાં બીજીમાં આટલા દોષ ઓછા થાય, ને ગુણ વધે. બીજી કરતાં ત્રીજીમાં વળી આટલા દોષ ઘટે, ને ગુણ વધે. એમ ઉત્તરોત્તર દૃષ્ટિઓમાં આત્માનું વલણ ઉજ્જવલ થતું જાય. તે કેવી રીતે? દોષો ઘટતા જાય અને ગુણો વધતા જાય. ગ્રંથકારે કહ્યુ કે યોગની દૃષ્ટિના પ્રકારો પાડી હું કહીશ.તેય સંક્ષેપથી કહીશ, વિસ્તારથી નહિ. કેમકે જગતમાં વિસ્તારવાળા ગ્રંથો છે. અથવા તત્ત્વજ્ઞાનની બાબતમાં વિસ્તાર-રુચિવાળા જીવ ઓછા, સંક્ષેપરુચિવાળા જીવ ઘણા! તમે શું ચાહો? તત્ત્વની વાત હો તો 'ટૂંકે પતાવો' એમ જ કહોને? એટલે? ટૂંકું મળે તો ઝટ લઈ લો. ગ્રંથકાર એમ કરીને જગતના બાલ જીવો પર અનુગ્રહ કરવાની કૃપા બતાવે છે. પરમાત્માને નમસ્કાર તે મંગલ, અને જેનું વિવેચન કરવાનું છે એવો યોગ તે વિષય. વિષય કહેવાની સાથે એ વાત ગર્ભિત આવી ગઈ કે કોણ અધિકારી? યોગનો જેને ખપ નથી, તેને અધિકારી નથી કહેતા, જેને યોગનો ખપ હોય તે અધિકારી.

<u>પ્રયોજન શું?</u> મોક્ષ સાથે આત્માનું જોડાણ કરી આપવાનું. શિષ્યને સાંભળવાનું શું પ્રયોજન? અને શાસ્ત્ર રચનારને કહેવાનું શું પ્રયોજન? રચનારનું પરંપરાએ પ્રયોજન મોક્ષ, ને સાક્ષાત્ પ્રયોજન શિષ્યના હૃદયમાં યોગદૃષ્ટિનું જ્ઞાન ઉતારવું તે. શિષ્યનું પ્રયોજન પરંપરાએ મોક્ષ, ને સાક્ષાત્ પ્રયોજન યોગદૃષ્ટિનો બોધ. આમ મંગળ, વિષય, અધિકારી, અને પ્રયોજન બતાવ્યાં.

હવે અહીં મંગળમાં જે શ્રી વીરવિભુને નમસ્કાર કર્યો છે, તેમને ચાર વિશેષણથી અલંકૃત કર્યા છે. વીર એટલે કોણ? અને વિશેષણોના કયા બે મુખ્ય રહસ્ય છે, તેનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

<u>વીર કેમ બનાય ?</u> —મગલના શ્રી વીર પ્રભુને નમન કર્યું સાચા વીર કોણ કહેવાય ? આતરશત્રુના વિજેતા એ સાચા વીર છે આતરશત્રુથી દબાયેલા એ તો કાયર ગણાય આપણે શુ કાયર રહીને વીરના સતાન ? <u>વીરના સતાન તે, જે વીર બનવાની કોશિષમા જ</u> હોય ! કોશિષ એટલે ? દા-ત બે મલ્લ લડતા હોય, ત્યા એક મલ્લ બીજાને હેઠો પાડવાની કેવી કોશિષ કરે ? એક પડે કે બીજો એના ઉપર ચઢી બેસવા આવે, છતા પડેલો મલ્લ ઉઠવાની અને સામાને પાડવાની તૈયારીમા હોય તેમ આપણા સસારમા, આપણને અતરના અભિમાન, કામ, ક્રોધ, રાગ-દ્વેષ વગેરે જેમ નીચે પાડવા આવે, તેમ આપણે કોશિષ કરી એને નીચે પાડવાના, અર્થાત્ એ આતર-શત્રુને દબાવતા જવાનુ, દબાવવા માટેની ચિંતા અને કોશિષમા રહ્યા કરવાનુ રહ્યો છે ને ? વીરનુ સતાનપણુ ખપતુ હોય તો એમ જ કોશિષમા રહેવુ પડશે

<u>સસાર એટલે પાપસ્થાનક સાથે અથડાવાનુ ધામ</u> —<u>સસારની કોઈ ચીજ એવી નથી કે જે જીવને અઢાર પાપસ્થાનક પૈકીના કોઇને કોઈ પાપસ્થાનક સાથે ન અથડાવે.</u> એમાથી દેવ-ગુરુ અને ધર્મના સાધન બાદ થઈ જાય છે કિંતુ ગુરુ પણ જો રાગી હોય તો કહેવાય ગુરુ, પણ એની પાસેય કોઈ જીવ આવતા, પાછો તે પાપ-સ્થાનક સાથે અથડાઈ જાય આમ તો કષાયોથી બળતા દિલને ઠારવાનુ કામ ગુરુ છે ! ત્યા રાગદ્વેષની બળતરા નિવારી સમતાની ઠંડક મળે પણ જો ત્યા એ ઘરની બધી બળતરા ઠાલવે, બીજા કહે, બધા દ્વેષ ત્યા ઠાલવે, અને જો ગુરુ એમા રસ લે તો ? કહો કે ભક્ત અને ગુરુ બંને રાગદ્વેષની જજાળમા પડ્યા, એટલે શુ ? પાપસ્થાનક સાથે અથડાવાનુ

<u>પ્રશ્ન</u> —બીજે જગત આગળ જઈને કહે, તેના કરતા અહિ ગુરુને કહે એમા શુ ખોટુ ?

ઉત્તર:—જરૂર સાચું, કિંતુ તે રાગદ્વેષની આગ ઓલવવા માટે કહેવાય; પણ આગ વધારવા માટે નહિ, કે એના પર ન્યાજબી-પણાનો સિક્કો મરાવવા માટે નહિ! રાગદ્વેષની જડ ઉખેડી નાખવા માટે અને સમતાના લાભ માટે કહેવાય. ભક્તે કહી દેવું જોઈએ કે "કેવળ મારા આત્માની દયા ખાજો. મને કષાયમાંથી બચાવજો!" ગુરુ પણ એને કહે "ગાંડા! જરા તો જૈન–શાસનને સમજવું હતું! આ તો કસોટી છે ક્ષમાની પરીક્ષામાં પાસ થવાની! ત્યાં તો દિલની ઉદારતા બતાવાય. માત્ર એક, બે કે ત્રણ વાર જ ક્ષમા નહિ, તેર વાર જ નહિ, એ ક્ષમાનો તો દીર્ઘકાળનો અભ્યાસ કરવો પડશે! અરે! ભૌતિક દૃષ્ટિએ પણ ગુસ્સો સારો નહિ, તો પછી લોકોત્તર દૃષ્ટિની તો શી વાત?" આવા ગુરુ જીવને પાપસ્થાનકમાં અથડાવે નહિ.

વીરનાં સંતાને આંતર શત્રુને દબાવ્યા કરવાની કોશિષમાં રહેવાનું છે—જૈન શાસનને પામ્યાની ખુમારી ને કિંમત સમજાઈ હોત, તો એમ થાત કે 'પેલાં જગતનાં સ્થાનો મને પછાડવા માગે, પણ હું તેને પછાડું. પાપસ્થાનક મને રોળવા માગે, ને હું પાપસ્થાનકને હુંફાવવા મથું!' શી રીતે આ બને? જીવને એમ સમજાવીને બને કે, જગતની તુચ્છ ચીજ ખાતર કોઈના ઉપર તેં ચઢાઉતરી કરી, પણ એમાં તારૂં શું બળ્યું લીલું વળવાનું? શું એમાં બધું મનમાન્યું થઈ ગયું? પછી જો ખોટું હશે. તો તું અભ્યાખ્યાનનું પાપ લઈને જઈશ. તું કદાચ કહેશે કે 'એ ખોટો છે;' પણ તેં એને બહાર હલકો પાડ્યો, તે નિંદાનું પાપ તો થયું ને? તેની ગાંઠ ક્યા ભવમાં છૂટશે એ વિચાર્યું છે? જે માત્ર દશ જણની વચમાં તુચ્છ કાળ માટેની તુચ્છ અને કલંકી શાબાશી, તે શં હું લેવા જાઉં? અભ્યાખાનનું, નિંદાનું, સામાની ખરાબી કરવાનું, ઇત્યાદિ પાપો પછી ક્યાં છૂટશે?" આવી કે બીજી રીતે આત્માને ઠામ ઠામ સમજુતી આપવી જોઇશે.

જિનેશ્વર દેવની ચાર વિશેષતા —અહીં મંગળમાં વીર પ્રભુને નમસ્કાર કર્યો તે વિશેષણો કહેવા સાથે એમાં એક વિશેષણ જિનોત્તમ કહ્યુ જિન એટલે વીતરાગ એમાં ઉત્તમ એટલે અતિશયોએ કરીને ચઢીયાતા તે કોણ ? તીર્થંકર દેવ એમના ચાર મહાન અતિશયમાં પહેલો અપાયાપગમ અતિશય છે પ્રભુએ ક્રમમાં ગુણસ્થાનકની પરાકાષ્ઠાએ, દુશ્મનભૂત અપાયો જે રાગદ્વેષાદિ, એમને જીતી લીધા છે માટે શ્રી વીતરાગ પરમાત્મામાં અપાયાપગમ નામનો અતિશય પ્રગટ થયો અપાયના બે અર્થ છે, એક તો અપાય એટલે પ્રભુ જ્યાં વિચરતા હોય તેની આસપાસ સવાસો ગાઉ ફરતા મારી, મરકી વગેરે સર્વ ઉપદ્રવો તેનો અપગમ એટલે કે તે દૂર ભાગી જાય તે મૃગાપુત્ર લોઢીયા જેવા કોક ઘોર રાતે પીડાતા હોય, તો તે પોતાના તીવ્ર નિકાચિત પાપના ઉદયે એ અપવાદ છે બીજો અર્થ રાગદ્વેષાદિ આંતર દુશ્મનો છે એને દૂર ભગાવી મૂકવુ તે અપાયાપગમ પ્રભુએ પહેલુ કામ આ દુશ્મનોને દૂર કરવાનુ કર્યુ પછી સવાસો યોજનમાં મારી, મરકી વગેરે દૂર કરનાર બન્યા, તેય અપાયાપગમ અતિશય આની સાથે ત્રણ અતિશયો બીજા પ્રગટયા તે ા કેવળજ્ઞાનથી સર્વજ્ઞતા=જ્ઞાનાતિશય પ્રગટયો પાંત્રિસ અનેક ગુણવાળી વાણી બની તે વચન-અતિશય ઇન્દ્રો સુધીના ત્રણ જગતની પૂજ્યતા થઈ તે પૂજાતિશય. તે જિન કે માટે આપણે જ રાગદ્વેષમાં રમતા હોઈએ, ને જગતને રાગદ્વેષ છોડવાની વાત કરીએ, તો જગત ઝટ પકડે, "મહારાજ, તમે બ્રહ્મચર્યનો અમને ઉપદેશ આપો છો, તો તમે ગોરાણી કેમ રાખો છો ? તમે અમને સ્ત્રી સામે જોવાની ના પાડો છો, તો વચમાં તમે કેમ મટકુ મારી લો છો ?" પણ અહીં તો તીર્થંકર દેવોનો એનો સચોટ ને ન્યારો માર્ગ છે કે પહેલા જાતે વીર બનવુ જોઈએ, પછી જગતને વીર બનાવાય સતી સુરસુંદરી જુઓ, કેવી વીરતા બતાવે છે ? એને વેશ્યા ખરીદીને લઇ ગઇ બેસાડી કહે છે કે "કોના ઘરમાં આવી છે, ખબર છે ? હુ વેશ્યા, અહીં ઉમદા

ઉમદા ઘરાક આવે છે! રાજાની માનીતી છું! તું જો મારો ધંધો ચલાવીશ તો તારી બોલબાલા થશે! ને મોટામોટા રાજકુમારો હાથ જોડીને ઉભા રહેશે." આ કોને સાંભળવું પડે છે? મહાસતી સુરસુંદરીને! એના કાળજાનું શું થતું હશે! જેને જે ગુણનો ભારે ખપ, તેના વિનાશની વાત સાંભળતાં કાળજું કપાઈ જાય. નીતિના ખપીને કોઈ અનીતિની આડીઅવળી પ્રેરણા-દલાલી કરવા આવે, તો એનું કાળજું ફફડી ઉઠે! એવું આપણું કાળજું ફફડતું હોય તો કહેવાય કે આપણે સત્યનીતિના હિમાયતી છીએ.

પાપમાં વિલંબ અને ધર્મમાં ઉતાવળ:-

સુરસુંદરી તો થીજી ગઈ! જવાબમાં વેશ્યાને શું કહેવાય? 'વેશ્યાના કિલ્લામાં ભરાઈ છું, ઉતાવળ કરવા જાઉં ને વધારે ભરાઈ જવું પડે!' માટે કહે છે. "સાંભળ, દરિયામાં ડખી હતી. માંડ માંડ કાંઠે આવી. ત્યાં હાથીએ ઉછાળી હતી, ફેર વહાણના ઉપદ્રવમાં હતી, તે હમણાં વેચાઈ તારે ત્યાં આવી છું. માટે થોડું સ્વસ્થ થવા દે." પાપના કામ ખોરંબે નાખતાં આવડે તો કેટલીય વાર પાપથી બચી જવાય. ધર્મનાં કામ જેને ખોરંબે નાખવાની ટેવ, તે ધર્મમાંથી વહી જાય, ખસી જાય. સુરસુંદરીએ પાપનું કામ ખોરંબે નાખ્યું! વેશ્યા વિચારે છે કે વાંધો નહિ, ધીરે ધીરે બધું માનશે! છતાં પ્રયત્ન કરવા જાય છે. કહે છે. "હીરાના હાર અને જરીયાન સાડીઓ તૈયાર છે! ઉમદા ખાનપાન અને ભોગસુખ તૈયાર છે!" વેશ્યા કોની સાથે વાત કરી રહી છે? સુરસુંદરીના મનોહર રૂપ સાથે! એ જુએ છે કે આ રૂપમાં એક પંખેરું ફસાય, કે હજારો રૂપિયાનો વરસાદ! જાત વેશ્યાની. એટલે શું નજર સુરૂપ ચામડા પર જાય, કે સુગુણ આત્મા પર? ભોગવિલાસમાં સર્વસ્વ માન્યું હોય તેની દૃષ્ટિ ચામડા પર જ જાય! કર્મનાં નાટક શું કામ કરે છે! સુરસુંદરી વિચારે છે કે:—

"કર્મે વેચાણી ઇહા રે, વેશ્યા દુરજન સગ,
ખલ પાસે રહેતા થકા રે, શીયળ તણો હોય ભ ગ,
રે ભવિયા, કર્મ તણી ગતિ જોય, કર્મ સમો નહિ કોય
રે ભવિયા"

"વિશુદ્ધ શીલને વરનારી, અને અનુપમ જિનધર્મનુ ગતદિન રટણ કરનારી એવી મને ય આમ વસાવુ પડે, એ સૂચવે છે કે <u>કર્મ સમો કોઈ સત્તાધીશ નહિ</u> આ બધા રૂપના ભૂતડા ! ચામડીના સગા ! ભોગના ભિખારી ! વિષયસેવાના દલાલ ! આવા દુર્જન માણસોના સંસર્ગમા મારૂ શીલ શી રીતે સાચવવુ ? અહીં તો આસનાશ કેવા ? ચામડીના પતગિયા, રૂપના ભમરા, ને દૃષ્ટિના ચોર ! એટલે મારે એકાત જ સેવવુ પડે એ લોકની નજરમા તો મારે ન જ આવવુ" એમ કરી એ એકાતમા રહી

<u>નમસ્કારથી અહકારનો નિગ્રહ</u> —યોગદૃષ્ટિ ગ્રથના કર્તા પહેલા અરિહત પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને નમસ્કાર કરે છે "અનત ઉપકારી પરમાત્માને હુ નમુ છુ" એમ નમસ્કાર કરીને જીવ આગળ વધ્યો, પછી જગતની ગમે તેટલી સગવડ મળે, પણ તેને ઘમડ ન હોય માણસને જો કોઈ મારતુ હોય તો તે અહકાર છે એ માન કષાય જે જગતમા જાણે ચાર કષાયોને જીવોએ વહેંચી લીધા છે ! દેવતાએ લોભ લીધો નારકે ક્રોધ રાખ્યો, તિર્યંચે માયા રાખી માનવે માન પકડયુ દેવતાને લોભ મારે ! લોભે કાયદો રાખ્યો કે જેની પાસે ઘણુ હોય, તેની ગળચી પકડવી કેમકે ઘણુ છે, છતા મનાવે "કાઇ નથી !" ચમરેન્દ્ર નીચે ભવનપતિમાથી ઉચે સુધર્મ દેવલોકમા ઉછળી શક્રેન્દ્રને દબાવવા ગયો ! 'એ આટલો બધો વૈભવ ભોગવે ? શુ એના પગ મારા માથા પર ?' સ્વર્ગમા કુદરતની શાશ્વતી રચના છે કોઈ સલાટને તે સિંહાસનો ઘડવા પડતા નથી ત્યા શાશ્વતી સમૃદ્ધિઓ છે ! <u>અનત ઇન્દ્રો</u>

આવ્યા ને રવાના થયા, પણ એનાં એજ વિમાન ત્યાંના ત્યાં! ચમરેન્દ્રનું તોફાન શક્રેન્દ્રે જોયું! બોલાવ્યું વજ્રને! આવ્યું તણખા ઝરતું ને દોડયું ચમરેન્દ્રની પાછળ! હવે ચમરેન્દ્ર ગભરાયો, ક્યાં ઉભો રહે? એ તો સીધોજ પહોંચ્યો વીર પરમાત્માના ચરણોમાં! કેમ? શક્રેન્દ્ર ભગવાનનો ભક્ત છે, એટલે ભગવાનના પગમાં હું પેસી જઇશ પછી પ્રભુના પગ પર તો વજ્ર નહિ મૂકે!' આ તોફાન ઇર્ષ્યાનું. કેમકે લોભની પાછળ ઇર્ષ્યા આવે, ખાર આવે, અને અનેક જાતના પ્રપંચ પણ આવે.

(૧) અહંકાર તોડવા પહેલો ઉપાય : અરિહંતની વિશેષતા વિચારો:—પાપની શરૂઆત પ્રાયઃ લોભથી થાય. નારકીના જીવને દુઃખનો પાર નહિ, અને સહન થાય નહિ, એટલે આંતર ક્રોધ-કષાયની આગ ધીખતી! તિર્યંચ મરે માયાથી. તિર્યંચને ખાવાનું શું? કુસકા ને ઘાસ! પણ માયામાં સડવાનું. ત્યારે જો માણસ મરતો હોય તો અભિમાનથી. એક અહંકારની પાછળ લાખો રૂપિયા કુરબાન કરવા માણસ તૈયાર! આખી મુડી હોડમાં મૂકવા તૈયાર! જુઓ તો ખરા, કે જો મંદિરનો કચરો કાઢતાં આવડે તો આત્માનો કચરો નીકળી જાય છે; છતાં પણ મંદિરમાં સાવરણી કોણ પકડવા નથી દેતું? અહંકાર! 'હું તો મોટો માણસ! મારાથી સાવરણી કેમ પકડાય?' મનુષ્ય માન ખાતર શું ખોવા તૈયાર નથી? ગુરુનો ગમે તેવો સારો ઉપદેશ હોય છતાં 'હું વ્યવહારમાં આવો સારો મનાયેલો કેમ એ છોડું?' એવા માનમાં ધર્મ ગુમાવે છે. અહંકાર ખસે તો સારામાં સારી આત્મ-કમાઇ થાય. પરમાત્માની જે વિશેષતાઓ છે, એ ખ્યાલમાં ન આવે ત્યાં સુધી અહંકાર શી રીતે ખસે? અહંકાર ખસેડવા પરમાત્માની સમૃદ્ધિની-કીર્તિની-જ્ઞાનની વિશેષતા વિચારો. પરમાત્માની સમૃદ્ધિ કેવી! ઈન્દ્ર જેવા ચામર ઢાળે! સમોવસરણ ઝગમગ શોભતું હોય! 'આવા મારા નાથને

અહંકાર નહિ, ને હું અહિંયા કઇ વાત પર ગુમાન કરૂ ?' એમ થાય એટલે પોતાના અહંકાર માટે શરમ લાગે પછી અહંકાર અને અહંભાવના યોગે કેટલાય મફતીયા પાપો કરતો હોય, તે અટકી જાય પરમાત્માને દિલના નમસ્કાર કર્યાના આ સચોટ ફળ છે કે એ આપણા અહંકારને એવો ધક્કો મારે, કે એ ધક્કાની પાછળ અનેકાનેક દુર્ગુણો ખસવા માંડે, અને ગુણોનુ વેગબંધ આગમન હૃદયમા થાય !

(૨) માનને મારવા બીજો ઉપાય કર્મના અપમાન વિચારો — બરાબર હૃદયમા પરમાત્માના અતિશયોનુ સ્મરણ ગમ્યુ હોય, પછી ભલે દુનિયામા ફરવાનુ થાય, અર્થાત્ અનેક પ્રસંગોમા આવવાનુ થાય, પણ અહંભાવ એવી રીતે ન મારી જાય, કે આત્માને ગુણોને બદલે એકલા દોષોનું ઘર બનાવે ! માણસ રોતો હોય તોય માનના યોગે, અને હસતો હોય, ઉન્મત્તતાના શિખરે ચઢતો હોય, તેય માનના યોગે પરંતુ આમા અને એ જેવા ફુરસદ નથી કે કર્મ પોતાનુ માન ક્યા રાખે છે? સવારથી માંડી સાંજ સુધી ઈચ્છાઓ પોતે ઘણી કરે, ને કર્મ એમાની ઘણી ઇચ્છાઓનુ અપમાન કરે ! તમારે તો માણસે કરેલા અપમાન લખી રાખવા છે, પણ કર્મે કરેલા સેંકડો ગમે અપમાન લખવાની જરૂર નહિ ! ! કેમ ? વાહ તમારી બુદ્ધિ ! કહો જોઉં, કર્મ આપણી ઇચ્છાઓ પુરવાના સન્માન કેટલા કરે છે, અને ઇચ્છાઓ ઠોકરે મારવાના અપમાન કેટલા કરે છે? એનો હિસાબ કાઢયો છે? એમા અપમાન અનહદ છતા જીવની નફટાઇ એવી કે ત્યા તો સત્તરસો અપમાન છતા અને વળગ્યા રહેવાનુ ! અને અહિં એક અપમાનમા ગુસ્સો અને વેર ! બહારના માનની ભૂખનોય પાર નહિ, તેમ બહારથી મળેલા માનના ગર્વનોય પાર નહિ, આ માનવની કઈ કઢંગી દશા ! કર્મેથી થતી દયદામણી

તરફ ધ્યાન રખાય તો માન અને અહંકાર મૂકી દેતાં વાર નહિ. માન મૂકાય એટલે ગુણોનો ખપ અને દોષોનો ત્યાગ વધે.

પ્રભુના અતિશય:—જ્યારે પ્રભુમાં તો જ્ઞાનનો પાર નહિ! વચન શક્તિ એટલે? જગતને પાંત્રીસ અતિશયવાળી સર્વજ્ઞતા-પૂર્વકની વાણીથી વશીકરણ કરવાની શક્તિ અપરંપાર! કંઈકના મિથ્યાત્વ તોડે, સંશય ફેડે, સંસાર મૂકાવે, મહાજ્ઞાની બનાવે! દોષનું નામ નહિ, એટલે ગુણનો પાર નહિ! પ્રભુનો પૂજા-અતિશય એટલે? આગળ પગલું ક્યાં માંડવાનું એની ચિંતા દેવો કરીને સુવર્ણકમળ સ્થપાવે. તીર્થંકર નામકર્મના પુણ્યની શક્તિ છે કે દેવતાય અહના સેવક બને! કેવળજ્ઞાન પામ્યા ત્યારથી મોક્ષ પામે ત્યાં સુધી કઠોર ધરતી પર પ્રભુને પગ મૂકવાનો નહિ! પગ તો માખણ જેવા મૃદુ સુવર્ણ કમળ પર પડે!! આની આગળ કઈ સમૃદ્ધિ જીવને ગુંગળાવી ગુમાનના શિખરે ચઢાવી શકે? પરમાત્મા પાસે કેવી સમૃદ્ધિઓ છે! કહો જીવને, 'જા રે જા, ઘેલા જીવ! એની અપેક્ષાએ તો તને કથિરનું મળ્યું છે; એમાં શું રાચવાનું?'

ધર્મનું ફળ 'સારા થવું તે':— પણ ખરી વાત એ છે કે જીવન જીવતાં જીવતાં 'મારે સારા થવું છે, વધુ સારા થવું છે,' એ ખ્યાલ નથી. અને સારા થવા માટે મહેનત નથી. તેથી કેટલી વાર એકાદું સારું કામ કરવા છતાંય બીજી ખામી એવી રાખશે, કે પરિણામે સારા થવાય નહિ. જેમ દા-ત. ધર્મની યોગ્યતામાં બે ગુણો છે. એક અક્રૂરતા, ને બીજો સૌમ્યતા. અક્રૂર એટલે દયાળુ, અને સૌમ્ય એટલે શાંત મુદ્રાવાળો તથા પ્રેમાળ હૃદયવાળો. દયા કરવા છતાં પણ માણસ જો સૌમ્ય ન હોય તો જગતને તેટલો સારો લાગી શકે નહિ.

પ્રશ્ન:—દયાના કાર્યથી સૌમ્યતા વિના નભાવી ન લેવાય?

ઉ—જો દયા રાખીએ, ને સૌમ્યતા ન રાખીએ, તો સામા માણસના હૃદયના ઊંડાણ સુધી આપણી દયા અડી શકે નહિ, એટલે જોઈએ તેવો લાભ ન થાય ઉપરથી આપણી અશાંત ઉગ્ર-મુદ્રા જોઈને એ ડરે ત્યારે આપણે દયા તો કરતા રહ્યા, પણ હૃદય જે પ્રેમાળ ન રહ્યું તો શી બહુ વિશેષતા આપણને મળી? માણસ ધર્મ શા માટે કરે? વધુ સારા થવા માટે ને? જેમ, દુનિયામાં પૈસા શા માટે કમાય? સંસારને સારો સુખી બનાવવા માટે ને? સારો માણસ કોને કહેવો? અર્થાત્ સારા બનવું એટલે કેવા થવું એ વિચારવું જોઈશે

પહેલા તો સારા કોને કહેવા છે, એ કહો ખોખાને કે ખોખાના માલિકને? હું એટલે બહાર દેખાઉં છું તે? કે હું એટલે અંદર બેઠો છું એ? ખોખાનું સારાપણું એટલે શરીરે સુંદરતા હોય, નિરોગિતા હોય, મનમાન્યું મળતું હોય, અને લોક જશ ગાતું હોય! સમૃદ્ધિ-સન્માન, ખાનપાનાદિના ભોગ અને આરોગ્ય-આ ત્રણની ભૂખ જગતને છે કારણ કે જગત ખોખાને 'હું' સમજે છે, તેથી જગતે આ ત્રણમાં સારાપણું માન્યું છે જગત એટલે નિગોદિયા અનંતાનંત જીવો અને પૃથ્વી-કાયાદિ એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના બધા જ જીવો એમણે આ ત્રણમાં કલ્પ્યું સારાપણું! પણ આ સારાપણું તો કાયાનું!

ત્યારે આત્માનું સારાપણું શું? એ જ કે જેમાં આત્મા વધુ ગુણીયલ, વધુ સ્વચ્છ, સ્વાધીન, ઉજ્જવલ અને સાચો સુખી બને તે આત્માનું સારાપણું એકલું સુખ નહિ, એકલી સ્વાધીનતા નહિ, કે એકલી ઉજ્જવલતા-સ્વચ્છતા નહિ, પણ આ બધાનો સરવાળો તે સારાપણું 'મારે વધુ સારા બનવું છે, એ માટેનો તો આ જન્મ છે,' એમ મનમાં થતું હોય તો વિચારો સારા શી રીતે બનાય? સૌમ્યતા વિનાની દયાને ધારવાથી? નમ્રતા વિનાના જ્ઞાની બનવાથી? ના પ્રગટ એ જોઈએ કે

એવો ધર્મ કરું કે જે ક્રમસર મારામાં વધુ સારાપણું લાવે જ જાય ! વધુ સારા એટલે વધુ ક્ષમાશીલ, વધુ સારા એટલે વધુ નમ્રતાવાળા, વધુ સારા એટલે વધુ નિસ્પૃહ, વધુ સારા એટલે વધુ પ્રેમ–પ્રમોદવાળા, વધુ સારા એટલે અવિવેકને મૂકી વિવેકને આદરનારા, વધુ સારા એટલે પરમાર્થી અને પરોપકારી બનનારા. ધર્મક્રિયાઓ જરૂર કરવાની ખરી, પણ સાથે વિચારવું જોઇએ કે, આ કરીને કરવાનું શું ? જેટલી ધર્મક્રિયા કરીએ એમાંથી ઉઠતાં વિચાર કરવો જોઇએ કે એમાંથી આત્મામાં સારાપણું કેટલું બનાવ્યું ? દ્રવ્યક્રિયા એવી સ્ટીમર નહિ કે આપણે આંખ મીંચી કિનારે જઇએ, અને એ સારાપણાનું સ્ટેશન લાવી આપે ! એ માટે તો ભાવની આંખ ખુલ્લી જોઇએ. સ્ટીમરની જરૂર તો છે જ, પણ જાગ્રતિવાળી સ્ટીમરની જરૂર છે. અર્થાત્ દ્રવ્યક્રિયા સાથે, સારા થવાના ભાવ અને સચોટ પુરુષાર્થ જોઇએ.

ધર્મકાય–કર્મકાય–તત્વકાય એટલે ?:—જ્યાં સુધી આત્મા પર કર્મોનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી મોક્ષ સાથે સંબંધ થઈ શકશે નહિ. મોક્ષ એટલે આત્માની સર્વશુદ્ધ અવસ્થા. કર્મનો સંબંધ એ અશુદ્ધ અવસ્થા છે. તેને તોડી મોક્ષના સંબંધને જે જોડી આપે તે યોગ. યોગ–સાધનાનો આઠ પ્રકારનો ક્રમ તે યોગની આઠ દૃષ્ટિ. તેને જીવનમાં લાવવા માટે સમ્યક્ શ્રદ્ધાસહિત બોધ જોઇએ. એ બોધ કરાવવા માટે શાસ્ત્રકાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે મહાન શાસ્ત્રોની આપણને ભેટ કરી.

અહીં મંગળાચરણમાં પ્રભુને નમસ્કાર કરતાં વિશેષણો કહ્યા. પ્રભુના વિશેષણમાંથી જેમ ચાર અતિશયો વિચાર્યા, તેમ ત્રણ કાય વિચારવાની છે. તે ધર્મકાય, કર્મકાય, અને તત્ત્વકાય. કાય એટલે અવસ્થા પ્રભુના આત્મામાં ક્રમશઃ આ ત્રણ પ્રાપ્ત થયેલી છે. એનું સૂચન અહીં મંગળશ્લોકમાંથી મળી રહે છે.

ત્રણ કાયના અર્થ —કાય એટલે શરીર નહિ, કિંતુ આત્માની અવસ્થા. ધર્મકાય એટલે ચારિત્ર ધર્મ સાધવાની અવસ્થા, કર્મકાય એટલે કર્મની અર્થાત્ તીર્થકર નામકર્મના ઉદય વખતની અવસ્થા, અને તત્ત્વકાય એટલે તત્ત્વની અર્થાત્ આત્માના શુદ્ધ અનન્તજ્ઞાન અને અનંત સુખમય સ્વરૂપની અવસ્થા તીર્થંકર દેવ સંસાર ત્યજી ચારિત્ર લે, તે કેવળજ્ઞાન ન પામે ત્યાંસુધીની તેમની ચારિત્ર-અવસ્થા એ પહેલી ધર્મકાય ગણાય કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી નિર્વાણ સુધી જે તીર્થંકરપણામાં જગત પર અનંત ઉપકાર કરે, તે બીજી કર્મકાય કહેવાય અને સિદ્ધ મુક્ત અવસ્થા તે ત્રીજી તત્ત્વકાય કહેવાય

સાચી વીરતાના ચાર લક્ષણ —ભગવાન વીર છે, એમ કહીને ધર્મકાય અવસ્થા સૂચવી રાગદ્વેષ અને કર્મની સામે ઝઝુમી એને પરાસ્ત કરવામાં જે ભારે પરાક્રમી તે વીર વીરના ચાર અર્થ છે

૧. અનુપમ તપવીર્યથી વિરાજે તે વીર
૨ કર્મનું વિદારણ કરે તે વીર
૩ કેવળલક્ષ્મીના સ્વયં ગ્રહણમાં—એને વરવામાં—પરાક્રમી તે વીર
૪ વિશેષે કરીને કષાય શત્રુને હરે, બહાર કાઢી મૂકે તે વીર

જગતના શત્રુને દબાવવામાં, મહાન રજપૂતાણીઓને વરવામાં, મહાન સંપત્તિ મેળવવામાં જે પરાક્રમી છે, એ તો કહેવાના વીર છે ત્યારે પૂર્વે કહેલી ચાર વસ્તુ ધરનાર એ સાચા વીર છે, એ મહાવીર છે ! કેવળલક્ષ્મી માયકાંગલાને નથી વરતી. આત્મવીરને એ વરે છે ! પછી ભલે તે આત્મવીર કાયાથી દૂબળા હોય જગતના સર્વ સુખને તુચ્છ અને નિઃસાર ગણી તેની પરવા છોડી દઈ કર્મના ઉપદ્રવો અને જગતના પ્રલોભનોમાં જે અડગ રહ્યા અને પોતાના યોગશત્રુ એવા રાગદ્વેષનો સંપૂર્ણ નાશ કર્યો, તેને કેવળલક્ષ્મી વરે છે

પ્રશ્ન—સ્વયંવરમાં કોઇ કન્યા સામે આવીને પરણે એમાં પતિની શી વીરતા ?

ઉત્તર—આર્યદેશની સાત્ત્વિક બાળાઓ વીરને વરતી હતી. ભલે એ વીરને બીજી અનેક પત્નીઓ હોય. છતાંય એ વીરને વરવામાં જે સુખ, અને જે ગૌરવ એને લાગતું તે માંયકાંગલાની એકની એક પત્ની બની માત્ર વિષયના કીડા થવામાં અને સ્વચ્છંદ વર્તવામાં સુખ—ગૌરવ નહોતું લાગતું !

મોહને જીત્યા વિના અજ્ઞાન સમુદ્રને ન તરાય :—

કેવળજ્ઞાન મળે છે તે અજ્ઞાન ટાળવાથી મળે છે. પણ અજ્ઞાન, રાગદ્વેષને ટાળ્યા વિના, ખસે એમ નથી. માટે જ નમુત્થુણં'ની સ્તુતિમાં પ્રભુને પહેલાં 'જિણાણં' કહી પછી 'તિણ્ણાણં' અને પછી 'બુદ્ધાણં' કહ્યું. 'જિન' એટલે દશમા ગુણઠાણાને અંતે રાગદ્વેષને પૂર્ણ જીતનારા. અને પછી જ, 'તિણ્ણ' એટલે બારમા ગુણઠાણાના અંતે અજ્ઞાનના સાગરને તરનારા બને. એ પછી જ 'બુદ્ધ' એટલે તેરમા ગુણઠાણાના પહેલા સમયે કેવળજ્ઞાની બને. જેમ સમુદ્રમાં પડેલો તરવૈયો માણસ મગરમચ્છથી પકડાયેલો હોય; એ પહેલાં મગરમચ્છને જીતી એનાથી છૂટે, તો પછી સાગર તરી શકે. અને તે પછી જ કાંઠાનો પ્રકાશ પામે, અને સ્વનગરમાં પહોંચી જાય. એમ અહીં રાગદ્વેષથી છૂટે તો જ અજ્ઞાન તરે, પછી જ સર્વજ્ઞ બની સ્વમોક્ષનગરમાં જાય. આનો અર્થ એ છે કે અજ્ઞાન કરતાં રાગ—દ્વેષ જ મોટા વિઘ્ન છે; તેથી પહેલાં પ્રયત્ન રાગદ્વેષને ટાળવાનો કરો. માટે જ્ઞાન નહિ ભણવાનું, આવો અર્થ નથી. કેમકે જ્ઞાન મેળવવાથી રાગદ્વેષની ઓળખાણ થાય, છે અને એ ટાળવાનો ઉપાય જડે છે. પણ ભણવાનું લક્ષ્ય રાગદ્વેષને ટાળવાનું રહેવું જ જોઇએ. ધર્મકાર્યમાં આ બધી મહેનત ચાલુ છે.

<u>ચારિત્ર એટલે પંડિતાઈ નહિ, પણ નિષ્પાપ જીવન</u> —

ભગવાન વીર પ્રભુ જેવા થવુ હોય તો શુ કરવુ જોઈએ ? ચારિત્ર પાળવુ જોઈએ. ભગવાનને જન્મથી જ અવધિજ્ઞાન સહિત ઝળકતો વૈરાગ્ય હતો, છતા વીતરાગતા સહિત કેવળજ્ઞાન લેવા માટે ચારિત્ર લીધુ, અને દુર્નિવાર એવા પણ રાગદ્વેષના અનેક પ્રસગોમા રાગદ્વેષનો નાશ કરવા માટે તનતોડ મહેનત આદરી ચારિત્ર પાળ્યુ તો આપણે ? શાસ્ત્રમા પણ <u>'ક્રોડ વર્ષનુ ચારિત્ર પાળ્યુ' એમ કહેવાય છે 'ક્રોડ વર્ષ સુધી જ્ઞાન ભણ્યા,' એમ નથી કહેવાતુ</u> આજે તો એમ મનાય છે કે "અમને કાઈ જ્ઞાન નથી, હવે અમને ભણતા આવડતુ નથી, શુ ચારિત્ર લઈએ ?" કેમ જાણે ચારિત્ર એટલે વિદ્વત્તા, અર્થાત્ જ્ઞાન વિના ચારિત્ર નહિ ! એવુ કહેનાર ચારિત્ર શબ્દનો અર્થ પંડિતાઈ, વિદ્વત્તા કરી રહ્યો છે અલ્યા ભાઈ ! સમજ <u>કે ચારિત્ર એટલે તો પાપ વિનાનું જીવન</u>. એમા જ્ઞાન હોય એ જરૂર ઈચ્છવા યોગ્ય છે પરંતુ જ્ઞાન વિના પણ જ્ઞાનીની નિશ્રામા નિષ્પાપ જીવન જીવી શકાય પાપ છોડવા માટે શુ પંડિતાઈની શક્તિ જોઈએ, કે પાપનો ત્રાસ જોઈએ ? ચારિત્ર એટલે ક્ષમા, નમ્રતા વગેરે આત્મગુણો અને અહિંસાદિ ધર્મો ચારિત્ર એટલે <u>જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર વગેરે પંચાચારનુ પાલન</u> <u>આમા પંડિતાઈ ક્યા આવી ?</u> એ બરાબર છે કે જ્ઞાન એટલે દીવો, એ માર્ગને બતાવે પરંતુ <u>માર્ગ પાળવો એ ચારિત્ર</u> ત્યા બીજાના દીવેય બીજાની પાછળ માર્ગે ચલાય. શાસનની રૂએ ચારિત્ર એટલે સયમ સંયમ એટલે પાચ મહાવ્રત, પાચ ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ (પાચસમિતિ), ત્રણ ગુપ્તિનુ પાલન, અને ચાર કષાયોનો ત્યાગ એમ સત્તર પ્રકારે સાધના એ સંયમ કહો જોઉ કે આ સયમ પાળવા કેટલા જ્ઞાનથી ચાલી શકે ? શાસ્ત્ર નથી કહેતું કે ચૌદપૂર્વના જ્ઞાન વિના કેવળજ્ઞાન ન જ મળે ! હા, એવા દાખલા છે કે ચૌદ પૂર્વ તો નહિ પણ અગિયાર અગના

જ્ઞાન વિના માત્ર આ સત્તર પ્રકારના સંયમને, ગુરુને સમર્પિત રહી, પાળનાર માસતુષ વગેરે મુનિઓ મોક્ષે સિધાવ્યા.

શં પુંડરીક સ્વામી સાથે પાંચ ક્રોડ, દ્રાવિડ–વારિખિલ્લ ને પાંડવો સાથે વીસ ક્રોડમુનિઓ, એમ જે વિપુલ સંખ્યામાં મોક્ષે ગયા, તે બધા શું પંડિત હતા? બધાય શું આચારાંગ, ભગવતી, વગેરે અગિયાર અંગના ભણેલા હશે? ના, એ તો માત્ર ચારિત્રના અર્થાત્ મહાવ્રતના જ્ઞાનવાળા હતા. તેથી ચારિત્રનું પાલન કરી, રાગદ્વેષનો સમૂળ નાશ કરનાર બન્યા, અને કેવળજ્ઞાની થઈ મોક્ષે ગયા! અહિંયા મહાવ્રત પાળવા કયું જ્ઞાન જોઇએ? એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોની ઓળખ જોઇએ, અને એ જીવોને મારનારાં જે શસ્ત્રો તેનું જ્ઞાન કરવાનું. એ પહેલાં મહાવ્રત માટે જરૂરી જ્ઞાન છે. વસ્તુના સ્વરૂપથી વિપરીત જરાય ન બોલાય તે સત્યવ્રત. એમ પાંચે મહાવ્રત પાળવા એટલું જ્ઞાન જોઈએ. કાંઈ બહુ ઉંડા તત્ત્વજ્ઞાન જોઇએજ એવું નથી. એમ ઇન્દ્રિયનિગ્રહમાં અને સમિતિમાં પણ ઓછી શક્તિ કે આવડતવાળા અજ્ઞાન માણસ સમજી શકે એવી સીધી સાદી વાત છે. બસ, જ્ઞાની ગુરુની નિશ્રામાં રહી આનું બરાબર પાલન થાય તો મોક્ષ મળે છે પછી 'ચારિત્ર કેમ નથી લેતા?' તો કહેવું કે 'જ્ઞાન નથી ચડતું,' એ કેવું ઘોર અજ્ઞાન છે!! ફરી યાદ રાખો, ચારિત્ર એટલે પંડિતાઇ નહિ; ચારિત્ર એટલે નિષ્પાપ અહિંસક જીવન.

આત્મ પ્રગતિનો અચૂક માર્ગ રાગદ્વેષને કેટલા જીતતા આવ્યા?:—જીવનમાં એટલું નિશ્ચિત થઇ જાય કે મારે આત્માની પ્રગતિ સાધવી છે, તો સાથે એ જરૂર સમજવું જોઈશે, કે તે પ્રગતિ માત્ર ધર્મક્રિયાનો સરવાળો કરી એમાં સંતોષ માની લેવાથી નહિ થાય, કિંતુ 'હું સંસારમાં જકડી રાખનારા રાગદ્વેષના કબજામાં કેટલો હતો, અને ધર્મ કરતાં કરતાં રાગદ્વેષના કબજામાંથી કેટકેટલો છૂટતો આવ્યો, તે જોવું જોઇશે. ગયા વર્ષ કરતાં આ વર્ષે, ગયા

મહિના કરતા આ મહિને, ગઈ કાલ કરતા આજે, આત્માને રાગ-દ્વેષમાથી વધુને વધુ કેટલે છોડાવ્યો, એ માપવુ જોઇશે, અને વધુ છૂટવા અધિક પુરુષાર્થ કરવો જોઇશે તો જ આત્મપ્રગતિ સધાય

ચારિત્ર એ રાગદ્વેષથી છૂટવાના અભ્યાસ મહેલાનથા અને મચોટપણે કરવાની શાળા છે. આ માટે મન વચન ને કાયાની ત્રણ ગુપ્તિને એવી વ્યવસ્થિત કરે કે હિંસા વગેરે અનિષ્ટ તત્ત્વો મન-વચન કે કાયા કોઇમા પેસી શકે નહિ સાથે પચાચાર એ મન-વચન ને કાયામા રમ્યા કરે; એવુ કરવુ જોઈએ એ થાય એટલે બિચારી ઇન્દ્રિયો શુ કરી શકે? મન, વચન, કાયામાથી હિંસા જુઠ વગેરે પાચ પાપ નીકળી ગયા, અને મન વચન કાયામા પચાચાર છવાઇ ગયા, તો ઇન્દ્રિયો અને કષાય મરવા પડે!

વિવેકી આત્મા સાવધાન હોય છે એ સમજે છે કે ઇન્દ્રિયોની પરાધીનતા સેવવામા અને કષાયોમા નિર્ભય રહેવામા આત્મા સાચી પ્રગતિ કરી શકતો નથી, ઇન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરવા માટે જીવે અનતકાળ મજુરી અને પાપ કર્યા, અને અનત વિષયો એને આપ્યા, છતા એ હજુ પોતાના ઉઘરાણા બધ કરતી નથી!!! આ તે એની કેવી કારમી ભૂખ!! પણ જો મોહના મહાન વિજેતા જિનનો હુ હવે ભક્ત બન્યો, તો મારે પણ નક્કી કરવુ જોઇએ કે હવે અનાદિની અવળી રમત ચાલુ ન રખાય આવુ વિચારી મોહાધ ઇન્દ્રિયો અને મનને સાફ કહી દેવુ કે 'હવે તમારા ઉઘરાણા ભરવા હુ, તૈયાર નથી!' અને તે પ્રમાણે એની ઘણી ઉઘરાણી જતી કરની આને બદલે જો મોહનું, ઇન્દ્રિયોનુ અને કષાયી મનનુ ઉઘરાણુ સતોષવા જીવ હરેક પળે તૈયાર હોય, તો પછી વિષયના વિરાગ ક્યા ટકે? તે જો નહિ, તો રાગદ્વેષને જોરદાર ધક્કો ક્યા લાગે? રાગદ્વેષને જોરદાર ધક્કો જો ન લગાવે, તો ધર્મની મજબુત સાધના ક્યા રેઢી પડી છે? જો મન કલ્પિત

મહાન ધર્મ સેવ્યાનો દાવો રાખીએ, અને રાગદ્વેષને જોરદાર ધક્કો ન લાગતો હોય, તો જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં આપણને સુંદર પ્રમાણપત્ર નથી મળવાનું એ નક્કી વાત છે. જ્ઞાનીના પ્રમાણપત્ર ઉપર આત્માની પ્રગતિ નિર્ભિત થાય છે. રાગદ્વેષને જોરબંધ ધક્કો લગાવવા માટે વિષયો પર વૈરાગ્ય કેળવી, અંતર્મુખ બનો. ઇન્દ્રિયોને કબજે કરી, બાહ્ય વિષયોમાં મૂઢ જેવા બનવું ઘટે. મૂઢ એટલે ગતાગમ વિનાનો. એટલે કે ચીવટ, ચોકસાઈ અને ચતુરતા વિષયોની ન રાખતાં આત્માની રાખવી. વિષયોની કેળવણીમાં અને કિંમત-આંકણીમાં જેની ઇન્દ્રિયો અને મન મૂઢ, એટલે કાર્ય કરનાર નહિ, તે જ સાચો પંડિત પુરુષ; તે જ નક્કર ધર્માત્મા કહેવાય.

તીર્થંકરપણું શી રીતે મળે ?:—કર્મક્ષયને પ્રાપ્ત કરાવનારૂં નામકર્મ પંચપરમેષ્ઠીના અને પ્રવચનના વાત્સલ્યથી ઉપાર્જેલું હોય છે. એ વાત્સલ્ય વિશિષ્ટ યોગ્યતાવાળું હોય છે. એમાંથી "સારાયે જગતના જીવોને અનંતસુખ પમાડનારા મોક્ષ માર્ગના મુસાફર હું ક્યારે બનાવું ?" એવો અપૂર્વ પ્રેમભાવ પ્રગટે છે. કેટલો ઉંચો આ પ્રેમ ! કે જેના પાત્ર તરીકે કોઈ જીવ બાકી ન રહે ! સર્વ જીવ આ પ્રેમના, અને આ દયાના પાત્ર ! અભવ્ય કે દુર્ભવ્ય પણ બાદ નહિ ! દુશ્મન પણ આ દયા અને પ્રેમમાંથી બાકી નથી. એ તો જુએ છે કે 'કર્મપિશાચ અતિ ક્રૂર રીતે જગતના જીવોને સંસાર ચક્કીમાં પીસી રહ્યો છે. એવો ક્યારે ધન્ય દિવસ આવે કે હું સર્વને એ કર્મના પંજામાંથી છોડાવું !' આવો વિશ્વપ્રેમ ને વિશ્વદયા તીર્થંકર નામકર્મ કમાવી આપે. ત્યારે, એવો કુટુંબનો પ્રેમ અને દયા ગણધર પદવી આપે છે; અને તેવો એકલા પોતાના આત્મા પરનો પ્રેમ પોતાની મુક્તિ આપે છે. એવો આત્મપ્રેમ ઉપરના બેમાં છે, એ ભૂલતા નહિ. બીજાની દયા ખાતી વખતે મોહપરવશ એવી પોતાની જાતનીય મહાદયાપાત્ર સ્થિતિ વિસરવાની નથી.

એથી જ પહેલુ એ વિચારવાનુ કે કર્મના યોગે અનંતકાળથી દુ:ખી-મહાદુ:ખી એવા મારા આત્માને ક્યારે એ દુ:ખમાથી અને કર્મમાથી છોડાવુ ! એ છોડાવવા માટે કષ્ટ વેઠીને પણ જિનાજ્ઞાના પાલનને જ મારૂ જીવન ક્યારે બનાવુ ? ધ્યાન રાખજો કે અનતા કર્મને મારવા માટે અને અનતા સુખને મેળવવા માટે જિનાજ્ઞા-પાલનના અર્થાત્ ચારિત્ર અને તપના કષ્ટ-તકલીફ ઉઠાવવા જોઈશે ! જેમ ઝેરનુ ઔષધ ઝેર, તેમ અહીં દુ:ખનુ ઔષધ દુ:ખ ! અર્થાત્ કષ્ટમય ચારિત્ર-તપ એ કર્મના કષ્ટ કાઢે જ ગલમા લાગેલા દાવાનળની સામે બીજો દાવાનળ ખડો થાય તો બન્ને એક બીજાને શાત પાડે છે પગે લાગેલા કાટાને કાઢવા તેનાથી પણ વધુ અણીદાર સોય જોઈએ છે એવુ જ સસારના સર્વ કષ્ટ ટાળવા માટે તપ-સયમના કષ્ટ સ્વીકારવા જોઈએ ઝેર ઝેરને મારે, કાટો કાટાને કાઢે, અગ્નિ અગ્નિને બુઝાવે, એમ કષ્ટ કષ્ટને દૂર કરે છે એટલે ? કાઉસ્સગ્ગ કર્યો, અને પગ દુખ્યા, છતા કાઉસ્સગ્ગ જો બરાબર પુરો કર્યો અને મનની સ્થિરતાથી કર્યો, તો માનવુ કે કાઉસ્સગ્ગ સિદ્ધ થયો ! એ કષ્ટથી અનેક કર્મકષ્ટ દૂર થયા ! ઉપવાસ કર્યો, ભૂખ લાગી, અને એ ભૂખને સારી રીતે સહી, તો માનવુ કે ઉપવાસ સિદ્ધ થયો ! માટે જ, જો કોઈ કષ્ટ જરા ય ન ઉપાડવુ હોય, તો શો વિશ્વાસ કે ભવિષ્યમા કષ્ટ વખતે ધર્મ પકડી રખાશે ?

કષ્ટ વેઠવાની, ભોગ આપવાની તૈયારી હોય તો ધર્મ સિદ્ધ થાય —પણ આ તો તે કરી શકે કે જેને તકલીફવાળો ધર્મ જોઈતો હોય, જેને ધર્મને કષ્ટ વેઠીને અને ભોગ આપીને સેવવો હોય. આટલી ગરજ ન હોવાને લઈને શક્ય એવા ઘણાય ધર્મના અગો કષ્ટની બીકથી સાધવા રહી જાય, એમા શી નવાઈ ? એટલે જ એવા બિનગરજુને પૂછો કે, “ કેમ, આ ધર્મ નથી સેવતા ?”

તો કહેશે કે "આમાં તકલીફ઼ ઘણી, બીજી અગવડો બહુ, કષ્ટમય લાગે છે!..." આમ કાયરતા આગળ ધરે! એનો અર્થ એ થયો કે ધર્મ તો સુખ–સગવડવાળો અમારાથી બની શકે! ત્યારે એવાને પૂછવું પડે છે કે "શું ત્યારે સંસાર તમે અગવડવાળો નભાવી નહિ લેતા હો? અગવડવાળા ધર્મમાંથી જેમ ખસવાનું, તેમ અગવડવાળા સંસારમાંથી કેમ ખસવાનું નહિ? કહોને કે, ના ભાઈ, ના, આવા સંસારમાં બહુ અગવડ અને ઘણાં કષ્ટ! આપણને કંઈ આ ફાવે નહિ, એટલે આપણે તો સંસાર મૂકી દેવાનો!" એવું કેમ નથી કહેતા? કર્મકાર્યનું પુણ્ય ઉપાર્જનાર જિનેશ્વરદેવો તો સમસ્ત જીવોની પ્રેમભરી દયા ખાય છે. ત્યારે આપણે આપણા આત્માની, કુટુંબ, સ્નેહી કે મિત્રની પણ પૂરી દયા ખાતા નથી. કારણ? આત્માનું સરાસર અજ્ઞાન! પરલોકની ઉપેક્ષા! વિષય સુખોની કારમી ભૂખ! એની ખૂબ ચિંતા અને એ બધાની આબાદીના યત્ન! એટલે આત્માની બેપરવાઈ અને બરબાદી હોય તે સહજ છે. કેવી તમારી હોંશિયારી!' કેવો તમારો પ્રભુ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા!!!

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ 'યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય' નામના મહાન શાસ્ત્રની શરૂઆત કરતાં મંગલરૂપ જે પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે, એ પરમાત્માના અમુક વિશેષણો બતાવી, એથી પરમાત્માના અતિશયો સૂચવે છે. એવી જ રીતે પરમાત્મામાં રહેલી ધર્મકાય, કર્મકાય અને તત્ત્વકાય,–આ ત્રણ અવસ્થાનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

'ધર્મકાય'ની વસ્તુથી અધ્યાત્મદર્શીને તમાચો:—કાય એટલે અવસ્થા. ધર્મકાય એટલે ધર્મને સાધવાની અવસ્થા. ધર્મ તે સર્વ-વિરતિને એટલે કે સાધુધર્મને સાધવાની અવસ્થા. તીર્થંકર પરમાત્મા જન્મથી વિરાગી, અને ઈન્દ્રોનેય પૂજ્ય તથા સેવ્ય હોવા છતાં, સંસાર છોડીને અણગાર (સાધુ) ન બને ત્યાં સુધી એમનીય એ અવસ્થા ધર્મકાય અવસ્થા નહિ. કારણ? ધર્મ એ કેવળ મનની

વસ્તુ નથી લેવી, પણ મનમાં પ્રતિજ્ઞા સાથેનો, કાયાથી સર્વત્યાગનો જે અમલ, તેને ધર્મ તરીકે લેવો છે તેય યાવજ્જીવની એટલે કે મરણ પર્યંતની પ્રતિજ્ઞા સાથે <u>ચારિત્રધર્મ એટલે જીવે</u> ત્યાંસુ<u>ધીનો</u> <u>પ્રતિજ્ઞાપૂર્વકનો સર્વત્યાગ</u> એમાં ઝીણામાં ઝીણા, અર્થાત્ અતિ અલ્પ પણ હિંસા, મૈથુન, પરિગ્રહાદિ પાપોનો ત્યાગ હોય છે, પછી ઘર, કુટુંબ અને વૈભવવિલાસમાં મહાલવાના તો શું, પણ સાથે રહેવાનાય વાતજ ક્યાં? આ ન સમજનારા આજના અધ્યાત્મ દંભીઓ ઘી કેળાં ઉડાવતા જતા, માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા બનવાના દંભ ઉપર ધર્મ સાધવાનું માને છે! ચારિત્ર અને તપ વનાની અધ્યાત્મ ભાવના ધૂળના ઘર જેવી છે, ટકે નહિ

અધ્યાત્મ ભાનુ સાધન —એ કહે છે કે "ક્રિયાઓ અને બાહ્ય ત્યાગ તો આ જીવે અનંતી વાર કર્યા, પરંતુ એથી કલ્યાણ ક્યાં થયું છે? થયું હોત તો આજ સુધીમાં કલ્યાણ થઈ ન જાત? શાસ્ત્રો કહે છે કે 'અનંતી વાર દ્રવ્ય ક્રિયાઓ કરી છતાં કંઈ વળ્યું નથી,' તો અત્યારે પણ એવી મજુરી કરવાથી શું કલ્યાણ થવાનું હતું? કાંઈજ નહિ, કેમ કે એ બધી જડ ક્રિયાઓ છે અને બાહ્ય ત્યાગ એ જડ ધર્મ છે જડની ક્રિયા અને જડના ધર્મથી આત્માનું કલ્યાણ થાય, એમ માનવું એ પણ મિથ્યાત્વ છે આત્માનું કલ્યાણ તો આત્માની ક્રિયાથી અને આત્માના ધર્મથી થાય એક દ્રવ્યની વિશેષતાની જો બીજા દ્રવ્ય પર અસર થતી હોય, તો તો શ્રી મહાવીર પરમાત્માના પોતાના આત્મધર્મથી આખા જગતનું કલ્યાણ થઈ જવું જોઈતું હતું એમની તો આખાય જગત પર દયા હતી ત્યારે તમે કહેશો કે 'પણ જગતની યોગ્યતા જોઈએ ને?' એનો અર્થ જ એ છે કે જગત તરે એ પોતાની યોગ્યતા પર, પોતાના પુરુષાર્થ ઉપર, પોતાના આત્મધર્મ ઉપર. એમાં જેમ બીજાના આત્મા કારણ નહિ, તેમ જડ દેહની ક્રિયાઓ કે બાહ્ય ત્યાગનો ધર્મ પણ કારણ નહિ. એની કાંઈ અસર આત્મા પર નહિ એ તો <u>આત્મા પોતે</u>

અંદરથી રાગદ્વેષાદિ ઘટાડે, સ્વપર્યાય સુધારે, અને બાહ્ય વસ્તુનો માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાતા અને દ્રષ્ટા બને, તો કલ્યાણ સાધી શકે.'' આ અધ્યાત્મદંભીની માન્યતા છે.

બનાવટી આત્મધર્મવાદીની પરીક્ષા:-હવે આપણે એને કેટલાક પ્રશ્ન પૂછીએ.

(૧) બાહ્યક્રિયા જરૂરી નથી તો શું તીર્થંકર પરમાત્મા ગૃહ-વાસમાં વિરક્ત નહોતા? શું જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા નહોતા જો હતા, તો ત્યાં એમની ધર્મકાય અવસ્થા કેમ નહિ? એથી જ કેવળજ્ઞાન કેમ નહિ? એમને ગૃહત્યાગ કરવાની શી જરૂર? જો કહો, કે એ બાહ્ય સંસારના ત્યાગ પછી આવે. તો એ સૂચવે છે કે બાહ્ય ત્યાગની આત્મા પર અસર તો થઈ.

(૨) વળી સમયસાર, પ્રવચનસાર વગેરે ગ્રન્થોનું કાનથી સાંભળવું એ ક્રિયા જડ કાનની કે ચેતનની? એની અસર શું આત્મા પર ન થાય? એ શ્રવણથી આત્મપર્યાયને શુદ્ધ કરવાનું, અને એ માટે મિથ્યાત્વ અને રાગાદિભાવ છોડવાનો આંતર પુરુષાર્થ પ્રગટ કરવાનું સરળ બને કે નહિ? એ શ્રવણથી આત્માને સ્વનું શુદ્ધ ભાન થાય કે નહિ? વસ્તુસ્વરૂપ સમજાય કે નહિ? જો ના, તો તમે તમારા શ્રોતામાંથી પ્રશ્નો કરનાર કોઈ નવાને એમ કેમ કહો છો કે 'એમ પ્રશ્નોથી નહિ સમજાય, અહીં સ્થિરતાથી રહી પ્રવચનો સાંભળો, પછી આપોઆપ સમજાશે.' આ કહેવાનો અર્થ જ એ છે કે સમયસાર-પ્રવચનસાર કાને સાંભળવાથી આત્મામાં સમજ આવે. આ સમજવાનું એ તો આત્મધર્મ છે. પણ પ્રવચનોના શ્રવણરૂપી બાહ્ય ક્રિયાથી એ નીપજવાનું તમે કહો છો. એનું જ નામ એક દ્રવ્ય પર બીજા દ્રવ્યની અસર.

(૩) ત્યારે એ કહો, કે જો અંતરાત્મામાં સર્વત્યાગના પરિણામ ઘરમાં બેઠાય થઇ શકે, તો પછી ઘર છોડી દિગંબર થવાની શી જરૂર છે?

(૪) વળી એ કહો કે સસારમા આત્માનુ જે મનુષ્યપણુ વગેરે થાય છે, ક્રોધીપણુ વગેરે થાય છે, એ એ આત્માનો ઔદયિકભાવ ખરો કે નહિ? જો ખરો તો એ પરદ્રવ્ય જે કર્મ, તેની જ અસરથી ને? જો કહો કે એ આત્માનો ઔદયિકભાવ નહિ, તો આત્માને સસાર શાથી એ કહો આત્મ-દ્રવ્યને દેહની આકૃતિ કેમ? કહેવુ જ પડશે કે કર્મના લીધે કર્મ એ પર દ્રવ્ય છે આ બધી વિચારણા સૂચવે છે કે પર દ્રવ્યની અસર વિનાનો કહેવાતો આત્મધર્મ બનાવટી છે બાહ્યક્રિયાઓ નકામી ગઈ તે વાત સાચી,/ પણ તે તો આતરભાવની સહાય ન હોવાના કારણે નકામી ગઈ બાકી તો જ્યારે મોક્ષ થશે ત્યારે બાહ્યક્રિયા અને આતરક્રિયા બેના સુમેળથી જ થશે બીડની જમીન પર વરસાદ નકામો ગયો. એનો અર્થ એ નથી કે વરસાદ નકામો છે એને રસાળ જમીનની સહાય જોઇએ, તો પાક થાય એવુ અહીં જ્ઞાન અને ક્રિયાથી કલ્યાણ થાય

કર્મકાયમા લોકોત્તર ઉપકારક અવસ્થા — 'કર્મકાય' મા કર્મ એટલે તીર્થંકર નામકર્મ, એના ઉદયની અવસ્થા તે કર્મકાય. એમા સમવસરણમા બિરાજી તીર્થ-સ્થાપના જેવો લોકોત્તર ઉપકાર શ્રી તીર્થંકર દેવો કરે છે જગતમા ઉચામા ઉચી કોટિનો ઉપકાર કરવાની અવસ્થા કર્મકાયની છે પણ તે ધર્મકાયને-ધર્મ પુરુષાર્થ કરવાની અવસ્થાને-સફળ કર્યા પછી જ કર્મકાય પ્રગટે જ્યા સુધી તીર્થકર પરમાત્મા ધર્મકાય અવસ્થામા હોય ત્યા સુધી તેઓ સાધક છે કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી જિનનામ કર્મનો ઉદય થાય પછી એ સમવસરણ પર બિરાજી ધર્મ તીર્થને પ્રવર્તાવે સમવસરણ એટલે દેવોએ રચેલા ચાદી, સુવર્ણ અને રત્નના ઉપરાપર ત્રણ ગઢ પ્રભુ પછી તો પૃથ્વી પર વિચરે, અને સ્થાપેલા ધર્મતીર્થની ખૂબ પુષ્ટિ અને વૃદ્ધિ કરે છે જગત પર વિચરીને સંસારને કાંઠે

એટલે કે ચરમાવર્ત કાળમાં આવેલા ભવ્ય જીવોને ધર્મ-દેશનાનું આલંબન આપી વીતરાગ અવસ્થામાં અગર તેની નજીક લાવવાનો ભવ્ય ઉપકાર કરે છે. એ રાગદ્વેષ અને કર્મનો સંહાર કરવાની ચાવીઓ બતાવે; એ સંહારના સંગ્રામમાં શૂરવીર બનાવે; જેના પરિણામે જીવો સકલ મોહ અને સકલ કર્મનો ક્ષય કરી તત્ત્વકાય અવસ્થા પામી સિદ્ધશિલા પર શાશ્વત વાસ કરે.

જગત-દિવાકર પ્રગટ થાય એટલે અંધકારમય થઈ ગયેલા જીવોના હૃદયનાં અંધારાં ઉલેચાઈ જાય ! કર્મકાયને ધારણ કરનાર તીર્થંકર પરમાત્મા એવા સૂર્ય સમાન છે કે એ કેઈ અંધકારમય હૃદયો પ્રકાશમય કરી નાખે. જગતમાં એવા ઉપકારીની તોલે કોણ આવી શકે એમ છે? કોઇ જ નહિ.

પ્ર. જીવનમાં ધર્મ શા માટે જોઇએ ? તથા ધર્મ કેવી રીતે ને ક્યાંસુધી આરાધવો ?

ઉ. કહેવાય કે મોહ-અજ્ઞાનના નાશ માટે ધર્મ છે. એ નાશ થતો જાય તેવી રીતે ધર્મ સેવવાનો; અને તે મોહ-અજ્ઞાન સંપૂર્ણ નાશ પામે તથા કૈવલ્ય-પ્રકાશ મળે ત્યાં સુધી આરાધવાનો

પ્રકાશ જાતમાં પ્રગટ કરવાની ઉદ્યમ-અવસ્થા તે ધર્મકાય, અને બીજામાં પ્રગટ કરવાની સ્થિતિ તે કર્મકાય. પછી કર્મકાયને પૂર્ણ કરીને સર્વશુદ્ધ સિદ્ધ થયા એટલે તત્ત્વકાય.

તત્ત્વકાય અવસ્થા એટલે ? જન્મ, જરા અને મૃત્યુથી પર અવસ્થા ! શરીરધારી, ઇન્દ્રિયવાળી, રૂપવાળી, શાતાવાળી, યશવાળી, જડના સંસર્ગવાળી, ઈત્યાદિપણાથી પર અવસ્થા તે તત્ત્વકાય. આત્માનું તત્ત્વ શું ? શું રાગીપણું, દ્વેષીપણું, ને કામીપણું ? ના, આનાથી પર અવસ્થા ! ત્યારે તમને વિચાર આવે છે કે મારા આત્માનું સ્વરૂપ શું? તત્ત્વ શું ? પરના મિશ્રણ વિનાનું પૂર્ણ અરૂપી, શુદ્ધ અને

સ્વાભાવિક પ્રગટ અનત જ્ઞાન સુખાદિમય અવસ્થા તે આત્માનુ સ્વરૂપ તેજ પ્રગટ થાય તે આત્માનું તત્વ એ ભવ્ય સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે તો આજે જે મુફલિસ પ્રવૃત્તિ પર જીવ ભારે શેખી રાખતા શીખ્યો છે, તેના પર હસવુ આવે ! પછી કેટલો હુ નાદાન અને પાગલ છુ, એમ વિચારી ખોટી જ જાળમા પડવાનુ મન ન થાય વધારે પડતી મારી પણ દેખાતી જડની વાતો તે ન કરે કારણ કે જડની વાતો આત્મતત્ત્વને ઝાખુ કરનારી છે, આવરી લેનારી છે

તત્ત્વ પર મૌલિક વિચારણા —બગલો રત્ને જડેલો હોય, પણ તે આત્માનુ તત્ત્વ નથી ! દુનિયામા વૈભવી સુખો મળતા હોય, પણ તે આત્મતત્ત્વમા નહિ ! અરે, તુ જે તારુ માને છે, એ તારુ તારી માલિકીનુ છે ? તારુ જો એ છે, તો તારી ચીજ ખાતર તારે રોવુ પડે ? ચિંતા કરવી પડે ? તારે વેઠ કરવી પડે ? અને એ બધુ કરવા છતાય તારે અકાળે વિયોગનો અકસ્માત્ થઇ જાય ખરો ? તારે મૃત્યુ જોવુ પડે ? "હે આ બધુ એક દિ' ખલાસ ? મારુ નહિ ? બગલો ઉભો છે, છોકરા, કુટુબ, તિજોરી અકબધ ઉભા છે, પરન્તુ એ બધુ જ છતા હુ જ ઉભો નહિ ? બધાને હુ મારા માન્યા કરૂ, ને હુ જ અતે અહિ નહિ ! કોઈ ચીજ મારી બની શકે એમ નથી ? આનો કોઈ આઘાત કેમ નહિ ? દુન્યવી ચીજ મારી મારી કહેતા મારી થઇ શકે એમ નથી, અને મારી ન માનુ તેથી કાઇ ખગણ થઇ જનાર નથી તો મારા આત્માના તત્ત્વને છોડી આ જડના તત્ત્વમા હુ ક્યા એકમેક થઇ ગયો ! " શુ આટલી વિચારણા કરવા જ્ઞાન નથી ? બુદ્ધિ નથી ? છે, બધુ છે, પણ વિચારણા કરવી નથી

જડને ઉજળુ કરી આત્મા જાતે કાળો થાય છે —

શુ આજનુ જગત નથી બતાવતું કે તમે ઇચ્છો ઘણુ ને ફળે ઓધુ?

આશા જેમ અપરંપાર તેમ નિરાશા અપરંપાર? એ ખબર છે, કે તમે જેમ જડને ઉજળું કરવા મથો તેમ તમારો આત્મા કાળો થતો જાય, ને જડ એમનું એમ રહે? આવું છતાં ય જગત જીવને કેમ આકર્ષી રહ્યું છે? કારણ કે પોતાની તત્ત્વકાય અવસ્થાની કેવી મઝા છે, તેનું ભાન નથી! તત્ત્વકાય અવસ્થા એટલે? અનંત સુખમાં ને અનંત જ્ઞાનમાં અનંતાઅનંત કાળ સુધી મહાલવાનું! રોગ, શોક કે દારિદ્ર નહિ! કામ નહિ, અને ક્રોધ નહિ! શરીર જ નહિ, તો જન્મ-મૃત્યુ વચ્ચેની કોઈ પીડા નહિ! આટલી બધી આત્માની સ્વસ્થ અવસ્થા!! કેવી શ્રેષ્ઠ અને સુંદર કલ્યાણમય તત્ત્વકાય અવસ્થા!

તત્ત્વકાય કેમ પ્રગટે :—તીર્થંકર પરમાત્મા પણ એ ક્યારે પામે? સઘળા કર્મોનો સંસર્ગ છોડે ત્યારે! સઘળા કર્મોનો સંસર્ગ છૂટે ક્યારે? સર્વ કર્મ તોડવાની યોગ્ય સાધના થાય ત્યારે! કર્મને તોડવા યોગ્ય સાધના કઈ? પરમાત્માના પંથની કે પાપના-પ્રમાદના પંથની? જડના ગુણોની ખીલવણીની કે ચેતનના ગુણોની? હિંસાદિ અઢાર પાપસ્થાનકની કે અહિંસાદિ ધર્મસ્થાનકની? કર્મ તોડવાની સાધનામાં શું આવે? જગતમાં ફક્કડ લાલ થઈને ફરવાનું આવે કે જગતથી ફારગતિ લેવાનું આવે? આજની ખૂબી કેવી છે. બધે ફારગતિ છે, માત્ર અહિં નહિ!

સંસાર ઘોર દુઃખ દે છે. ભયંકર અપમાન કરે છે છતાં ફારગતિ નહિ!—સગો ભાઈ દુઃખ દે છે, તો ચાલ ફારગતિ! માબાપ નથી ગમતા, ચાલો ફારગતિ! સગી બાયડી જરા દુઃખ દે છે, ચાલ ફારગતિ! પણ આ સંસાર ઘોર દુઃખ દે છે, છતાં? ફારગતિ નહિ!! તમને સ્વમાન નથી? અનંત અનંતવાર, સંસાર તમને અગવડમાં મૂકે, ત્રાસ આપે, છતાં સ્વમાન નથી! શું એમ ન થાય કે સંસાર સાથે ચાલ ફારગતિ કરું અને ધર્મ અગવડ વેઠીનેય કરું?

ધર્મ કેવો જોઈએ? તકલીફ ને અગવડવાળો, કે અગવડ વિનાનો? —સંસારમાં ગમે તેટલી તકલીફ કે અગવડ હોય તો શું કહેશો ખરા, કે સંસાર નહિ પાલવે, મૂકી દઉં? જરા ઉંડા ઉતરી જુઓ તો ખબર પડે કે 'સંસાર અને આત્માની ભાગીદારીમાં બધી મુડી આત્માની સાફ થઈ જાય છે, ને છતાં નફો દેખાવની વાત નહિ, ને નુકશાનનો પાર નહિ!!' માટે કહો હવે આવા ઘોર સંસારથી ફારગતિ ક્યારે લેવી છે? પણ તમે કહેવાના કે 'સાહેબ, ઘરમાં બેસીને ધર્મ થાય એવો હોય તો બતાવો-સંસારરૂપી લુચ્ચો ભાગીદાર ભલે સાથે રહે, અને ભગવાન જો એવો કોઈ સહેલો ધર્મ બતાવતા હોય, તો અમે ધર્મ કરીએ,' એમને?

પ્ર – ત્યારે શું સંસારમાં રહીને ધર્મ ન થાય?

ઉ – થાય, પણ લુચ્ચાની લુચ્ચાઈ જાણીને, બદમાસની બદમાસી બરાબર ખ્યાલમાં રાખીને, પછી તેના પ્રત્યે તે તે રીતનો વ્યવહાર રાખીને ધર્મ થઈ શકે. મોટા શાહુકાર સાથેનો વ્યવહાર કેવો રખાય છે? ભય અને શંકા રાખ્યા સિવાય, ચીઠ્ઠી વગર, હજારો રોકડા આપી શકીએ તેવો. એના પર એવો વિશ્વાસ કે એ જમે કરવાનો જ. પણ જો બદમાસ સાથે કદાચ વ્યવહાર કરવો પડે, તો ખાનું પાડવી, સામે સોનું રાખી, પછી નાણાં અપાય છે. કેમકે ભય છે કે, નહિતર લુચ્ચો ફરી બેસે છે તો? સંસારની સાથે ભય ખરો? છોકરા આવે ને કહે "દસ રૂપિયા, પિતાજી! આપો સિનેમા જોવા," તો શું કહો? "લઈ જા બેટા!" દિકરાની સાલગિરિમાં રમની સિનેમાની ટિકિટ મલે! અવસરે વીસ પચીસનો ખર્ચ કરીને દસને જમણ આપવાનું મલે! ત્યારે શું ન મલે? પાંચ રૂપિયાની પરમાત્માની આંગી ન મલે! પાંચ સાધર્મિની ભક્તિ ન મલે! કેમ આમ? સંસારમાં ભય નથી, શંકા નથી, માટે નિસ્સંકોચ છૂટો હાથ. લુચ્ચા સંસાર સાથે વિશ્વાસનો વ્યવહાર જેને હોય, તે-

ધર્મ કરે ખરો પણ માયકાંગલો, અને કસીને! શક્તિ કરતાં ઓછામાં ઓછો! આવાને માનવ-જન્મ શું સફ્લ?

પ્રગતિમાં વિઘ્ન કોણ? ધર્મમાં ભય:—આંખ મીંચીને વ્યવહાર ક્યાં? ને આંખ તીણી કરીને વ્યવહાર ક્યાં? સંસાર સાથે કે ધર્મ સાથે? સંસાર સાથે ભય તો નહિ, પણ સુખના વિશ્વાસ! સંસારના વ્યવહાર ઉલ્લાસથી બને! ભોગ આપીને બને! અને અહિંયા ધર્મ સાથે? ભય! અવિશ્વાસ! એટલે અફસોસ! કે પ્રતિજ્ઞા સાથે પણ એટલો ઉમળકો કે ઉલ્લાસ નહિ, નિયમિતતા નહિ!! એમાંય બને ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞાથી, બાધાનિયમથી આઘા ને આઘા રહેવાનું, પાછું એ થોડું કરવાનું, તેય વેઠીયાની જેમ, પરાયાની જેમ; જોખી જોખીને!! ઓછું થયું તો શોક નહિ પણ ફાવ્યા માને!! કેવી કરુણ આત્મદશા!

જાગ્યાના સંસાર, ઊંઘ્યાના ધર્મ!!—બાર વાગે વેપારી કબાલો કરવા આવવાનો હોય, અને એ કબાલાના સોદામાં સેંકડો રૂપિયાનો તડાકો પડે એમ હોય, ભારે નફો થાય એમ હોય, તો અગીયાર વાગેથી કેવા તૈયાર અને સ્વસ્થ થઈ બેસો? ફજુલ વાતોથી ઘરના માણસ પજવે તો કહી દોને? કે "ચૂપ કરો!" કેમ વારૂ? પૈસાની વાત આગળ બધું ફજુલ લાગે છે. એથી રખે પજવણી કરે ને જો મગજ બગડી જાય, તો કબાલો બગડે! આ કેવી અને કેટલી તકેદારી! પણ ધર્મના કબાલા હોય ત્યાં શાંત ચિત્તે વિચારેય કરવાનો નહિ, ને અમલેય નહિ! તેમ સ્વસ્થતાયે નહિ! પણ ખૂબ અશાંતતા અને ઉતાવળ હોય! પછી નવકારવાળી હાથમાં ઠેઠ રાતે લેવાની. તે ઉતાવળે ગણી કાઢવાની! એટલે એક નવકારવાળીમાં આખા દિવસની પાછળ કેટલી અસ્વસ્થતા અને કેટલાં ઝોકાં? થાકયા એટલે સુવાની વાત! કહોને કે જાગ્યાના સંસાર અને ઊંઘ્યાના ધર્મ! વિચાર તો કરો કે જાગ્યાના ધર્મ જોઈએ કે સંસાર? ઊંઘ્યાના

સંસાર જોઈએ કે ધર્મ ? જો જાગ્યાના ધર્મ જોઈએ, તો ટપોટપ ધર્મસાધના થવા માટે એમ થાય કે, ઉંઘવાનું આવે તે પહેલા બને તેટલો ધર્મ કમાઈ લઉં જાગ્રતિમાં બરાબર ધ્યાન રાખીને ધર્મ ભાગ કરી લઉં 'ઊંઘ્યાનો સંસાર' એટલે બહુ મગજ પરોવ્યા વિના બહુ રસ લીધા વિના, સંસારી કામ પતાવવાના રાતના સુવાના અવસરે સંથારો પોરસિનું ધ્યાન, જીવનમાં ઉત્તમ વિચારણાઓ, અને મહાપુરુષોના ચરિત્રોનું સ્મરણ કરવાનું તે ઊંઘમાં પણ સંસાર ન ચાલે એ માટે શ્રેષ્ઠ છે વિચારણામાં એ વિચારવાનું છે કે આ કેવો સંસાર ! આત્મા ક્યા સ્વરૂપવાળો, ને કેવી પુદ્ગલની ગદ્ધા મજૂરી માટે ચાલી રહી છે ! ! પાંચે ઇન્દ્રિયો આત્મધનને કેવી લૂટી રહી છે ! અરે ! આવા સંસાર સાથે મે ભાગીદારી ગણી ! મને એ આખો ને આખો લૂટી રહ્યો છે છતાં તેનાથી છુટાછેડા લેવાની વાત હજી નથી આવડતી ? હું કેવો મહાઅહિંસા, મહાન સત્ય મહાદાન, મહાક્ષમા, મહાસત્વ ઇત્યાદિ મહાગુણોનો હિમાયતી, અધિકારી અને ચાહક ! ત્યારે સંસારની જંજાળ અને સંસારના વિષયો, એ બધું મારુ કેવું લૂટી લે છે ? બસ, હવે તો જાગ્રત થાઉં, અને એની લૂટમાં ભંગ કરૂં '

મહાપુણ્યવંતા પ્રભુએ કષ્ટો શામાં માન્યું ?—

એવા લૂટારા સંસારથી સર્વથા ફારગતિ લેવાની તીર્થંકરને પણ કેટલી જહેમત ? તેમને પણ જગતની અનાદિ ચાલથી બહુ વિપરીત ચાલવું પડે ! એ સુખી અને માનભર્યા સંસારના સવ સબધો છોડી ચારિત્ર લે ! અનેકમાથી એકાકી બને ! મહેલ, શિબિકા, અને અન્ય વાહનો છોડી જંગલમાં થઈ પગપાળા ફરતા રહે ! દૈનિક અનેક ટંકના બારશાહી ભોજનો મૂકી, દિવસોના દિવસો સુધી ભૂખ્યા રહે ! મોટા રાજા રાજકુમારોની તથા દેવતા અને ઇન્દ્રોની સલામી

ઝીલવાની વાત છોડી રસ્તે જનાર ગમારનાય ધુમ્બા ખાય! કેમ એમ? અક્કલ ઓછી હશે એમ? ના, પ્રભુ તો અવધિજ્ઞાની હતા! મનઃ પર્યાયજ્ઞાની હતા! 'આ ગોવાળિયો, આ સંગમ શું કરવા માગે છે,' તેના મનના ભાવ જાણી શકે! અઢી દ્વીપના સંજ્ઞી પંચેંદ્રિયોના મનની વાત જાણે! આવું અદ્‌ભુત જ્ઞાન ધરનારા પ્રભુએ જીવનમાં શું અપનાવ્યું? શેમાં ડહાપણ માન્યું! કહો કે ઉપસર્ગ સહવામાં! દેવતાઈ થાળ હાજર થઈ શકે છતાં, એમણે ભૂખ્યા રહી તપ તપવાનું પસંદ કર્યું! ઇન્દ્ર વગેરે સલામ કરી સેવામાં હાજર રહેવા તૈયાર છતાં કર્મ ખપાવવા ગમારના ગડદાપાટુ ખાવામાં ડહાપણ માન્યું! મોહને કચરવા અપમાન સહવામાં આત્માનું સુખ માન્યું! 'ધન્ય રે મારા જિન!' ત્યાં સુધી આ રીતે જીવનમાં ઘટાવો નહિ, ત્યાં સુધી તીર્થંકર પરમાત્માના જીવનમાં શું ચમત્કાર છે, તેની ગમ નથી પડવાની; જીવનમાં સાચું કર્તવ્ય શું છે તેનું ભાન થવાનું નથી. આત્માને આ ટૂંકા ઉચ્ચ જીવનમાં કોઇ ભવ્ય સાધના કરી લેતા બનાવી શકવાના નથી.

જીવની કંગાલ દશા એવી કે "એક શેઠ હતા," આટલું જ સંભળાય, ત્યાંતો "હા, હા, પછી શું?" એમ જિજ્ઞાસા સતેજ થાય! પણ 'જુઓ મહાવીર પ્રભુ નામે ચોવીસમા તીર્થંકર હતા,' એમ સંભળાય, ત્યાં તો 'એ તો અમને ખબર છે!' એમ ઝટ માંડવાળ અને નીરસતા કરાય! આ શું? તત્ત્વની કોઇ જિજ્ઞાસા નહિ! કેમ આમ? પરમાત્માના ચરિત્રમાં કેવો આત્મશૌર્યનો ચમત્કાર ભર્યો છે, તેની ખબર નથી.

પરમાત્માનું સ્વરૂપ :—આ શૌર્યમાં એવી અદ્‌ભુત વાતો છે, કે 'ઘરમાં એ એકલા અટુલા નહોતા! એમને ભૂખ્યા રહેવું પડે એવુ નહોતું! અપમાન-ટોણાં નહોતા ખાવાના! ઘરમાં કોઇ મહેણાં મારતું નહોતું, કે 'ક્યાં સુધી ઘરમાં બેસી રહેશો?' તો

પણ પ્રભુ સંસારમાં બેઠા છતાં એવા વિરાગી છે, કે અવસરે સંસારને તજી બેઠેલા એવા ન હોય ! સમૃદ્ધિમાં બેઠા છતાં એવા અલિપ્ત કે જેવા બીજા કોઈ આત્મા, સમૃદ્ધિ ન હોય છતાં પણ ઠેઠ મોત આવે ત્યાં સુધીય અલિપ્ત ન થઈ શકે કે ન બની શકે ! પ્રભુ મહાજ્ઞાની છતાં એવા કોડ નહિ કે "લાવ, પ્લેટફોર્મે ફુંગાવી દઉં ! કોઈના ભવિષ્ય ભાખી કે હૃદયના ગુપ્ત ભાવો કહી ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર કરાવું, કોઈના આ ભવના છૂપા પાપ કહી હલકા પાડું !" આવા કોઈ કોડ નહિ! આવા પરમાત્માને કેમ કહેવાય કે "સંસારમાં કેમ પડી રહ્યા છો, ચાલો ઊઠો ચારિત્ર લો." કેમકે એ સંસારમાંય મહાવિરાગી, ઉદાસીન, ગંભીર, અને ઉચ્ચ કોટિના ગુણોને ધરનારા હોય છે માટે જ લોકાંતિક દેવો જુદી રીતે વિનવે છે–'પ્રભુ, ધર્મ તીર્થ પ્રવર્તાવો' ત્યારે હવે પ્રભુ પણ ચારિત્ર લે છે, તે શા માટે ? તીર્થંકર બનવાના શોખથી નહિ, પણ માથે અનંત કર્મોનો ભાર છે, તેને તોડવા માટે સંસાર ત્યજી સંયમ, તપ અને ધ્યાનનો જ ભવ્ય પુરુષાર્થ કરવાના હિસાબે જ ચારિત્ર લે છે ! કોણ ? ઇન્દ્રોના પૂજ્ય તમે લેશો ! લેશો તો આ જ પુરુષાર્થ માટે લેશો ને ? જેવો સંસારને હોંશથી બાઝીને રહેવાનો જોરદાર પુરુષાર્થ આજ સુધી કર્યો છે, એમાં ગમે તેટલા દુઃખ નુકશાની લેવા પડે છતાં સંસારથી ફારગતિ ન લેવી, આવા નિર્ધાર સાથે એને વળગી રહેવાનો પુરુષાર્થ છે, તેવો મોહ અને કર્મ તોડવાનો જો જોરદાર પુરુષાર્થ નથી, તો આવા લોકોત્તર દેવાધિદેવને આપણે શું પામ્યા, શું સમજ્યા ? એવા પરમ પુરુષનો સથવારો પામ્યા પછી તો મોહની સુસ્તી ઉડાડી દેવી જ જોઈએ. એકલી ભાવના રાખે જઈએ તેથી શું વળે ? સારી ભાવના સાથે પ્રભુના ચીલે ચાલવાનો પુરુષાર્થ જોઈએ

પ્રતિજ્ઞાનું માહાત્મ્ય અને અતિ આવશ્યકતા —તીર્થંકર પરમાત્મા સંસારની ફારગતિ પહેલી તકે લેવાના હિમાયતી ! એમને

દેખાય કે ભાવના ગમે તેવી સારી, પણ જો અમલ ન થાય, સંસાર ખરાબ લાગ્યો પણ જો એનો ત્યાગ ન થાય, તો તે કર્મ તોડવાનો ભવ્ય પુરુષાર્થ નહિ! માટે પ્રભુ પોતે પ્રતિજ્ઞા સાથે સંયમમાં બહાર પડે છે. દીક્ષા વખતે પ્રભુને શણગારી દેવો વરઘોડો ચઢાવી નગર બહાર લઇ આવે. હવે ત્યાં વેષ અલંકાર ઉતારાય પછી સંયમ લેવાય. સૌ પહેરાવવા તૈયાર! ઉતારવા કોણ આવે?' શિબિકામાં બેસાડવા બધા આવે! ઉતારવા કોઇ નહિ! ન કુટુંબીઓ કે ન દેવતા! પ્રભુ જાતે જ બધું કરે. બીજા તો મુંગા મુંગા જોયા જ કરે. લોચ કોઇના કહેવાથી કે કોઇની પાસે કરાવવાનો નહિ, જાતે જ કરવાનો! તેય પાંચ જ મુઠીમાં! સમસ્ત નરનારી અને દેવદાનવની વચ્ચે મોહને પડકાર સમી ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા ઉચ્ચરવાની! શું ઇન્દ્ર ત્યાં ન કહે કે 'પ્રભુ! આપને વળી પ્રતિજ્ઞાની શી જરૂર? આપને પ્રતિજ્ઞાની જરૂર નથી.' કેમકે પ્રભુ તો મેરુ જેવા નિશ્ચલ છે. પ્રભુનો નિર્ધાર, એક બાજુ કદાચ બ્રહ્માંડ ઉથલી પડે પણ, ન ઉથલે તેવો પ્રબળ છે! તો અહીં સમજવું જોઇએ કે જીવનમાં ઘણાં એવાં પાપ પ્રભુ આચરતા નથી. છતાં પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર જો તીર્થંકર પરમાત્મા જેવાને પણ લાગી, તો આપણે કોણ માત્ર? ન આચરવા છતાં જીવનમાં પ્રતિજ્ઞાના અભાવે જગતના પાપોનો જે જે ભાર લાગે છે, તે અવિરતિના ઘરનો, અને વળી એમાં આચરીને પાપ કરાશે તે યોગના ઘરનો; એમાં પાછા રાગદ્વેષ ભળ્યા એટલે ભાર વધ્યો કષાયના ઘરનો; તેમાંય કર્તવ્ય માન્યું તે પાપનો ભાર મિથ્યાત્વના ઘરનો!! પાપસ્થાનકને આચરીએ નહિ, તો આચરવા અંગેનું યોગનું પાપ ન લાગે, પણ એ પાપ ન કરવાની જો પ્રતિજ્ઞા ન કરીએ, તો ત્યાં સુધી અવિરતનું પાપ તો સતત લાગે જ!

સ્વચ્છંદતા ટાળવાનું અમોઘ સાધન પ્રતિજ્ઞા :—બાધા નિયમથી ભાગો મા. જીવનને એનાથી બાંધી લો. સમજો કે ત્રણ

જગતના નાથને પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર છે મન પર્યાય મહાજ્ઞાનીને પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર છે! જેને જોઈએ એટલા ભોગવૈભવ મળે અને ભોગવી શકે, છતાં એનો મનથી ય ખપ નહિ એવા નિર્ધારવાળાને પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર છે! ત્યારે જેને પુરૂ મળતું ય નથી, અને છતાં ખપ ઉભો છે, અથવા તો ન જ ખપે એવો નિર્ધાર નથી, એવાને પાપથી બચવા શું આજે પ્રતિજ્ઞાની જરૂર નહિ? માત્ર જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા બનવાના ડોળ કરી તરી જવાય?

મૂર્ખની ઇન્દ્રિયો દુકાળીયણ અને દેવાળીયણ —આજે તો અબળાઓ હિંમતવાન છે! વાતવાતમાં છઠ્ઠ અને અઠ્ઠમ, અને તેય પકવાન્નભર્યા ઘરમાં, બહોળા કુટુંબમાં! જ્યાં આગ્રહથી માનભેર પેટ ભરીને નિરાંતે ખાવા મળી શકે ત્યાં! શા માટે? સમજે છે એ કે, 'અનંતકાળ ઘણું ખાધું પીધું, હવે નહિ ઇન્દ્રિયોના ઉઘરાણા ઘણા ભર્યા, હવે ભરવાના નહિ ઇન્દ્રિયો તો દુકાળીયણ છે, કેમકે કદી ધરાવાની નથી એ દેવાળીયણ છે, કેમકે કશું જમે બતાવે નહિ હવે તો કોઈ શાહુકારના ઉઘરાણા ભરો, જેથી જમે થાય, અને મનગે મળે' ઇન્દ્રિયોને શાહુકાર ગણતા નહિ એને તો એકવાર રી ગાડી સેંકડો હજારો વાર દીધેલુંય એ ફોક કરે! એને તો જાણે 'ખા ગયા, સો ખા ગયા!' જીવ પાસે રોજ માગે 'નવું લાવ! જ્યાં સુધી જીવ! તું મૂર્ખ રહે ત્યાં સુધી હું માગીશ' જીવની મૂર્ખતા કઈ? અવિરતિની માટે જ વ્રત-પચ્ચક્ખાણના, અને પ્રતિજ્ઞા-ધર્મના કોટિ મૂલ્ય સમજી જીવનને પ્રતિજ્ઞાની સાંકળથી જે બાંધી લે, તેની ઇન્દ્રિયો સુંદરલાલ થઈ જાય! એવા બહુ વ્રતોના અભ્યાસના પરિણામે તો ઇન્દ્રિયો પછી માગતી જ બંધ, અને કર્મબંધ પણ અટકી જાય!

નિસ્વાર્થી પાછી વળેલી ઇન્દ્રિયોને ક્યાં રોવી? —પ્રતિજ્ઞા ધર્મથી ઇન્દ્રિયોને વશ કર્યા પછી એ કહે છે કે 'હવે તું ડાહ્યો

ગયો, એટલે તારી પાસે મારાં ઉઘરાણાં નહિ! હવે તો જગતના બીજા મૂર્ખાઓ પાસે માગીશ!' તો પછી શું ઇન્દ્રિયો તદ્દન નિષ્ક્રિય થઈ બેસે? ના, હવે પ્રશસ્ત સ્થાનોમાં એની પ્રવૃત્તિ થાય. આંખ કામિનીના રૂપ ન માગે, એ તો હવે દેવમૂર્તિ અને ગુરુના દર્શન, શાસ્ત્રનાં વાંચન, અને હાલતાં ચાલતાં કે વસ્તુ લેતાં મૂકતાં, જીવ-જંતુની હિંસા ન થાય તે માટે સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણમાં ખૂબ પ્રવર્તે. કાન વીતરાગની વાણી સાંભળવામાં દોડાદોડ કરે. જીભને તો જાણે વલવલાટ હોય કે 'સદા પ્રભુગુણ ગાવામાં મસ્ત રહું! કૃતજ્ઞતા માનવામાં, અપરાધ કે સ્વદોષ કબૂલવામાં તૈયાર રહું! અન્યના ગુણ પ્રશંસવામાં જરાય આનાકાની ન કરું!' વળી જીભનો પ્રશસ્ત ઉપયોગ બીજાને પાપથી બચી ધર્મમાં જોડાય એવી સલાહ-પ્રેરણા આપવામાં છે. મહાન જે પરમાત્મા, એમના સંબંધમાં આવતા પદાર્થોમાં ઇન્દ્રિયો આનંદથી જો જોડાય, તો વિષયો તરફ વિરાગી થાય.

પદાર્થો તરીકે દિવ્ય સમવસરણ દેખાય. દિવ્યવાણી, સુર-પુષ્પવૃષ્ટિની સુગંધ, જગદ્‌ગુરુના ચરણે સ્પર્શ, વગેરે ઉંચા શુભસ્થાનમાં ઇન્દ્રિયો લટ્ટુ થઈ જાય. "મારા પરમાત્માનુ આ બધું કેવુ સુંદર!" એ વિચારે મનનો ઉપયોગ ક્યાં કર્યો? પરમાત્માને યાદ કરવામાં! બસ, શ્રી જિન અને જિનશાસનને વધુને વધુ આત્મસાત્ કરવામાં ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ, એ પછી અનાદિની ખોટી વિષયોની લત ભૂલાવી દે છે; કુટિલ કર્મની લપમાંથી જીવને છોડાવે છે. ઇન્દ્રિયો શાંત થઇ જાય છે. પછી કોઈ વિષયના વિકાર નહિ. વિકાર એટલે બહારના વિષયો પ્રત્યે ઇન્દ્રિયોની લ્હેવાઈ જવાની સ્થિતિ, વિહ્વળતા, વિકાસ કે ખિન્નતા. અનુત્તરવાસી દેવતાને કેમ વિકાર નહિ? કારણ એ છે કે એમને એટલી બધી ઉંચી શાતા છે કે વિકારની અશાતા ઉઠતી નથી. બાકી તો એ

અવાધજ્ઞાની છે, તેથી જે સાગ રૂપને જોઇ શકે ત્યા માહી કેવો કચરો છે, તેય જુએ ! ઇન્દ્રિય ક્યા સુધી કૂદે ? આત્મા મૂર્ખો થઈ એકલુ ઉપરનુ જુએ ત્યા સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવતાય અદરનુ જુએ ખરા પણ હિસાબ માટે કે "એ તો માનવની સ્ત્રીઓ ગદી અમારી દેવીઓ ગદી નહિ" ત્યારે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ તો ભાવી અનર્થ કેવો આ કરે, તેના તરફ બરાબર લક્ષવાળા હોય, અને વર્તમાન પદાર્થો- માય તાત્ત્વિક અસુદરતા તથા ખરાબીને સચોટ નીરખનાર હોય

યાન રાખો કે વિકારોની અવસ્થામા અશાતા છે —કામ વિકારમા સૌધર્મ-ઈશાન નામના પહેલા બે દેવલોકવાળાની જેવી વિહ્વળ સ્થિતિ તેવી ત્રીજા ચોથાની નહિ એને એમ થાય કે 'આ પશુરમત શી ? બહુ મન થાય તો શરીરે સ્પર્શ માત્ર કરી લેવાનો' ત્યારે પાચમા છઠ્ઠા સ્વર્ગવાળાને લાગે કે 'આ અડવાનાય ટાયલા શા ? જરા આખે જોઇ લેવાનુ, એટલે બસ !' સાતમા આઠમાવાળાને એમ થાય કે 'દેવીના રૂપમા જોવાનુ શુ ? એનુ સગીત સાભળ્યુ કે ઘણુ' નવમાથી બારમાવાળાને વળી એવુ લાગે કે જોવુ-સાભળવુ એ શુ ? બહુ દિલ થાય તો દેવીનુ ચિંતન જરા કરી લીધુ કે બસ' ત્યારે ઉપરના ગ્રૈવેયક-અનુત્તરગામી દેવતાઓને તો શાતા અને સ્વસ્થતા એટલી બધી ઉંચી કે ઇન્દ્રિયો કે મનના વિકાર નહિ ! વળી સ્ત્રીનો વિચાર પણ શા માટે જોઇએ ? એના અભખરા જ નહિ એ તો અજબ નિર્વિકાર રહે ! ! મિથ્યાત્વી જીવ નવગ્રૈવેયકમા જાય, તે પણ ત્યા નિર્વિકાર રહે, સખણો-સુલક્ષણો રહે ! એ ઠેઠ કે પાછો અપલક્ષણો થાય '

ઇન્દ્રિયવિકારના સુખ કરતા અનતગુણસુખ નિર્વિકાર અનુત્તરનામા દેવની શાતાનુ અને એથીય અનતગુણ સુખ મોક્ષની તરફ્ફાયનુ એટલે કે કર્મ રહિત આત્માનુ — પાચ ઇન્દ્રિયોના સકલ્પ ઉઠ્યા પહેલા, જે સુખ અને જપ હોય છે, તે

ઉદય પછી નથી હોતો. શાતા થાય તેવા જે ઇન્દ્રિયોને વિષયસંયોગ કરાવ્યો તો જ અહીં મઝા આવી. પણ આ શાતાની મઝા માનસિક સંકલ્પ અને ઇંદ્રિયસંયોગ વગરની મઝા પાસે તુચ્છ છે! મોક્ષમાં કોઇ કર્મના ઉદય નહિ, કોઇ વિકાર નહિ, આત્માની નૈસર્ગિક અનંત આનંદમય અવસ્થા! કહો જોઉં, આ તત્ત્વકાર્ય કેટલી ઉંચી? તે ક્યારે થાય? આઠ કર્મનો સંબંધ તોડવાથી. તે સંબંધ તોડવાનુંય ખાલી વાતો કરવાથી ન થાય, પણ ધર્મકાર્યના કષ્ટમય પાલનથી થાય. ધર્મકાર્ય માટે સંસાર છોડી પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ કે, "सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जावज्जीवाए...સર્વ પાપમય પ્રવૃત્તિ જીવનભરને માટે હું ત્યજી દઉં છું." આ પ્રતિજ્ઞાની સાથે સૂક્ષ્મ અહિંસા, કઠોર તપ, અને અપ્રમત્ત સંયમની આરાધના મજબુત મનોબળ સાથે, અને રાગાદિને મચક ન આપવાનો દૃઢ નિર્ધાર કરીને કરવાની છે. જે પ્રભુની માનસિક સ્થિતિ એવી શ્રેષ્ઠ છે, કે કદાચ ઉપસર્ગમાં ચક્કીમાં પીસે તોય ટહુકાર નહિ કરે, તેવા તીર્થંકરદેવ જેવાનેય એ પ્રતિજ્ઞાની, એ વ્રતની, અને એ પાલન સાથે કડક તપ-અભિગ્રહની જરૂર લાગી, ત્યારે આજના અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને જરૂર નહિ!! આજના કહેવાતા જ્ઞાતા-દ્રષ્ટાને એવું કશું આચરવાનું નહિ, અને એ એમજ મોક્ષે પહોંચી જવાના!!' મોક્ષ એ લોકોએ ઠીક સસ્તો અને સરળ કરી દીધો!

નબળાને ટેકો પ્રતિજ્ઞા :—જગતના જાહેર ચોગાનમાં પરમાત્મા પ્રતિજ્ઞા ઉચ્ચરે છે! તે સાંભળવા ઇન્દ્ર કોલાહલ બંધ કરાવે છે! એ સાંભળે એ માટે, કે 'એ પ્રતિજ્ઞાના શબ્દો અમારા જેવા પામરોથી સંભળાઇ જાય, તેથી કાંઇક મોહના દાંત ગગડી જાય, ને રાગદ્વેષની દિવાલો ખખડી ઉઠે તો સારું'!' પ્રતિજ્ઞા વિનાના ત્યાગમાં તો જ્યાં પ્રલોભન આવ્યું કે લપસતાં વાર નહિ! તણખલા જેવા વિષયો આત્માને જ્યાં નચાવી જતા હોય, ત્યાં પ્રતિજ્ઞાધર્મ વિના

કેમ ચાલે ? મહામૂલ્યવતા લાભ જે પ્રતિજ્ઞાધર્મથી નજીવા પ્રયત્ને અને અલ્પ ભોગ આપીને કમાઈ શકાતા હોય તો તેને કેમજ જતા કરાય? માટે જ જીવનને અનેક સારી પ્રતિજ્ઞાઓથી ગણગાથી દેવુ જોઈએ

રાગદ્વેષ સામે મોરચા —ત્રણ અવસ્થા કહ્યા પછી ચોથી વાત એ કહી કે શ્રી મહાવીરદેવ યોગીગમ્ય છે યોગીગમ્ય કહીને શુ સૂચવ્યુ? યોગીઓ એટલે જિન (કેવળજ્ઞાની), શ્રુતજિન (ચૌદપૂર્વી), અવધિજિન (અવધિજ્ઞાની) વગેરે એમા કેવળજ્ઞાની વીતરાગ એટલે કે જેણે રાગદ્વેષને જીતી લીધા છે તેય હોય, તેમજ રાગદ્વેષને જીતનારાય હોય વીતરાગ એટલે જેમના સમસ્ત રાગદ્વેષ ચાલ્યા ગયા છે તે જિતનાર એટલે જેમણે રાગદ્વેષને બહુબહુ દબાવ્યા છે તે રાગદ્વેષ શી રીતે દબાય? જો એની સામે મોરચા માડ્યા હોય તો-રાગદ્વેષને કહી દેવાય કે અમારે તમારી બધી વાતો કબુલ નહિ બધી ભાગીદારી કબુલ નહિ તમારુ શિખવ્યુ બધુ કરીએ એ હવે નહિ તમને અમે અમારા માનીએ એમ નહિ તમારા લાભમા આત્માનો લાભ દેખીએ નહિ ” આવા નિર્ધાર કરી લીધા હોય, તો મોરચા એને હઠાવનારા થાય આ તો મૂર્ખો છે જીવ, રાગદ્વેષના લાભમા પોતાનો લાભ દેખે છે! માટે જ રાગદ્વેષ તેને બનાવી જાય છે, રમાડી જાય છે, અને દુર્ગતિમા ઘસડી જાય છે! રાગદ્વેષને જિતનાર એટલે તે, કે જે અશે જિન બનેલા છે તેવા ઉચ્ચ આત્માઓને આ પરમાત્મા ગમ્ય છે, અર્થાત્ જાણી સમજી શકાય તેવા છે યોગી બને નહિ ત્યા સુધી પરમાત્માને હૃદયમા જાણી સમજી શકે નહિ દા ત જેમ, સાચી મા હૃદયમા દીકરાને સમજે શકે છે જે આત્માઓ સસારના પક્ષપાતી છે, રસિયા છે, તે આત્માઓ પરમાત્માની જિજ્ઞાસા કરવાને પણ સમર્થ નથી સસારથી સ્હેજ પણ ઉભગે, એને એમ થાય ' અરેરે ! આ

સંસાર ?' તો પછી સંસારથી પર એવા પરમાત્મા કેવા સુંદર હશે !, એવી જિજ્ઞાસા થાય.

સંસારને કર્તવ્ય અને સુખનું સર્વસ્વ માનવું ને ઓઘદૃષ્ટિ — યોગની દૃષ્ટિમાં સંસારનો રસિયો ભવાભિનંદી જીવ ન હોય. દૃષ્ટિના બે ભેદ એક ઓઘ અને બીજી યોગ. ઓઘ દૃષ્ટિમાં અનાદિ કાળથી જગત પડેલું છે. બીજીમાં ક્યારે આવે ? સંસારનો રસ છોડે, એનો પક્ષ છોડે ત્યારે. પરમાત્મા યોગીગમ્ય છે, એમ કહી સૂચવ્યું કે જે આત્માઓ ઓઘ દૃષ્ટિમાં રમે છે, જે જીવો માત્ર સંસારને કર્તવ્ય અને સુખનું સર્વસ્વ માને છે, તે જીવો પરમાત્માને સમજવાની ભૂમિકાએ નથી, તે તો ઓઘદૃષ્ટિની પકડમાં છે.

સારું કાર્ય કરવું છે તો વિઘ્નની તૈયારી રાખવી જોઇએ— પરમ ઉપકારને માટે યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રંથમાં જે સુંદર વાતો ગ્રંથકાર કહેવા ઇચ્છે છે, એને ધાર્યા મુજબ પૂર્ણપણે કહી શકે એ માટે એમણે પરમાત્માને વંદનરૂપ મંગલ કર્યું. શુભ કાર્યોને વિષે મોટા મોટા પુરુષોને પણ વિઘ્ન નડે છે, તો ગ્રંથકાર સમજે છે કે 'મારા જેવો નાનો માણસ કાર્ય કરવા બહાર પડે, અને વિઘ્ન ન આવે, એની શી ખાતરી ?' સારું કાર્ય કરવા માણસ તૈયાર થાય એટલે કેટલીય વાર વિઘ્ન દોડયું દોડયું આવે ! એવી જાણે કોઇક કુદરત છે. આ જો ખ્યાલમાં રહે તો એમ થાય કે અમારા મહાપુરુષો ય શુભ કાર્યો કરવા ગયા અને જો મોટા મોટા વિઘ્નોઆવ્યા, તો મારે થોડુંક વિઘ્ન આવે, તો એને વધાવી લેવું જોઈએ. શું મોટું વિઘ્ન આવ્યું ? દા. ત.–વેપારી સામાયિક લઇને બેઠો હોય, ને કોઈ સારા ઘરાકે ટહુકાર કર્યો ! મનને થશે કે 'હવે શું થાય ?' અલ્યા ! થવાનું શું હતું ! આ વિઘ્નને મામુલી સમજી સમતાભાવને અખંડ રાખવો જોઈએ. પણ આપણું તો મન પહેલું પૂછી લે છે કે

'ભાઇ! ધર્મ સાધતા મને વિઘ્ન તો આવશે નહિને?' પણ એ મનને કહી દ્યો કે 'અરે ભાઈ! વિઘ્નનુ પૂછે છે શુ? સમજી જ રાખ કે જરૂર વિઘ્ન આવશે! પણ એના પર વિજય મેળવી મારૂ શુભ કાર્ય હુ અવશ્ય પાર પાડીશ એ સમજીને જ મારે ધર્મ સાધવાનો છે' શાસ્ત્રોએ બતાવેલી જે આ 'શ્રેયાંસિ बहु विघ्नानि=શુભ કાર્યો બહુ વિઘ્નભર્યા હોય છે,'—એ જે સનાતન વસ્તુ, તેની સામે આખમિંચામણા કરે છે એટલે જ, પહેલા વિચારે છે કે 'વિઘ્ન તો નહિ આવેને?'

જીવનમા અનર્થદડની ભયકરતા :— આ મૂર્ખ જીવની કગાલીયતતા એવી, કે સાહસ કરવા હોય તો વિઘ્નની પરવા નહિ કરે ત્યા તો એમ થાય કે "વિઘ્ન આવશે તો જોઈ લઇશુ એમ કાઈ ભયથી શુ કાર્ય જ ન ઉપાડવુ?" બસ પાપની આ નિડરતાએ મોટા દુર્ધ્યાન કરાવે તેવા અનર્થદડના અને કર્માદાનના સાહસ આજે સસ્તા કર્યા છે! કર્માદાન એટલે જેમા ઘણા કર્મોનુ આદાન એટલે કે ગ્રહણ થાય વધુ પડતા જેમા કર્મ બધાય, તે કર્માદાનના ધધા ગણાય તે તો વળી પેમાના સ્વાર્થથી કરાય છે પણ કેટલાક કર્મોના બધન કરાવનારા અનર્થદડ એવા, કે જેમા લાભ કઇ નહિ, ને પાપનો પાર નહિ જીવન–જરૂરિયાતની બહારનુ તે અનર્થદડ એક ગજાને એક વખત તરગ જાગ્યો કે 'જ તુશળ પર કકોત્રી લખાવુ!' એ માટે ચાલીસ હાથીઓનો કચ્ચરઘાણ કાઢયો! કઈ કકોત્રી લખી? લગ્નની કે લાખા સમાગ્ની? 'જાણે કે તમે વહેલા પધારજો, અમારે ત્યા લાખો સમાન કરે એવો લગ્નનો પ્રોગ્રામ છે' લગ્નની કંકોત્રી આવે એટલે તમે ખુશી થાઓ છો ને? 'કોઇનાય લગ્નની વાત વખતે તમે કેવા ઉચ્ચ પ્રાણી છો અને તમારૂ શુ કર્તવ્ય છે,' તે યાદ આવે ખરૂ? સઘળા જીવોમા માનવની દેખાતી ને બહારની પોતાની

વિચારણા, ને હિંસાનો તિરસ્કાર હોય. 'અહો છકાય જીવના કુટા અનેકભવ કર્યા, ક્યારે એવું જીવન મળે કે કાચા પાણીના એક ટીંપાનાય જીવોની વિરાધના ન થાય, લીલી વનસ્પતિનો જરા પણ સ્પર્શ ન થાય એવી દયા પાળું.' એવા મનોરથ હોય. એમ બીજું ધર્મસ્થાન સત્ય. એની વિચારણા હોય એવી, કે પ્રાણ જવાનો વખત આવે પણ સત્યથી મારે નહિ ડગવાનું, અસત્ય નહિ જ બોલવાનું.' તો જ બહારથી હિંસા જૂઠના કાર્ય ઓછા થવાના. એવી રીતે જો અંતરમાં ત્રીજા ધર્મસ્થાનકમાં નીતિ અને ન્યાયનો ખપ છે, તેમ ચોથા ધર્મસ્થાનકમાં પળે તો બ્રહ્મચર્યનો, નહિ તો શુદ્ધ સદાચારનો ખપ છે, તો બહારથી અને અંદરથી અનીતિના અને દુરાચારના પાપ સેવાતાં અટકવાના. પણ જો અંદર પાપવાસના છે, તો આપણે જો કે એવા કુળમાં જન્મ્યા છીએ કે આગળ વધીને મોટાં પ્રગટ પાપ થઈ શકશે નહિ, તો પણ અંદરની પાપવાસનાના યોગે મનગમતાં રૂપ જોવાયાં કરશે, નોવેલો વંચાયા કરશે, ઘેલાં ગીત રાત દિ સંભળાયા અને ગવાયા કરશે, કેળવેલાં અભક્ષ્ય ખાવામાં સંકોચ નહિ રહે. આવું આવું તો કેટલુંય ચાલવાનું. આનો અર્થ એ કે હૃદયમાં ધર્મસ્થાનક નહિ, પણ પાપસ્થાનક રમે છે.

બાહ્ય વર્તનનો મોટો આધાર અંદરની રમત પર છે :—

અપેક્ષાએ વિચાર કરો કે કોઈ એક માણસ દુરાચારી હોય, પણ એવો કે પોતાની એક સ્ત્રી ઉપર બહાર કોઈ બીજી એક જ સ્ત્રીને ચાહતો હોય, તો તે એટલા પાપમાં જ અટકવાનો; પણ આજની શૃંગારી નોવેલોના વાંચન, બિભત્સ સિનેમાનાં પ્રેક્ષણ, ગણિકાના જેવા વેશ-પરિધાન કરેલાના રૂપનાં નિરીક્ષણ, ઈત્યાદિ કરનારો મનથી કેટલી સ્ત્રીઓ પર ધસે, તેનો કંઈ પાર ? આમાં કોઇ કાંડું પકડનાર નહિ, એટલે ક્યાં ક્યાં સ્વચ્છંદી મન ન પહોંચે એનો હિસાબ નહિ !

દુષ્ટ મનના નતીજા -લાભમા શુ ? સત્ત્વનો નાશ ! અવિવેકનો વિલાસ ! લોકોનો અણવિશ્વાસ ! સ્ત્રી સાથે કકાસ ! આ તો આ જ ભવમા ! પરન્તુ આગળ ઉપર, દૃષ્ટિના દોષથી નરકનુ આયુષ્ય જો બાધ્યુ હોય તો ત્યા આંખોમા ભાલા પડે ! જે ચામડીના સ્પર્શના રાગથી નરકે ગયો, તો અગ્નિ-ધીખતી પુતળીઓને ભેટવાનુ ! ન ભેટે તો પરમાધામી શરીરે ભાલા ભોંકી ભેટાડે આ તો વળી એક પરભવનાં ફળ ! એ પછી પણ અનેકાનેક દુઃખમય હલકા ભવોનો પાર નહિ ! અહિં ભલે મોટા રાજા મહારાજા હોય, પણ જો રાણીના સુંવાળી ચામડીના અધરાગમા રહી મર્યા, તો મરીને કદાચ એ જ રાણીની ચામડીના ગુમડામા કીડાપણેય જન્મે ! કેમ જાણે કર્મરાજાનો કાયદો કે 'જે વિષયની તને ઘેલછા થઈ હોય તે તને બતાવુ ખરો, પણ એનો ઉપભોગ કરવા વિના ઉલટુ ત્યા તને રડાવી રીબાવીને તારો કચ્ચરઘાણ કરૂ !' જીવ જે આ સારા તરીકે જુવે છે, અર્થાત્ બગલો સારો, બગીચો સારો, લક્ષ્મી સારી, લલના સારી, શરીર સારૂ, સ્વાગત સન્માન માન વગેરે, જીવે માનેલા એ સારાના જ પ્રતાપે જીવનો વિનાશ સર્જાય છે ! ! એ જ ગુમડા પર તડ આવતા એવો પત્તો કર્મ દબાવનાવે કે કીડાનો કચ્ચરઘાણ નીકળી જાય રૂપસેને સુનદાને સુંદર અને સારી રીતે સ્ત્રી તરીકે ખૂબ જોઈ, વધુ જોવા ધસ્યો, એમા પામ્યો અનેક અકાળ મોત !

ધર્મ-ધ્યાનના પડદા -જગતનુ સારૂ જોવાનુ જો ભૂલે, તો અકાળ મોતના પંજામાથી છુટે ને ? પણ ભૂલે ક્યાથી ? પાછો મરીને રૂપસેન ગયો એ જ માનેલીના ગર્ભમા ખારથી સડી મરવા ! વળી એ જ સારી માનેલી સુનદા પાછળ સર્પ-કાગડો-હંસ અને હરણ તરીકે કમોતે મરતો ચાલ્યો ! દુનિયામા આ સારૂ, પણ સારૂ, એ લત ભયંકર છે એવા રટણ ખૂબ રટણ અને ઝંખનાને

ધીશ પણ અવસરે ગુલાંટ ખાઈ જાય! સદાચાર પાળવો છે, તો સતી સુરસુંદરીને ઘણાં વિઘ્ન નડે છે. પણ જેને ચોરી, કે દુરાચાર કરવો હોય તેને શું? અરે, અવસરે પકડનાર પોલીસ ત્યારે ઉભોય હોય, પણ તેનીય આંખો મિચાઈ જાય! મંગલમાં પરમાત્માનું ધ્યાન છે. એ વિઘ્નભૂત કઠીન પાપોનો નાશ કરે છે. ઉત્તમ કોટિનું પરમાત્માનું ધ્યાન લાવવા માટે આત્માને કસવાની જરૂર છે.

રાજા ચંદ્રાવતંસકનું દૃષ્ટાંત

સંસારના વફાદાર સેવકો કર્મનું બંધન લેવાને તૈયાર છે. સત્તરસો સંકટો વેઠીનેય સંસારને એ બરાબર સંભાળી રાખે છે. પણ ધર્મના કામમાં તકલીફ દેખાય એટલે કહે કે 'તકલીફનું કામ અમારૂં નહિ. તકલીફવાળો ધર્મ અમારાથી નહિ બને. વ્યાખ્યાન સાંભળવાનું કહેશો તો રવિવારે એ ટાઇમ હાજર થઈશું. પણ તમે ત્યાગની વાત કરો છો, તિથિએ એક ટંક પણ ખાવાની બંધી કરાવો છો, એટલે તો અમારા પ્રાણ જતા લાગે છે.' પછી બીજી મોટી તકલીફની તો શીય વાત? આમ સુંવાળા રહેવાથી જ મહામૂલી ધર્મસાધના આ ભવમાંય મોંઘી થઇ પડી છે!

રાજા ચંદ્રાવતંસક એક વાર પોતાની પાસે રહેલા દીવાને હિસાબે પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે આ દીવો બળે ત્યાંસુધી મારે કાઉસ્સગ્ગમાં રહી ધ્યાન ધરવું. આ દેશાવકાશિક વ્રત છે. પૂર્વે રાજાઓ પણ ધર્મી હતા અને હાલતાં ને ચાલતાં વ્રત અને પચ્ચક્ખાણ, ઉદારતા અને સહિષ્ણુતા, ટેક અને નિયમના અભ્યાસી બનતા. ત્યાગી સાધુભગવંતો પાસેથી એવી પ્રેરણા એ મેળવતા, કે રાજશાહી ઠાઠમાંય આત્મસાધના કરી લેવાનું ચૂકતા નહિ. અઢાર દેશના માલિક પરમાર્હંત કુમારપાળ રાજા સદ્ગુરુ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ ભગવંતથી પ્રેરણા પામીને કઠોર વ્રતધારી બન્યા હતા. ચોમાસામાં નગર બહાર

જવાનું નહિ ! રોજ એકાશન ! પાચ વિગયોનો ત્યાગ ! પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય ! કોને આ ? ગજશાહી સુખસમૃદ્ધિવાળાને દયા ખાતર દેવીનું ત્રિશૂળ ખાધુ ! બળી મરવા તૈયાર થયા ! વાગ્સાહકની કરોડોની આવકજતી કરી ! મ કોકડાને બચાવવા પોતાની ચામડી ઉખેડી નાખી ! સામાન્ય સ્થિતિવાળા માટે આવા દૃષ્ટાંત એક અદ્ભુત આલંબન છે જીવને એમ થવુ જોઈએ, કે એમની પાસે આટલી ઉંચી વૈભવવિલાસની પુણ્યાઇ છતા જો એ કષ્ટ વેઠીનેય ધર્મ સાધે, આત્મગુણોને ખીલવે, ખાનદાનીના રક્ષણ કરે, તો પછી અમારે તો મક્કમપણે આગ ધર્મસાધક બનવુ જ જોઈએ એટલા રાજદ્વારી પ્રપંચોની વચ્ચમાય જો એ પોતાના હૃદયને પવિત્ર રાખી શકતા, અને તે દૃઢ તકેદારી પૂર્વક, તો અમારે એવી ખટપટેય નથી, પછી અમારૂ હૈયુ પવિત્ર રાખવામા કેમ જ બેદરકાર રહેવાય ? ધર્મની સાધના, અને હૃદયની નિર્મલતાનો એક એવો મરસ વેપાર છે કે એ દુન્યવી મોટી મુડી ધરનાર રાજાય કરી શકે, અને મુડી વિનાનો ગરીબ પણ કરી શકે એથી, અહીંના અસમાન પણ ભવિષ્ય માટે સમાન થઈ જાય અરે ! કદાચ રંક જીવ રાજા કરતાય વધી જાય ! ત્યારે અહિં પણ એવી પવિત્ર ધર્મસાધના અને હૃદયની નિર્મળતા કેળવવામા જીવને શી ખડુ ખોટ પણ આવી જાય છે, કે જેથી પ્રમાદ કરવો ?

દાસીના યોગે કમોટી બિનમાનરાજાનો એ રીત મરો — ચંદ્રાવતંસક રાજા જ્યા કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને ગયા છે, અને દીવો બુઝાઇ જવાની તૈયારીમા છે, ત્યા દાસી આવી વિચારે છે કે, આ દીવો બુઝાઈ જશે તો રાજાને અધારામા ખલેલ પડશે, માટે લાવ દીવામા તેલ પુરૂ !' એમ કરી દીવામા તેલ પુરે છે હવે વિચારો કે રાજાનુ શુ થાય ? ધારણા તો એ હોય કે આ દીવો ક્યા લાંબો

ચાલવાનો છે, ઘડીએક ચાલશે, તો તેમાં કાંઈ વાંધો નહિ આવે. અને અહીં તો એમાં તેલ પુરાઈ કાઉસ્સગ્ગ લંબાવાથી, કેડ ફાટી પડે અને નસો તૂટી પડે એવી ખાસ્સી ઘડી બેઘડી વધતી હોય, તો ત્યાં સમતાનું શું થાય? કેટકેટલા કુવિકલ્પો ઉઠે? એ સમય કેવો રોઈ રોઈને કઢાય? દાસી પર ગુસ્સાનો પાર ન રહે! એમ થાય કે 'બસ ઉઠું ત્યારે એને ઝાટકી કાઢું. દોઢડાહી! જ્યાં ત્યાં ડહાપણ ડહોળવા આવે છે?' હવે ખૂબી જુઓ કે આવું મનમાં લાવતાં શું એમ ભાન રહે ખરું, કે તું કોઈ વાર અંધારામાં ટીચાયો તો એજ દાસીને એમ ઝાટકવાનો, કે 'ગમાર! વગર કહે દીવો કરી રાખવાનું એટલુંય ડહાપણ તારામાં નથી?' વાહ! ભાઇ, વાહ! બીજાના માટે શું તમારા કાયદા! શું તમારા ધોરણ! દાસી ડાહપણ ડહોળનારીય ખરી અને ગમારેય ખરી! પણ આ બધું અભાગીયા જીવનું નાટક.

કર્મના ભાર પ્રભુના ધ્યાનથી ટળે છે:—ચંદ્રાવતસક રાજાને તો કોઈ એવો વિકલ્પ નથી. એ તો ધ્યાનમાં વધુ મસ્ત બને છે. કેમ વારૂ? એ સમજે કે 'અનંતકાળથી આ કર્મને પરવશ પડેલા જીવને માથે લદાતી એકલી સાંસારિક જળોજથાનો, અર્થ-કામના વેપલાની, કે રાજ્ય ખટપટની ભયંકર જંજાળના ભારમાંથી પાછું વાળી આપનાર આ જગતમાં બીજુ છે કોણ? માત્ર પ્રભુનુ ધ્યાન અને પ્રભુભક્તિ, સત્સમાગમ અને સાધુસેવા, શીલ અને તપ, વિરતિ અને તત્વજ્ઞાન. આ જ બધા આત્માને પેલી જંજાળના ભારમાંથી બચાવનાર છે. મને આ દેશાવકાશિકવ્રતમાં આ મળ્યું છે. કેવો આ ઉત્તમ યોગ! આનાથી મારો આત્મા ઘણો કર્મલઘુ થશે. તનને તકલીફ તો પડશે, પણ આત્માનું મહાન કલ્યાણ સધાશે. માટે હાલ દીવો ન બુઝાય ત્યાંસુધી મારે બધું વોસિરે; માત્ર પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાનું.' સુકોમળ રાજકાયા, એટલે કેડો ફાટવા માંડી, નસો તૂટવા લાગી, માથું ચક્કર ચક્કર ઘુમવા માંડયું, પગ કળતરવા માંડ્યા! છતાં

ગમે તે થાઓ પણ હાલવાની વાત નહિ ! ધ્યાનમાથી જરાય આઘા ખસવાની વાત નહિ ! દાસી પર લેશ પણ આકળા–ઉતાવળા થવાની વાત નહિ થોડા કાળમા ભવના ભ્રમણ કેમ મીટે છે ? આમ જ દ્દઢતા અને સમતા થોડીક વાર સાચવો તો મહાકલ્યાણ થાય એમ છે !

ધ્યાનની રીત —સાતમા માળની અટારીની પાળ પર જેમ ચલાય તેવુ પરમાત્માના ધ્યાનમા થોડીવાર પણ સાવધાન રહેવાય તો બેડા પાર છે એ માટે જ્યારે પરમાત્માનુ ધ્યાન લગે, ત્યારે તો સંસારની કોઈ જ વાત, અને શરીરની કોઇ જ વસ્તુ મનમાય લાવવાની નહિ વિષયોની, લક્ષ્મીની, કે માનપાનની કોઇ પણ પૌદ્દગલિક ભાજગડ યાદ કરવાની નહિ ત્યારે તમે પૂછો કે ભગવાનના અદ્દભુત રૂપના અને મધુર વાણીના સ્મરણ તો કરીએ છીએ એય પૌદ્દગલિક છે, તેનુ કેમ ? ઉત્તર સીધો છે તીર્થંકરદેવના રૂપના અને વાણીના ગુણ યાદ કરાય છે તે વિકાર દ્દષ્ટિથી નહિ, કિંતુ (૧) પરમાત્મપણાના પ્રભાવની દ્દષ્ટિથી, (૨) પૂર્વની 'સવિ જીવ કરૂ શાસનરસી'ની ભાવનાના મહિમાની દ્દષ્ટિથી, (૩) જગતનુ પણ સૌથી સારૂ ધર્મને જ મળે છે, એવા પૂર્ણ વિશ્વાસથી કહો કે સર્વ પૌદ્દગલિક મોહ દૂર કરવા માટે પ્રભુના રૂપના, અને મધુર વાણીના, તથા એમના મ દિરની રમણીયતા ઈત્યાદિના ગુણ ગવાય છે, કે સ્મરણ કરાય છે ધ્યાનમા સંસારીના રૂપરંગ, સસારીના મીઠા બોલ, ઈન્દ્રિયોને મળેલા અનુકૂળ વિષયો, વગેરેનો કોઈ વિચાર ન ફરકે, તો જ પરમાત્મા વિષે ધ્યાન બરાબર લાગે

ધ્યાનની ચાવી –જગતની અસર ન લો. અસર ન લે તે ચેતન અસર લે તે જડ —વળી પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જીવની આજસુધીની આદત તો જડમા રમવાની છે, તો પછી એ પ્રમાણે પરમાત્માને ધ્યાનમા કેવી રીતે લાવવા ? તો એના માટે વિચારવાનુ એ છે કે 'માગ એ નાથને પોતાને પણ સામે જગત કયા ઓછુ દેખાતુ

હતું ? પરંતુ એમને એની કોઇ અસર લેવાની નહોતી. 'જગતના પદાર્થો કે પ્રસંગો ન એમને રાજી કરી શકે કે ન નારાજ, ન રડાવી શકે કે ન હસાવી શકે. જડ એવા સિંહાસનને હસવાનું હોય તો, તીર્થંકર દેવને હસવાનું હોય !' ત્યારે જો પૂછો કે તો શું એ જડ જેવા હતા ? આવું, પૂછતાં પહેલાં એ કહો કે તમે 'જડ' એટલે શું સમજો છો ? શુ લાગણીવશ થઇ વિકારી બની જાય એ જડ નહિ, અને વીતરાગ ભાવમાં અવિચલ અવિકારી રહે તે જડ, એમ ? ના, આ ઉંધી સમજ છે. અવિકારિતા એ તો સ્વાધીનતા છે. જરાય રાગદ્વેષ ન કરવા, એમાં પ્રભુ સ્વાધીન હતા. તેથી જ સામેના જડને, રાગદ્વેષથી વિનિર્મુક્ત એવી નિર્મળ વૈરાગ્ય દૃષ્ટિથી જોતાં એમને આવડતુ હતું. એ એનાથી લાગણીઓમાં તણાઇ જતા નહોતા. માટે જ એ જ સાચા ચેતન ગણાય. જડમાં જે લાગણીવશ થઈ તણાય જાઈ, તેણે ચૈતન્ય શું જાળવ્યું ? ચૈતન્ય તો શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. જો એમાં રાગદ્વેષની, મોહ મમતાની કે અહંકાર–તૃષ્ણાની લાગણીઓ ભળે, તો એ તો કલંકરૂપ છે, ચૈતન્યને કદ્રુપું કરનાર છે. માટે એવી લાગણીઓમાં તણાવામાં તો આપણે શુદ્ધ ચૈતન્ય ગુમાવી ઉલટા જડ બન્યા ગણાઇએ. એટલે કે કહો કે વસ્તુ જોઇને રાગદ્વેષ કરવામાં જડતા છે, વીતરાગ રહેવામાં ચૈતન્ય છે. સંસારમાં રહ્યા એટલે જડ–સંયોગ તો રહેવાનો. જડ–પદાર્થોનો રસાલો એ કાદવવાળું તળાવ છે. પરમાત્મા એમાં કમળ જેવો વર્તાવ રાખે છે, ત્યારે અધમાત્મા કીડા જેવો વર્તાવ રાખે છે.

ઉંચા લાભની મોસમ કોકવાર મળે છે. માટે ત્યાં કમાવાની ધુન - એવા પરમપવિત્ર પરમાત્માના ધ્યાનમાં કેમ સ્થિર બની રહેવાય, પરમાત્માના ધ્યાનમાં સ્ખલના કેમ ન આવવા દેવાય, તેના માટે રાજાને પાકી તકેદારી છે. પછી કેડને ફાટવું હોય તો ભલે ફાટે, પગને તૂટવું હોય તો ભલે તૂટે, નસોના કટકા થવાના હોય તો ભલે

થાય, પણ 'અપ્પાણ વોસિરામિ'નો અખંડ જીવતું અને સુવિશુદ્ધ રહેવાનું,-એજ જિનભક્તનો એક નિર્ધાર રહે એમાં શી નવાઈ? એ નિર્ધાર ઉપર નવનવી ઉંચી ધ્યાનમાત્રામાં એ ચઢે, એ સહેજ છે વેપારી મોટા વેપાર અને નફા મોસમમાં કરી લે છે દાસી આજે ધર્મના વેપારી આ રાજાના ઉંચા ઉંચા ભાવ રૂપી વેપારમાં અજાણ-પણે નિમિત્ત બની રહી છે જેમ જેમ એ દીવો વધારે ચલાવે છે, તેમ તેમ રાજા અદ્ભુત સહિષ્ણુતા અને ધ્યાનને કેળવ્યે જાય છે! જો કે દાસી ભ્રમણામાં છે, પણ નિમિત્ત સારામાં થાય છે એમાં વિશેષતા એની કે દીવાની નથી, પરંતુ રાજાની પ્રતિજ્ઞાની, ઉગ્ર ભાવનાની અને મહાન યોગ્યતાની છે

બીજાના મોહમાં નિમિત્ત ન બનો ઇન્દ્રાણીનો વિવેક — માણસે આ ધ્યાન રાખવું ઘટે કે આપણે નરસામાં નિમિત્ત ન બનીએ અલબત પ્રવૃત્તિ વિવેકની જોઈએ ઇન્દ્રાણી રૂપનો અંબાર, છતાં વિવેકનો ખજાનો સમોવસરણમાં જાય પણ બૂબ મર્યાદાથી! તે સમજે છે કે જગત ભલે ઘેલું થાય, પણ આપણાથી ઘેલું ન થવાય! જગતના જીવો આડ આડ અહીં માગ પરમાત્માની વાણી સાંભળવાનું પામ્યા હોય, વળી અહીં મારા પરમાત્મા જીવોના હૃદયમાં અનંતકાળે દુર્લભ એવો વૈરાગ્ય તત્ત્વજ્ઞાન સહિત પમાડતા હોય, ત્યાં અમે જો એ જીવોને અભાગે એક ચેનચાળો રૂપનો કે ચેષ્ટાનો બતાવીએ, તો જીવોની કૂર કતલ થઈ જાય! પ્રભુએ આપેલો વૈરાગ્ય બાજુએ રહી જાય, અને લટકાળી લલનાનો ચાળો ચિત્તમાં ચોટી જાય! ઇન્દ્રાણીમાં પણ પૂરો વિવેક હોય છે

આજના ઝેર "પાર્યને ગમતી વાત" —વાત પણ સાચી છે કે વિવેકીને જીવોની આ મહાન ભાવદયા હૈયે વસી જ હોય એને એમ થાય કે જીવોને બિચારાઓને કયાં અમે પાપના પોટલાં બંધાવીએ? આજના કાળે પણ આવા સ્ત્રીરત્નો પાકે છે એક

ભાઇ, પુત્ર નહિ હોવાથી એક પત્ની ઉપર બીજી સુખી ઘરની કન્યા પરણ્યા. ભાઈ ટેસવાળા, શોખીન અને વિલાસી. બાઇ બહુ સુશીલ. તે એવી, કે પતિ કહે કે ' આ તમે બહાર જાઓ ત્યારે આ સારા કપડા વેશ દાગીના પહેરતા જાઓ, ' ત્યારે બાઈ કહેતી કે ' ત્યાં અમારે કોને બતાવવું છે ? ઉલટાં બિચારા કેટલાય જીવો અમને જોઇને પાપ બાંધે ' આજની શૃંગારની પદ્ધતિ જગત પર ઝેરમય પાપની પ્રભાવના કરી રહી છે, કંઇ નિર્દોષોની સીધી ચાલતી પવિત્ર જીવનસરણી પર કારમાં ખંજર પ્રહાર કરી રહી છે ! ! તેની સામે આર્યદેશના ચિંતકોને, વડેરાઓને કેમ કંઇ પડી નથી ? સદાચારના પ્રાણવાળા આર્યદેશમાં કેમ આવી મર્યાદારહિત ફેશન, ઉદ્‌ભટવેશ, ઉદ્‌ભટ બોલીચાલી ચાલે છે ? કહો કે એ આર્ય જગતને ગમે છે, માટે પીરસાય છે. આર્ય જગત પરનું કોઇ માણસ પરરૂપ જોવા તૈયાર ન હોય તો, કોઇ મોહક શબ્દો સાંભળવા તૈયાર ન હોય તો, ચેનચાળા કરનાર શું કરે ? એને બધું ભૂલવું પડે, મૂકવું પડે.

ઇન્દ્રાણીઓ સમોવસરણમાં આવે પણ એમનુંય એક ધ્યાન; ' શું અદ્‌ભુત મારા પરમાત્મા છે ? શું તેઓનું આત્મપરાક્રમ છે ! કેવી અજબ જ્ઞાનદશા છે ! શું એઓની વીતરાગતા ! અહો ! પ્રભુ મારા ! તમને ક્રોડ ક્રોડ વાર નમસ્કાર ! ' ઝુકી ઝુકીને એ વંદના કરે, ટગી ટગીને પ્રભુનાં દર્શન કરે. બસ, એક ધારાએ પ્રભુવાણીનું અત્યંત બહુમાન અને રસ સાથે શ્રવણ ચાલે ! કોઈ રૂપનાં પ્રદર્શન કરવાની વાત નહિ; કોઈ કટાક્ષ કરવાના નહિ. એકલી પ્રભુને જોવા સાંભળવાની જ વાત. એમાં સ્વયં હૃદય પવિત્ર રાખે અને બીજાના હૈયાંય પવિત્ર રહે. આજની ઉદ્‌ભટ રીતરસમમાં પોતાનાય હૃદય મલિન કરવાના, અને બીજાનાંય મલિન કરવાના.

ચંદ્રાવતંસકની ચંદ્ર જેવી શીતલ સમતા:— ધ્યાનમાં રાજા વધુને વધુ મક્કમ બને છે. હવે દાસીને તો લત લાગી, ' રાજા

સાહેબને ખલેલ ન પડના દઉ ' એટલે આવી આવીને તેલ પુરી જાય છે ત્યારે અહીં તો રાજા હવે મરવાની તૈયારીમા છે પણ જાણે 'વિઘ્ન વેઠીને, કષ્ટ સહીને, તકલીફ ઉઠાવીને જ્યાસુધી ધર્મ ન સાધુ, ત્યાસુધી માનમા ધર્મ ખીલે ક્યાથી? આત્મામા બરાબર પજળે કે પચે ક્યાથી?' એમ ફરી ચદ્રાવત મકે ચદ્ર જેવી શીતળ સમતા જાળવી! દાતે ચાવ્યા વિના જે કોળિયો ઉતાર્યો તે પચે? શુ શેરડી ચાવ્યા વિના એમજ ગળે ઉતારી દીધાથી રસ આવે? ના, એ તો ચાવીને ઉતારીએ તો પચે, તો રસ આવે તેમ સ્વય ભોગ આપીને, તકલીફ સહીને ધર્મ અને પરમાત્માનુ ધ્યાન થાય તો રમ આવે, તો અતરાત્મામા પચે ભોગ આપવા માટે અગવડને વહાલી કરવી પડે, પ્રતિકુળતાને અનુકુળતા માનવી પડે પછી જુઓ કે પચેલા ધર્મનો મહાપ્રભાવ કેવો છે!

મમતાથી સાત્ત્વિકતા ખીલે છે-રાજાએ બરાબર સમતા જાળવી શરીરે તો હવે અપરપાર પીડા હતી, પણ ધ્યાન સચોટ જાળવ્યે રાખ્યુ! દાસી પર કોઇ રોષ નહિ! પોતાની પ્રતિજ્ઞા માટે એવો કોઈ પશ્ચાત્તાપ નહિ, કે ક્યા મે ઉતાવળે પ્રતિજ્ઞા કરી નાખી! પ્રતિજ્ઞાના પાલન આગળ વાત્ત્ય શુ કે પ્રાણ શુ, કોઇના પર લોલુપતા નહિ! જીવનમા સાત્ત્વિકતા એમ જ ખીલે છે અને એ મહાન સુદર પરિણામ લાવે છે, તેમ જ ભવાતર માટે પણ ધર્મીપણાનુ સુદર સરક્ષણ કરે છે એના બદલે બીજા ઉપર (૧) રોષમા ધમધમવાથી, (૨) કર્તવ્ય કે પ્રતિજ્ઞાની પાછળ ખોટા પશ્ચાત્તાપ કરવાથી, અથવા (૩) જડની લોલુપતામા રચ્યા પચ્યા રહેવાથી-ઇત્યાદિના લીધે જીવો હાથે કરીને પોતે જ પોતાના સત્ત્વને હણે છે, પરિણામ ભુડુ લાવે છે, ધાર્મિકતાનો અને યાવત્ માનવતાનો વિનાશ કરે છે રાજાનુ સમાધિમા મૃત્યુ થયુ, કાળ કરીને એમનુ ગમન થયુ સ્વર્ગમા! શી ભાઈ! ખોટ આવી? આ મળ-મૂત્રની કાયા મૂકી, દિવ્ય શરીર

મળ્યું તુચ્છ ભૂ-રાજ્ય મટીને મહા વિશાળ સ્વર્ગીય વૈભવના રાજ્ય મળ્યાં ! એ તો પૌદ્‌ગલિક લાભ ! પણ પૂછો કે આત્મિક લાભમાં ? એ, કે સ્વર્ગમાં આ આરાધનાના ઊંચા ફળના હિસાબે ધર્મ પર અને એના ઉપદેશક પરમાત્મા પર શ્રદ્ધાબળ અને પ્રીતિભક્તિના રંગ વધી ગયો ! સમતાથી પોતાની કાયાને કસવાનું કેવું સુંદર પરિણામ !

આત્માનું જતન ' ધર્મ ' : અને સમજ :—એક યંત્ર ચાલવાની પાછળ કેટલા જીવોનો કચ્ચરઘાણ નીકળે? ' હું જ કદાચ જો એ યંત્રમાં કીડા તરીકે જન્મી ગયો તો મારી શી દશા ? અશાતાનો કેવો કારમો ઉદય !' આવો વિચાર આવે ? જગતના જીવોની, જીવો નહિ તો માનવોની તો કરૂણ સ્થિતિ નિહાળો. તો પણ ખબર પડે કે એ કેવા કેવા અશાતાના ઉદય, કેવા દરિદ્રતાના અને ત્રાસ-તકલીફના ઉદય, અને કેવા અપયશ-અપમાનના ઉદય ભોગવે છે ! છતાંય પાછું ધર્મનું તો નામ નહિ ! અહીં રાજા ચંદ્રાવતંસકે રાજશાહી સ્થિતિમાં પણ પ્રતિજ્ઞાપાલનનો અને સુંદર એકાગ્ર ધર્મ ધ્યાનનો કઠિન ધર્મ સાધવાનું ભગીરથ ધર્મકાર્ય કર્યું ! કાયા ખોઈને પણ આત્માની જતના કરી ! જતના એટલે સાવચેતી-સંરક્ષણ. એ વિના ધર્મ નથી, ને સમજ વિના સાવચેતી-સંરક્ષણ નથી. જતના માટેનો આ જન્મ છે, ને પાછું અહીં તમને શાસનના પ્રતાપે સમજ મલી છે ! હવે જો જીવની જતના નહિ ખીલવો તો ભવિષ્યમાં શું ? ત્યાં આત્માનું જત્તન કરવાનું અને તે માટે સમજ મેળવવાનું મુશ્કેલ છે. આ જતના અને ધર્મ માટે રાજા ચંદ્રાવતસકની જેમ સુખ-શીલતા તોડવી જોઈએ. મુશ્કેલ નથી એ. 'જગતના સુખ કલંકિત છે,' એ જુઓ, બરાબર જુઓ, તો સુખ અકારા લાગશે. જગતના સુખ કલંકિત આ રીતે.

કોઈકના ઘોર પાપોદય પર આપણા તુચ્છ પુણ્યોદય :—

જગત વિચિત્ર છે, સરોવરમાં સતી સુરસુંદરીનું કોઈ નહિ. મગર-

મચ્છના પેટમા આખી ને આખી બળાઈ ગઈ માછીમારે મચ્છને બહાર કાઢયો 'મચ્છ આટલો ફૂલેલો કેમ ?'-માછીમારની આ વિચારણા ઉપર મચ્છનુ મોત છે ત્યારે ખૂબી તો જુઓ કે જો નગરમચ્છ પાપના ઉદયથી કપાય, તો સુરસુંદરીને બચવાનો પુણ્યોદય જાગે ! જગતના પુણ્યોદય કેઈક બિચારા જીવોના મૃત્યુ સુધીના પાપોદયે જાગે છે આ પુણ્યોદય ! એના પર તો વિરાગ થાય એવો છે વિચારો કે તમારો બેન્જનો મસાર કટલા જીવોના મૃત્યુ સુધીના પાપના ઉદયથી ચાલે છે? કેટલા જીવોના ઘોર પાપના ઉદયથી તમારો એક ટક તૈયાર થાય છે? કેટલા જીવોના ઘોર પાપના ઉદય થાય ત્યારે એક કપડુ તૈયાર થાય? ખેતર ખેડાય ત્યાંથી માડી, ખેતરમા ઘર કરી રહેલ કીડા-કીડી વગેરે કેટલા અઢળક જીવો વરનાદમા સાફ થઈ જાય, કપાસના પાક વગેરેમા તથા મીલમા કેટલા જીવોના કચ્ચરઘાણ નીકળે, એનો હિસાબ માંડો ! તમને વિષયક્રિયામા શાતાનો પુણ્યોદય મલે એમા કેટલાની કતલ થાય? નવ લાખ ગર્ભજ અને અસખ્યાતા બીજા જીવોની કતલ સાભળી છે ને ? બીજાએ કરેલ આ કતલ પર મને મનુષ્યભવ મળ્યો-એ જો સમજાયુ, તો ધર્મ સિવાય બીજું ન ગમે. એક સવારથી બીજી સવાર સુધી હુ કેટલા જીવોને ઘોર પાપોદયે થતી અશાતા ઉપર શાતા મેળવુ છુ—જો આ વિચારણા આવે, તો તે જાતના પુણ્ય પર તિરસ્કાર છૂટ્યા વિના ન રહે, જો હૈયુ હોય તો !

જગતના સુખો જેનને કેમ ન ગમે —એ સુખો પ્રત્યે કેમ એને અંદરખાનેથી કાળો ઉદ્વેગ હોય ! કારણ એ છે કે એ જાણે છે કે, 'કેટલાય જીવોના જીવનભરના સુખનો નાશ કરે એવા પાપના ઉદયે મારા સુખનો એક દિવસ પુરો થાય છે ! ત્યારે એવા સુખ ઉપર શુ રાજી થવુ ? શુ ગર્વ લેવો ? કે ઓછુ મળ્યું, તો એમા

શી અફસોસી માનવી? એવું તો ઓછું મળવામાં ઉદ્વેગને બદલે ઉલટો આંતરિક સાચો ઉલ્લાસ ન અનુભવું? મારા વીતરાગનાથે તો, મારા અરિહંત દેવે તો આ ઉલ્લાસ શિખવ્યો છે.

યોગદૃષ્ટિ માટે અધ્યાત્મભાવ જોઈએ :—ધન, કુટુંબ વગેરે જેમ શ્રીમંતને સંસારવર્ધક બને છે, તેમ અધ્યાત્મ વિનાનો શાસ્ત્ર-જ્ઞાનનો સ્ટૉક પંડિતને સંસારવર્ધક બને છે. કારણ કે શાસ્ત્રો પરજ લોકમાં ચરી ખાવા માટે એ મસ્તાન હોય છે. એનો ઉપયોગ એ ક્યાં કરવાનો? બીજાને નિરુત્તર કરવામાં, પોતાની અર્થકામની વાતોને શાસ્ત્રથી સાબિત કરી લોકને ઉંધે રસ્તે લઈ જવામાં, સાધુને હલકા પાડવામાં! જ્ઞાનીના વચન પર શ્રદ્ધા રાખી સન્માર્ગે ચાલનારને કુયુક્તિના ગોળા પર એ એવો ચઢાવે કે સન્માર્ગથી પેલો બિચારો ચત્તોપાટ ઉથલી પડે! ધની ધનથી મદમાં ચઢે છે. પંડિત પંડિતાઈથી મદમાં ચઢે છે. અધ્યાત્મભાવ વિના સારા નથી બની શકાતું; તેમ શક્તિ સામગ્રીનો સદુપયોગ નથી કરી શકાતો.

અધ્યાત્મ એટલે આત્મા ઉપરથી મોહનો અધિકાર ઉઠી ગયા પછી આત્માના ઉદ્દેશથી જે શુભ ક્રિયા કરાય તે. એનું શુભ વલણ તે અધ્યાત્મભાવ. અધ્યાત્મી પુરુષ સમ્યક્ ક્રિયાનો ખૂબ ખૂબ ખપી હોય. ક્રિયાઓ સમ્યગ્ શાથી? ક્રિયાઓ આત્માને ઉદ્દેશીને કરે છે માટે. આમાં ત્રણ વાત થઈ. (૧) આત્મા પરથી મોહનો અધિકાર ઉઠી ગયો હોય, (૨) બીજું, ઉત્તમ ક્રિયાઓ આવી હોય, અને (૩) ક્રિયાઓ પણ આત્માને ઉદ્દેશીને થતી હોય. અધ્યાત્મભાવ આત્મામાં આ બધું જમાવે—મોહ પર કાબુ, વિશુદ્ધ ક્રિયા અને શુદ્ધ ધ્યેય.

પ્રશ્ન :—એ હજી મોહની ક્રિયા તો કરે છે, તો પછી મોહનો એના પર અધિકાર કેમ નહિ કહેવાય?

ઉત્તર —જગતમા સાપના ખેલથીય પૈસા કમાનારા મદારી લોકો છે, તો શુ એના પર સાપ અધિકાર જમાવી જાય ? ના, સાપનુ ઝેર કાઢીને પકડ્યો એટલે સાપ અધિકાર વિનાનો થઇ ગયો મદારી સાપનો પછી ઉપયોગ કરે ખરો, પણ પોતાનો અધિકાર રાખીને અધ્યાત્મી માણસ વખતે રાગદ્વેષનો ઉપયોગ કરે ખરો, પણ એ કેવા કરવા, કયા કરવા, એમા ય એ આત્માને કેવા ખહુ અડવા નહિ દેવા, એની અસર પાછી આત્મા પરથી કેવી ભૂસી નાખવી, વગેરે અંગે અધિકાર હાથમા રાખીને એને વાસના નડે ખરી, પણ વાસનાની નાડ એણે પકડી રાખેલી ! એટલે વાસના પાછળ એ નિર્વિવેકી કે દીન-ઓશિઆળો ન બને રાગનો ઉપયોગ કેવો? દિકરો છે, વહાલ પણ કરે, પણ અધિકાર હાથમા રાખીને ! એ તો કહે છે કે "વહાલ કરુ છુ, પણ જો લાઈન બહાર ગયો તો તારો-મારો સબધ નહિ ! માટે જો ચોરી ન કરતો, અસત્ય ન બોલતો, ઉદ્ધત ન બનતો, ધર્મ ન ભૂલતો" દિકરા પર આ કેવો મોહ છે ? પોતાના અધિકારવાળો, મોહના અધિકારવાળો નહિ ! અધ્યાત્મભાવમા પાપનો ભય છે, સસાર પર ઉદ્વેગ છે, જડની લીલામા ગાંડપણુ લાગે છે, ત્યા મોહ શો અધિકાર જમાવી શકે?

અધ્યાત્મના દીવા વિનાનો આત્મા રત્નભરી એક અધારી ગુફા છે એમા છતા રત્ન ન મળે, છતી સ્ફુલ્લિંગકાઓ ન દેખાય, ન ભોગવાય અનુત્તરવાસી દેવો એ અનુભવે છે ! જો અધ્યાત્મ વિનાની પડિતાઈ, અધ્યાત્મ વિનાનુ શાસ્ત્રનુ જ્ઞાન સસારવૃદ્ધિનુ કારણ થાય, તો કહો એ જીવોએ પડિતાઈના પરિણામે શુ બહાદુરી મેળવી ? દુઃખાઈ જતા સસારને લાબો લચક કરવાની ને ? જો અધ્યાત્મના ભાવ વિના ધર્મશાસ્ત્ર ભણે, તો પણ તે સંસાર વધારવા માટે બને છે, ત્યારે ખબી તો જુઓ કે એવા ધર્મશાસ્ત્રની તો નહિ, પણ સસારવિદ્યાના શાસ્ત્રની

કેળવણી આપવા જેવી સંસારને વધવા-વધારવાની પ્રવૃત્તિને જૈન ધર્મની સેવાનાં નામ અપાય છે ! ! આજના જગતનું વિજ્ઞાન અને અને શાણપણ જુદી કોટિનું છે !

સમજજો કે જીવનમાં ક્રોધ, ખુમારી વગેરે કષાયના ઉપયોગ, અને ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં પ્રવૃતિ થતી હશે, પણ એના પર કાબુ આત્માનો જોઇશે, પણ નહિ કે એનો દાબ આત્મા પર ! એનું નામ મોહનો અધિકાર ઉઠાડવાની પ્રવૃત્તિ. જ્યારે કષાયનો ઉપયોગ કરતી વખતે કષાયો આત્મા પર અધિકાર જમાવે છે, ત્યારે ભણેલા ધર્મશાસ્ત્રના જોર પર એ લોકો મહાવ્રતધારી પવિત્ર સાધુસંતોને હલકા પાડવાની નાદાનીયત પણ કરે છે. એ કહે છે કે 'છે કાંઈ આ સાધુઓને ? સમાજના માલ ખાવા, નિષ્ક્રય પડી રહેવું...' પણ આવું બોલનારને એટલી ખબર નથી કે એ સાધુઓ જે પવિત્ર જીવન ગુજારે છે, એ મોટી સક્રિયતા છે. જગતને પવિત્ર બનવાનો આદર્શ આપે છે, જૈન સંસ્કૃતિનો વારસો ટકાવે છે, એવી સક્રિયતા કોરા ભાપણની નથી, સંસ્થા, મીટિંગ અને ઠરાવોની નથી. પૂર્વે પંડિતો હતા, પણ અધ્યાત્મી. ત્યારે મોહના પૂર્ણ અધિકાર નીચે કામ કરતી આજની કેળવણી શું આપે છે ? આર્યતાને ધીમું ઝેર. Slow poison ! એ કુસંસ્કાર અને કુપ્રવૃત્તિ શિખવે છે, વાસના અને વિકાર જગાડે છે; કુમતિ અને અજ્ઞાન પાથરે છે; આત્મવાદની નજીકની સ્થિતિને દૂર ફેંકવાનું કરે છે; ધર્મની રહી સહી નીતિને દૂર ફેંકી દેવાનું ભયાનક કાર્ય કરે છે ! આમ આજની કેળવણી કેટલાંય ઝેર આપે છે ! જો પરીક્ષા લો, તો બહુ ટકા રિઝલ્ટ મલે ! તો પછી બહાર જ્યાં ભવિષ્યના અનંત જીવનને બગાડે તેવાં ઝેર નિત્ય પીરસાતાં હોય, ત્યાં જો તે ઝેર લઈને ઘેર આવેલા બાળકમાંથી એ કાઢવાની વાત નહિ રાખો, તો કલ્પના કરો કે શું પરિણામ આવશે ! ! આજે સંશોધન દૃષ્ટિ, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ અને સમન્વય દૃષ્ટિમાં મનાયેલી વિદ્વત્તાએ

શાસ્ત્રોના ભાવાર્થ, તાત્પર્યાર્થ, પારમ્પર્યાર્થને, તથા બોધ, ચિંતન
પરિણમન અને અનુભવજ્ઞાનને ભૂલાવી દીધા ! પછી આત્મામાં
પરિણમવાનું શું ? આત્માની વાતો કરનારા શાસ્ત્રો, એ પણ અધ્યાત્મ-
વિના જો ભણાય તો સંસાર વધારે, તો પછી આજની અધ્યાત્મ વિનાની
કેવળ શુષ્ક જડવાદની કેળવણી આત્માની અને આત્મવાદની કેવી
ઘોર ખોદશે, આત્માને ક્યાં ફેંકશે અને કેટલો નીચે પટકશે, એનો-
વિચાર કરો ! એમાંથી જાતને અને આશ્રિત કુટુંબીઓ વગેરેને બચા-
વવા અધ્યાત્મભાવ ખૂબ વિસ્તારવાની જરૂર છે અહીં જ્યારે માનવ-
જીવનનું મહાન પુણ્ય મળેલું છે, તો એમાં સત્ પુરુષાર્થ કેળવી-
શકાશે, પણ એ માનવ આયુષ્યનું પુણ્ય પત્યા પછી ઇચ્છશો તોય
કંઈજ સત્ પુરુષાર્થ નહિ કેળવી શકાય ! તેમ પુણ્ય વખતે
અસત્-ઉંધો પુરુષાર્થ કેળવેલો ભારે પડશે !

આજની સગવડોમાં આત્મચિંતાનું દેવાળું —આજે તો
માનવને ડાસ-મચ્છર પીડતા હોય તો ફ્લીટની સગવડ ! ઉંદર
નડતા હોય તો એનો પ્રાણથી નિકાલ કરવા મ્યુનીસીપલ પાંજરાની
સગવડ ! કોર્ટમાં જુઠ ચલાવવા વકિલોની આજ ખૂબ સગવડ !'
ભોગનીય સગવડ અને વિલાસનીય સગવડ ! ઈત્યાદિ ઘણી ઘણી-
અનુકૂળતા આજના કાળે કરી દીધી પરાયા રૂપ જોવાના અસદાચારની ય
આજના માનવોને ખૂબ સગવડ ! કેમકે એક બાજુ રૂપ ભટ-
કતા ફરે અને પ્રદર્શન કરે ! બીજી બાજુ એ જોવામાં પાપ છે એવી
માન્યતા ઉઠી ગઈ ! આટલી ભયંકર સ્થિતિ હોવા છતાં તમને
તમારી જાતની કે તમારા સંતાનની ચિંતા ન થતી હોય, તો તમે
પોતે તમારા આત્માના કે સંતાનના શત્રુ જ થવાના ને ? મમ્મણ
સુભૂમને સાતમી નરકે કોણે નાખ્યા? આત્મચિંતાને ભૂલેલી-
પોતાની જાતે જ

પુણ્યાઈ કેટલી ઊંચી ? અને અધ્યાત્મભાવના અભાવે જીવન કેટલું નીચું ? જ્યાં આગળ આર્ય દેશમાં ઊંચામાં ઊંચી કોટિના તત્ત્વોની વાતો પીરસાતી હોય, વળી મહાન શાસ્ત્રો સાંભળવા મળતાં હોય, તદુપરાંત શાસ્ત્રો સમજવા માટેનું મહાન ભાગ્ય અને બુદ્ધિ મળ્યા હોય, તેમ છતાં અધ્યાત્મભાવની સામાન્ય પણ કાળજી ન ન રખાય, એ તો ખરેખર કમભાગ્ય છે ! આ તો જેટલી ઊંચી સ્થિતિએ ચઢ્યા છીએ, ત્યાંથી પટકાવાની તેટલી મોટી મૂર્ખાઈ થાય છે ! મળેલી મોક્ષ સામગ્રીને સંસારના ઉકરડે નાખવાનું થાય છે ! રાજા દશાર્ણભદ્રને પ્રભુનું અનુપમ સન્માન કરી વંદન કરવા જવાની ભાવનાની સાથે અધ્યાત્મભાવ હતો, તો કેટલો ઉચ્ચ વિકાસ સહેજ વાતમાં એ સાધે છે ! એને એમ થાય છે કે ' જો હું પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ આડંબરથી વંદન કરવા જવાનું અભિમાન કે દાવો કરી શકું, તો એવુંય ગૌરવ કેમ ન સાચવી શકું, કે મારે એ દાવો કોઇપણ ભોગે ફલીભૂત કરવાનો જ. તેથી ઇન્દ્ર ન કરી શકે તેવું વંદન કરું.' પછી શું ? એ જ કે ત્યાં જ દીક્ષા લઇને વંદન કર્યું. જો અધ્યાત્મભાવની આત્મામાં ગેરહાજરી; તો એના કારણે સવારથી સાંજ સુધી સંસાર સિવાય કંઈ યાદ ન આવે. પરિણામ એ કે સુખમાં છકેલ અને દુઃખમાં પોકનો પાર નહિ ! !

પ્રતિકૂળ એવા પણ સંસારનો ખેદ નહિ અને અનુકૂળ એવા પણ ધર્મના આદર નહિ, એ શું ?—છતી ધર્મસામગ્રીમાંય અધ્યાત્મભાવની ગેરહાજરીને લીધે બહાનાં કાઢવાના કે ' ઉપાધી ઘણી છે, ઉદયકાળ નથી, સગવડ નથી, પ્રમાદ છે, અંતરાય નડે છે, ભારે કર્મી છીએ, ' વગેરે વગેરે. ધર્મસાધનાથી દૂર રહેવા આવા તો કેઈ ઓઠાં ! ત્યારે આશ્ચર્ય તો એ છે કે સંસારની સામગ્રી ભારોભાર અગવડ અને વિઘ્નથી ભરેલી હોય તો પણ સંસાર પર કંટાળો નહિ, સંસાર સામે બચાવ કરી સંસારને સાધવાની

ફર થવાની વાત સરખીય નહિ ! ! ઉલટુ અસાધ્યને સુધારવા મથે એવો ! કે લોહીના પાણી કરે, લાતો ખાય, છેલ્લા શ્વાસોશ્વાસ સુધી તેને વળગી રહે ! પરતુ ડહાપણ એ છે કે આ સ્થિતિ સુધારો, અને ક્રમમા ક્રમ અનુકૂળતાવાળો ધર્મ તો જરૂર ખૂબ સાધી લો પ્રતિકૂળતાવાળો સસાર જરૂર છોડો દીકરો લાતે મારે છે તો એના પર ગગ છોડો પેમાની તગીમા મિઠાઈના ભોજનનો સસાર, સિનેમા જોવાનો સંસાર, ફેશનનો સસાર, ખિસ્સાને પ્રતિકૂળ છે, માટે એ ત્યજો મોહ આપણને બેભાન કરી શકે નહિ ! જરૂર પડે આપણે એને બેભાન કરી શકીએ મસારને કહી દઇએ કે "તારે મારા આત્માની સેવામા રહેવુ હોય તો રહેજે, બાકી એ દિવસો ગયા કે તુ કહે એ જ મારૂ જીવન-કર્તવ્ય માનુ ! કે તુ કહે એટલુ જ કર્યા કરૂ ! હવે તો તને પોષવાને બદલે શોષવાની વાત છે કેમકે તને સપૂર્ણ શોષી નાખનારા અરિહત દેવનો હુ અનુયાયી છુ "

' આત્મગુણોને કુલ સાથે કેટલો સબધ —સુરસુદરીને કિનારે ઉતારી વાણિયાએ વેશ્યાને વેચી દામ કર્યા અને મગરના પેટમાથી હાથમા આવેલી એ જ સુરસુદરીને માછીમારે રાજાને ભેટ ધરી ! વિવેક અને ઉદારતા ક્યા વસેલી હશે ? ધોળા કપડામા કે કાળામા ? રોટલી ખાનારમા કે મિષ્ટાન્ન ઉડાવનારમા ? ભારે પડિતાઈવાળામા કે અજ્ઞાનીમા ? મહા બળવાનમા કે અબળામા ? આતો મદ અને ખુમારી તમારી છાતી ન ભરી જાય, એ માટે આ વાત છે આત્માના ગુણો તરફ જુઓ, તો કલ્યાણ થશે એની ચીવટ ચોકસાઈ રાખો કયા ગુણો ? ઉદારતા અને ગભીરતા, સૌમ્યતા અને દયા, સરળતા અને નિર્ભયતા, પરમાર્થ અને પરોપકાર, જગતમા તેની સુવાસ ફેલાય છે, એના પર ગમે તે માણસ પોતાનો અધિકાર જમાવી શકે છે, એને ધારણ કરનારા પૂજાય છે

ઉદારતા વગેરેને ગુણરૂપ શાથી કહો છો? કારણ એ છે, કે પાપી જગત પણ માને છે કે અમારા પ્રત્યે બીજા સ્વાર્થ ન રમે, પણ પરમાર્થ કરે; અપકાર ન કરે, પણ પરોપકાર કરે; હિંસા અને ક્રૂરતા ન કરે પણ દયા ને સૌમ્યતા દાખવે; ક્ષુદ્રતા અને ઈર્ષ્યા ન બતાવે, પણ ઉદારતા ને ગંભીરતા રાખે! જગતનો પાપીમાં પાપી પણ ઈચ્છવાનો કે 'મારી સામે કોઈ સ્વાર્થી ન બને, નિર્દય ન બને, જુઠાણું ન હાંકે, અપકાર કરનારો ન બને, કૃપણ ન બને, તુચ્છ ન બને! ' જગતનાં જીવ માત્ર આ ઈચ્છે છે! એ શું સૂચવે છે? એજ કે જીવનમાં એ ગુણરૂપ છે, અને કમાવાયોગ્ય છે. સારી ચીજ ઉદારતા છે, કૃપણતા નહિ; સત્ય છે, જુઠાણું નહિ; પરમાર્થ છે, સ્વાર્થ નહિ; આવકારવા યોગ્ય દયા છે, ક્રૂરતા નહિ! એટલે નક્કી થયું કે જગતને સુખ આપનાર ઉદારતા છે, દયા છે, દાન છે, પરોપકાર છે, સત્ય છે! આત્માના એ જે ગુણો, તેનો ઠેકો અને મરદાનગી, પાંડિત્ય પર નથી, છેલછબીલાઇ પર નથી, પણ આત્માની મુલાયમતા પર છે. ગમાર જેવો હોય તે પણ મુલાયમ બની શકે છે, અને ઉદારતાદિ ગુણો કેળવી શકે છે. માછીમાર આમ ગમાર ગણાય, પણ એણે સુંદર સુરસુંદરીને જાતે ન રાખતાં રાજાને સોંપી. ત્યારે સવાલ એ છે કે ઉદારતા, પરમાર્થવૃત્તિ વગેરે વગેરે ગુણો કેવી રીતે મેળવવા ?

ત્યાગની ચાવી :—જે ચીજ માટે એ માન્યતા આવે કે

(૧) આ મેળવવામાં મારી કોઈ હોશિયારી કે મહેનત નથી, અથવા

(૨) આ ચીજ જ કિંમતી નથી. અથવા

(૩) મારા આત્માના કરતાં વધુ કિંમતી નથી, કે

(૪) આ ચીજ ભોગવવાનો મારો કોઈ અધિકાર નથી, અથવા

(૫) આ ચીજ મને ભવિષ્યમાં મહાન દુઃખ કરશે,

તો એનો ત્યાગ સહેલાઇથી થઈ શકે ત્યાગ કરવાની આ ચાવી ! પુણ્યને બદલે જાતમહેનતનો વધુ ખ્યાલ, અને પોતાના આત્માને બદલે વિનશ્વર જડ પદાર્થની મોટી કિંમતઆંકણી,–આ બન્નેએ દાન અને ત્યાગ મોઘા કરી દીધા છે એને દૂર કરી દો, તથા આવી અનર્થના વિચાર કરો, એટલે પત્યુ પછી તો દાન અને ત્યાગ કયા કયા કરી શકાય છે, એની ચોટ રહેશે ! માછીમારે મગરના પેટમાથી કાઢેલી સુન્દરી માટે જોયુ કે આના પર તો અધિકાર મારો નહિ, પણ મારા રાજાનો હોય તેથી જઇને એણે રાજાને ભેટ કરી "જે રાજપાટ બાપાજી આપવાના હતા, તેમા મારી મહેનત નહોતી, તો પછી એની બહુ કિંમત નહિ, માટે છોડો એને ' એમ વિચાર કરાય, તો રામચન્દ્રજીની જેમ મોટુ રાજ્ય છોડવુ હોય તો શું કઠીન ? તેમ જમીન પરથી તમે ચપટી ધૂળ ઉંચકી, ત્યા કોઇ કહે કે ' એ ફલાણા ભાઇને આપી દો ' તો આપોને ? કેમ ? જાણો છે કે એની કિંમત નથી જેના માટે એમ સમજાય કે આની કિંમત કાઈ નથી, એટલે અવસરે એને સકોચ વિના ત્યજી શકાય એવુ જ બહુ મહેનત વિના મેળવેલી વસ્તુનુ બને એમ થાય કે મહેનતમા મારી જોડે એ પણ ઉભો હતો, છતા એ બે રુપિયા પામ્યો ને હું દસ ! તો મારે આઠ રૂપિયા વગર મહેનતના છે મહેનતના તો બે રૂપિયા મળી ગયા ઉપરાત આઠ મળ્યા આમ માન્યુ એટલે આઠમાથી ત્યાગ કરવો સહેલો એમ ભયકર નુકશાનવાળી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો સહેલો આવા ત્યાગના પુરુષાર્થ માટે યોગ્ય વિચારણા જોઈએ માત્ર આવી સીધી અને જરૂરી સાચી માન્યતા ધરતા નથી આવડતી, એટલે એ વસ્તુનો સારો ઉપયોગ કરવાના અવસરે હૃદયકમળ બિડાઈ જાય છે ! માનવને મળેલી શક્તિ અને સામગ્રીનો પરમાર્થમા વિનિમય

કરવાના પ્રસંગે કે સદુપયોગના સમયે તો, સૂર્ય ઉગતાં કમળો વિકસ્વર થાય, તેમ હૃદય વિકસ્વર થવું જોઈએ.

અખૂટ સંસાર પણ કેમ ખૂટે ?:—યોગનું વર્ણન સાંભળેલું ત્યારે જ જીવનમાં સફળ બને કે જ્યારે અધ્યાત્મભાવ જાગે. મોહનો અંધકાર જાય, ને સુપ્રવૃત્તિ જીવનમાં આવે. તમે અધ્યાત્મભાવમાં રમણ કરનારા બન્યા, એટલે મોક્ષ તમારે સરળ બન્યો. કેમકે મોક્ષ એટલે આત્માની સર્વથા શુદ્ધ અવસ્થા; અને અધ્યાત્મભાવ એટલે એ વિશુદ્ધિ થવામાં અનુકુળ વાતાવરણ. અનંતાકાળના મલિન આત્માનું સંશોધન કરવાની તાકાત બીજામાં નહિ, એ તાકાત તો અધ્યાત્મભાવમાં જ છે. અધ્યાત્મભાવ જ સંસારનો અંત લાવી શકશે, અનંતકાળથી વહી આવતા અખૂટ સંસારને એ ખૂટાડી દેશે ! સાચું કહો, તમારે સંસાર ખુટાડવો છે ? તો આવા સંસારને અતિનિર્ગુણ સમજો. સંસાર એટલે ? પાપના સહઉદયથી કલંકિત એવા પુણ્યના ઉદય એ સંસાર. આને બરાબર ઓળખી લ્યો, જેથી સંસારનાં સુખ મુંઝવે નહિ, કે જીવને રસિયા બનાવી શકે નહિ. તેથી ક્રોધાદિ કુલાગણીઓમાં અથડાઓ નહિ. પછી સંસારને અવસરે તમાચો મારતા વાર નહિ !

પુણ્યના ઉદય પર વૈરાગ્ય કેળવવાની ચાવી:—એક તો પુણ્યના ઉદય બીજા અનેક પાપોના ઉદયથી કલંકિત છે. તેમ એ પણ એક હકીકત છે, કે આપણા પુણ્યના ઉદય બીજાના પાપના ઉદયે સફલ થાય છે ! એટલે જ એના સત્કાર કરવા જેવા નહિ. આપણાં પુણ્યના ઉદય આપણાય બીજા સહવર્તી પાપોદયથી કલંકિત હોય એમાં શું ગૌરવ લેવા જેવું ? તેમ બીજાને મૃત્યુ સુધીના પાપોદયના દુઃખ આપી જે પુણ્ય ઉદય પામતા હોય, એને આવકારવા જેવું શું ? એ ઉદય ભલે કદાચ આવે, પણ એના પર હૈયાના હેત ન ઉભરાવાય.

ગતી સુરસુંદરીએ કેટકેટલું સહ્યું? તમે સહો છો? સુરસુંદરીને સુખ ગયું તેનું દુઃખ નથી, કે દુઃખ આવ્યું તેનુંપણ દુઃખ નથી! શીલ પર આક્રમણ આવતું દેખાય-તેનું દુઃખ છે રાજાના અંતેપુર-માંથી નીકળીને જંગલ તરફ ચાલી જાય છે રાણીઓએ રાજાને સુરસુંદરી ભાગી ગયાનું અગડબગડ સમજાવ્યું રાજાએ એની શોધ ન કરાવી, પણ હજી સુરસુંદરીને આપત્તિ છે સતી, સમકિતી, અને નમસ્કાર મહામંત્રને ભણનારી છતાં તેને દુઃખ આવે છે, પણ સુઝાતું નથી કેમકે એમાં પૂર્વભવના ઉભા કરેલા દેવા ચુકવાતા જાય છે જંગલમાં ચોર મળ્યા સુરસુંદરી વિચારે છે કે "હે ભગવાન, રાજમહેલમાં તો સંકટ થયું, પણ જંગલમાંય અપમંગલ!" ચોરને સુણાવી દીધું કે 'દૂર રહેજે, અડીશ નહિ' અડ્યા વિના ચોરો તેને પલ્લી તરફ લઈ ગયા ખરાબ સંયોગોમાં સુરસુંદરી ખરાબ થતી નથી નહિતર ખરાબ વસ્તુના સંસર્ગમાં તો સારામાં સારી ચીજ પણ કેવી બગડી જાય? પુત્ર સારામાં સારો, પણ તેના માટે પ્રશંસા કરી એટલે એને ઉદ્ધત બનતાં વાર ન લાગે! કુસંગ થાય, એટલે વિણસતાં વાર નહિ! પ્રશંસાનું શ્રવણ એ જાણે એક એવો કુસંસર્ગ છે, કે આત્મામાં ઉદ્ધતાઈનો બિગાડો લાવે

જ્યાં ઉત્તમ ભાવના, જિનવાણીનું શ્રવણ, અને તત્ત્વચિંતન મળતાં હોય, પણ જો કુચિંતનના, આપમતિના અને મોહમૂઢતાના કુસંગ થાય, તો બગડતાં વાર નહિ! અહીં સુરસુંદરીએ ધર્મવીર્ય એવું પ્રગટ રાખ્યું છે કે, સંયોગોની અસર નથી થતી! પ્રાણ જાય તો ભલે જાય, પણ શીલ રક્ષવાનું તે રક્ષવાનું! એને ઉત્તમ ભાવ-નાનો જ ખપ છે, કુચિંતનનો ખપ નથી જિનવચનનો ખપ છે, આપમતિનો નહિ, તત્ત્વ વિવેકનો ખપ છે, મોહમૂઢતાનો ખપ નથી

સંસારનો અંત ધર્મવીર્ય ફોરવવાથી જ આવશે—ધર્મવીર્ય ફોરવવું એટલે (૧) સંસારની ક્રિયા કરવા છતાં અલિપ્ત રહેવું,

(૨) એની ખરાબ અસર ન લેવી, અને (૩-૪) ધર્મક્રિયા જેટલી થાય તેટલી વીર્યોલ્લાસપૂર્વક તથા સમજ સાથે કરવી. મોહના ઉદયની સામે ધર્મક્રિયાઓનો તથા ગુણપ્રાપ્તિ વગેરેના વ્યૂહનો (યોજનાનો) મોરચો માંડવો જોઇએ. હરરોજ ટેવ પાડતા જાઓ, એટલે તે સ્વાભાવિક થઇ જાય. મનને ધર્મ સ્વાભાવિક બને, અને સંસાર પરાયો અને અળગો લાગે, ત્યારે સમજવું કે હવે પોતે કાંઇક ઠેકાણે આવ્યો છે, પોતે ધર્મને સિદ્ધ કરી શકયો છે.

જે આત્માપરથી મોહનો અધિકાર ઉઠી ગયો હોય, શુભ ક્રિયા જે કરે, ને ઉદ્દેશ આત્માનો રાખે, તે અધ્યાત્મી. (૧) ક્રિયા કરે છે, કેવી રીતે? મોહનો અધિકાર દૂર રાખીને. (૨) કઇ ક્રિયા? શુભ ક્રિયા. (૩) શા માટે કરે? આત્માના ઉદ્દેશથી. આત્માનો ઉદ્દેશ એટલે? આત્માનું હિત કેમ થાય, આત્માની શુદ્ધિ અને સ્વતંત્રતા કેમ થાય, એ લક્ષ્ય.

વસ્તુની ઓળખ અને વિશ્વાસ વિના સારૂં મળેલું ય ફોગટ' :— જરિયાન જેવું કપડું કોઇએ આપણને અંધારામાં આપ્યું. પણ જરી એટલે ખુંચવા માંડે; ત્યાં જો એમ માની લઇએ કે 'શું આ મકોડા ચોંટેલા ચીંથરા આપ્યા?' તો સારી ચીજ હાથમાં આવ્યા છતાં તે તેવા પ્રકારનો લાભ નહિ આપે. ઉલટું એને ફેંકી દેવાનું મન થશે. યોગદૃષ્ટિની ઉંચી વાતો એટલે એવી અદ્ભુત વાતો છે કે બીજું લાબું તત્ત્વજ્ઞાન કદાચ ન પણ હોય, તો પણ જો આ વાતોને જીવનમાં પચાવતાં આવડી, તો સહેલાઇથી મોક્ષને સાધી શકીએ. જે આત્માઓએ ચૌદપૂર્વના કે અગિયાર અંગનાય પુરા જ્ઞાન સિવાય મોક્ષ સાધ્યા છે, તે કેવી રીતે સાધ્યા હશે? તે આ ભુમિકા જોવાથી જણાશે. જીવનમાં અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવા જેવી આ અપૂર્વ ચીજ છે, એવો દૃઢ વિશ્વાસ જોઈએ. તો જ આની પાછળ ધીખતો પુરુષાર્થ થશે.

સમાર એટલે શું ? —સાભળેલા શાસ્ત્રો આત્મામા પ્રગતિ કેમ નથી આપતા ? શુ કારણ છે તે શોધી કાઢો કહો છો કે ચાહીને સાભળવા આવીએ છીએ, ચાહીને કલાક કાઢીએ છીએ. એક કલાકમાય ખબ સાભળવા મળે છે, કેટલા શબ્દો ? મીનીટના પચાસ ગણો, તો ૬૦ મીનીટમા કેટલા થાય ? વાત ભેગા ત્રણ હજાર ! એવુ પાછુ એક જ દિવસ નહિ, એક જ મહિનો કે એક જ વર્ષ નહિ, પણ વર્ષોના વર્ષો સાભળવા મળે ! છતા પ્રગતિનુ માપ કાઢો તો ? કહો સંસારને કેટલો કાપતા આવ્યા ? જો કાપવુ છે, ઓછુ કરવુ છે, તો એ વિચારવાનુ છે કે જેનુ નામ સમાર છે તેમાથી કેટકેટલુ ઓછુ થયુ છે ? ત્યારે હવે ફરી યાદ રાખો —

સસાર એટલે ? ૧ એક ભવમાથી બીજા ભવમા સરકવાનુ, સારી રીતે સરકવાનુ

૨ એક લાગણીમાથી બીજી લાગણીમા,

૩ એક ચિંતામાથી બીજી ચિંતામા,

૪ એક રાગ કે દ્વેષમાથી બીજા રાગ કે દ્વેષમા,

૫ એક પુદ્ગલ ઉપરથી બીજા પુદ્ગલ ઉપર,

આમ સરકવાનુ જ્યા સુધી ચાલુ છે, ત્યા સુધી સસાર છે આમાથી આ જીવનમા કેટલુ ઘટાડ્યુ ? એની ખાલી ભાવના નહિ, રાજ કેટલી છે ? જો નથી, તો અનતકાળ વીતવા છતા જીવ હજી થાક્યો નથી લાગતો કહો, થાકનો અનુભવ થાય છે ખરો ?

સસારમા સરકવાની હદ કે માપ ખરૂ ? –

મોટા ઉંચા મેરુને મથાળે કાકરો મૂક્યો હોય તે સરકતો સરકતો ચાલ્યો, પણ તેને અત હોય ભૂમિ પર આવી અટકે પણ જીવને સરકયા કરવાનો કોઇ અત ? જે સમાર જીવે પોતાના માથે કર્યો છે

તેનાથી લપ એવી વળગી છે કે જો ઉંચે નહિ જવાય, તો નીચે જઈને પણ એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં સરકવાનું કામ ઉભું જ છે.

વિષયસુખ વિનાનો મોક્ષ ચાહો છો ?:—

આત્માની કેટલી કંગાળ દશા, તે વિચારો ! પહેલાં પોતાનો જેટલો સંસાર હતો (એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં સરકવાનો) તે આજે કેટલો છે ? ઓછો કે વધારે ? ચિંતાઓ પહેલાં હતી તેમાંથી કેટલો ફેર પડયો ? અનેક ઉપાધિઓ પહેલાં હતી તે આજે પણ છે ને ? કદાચ વધી હશે ! એટલે સમજાય છે ને, કે ખરો સંસાર હજી ઘટાડયો નથી ? જેટલા પ્રમાણમાં બાહ્ય સંજોગો વધાર્યા, તેટલા પ્રમાણમાં ચિંતાઓ વધી કે ઘટી ? છતાં આવો સંસાર સુખનો (!) અનુભવ કરાવે છે, માટે તેનો અરેરાટો નથી થતો મોક્ષના અધિકારી કહેવાઇએ છીએ ને ? સંસાર મહા દુઃખરૂપ લાગે છે ? તમને સંસારના ભૂખ-તરસ, રોગ-રિબામણ વગેરે દુઃખનો ત્રાસ છે, પણ સંસારના સુખનો ત્રાસ નહિ ને ? મોક્ષ જોઇએ છે કિન્તુ દુઃખ વિનાનો; પણ કહો, વિષયનાં સુખ વિનાનો મોક્ષ જોઇએ છે ખરો ? એ જો જોઇતો હોય તો પકવાનના સુખ પર કંટાળો આવ્યો ? મખમલની શય્યાના સુખ પર ? ના. ઠીક ત્યારે હવે ય કંટાળો આવી શકે એમ લાગે છે ? ના, કેમકે આત્મા નિર્વિચાર બન્યો છે. આત્મા વિચારક થાય તો સંસારના સઘળા સુખ પર કંટાળો આવે એમ છે. સંસારની દગાખોરી, કલંકિતતા, સંસારવર્ધક લાલસાકારિતા, ધારણાભંજકતા, વગેરેથી શું કંટાળો ન આવે ? શું એમ ન થાય, કે 'આ મોટરો દોડાવવાનું શું, અને જગતનાં ખાન-પાન શું ? એવો સોનાનો સુરજ ક્યારે ઉગે કે આ બધા પર કંટાળો આવે એટલે મોક્ષનો સાચો-અભિલાષી બનું !' એવી રોજ તમન્ના અને અનુરૂપ ત્રેવડ જોઇએ. જીવ એટલે ? છોકરાં વચ્ચે દડો ! લાગણીઓ અને ચિંતાઓ એ રમતિયાળ છોકરા, એ જીવરૂપી દડાને

આમથી તેમ ઉછાળે ! કર્મના ઉદયની વચમા કોઈ વાતની સ્થિરતા નથી, ભારે અસ્થિરતા છે જડ પદાર્થોની વચ્ચે જીવની કેટકેટ સ્થિતિ ચાલી રહી છે ! આ બધુ અસાર એવા સસારને કાપવાની ઇચ્છા કાને જાગે ? મોક્ષના સાચા ઇચ્છુને, મોક્ષના સાચા રાગીને, સાથેસાથ મોક્ષમા જવાની ઉતાવળવાળાને

સસારસુખ પર કટાળો કેમ જાગે ? —તમે કહેશો કે 'ભાઈ સાહેબ ! પણ અમને તો સસારના સુખો સારા લાગે છે, ત્યા કટાળો ? હા, કટાળો દિવાળીના પક્વાન્ન ખાતા ખાતા કટાળો આવે છે ને ? ભલે કટાળો ક્ષણિક છે, અહીં આપણે સસારપર કાયમી કટાળો લાવવાનો છે પણ એક વખત એવો કટાળો આવી જાય તો ? બાઈઓને માતા થવાના કોડ થાય છે ! કેમ થાય ? બીજી માતાઓને જોઇને પણ જ્યારે પ્રસુતિસમય આવે ત્યારે ? પ્રસૂતિની વેદનાના અત્યત દુ:ખથી એવો કટાળો આવે, કેવો ? હવે કદી આ ભોગક્રિયા ન જોઇએ એવો ! પણ એ કટાળો ક્યા સુધી ટકે ? અરે ! ટકવાની શી વાત ? ત્યારે સસાર પ્રત્યે આપણે કટાળો જોઇએ છે અમર કટાળો હૃદયમાથી ખસે નહિ તેવો કટાળો જ્યા સુધી વીતરાગ ન બનીએ ત્યા સુધી કટાળો પછી વીતરાગપણામા ન કટાળો, ન રાજીપો સાચા સજ્ઞાન બનો, એટલે સુખનો કટાળો સહેજે આવશે વધુ સજ્ઞાન બનશો એટલે દુ:ખના કટાળા કરતા સુખનો કટાળો વધુ થશે દુ:ખ પર પ્રેમ હોય તો આ કાયા પર દુ:ખ આવતા એમ થાય કે, 'તે તો જોઇએ,' અને કોઈ માન-પાન આપવા આવે એટલે કહે કે ભાઈ ! એ ન જોઇએ ' કેમકે સુખ પ્રત્યે ભય છે સસારથી ઉભગ્યા હો તો દુ:ખ પર પ્રેમ કેળવવાનો અને સુખ પ્રત્યે ભય કેળવવાનો ઉદ્યમ અવશ્ય રહેવો જોઈએ

સુખનો કટાળો કેમ લવાય —ફરી યાદ કરી લો (૧) સુખ જે પુણ્યથી આવે છે, તે પુણ્ય જાગવા માટે અનેક જીવોના મૃત્યુ

સુધીના પાપના ઉદય જાગે છે! માટે તે પુણ્યના ઉદય કલંકિત છે. કેઈ ત્રસ સ્થાવરોના મોતથી અહીં ભોગના જે પુણ્ય આપણે ભોગવીએ, એ પુણ્ય કલંકિત નહિ, તો શું પવિત્ર? (૨) વળી બીજી રીતે જોતાં, પાપના ઉદયથી મિશ્રિત પુણ્યના ઉદય, એ પણ કલંકિત ગણાય. પુણ્ય સંપત્તિ-શાતા વગેરે સારૂં આપે; પણ પાપ અપજશ જબરો આપે! પુણ્યથી બોલવાનું યુક્તિસર હોય, પણ પાપ એની સાથે અનાદેયતા એવી આપે, કે જેથી યુક્તિસરનું આપણું કથન કોઈ ગ્રહણ ન કરે! આમ સુખ મલ્યું, પણ રોવાનું! પાપના કલંકથી કલંકિત થયેલું! (૩) આ સુખ કેવી સ્થિતિમાં, કેવી રીતે આવે છે, ને આવ્યા પછી કઈ સ્થિતિમાં આત્માને મૂકે છે, આ વિચારણા આત્માને સાવધાન કરી મૂકે, આત્માને સુખ પર તિરસ્કાર જગાડી દે, એવી છે.

મનને શિખામણ:—સુખ આવ્યું છતાં જીવ જો મનને શીખવે કે "હમણાં આની બહુ કિંમત આંકવાની નહિ; ખાવું હોય તો ખા, પહેરવું હોય તો પહેર, પણ બહુ ખીલતું નહિ. નહિતર મૂર્ખ ઠરીશ!" તો શું આ કર્યું! ઘડીભર માટે એ સુખ પોતાને સુખરૂપ લાગતાં છતાં, એને ફિક્કું બનાવી દીધુ. તો જ ઉદાસીનતા અને ગંભીરતા કેળવી શકાય. એ માટે (૪) સંસારની કિંમતી ગણાતી ચીજને મામુલી ગણો, મીઠીને કડવી સમજો. (૫) સંસારના સુખો જાતેય નાલેશીભર્યાં છે, અને (૬-૮) જીવને પણ નાલેશી આપનારાં છે, મુર્ખ બનાવનારાં છે, જીવને કુચ્ચા જેવો કરીને વિરાટ વિશ્વમાં ક્યાંય ફેંકનારાં છે. માટે જ કોઈ સદ્ભાવ સંસારસુખ ઉપર ધરવા જેવો નહિ. એના કરતાં મોક્ષનાં સુખો સારાં કે એ મળ્યાં પછી નાલેશી તો લેવાની નહિ. આતો બેસાડે હાથીના હોદ્દે, પણ રસ્તા ઉપર નાટકીયાના ખેલ કરાવે કે ભીખ માગતા હલાવે! (૯) સંસારના સુખ લીધા પછી જીવને ભવેભવ ભમવાનું!!

'<u>સમાધિ શી રીતે કેળવાય?</u> હાલતા ને ચાલતા સસાર કેળવાય ક્યો સમાધિ? ભૂલો નહિ (૧) એક ભવમાથી બીજા ભવમા પડવાનો, (૨) એક ચિંતામાથીબીજી ચિંતામા કૂદવાનો, (૩) એક જડમાથી બીજા જડને બાથ ભરવાનો, (૪) એક કર્મના ઉદયમાથી બીજા કર્મના ઉદયમા ફરતી વિવિધ લાગણીમા લહેવાઈ જવાનો! આના સમાધિની કાપણી કરી નાખીએ આજસુધી જ્યા આવેગ આવ્યો કે જીવ ઝટ બટકી નાખતો હતો, બાફી નાખતો હતો, ત્યારે હવે? જો કે આવેશ તો આવ્યો, પણ જીવે બે મિનિટ ઉભા રહેવાનુ ક્ષાયિક કોટિના જે ગુણો કહેવાય છે તે અનતકાળ સુધી મોક્ષમા આપણી સાથે ટકે એવા ગુણો છે પણ તે કાઈ પળવારમા મળી જાય, એ વાતમા માલ નથી તેના માટે તો કઠોર સયમ ને કરોડો વર્ષ પાળવુ પડે છે, ત્યાર તે મળે છે કેમ આટલુ બધુ? કહો કે એ માટે <u>દીર્ઘકાળ સુધી સમાધિ કેળવવાનુ કામ કર્યા કરવુ પડે છે એના લાબા અભ્યાસ પછી મન ઠરે છે</u>

<u>ઉપાધિઓથી જન્માઓ, એવી ચિંતાઓ</u> —

કહો જોઉં, મનથી દુનિયામા આ બધી ઉછળા-ઉછળી શા માટે કરો છો? એના બદલે ધર્મની વિચારણામા અને તત્ત્વની ચિંતામા એકાગ્રતા કેમ નથી? કારણ એ છે કે સસારનીય કાર્યવાહીમા એકાગ્રતા નથી ત્યા પણ ચિત્ત ડામાડોળ હોય છે નહાવા બેઠા ત્યા ખાવાના, અને ખાવા બેઠા હોય ત્યા બહાર જવાના, એમ કોઈના કોઈ વિચારોની ડગમગતા ચાલુ! ઘણા વિચારો એવા હોય છે કે જેમા પોતાનુ જ ઠેકાણુ નહિ હોય! હવાઈ ઇમારતો ચણાતી હશે! આમ જ્યા સંસારમા મોજથી બેઠા છો, ત્યા પણ મન જો સ્થિર નહિ, તો એવા ચળવિચળ ચિત્તવાળા તમે ધર્મસ્થાનકોમા પણ ચિત્ત સ્થિર ક્યાથી કરી શકો? માટે, <u>ચિત્ત એકાગ્ર શી રીતે બને, એ વિચારતા જણાશે કે ફેજલ ચિંતાઓમા ચિત્તને રખડાવાનુ નહિ કરવુ જોઈએ,</u> અને જગતની બાબતોમા પણ ચિત્તની

અસ્તોવ્યસ્તતા ટાળવી જોઇએ. અનેકાનેક ઈચ્છાઓ અંદર જે પેઠી છે, તે નવીન નવીન ચિંતાઓ જગવે છે. એવી ઇચ્છાઓને કાપતાં આવડે, એટલે ચિંતાઓ શાંત પડે. ઇચ્છાઓ ક્યારે કપાય? જે ઉપાધિઓ બહાર અને અભ્યંતર વધારી છે, તેના પર કાપ પડે ત્યારે ઇચ્છાઓ કપાય. બહારની ઉપાધિને ઇચ્છા સાથે, ને ઇચ્છાને ચિંતા સાથે, એમ અંકોડા મેળવાયેલા છે. ચિંતાઓ ચિત્તને આકુળવ્યાકુળ અને અસ્થિર રાખે છે.

સંસાર કાપવો એટલે?:—સંસારને કાપવાનાઇરાદાવાળાએ(૧) જેમ શુભ લાગણી અને શુભ વલણનું સંરક્ષણ કરવું જોઇએ, તેમ (૨) સારી વિચારણાઓનું પણ સંરક્ષણ કરવું જ જોઇએ. (૩) સંસારને કાપવાનો અભિલાષી આત્મા જડ પદાર્થો પર ઠેકવાનું ન કરે. ભૂલતા નહિ કે હમણાં સંસાર શબ્દથી ચાર ગતિમય સંસારની વાત નથી કરવી. હમણાં તો સંસાર એટલે જડ પદાર્થોમાં જે આત્માની ફેંકાફેંક થઇ રહી છે, તેની વાત લેવી છે. તેને કાપવાની એટલે કે તેમાંથી કંઈક પાછા હઠવાની અહીં વાત છે. એટલે? દા.ત. બે ચાર સગા હોય તો તો કંઈ નહિ. પણ આ તો કહેવાનાય સત્તર સગા પાથરી રાખ્યા હોય, એટલે હવાની માફક બધા સગાવહાલાંને ત્યાં ફરતા રહેવાનું રાખ્યું હોય છે. ત્યારે કહો કે સંસારી જીવ એટલે શું? જગતની સ્થિર એવીય વસ્તુઓમાં પળે પળે વિઝિટ લેવા અસ્થિર પણે ભમનારો વેઠીયો! એજ ને? સંસાર એટલે સંસરણ, ભમવા-પણું. આવા સંસારને કાપતા ચાલીએ તો વિશ્વાસ લઈ શકીએ કે આપણો આત્મા પ્રગતિ સાધી રહ્યો છે. એ કાપતાં ચાલવું એટલે શું કરવાનું? એજ કે જડ પદાર્થોમાં ભમવાનું ઓછું કરવાનુ

હિસાબ ક્યાં રાખવાનો કાળાં કામોમાં કે ધોળાં?

મોહનો અધિકાર ઉઠે એટલે જીવ મોહને કહી દે કે 'તું જેમ ફાવે તે હુકમ કાઢી મારી પાસે કાળાં કામ કરાવવા માગે, પણ

હવે એ કરવાનો મને મોખ નથી આજ સુધી ધોળા-ઉજળા કામમાં હિસાબ રાખતો હતો, ને કાળા કામ બેહિસાબ કરતો હતો પણ હવે ઉજળા કાર્ય કરવામાં હિસાબ નહિ ગણુ, અને કાળા કરવામાં અનસ્ય સંકોચ રાખીશ ' મોહનો અધિકાર ઉઠી જવાનો અર્થ શું છે? એજ કે (૧) વધુ પડતા પાપકાર્ય કરવાની વેલછા મટે, (૨) નિર્ભયપણે પાપ કરવાનુ અટકે, (૩) પાપકરણીથી છૂટવાની સદા ઝંખના રહે મોહનો અધિકાર આત્માપર વર્ચસ્વ જમાવી બેઠો હોય છે, એટલે ધાર્યા કાળા કામ કરાવે કે પાછો એ પાપકાર્યો નિર્ભયપણે કરાવે છે ' ભોગની વાત હોય તો કઈ હિસાબ નહિ, ને ત્યાગની વાત હોય તો ગણત્રી કરવાની, કેમ? રખે વધી ન જાય ! ! આજનો દેશકાળ કેવો? સયોગ અને પરિસ્થિતિ કેવી? ધર્મની સાધના સારી કરાવે એવી, કે નરસી કરાવે તેવી? પાપ ઓછા કરાવે તેની, કે વધુ કરાવે તેની? પૂર્વે જરૂરી એવા પણ પાપપર કાપ મૂકાતો આજે બિનજરૂરી એવાય પાપો વધારે કરાય છે! ત્યા કુમારપાળ, શાલિભદ્ર વગેરે આરાધક પુરુષો સાચા રૂપમા શે યાદ આવે?

વિકારો ત્યાગધર્મથી જ મટે —આપણે અઢાર દેશના માલિક તરીકે જૈન શાસનની મોટી પ્રભાવના કરનાર કુમારપાળ ન બની શકીએ, પણ પાચ વિગઈના ત્યાગવાળા કુમારપાળ બની શકીએ કે નહિ? કદિ મહાન ત્યાગી શાલિભદ્ર ન બની શકીએ પણ પ્રભુના અને ગુરુના જ ભક્ત શાલિભદ્ર ન બનાય? કહે કે વિગઈના ત્યાગથી શુ બહુ લાભ' પણ કહેનારને ખબર નથી કે વિગઈઓથી વિકાર જાગે છે વિકારો અનેક પાપ કરાવે છે, ઇન્દ્રિયોની ગુલામી કરાવે છે ત્યાગ અને તપસ્યા એ વિકારોને શાત કરવા માટે છે સામાન્ય રીતે, ભરેલા પેટે જે વિકારો જાગે, તે ઉપવાસમા ન જાગે, જે એક ઉપવાસમા જાગે તે બે ઉપવાસમા ન જાગે, અને જે

બેમાં જાગે તે ત્રણમાં ન જાગે. ઉપવાસ કરવાથી કાયાનું જોર ઘટ્યું. એટલે વિકારનું જોર નરમ. આમ હિન્દુથી દૃષ્ટિએ જરૂરી ગણાતા રસ સેવનના પાપમાંય સમ્રાટ રાજા કુમારપાળ મોટો કાપ મૂકતા! આજે બિનજરૂરી રસ સેવન વધી ગયાં! કોને? માત્ર સમ્રાટને નહિ, સામાન્ય માણસનેય!! વાહ આજના યુગ!

ધિઠ્ઠો ન બનવા પ્રતિજ્ઞા સાથે શક્ય અમલ જરૂર કરો :— મહાપુરુષોની કોરી અનુમોદના કર્યા કરીએ અને કશું આદરવાનું જો નહિ હોય, તો ભય છે કે આત્મા ધિઠ્ઠો બની જાય. ભવાંતરના માટે આત્મા ધિઠ્ઠો ન બને, જિનેશ્વરદેવની વાણી માટે હૃદય કઠોર ન બને, તે માટે પણ ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મૂકવો જોઇએ. નહિતર નિરંકુશ ઇન્દ્રિયોથી ગમે તેમ વિલાસ કરતાં જઈએ અને ગમે તેટલી સંજ્ઞાઓ પાપતા જઇએ, પછી તો તપ-ત્યાગના બ્યુગલ ફૂંકતી જિનવાણી તરફ હૃદય શુષ્ક બની જાય. ઇન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિઓ પર અંકુશ મૂકવા સારા નિયમોની જાળમાં એને જકડી લેવાની જરૂર છે. પ્રતિજ્ઞા ધર્મનું મૂલ્ય સમજે નહિ ત્યાંસુધી, પ્રતિજ્ઞા આવે નહિ. પ્રતિજ્ઞા વિના આત્માનું ઓજસ વધે નહિ, પ્રતિજ્ઞા વિના પાપની વૃત્તિ મટે નહિ. મોહનો અધિકાર વર્તતો હોય એટલે પ્રતિજ્ઞાથી દૂર ભાગવાનું કરાય છે. પછી વિના પ્રતિજ્ઞાએ, એ કદાચ પાપ ન કરે; પણ તે કેટલા કાળ માટે નિષ્પાપ? કોઈ નિયમ નહિ, કેમકે પ્રતિજ્ઞા હોય તો ને? એ તો જરૂર પડ્યે નિઃસંકોચ પાપમાં પડવાનો. કહો જો જૈન માત્ર કેટલા સંયોગમાં રાત્રિભોજનથી દૂર? રાત્રિભોજન ન જ કરવાનુ, બોલો–આજના માટેય નિર્ણીત છે? જો હા, તો કહો પ્રતિજ્ઞા લેવામાં શું વાંધો? નાનોય સંકલ્પ કે નિર્ધાર જીવ જો કરી શકે કે હું રાત્રિભોજનના પાપથી દૂર, તો એનું મૂલ્ય કેટલું? જેટલા કાળ માટે પ્રતિજ્ઞા કરી તેટલો કાળ ધર્મ તિજોરીમાં સુરક્ષિત સંઘર્યો! પ્રતિજ્ઞાનું મહત્વ ઘણું ઊંચું છે.

ધર્મને હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠા ગુંજતિત કરે છે —આજે પણ પ્રતિજ્ઞાનું મહત્ત્વ દુનિયામાં ઘણું મનાય છે!—નવો રાજા આવે એટલે રાજ્યાભિષેકવિધિ કરાવે, નવો વાઈસરોય કે નવો પ્રધાન આવે કે શપથવિધિ થાય. કોઈ મંડળમાં જોડાવું હોય તો પ્રતિજ્ઞાપત્ર પર સહી કરવી પડે. શું આ પ્રતિજ્ઞા નથી? વેપાર વગેરેમાં કરારો, પ્રતિજ્ઞાપત્રો વગેરે પર પ્રેમ વ્યવહાર ચાલે છે, તેમ પ્રતિજ્ઞા પર ધર્મ પણ વ્યવસ્થિત ચાલે છે.

આત્માની નિર્દોષ પર અધિકાર હોય તો પાપમાં કાપ પડે —ધર્મ ધન છે, હૃદય એ એની તિજોરી છે. ધર્મધન હૃદયમાં ક્યાં સુધી રહે? પ્રતિજ્ઞાનું તાળું પહોંચે ત્યાં સુધી. ધાર્મિક પ્રતિજ્ઞાથી [illegible] કપાય છે. મોક્ષનો અભિલાષી જીવ [illegible] કાપવાની ચિંતામાં હોય તે ક્યારે બને? [illegible] અધિકાર ઉડી ગયો હોય તો એનું પ્રમાણપત્ર શું? આત્મા માની પૂછે "[illegible] અને [illegible] કરી નાખ્યા પણ, તેમ રાગદ્વેષ અનેક જાતના કરું છું ખરો, પણ મેં [illegible] નથી કે એ ધારે તેટલા કાળા કામ મારી પાસે કરાવી જાય. આ નાના દોષોનો મારા પર અધિકાર એવો જોરદાર નથી કે મારા મન [illegible] કરીને ધોળા કામના [illegible] ગણાવે." દોષોની ગુલામીની જાતના સુખની [illegible] લીધે છે.

દોષ ગુલામો આત્માના સુખ ખાતર ગુલામીથી મુક્તિ માટે છે—

વર્તમાન [illegible] આત્માના સુખ [illegible] [illegible] તે સુખના [illegible], [illegible], કેટલા [illegible]? [illegible] સ્વાધીન [illegible]? પૂર્વે ગુલામોને [illegible] [illegible] [illegible] સુખ [illegible] ગુલામીનું દુઃખ કેટલું [illegible]? [illegible] [illegible] દુઃખ [illegible]

કર્મમાં પણ નિયત સંચાલન. સંક્રમ એટલે ?:—કર્મની વિચિત્રતા કેવી? જીવની હાલતાં ચાલતાં અવગણના. અપમાન કરે એવી. એક કર્મને બીજાની શરમ ન પડે. આઠે કર્મની દિશા જુદી! એટલા માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે આત્મામાં જ્યારે અધ્યવસાયોનું પરાવર્તન થાય છે, ત્યારે બંધાઈ ચુકેલા એક કર્મમાંથી કેટલાક દળીઆનું સંક્રમણ બંધાતા બીજા કર્મમાં થાય છે ખરૂં, પણ એ જાતભાઈમાં જ. સંક્રમણ એટલે એકરૂપતા. અશાતાનું શાતામાં ને શાતાનું અશાતામાં; ઉચ્ચ ગોત્રનું નીચ ગોત્રમાં, ને નીચ ગોત્રનું ઉચ્ચ ગોત્રમાં, એટલું જ; પરંતુ વિજાતીયમાં એટલે કે વેદનીયનું ગોત્રમાં કે ગોત્રનું આયુષ્યમાં, એમ સંક્રમણ નહિ. ત્યારે વળી આયુષ્યમાં તો એક ભવનું બીજામાંય સંક્રમિત ન થાય. નરકનું આયુષ્ય એક આત્મા બાંધવા મંડ્યો! સાતમીનું બાંધ્યું! પણ હવે પરિણામ પલટાયાં, તો ફેરવી શકે, પણ એમાં ને એમાં. એટલે? કાળની સ્થિતિ ઓછી કરી શકે, પણ તે નરકમાં ને નરકમાં. નરકનું તિર્યંચમાં ફેરવી શકે નહિ.

ફળની આશંસા કરતાં શુદ્ધ ગુણાનુરાગથી થતી ભક્તિની ક્રિયા ઊંચી—કૃષ્ણ મહારાજા સાધુઓને વંદન કરતા કેવી ભાવના ભાવે છે, 'અહો! આજનો કેટલો ઉત્તમ દિવસ મળ્યો કે આ મહાત્માઓનું દર્શન મળ્યું! લાવ, બધાને વંદન કરું! 'એમ કરી શુદ્ધ ગુણાનુરાગથી બધાને વંદન કર્યું. વંદનના એ ઉલ્લાસથી પ્રભુ પાસે આવ્યા. પછી કહે છે કે 'પ્રભુ! હવે તો હું થાક્યો!'

જગતદયાળુ નેમિનાથ સ્વામી કહે છે કે, 'કૃષ્ણ! તું થાક્યો નહિ, સાધુવંદનથી તો તેં થાક ઉતાર્યો! સાતમી નરકની ત્રીજી કરી નાંખી.'

'હે, હેં, ભગવંત! તો તો હું હવે ફરીથી વંદના કરૂં, તેથી આઠીની ત્રણેય નરક તૂટી જાય.'

'ના, હવે કાંઈ ન થાય'

બસ, ત્રીજી નરક નિશ્ચિત રહી ગઈ એ ભાવોલ્લાસ ગયા. હવે તો આગમમાં આવી હવે નિકાચિત એ ત્રીજી નરક ભોગવે જ છૂટકો કોને? ક્ષાયિક સમકિતીને કેમ? કર્મ વિચિત્ર છે

અનંતાનુબંધી કષાય એટલે? —શ્રેણિક મહારાજે ગર્ભિણી હરણીનો શિકાર કરીને કાળો કેર વર્તાવ્યો, નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું એ ત્યારે, કે જ્યારે પ્રભુ મળ્યા નહોતા પછી અનાથી મુનિ મળ્યા, પ્રભુ મળ્યા, અને શ્રેણિક ધર્મ પામ્યા, ક્ષાયિક સમકિત પામ્યા કેવી રીતે? શ્રદ્ધાના બળ ઉપર કર્મક્ષય કરનારી ખંડક્ષપક-શ્રેણી માંડી દર્શન સપ્તકનો અર્થાત્ અનંતાનુબંધીના ક્રોધ-માન-માયા-લોભ મોહનીય કર્મ, મિથ્યાત્વ-મિશ્ર-અને-સમકિત મોહનીય કર્મ, એ સાતનો ક્ષય કરનારી ધ્યાનધારા તે ખંડ ક્ષપક શ્રેણિ ખંડ એટલા માટે કે આયુષ્ય બાંધી દીધું હોવાથી આગળ ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષય કરવા તે ધારા ટકી નહિ આત્મા જે ક્રોધ-માન માયા ને લોભમાં અનાદિકાળથી રખડે છે, જે ક્રોધાદિ પાછા એને ઉપાદેય એટલે કે કરવા યોગ્ય લાગે છે, તે ઉગ્ર કોટિના કષાયો છે, તે અનંતાનુબંધી કહેવાય છે અનંત જે સંસાર, તેનો અનુબંધ કરાવનાર, એટલે કે સંસારની પરંપરા ચલાવનાર તે અનંતાનુબંધી કષાયો એની સાથે દર્શનમોહનીય ત્રણ-સમકિત મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય,-આ સાત પ્રકૃતિ આત્મામાં સત્તાગત હોય તે દર્શન સપ્તક કહેવાય આ સપ્તક ક્ષાયિક સમકિતની પ્રાપ્તિની આડે આવનારું છે શ્રેણિકે પ્રભુ પર અથાગ પ્રીતિથી એનો ક્ષય કર્યો

ખરાબ કર્મ ન બંધાઈ જાય એની જ ચિંતા કરો —વિચિત્ર અને જોરમાં કર્મોની ગુલામીમાં આત્મા જકડાયો છે કહો જો, તેની કાંઈ શરમ છે કોઈ બાકી ખેદ છે? ના હોય તો તો-

ચેન ન પડે. એ વિચિત્ર કર્મો આત્માને ગુલામ બનાવી કેવી કેવી વિટંબનામાં આત્માને નાખે છે, એના તરફ સરાસર અજ્ઞાન અને બેદરકારી હોવાથીજ નવા કર્મ બાંધવામાં સંકોચ નથી, ભય નથી, શરમ નથી. કાંઇ ચિંતા નથી! આપણે ચિંતામાં પડેલા ગણાવીએ છીએ ખરા, પણ એમાં કર્મની ચિંતામાં છીએ, એ વાત નથી આવતી! કેમ ખરૂં ને? કે ચિંતા વારે વારે થાય છે તે બંધાતા કર્મની? વિવેક આવે તો જરૂર લાગે કે કર્મના જેવી કોઈ ચિંતા કરવા જેવી નથી; અને થવી પણ ન જોઇએ. આત્માને જો શુભકર્મ અનુકૂળ હોય તો બીજી શું ચિંતા રહે? જેને કર્મ અનુકૂળ હોય, એવા પુણ્યશાળીની ચિંતા બીજાઓ કરે છે. પણ પાપનો ઉદય હોય એટલે એવી સ્થિતિમાં મૂકાય કે ઘરવાળાય એનું સાંભળે નહિ! ને આ ચિંતાબળ્યો એનું બોલવાનુ છોડે નહિ! જુઓ કેવું નાટક! કર્મ એવી આપણી ઠેકડી અને મશ્કરી કરે છે, એવી વિટંબનામાં ઉતારે છે, અને એવી વિચિત્ર સ્થિતિ ઉભી કરે છે, કે જેમાં આપણું કશું ચાલે નહિ!! હસતાં બજારમાં ગયો હોય, પણ પોક મૂકતો સાંજે ઘેર આવે. સવારે કહે કે "કુટુંબ તો સારૂં મળ્યું!" પણ સાંજે મોંકાણ માંડે કે 'આવાની સાથે કાં પાના પડ્યા!' અલ્યા પણ તું સવારે શું કહેતો હતો? તો કહેશે, "અરે! મૂકો વાત, એ તો એમને મેં ઓળખ્યા નહોતા." એક બાજુએ પૈસા મેળવવાના સારા કર્મનો ઉદય હોય, પણ એ સારા કર્મના પડોશી ભૂત કૌટુંબિક ક્લેશના કર્મને શરમ ન પડે! એ તો સાથે જ રહે!! વાહ કર્મ! તારા ખેલ! તારી ક્રૂરતા! ચિંતા કરો તો એક જ કરો કે અશુભ કર્મ ન બંધાઈ જાય.

કર્મથકી જીવની ભારે અવહેલના:—મનુષ્યપણાનું આયુષ્ય, ગતિ અને સારી ઇન્દ્રિયો, એ સારા કર્મના ઉદયે મળી. છતાં ઠરીને

જોઈએ તો દેખાય કે નરસા કર્મના ઉદય કેટલા ? અપરંપાર ! અનંત જોજન જોઈ શકવાની જ્ઞાનશક્તિ ધરનાર આત્માને માથા પાછળ શું છે, તેય દેખાતું નથી કારણ કાંઈ ? એ જ કે ઘોર જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય અનંત લાભ-લબ્ધિના યોગે સમસ્ત જગતની ઋદ્ધિ મેળવી શકે એના પણ આત્માને કર્મ એક ભિખારી તરીકેના બસે-પાંચસો રૂપિયાય એના હાથમાં સીધા ન ન આપવા દે આત્મા અનંત વીર્ય-શક્તિનો ધણી ગણાય છતાં ઘોર વીર્યાન્તરાયનો ઉદય તેને કેવો કેવો નિર્બળ કરે છે, એ ક્યાં અનુભવ બહાર છે ? એ અનંત લાભલબ્ધિ અને એ વીર્યલબ્ધિ એમ જ દટાઈ દબાઈ રહે, અને અહિં કર્મ સવારથી સાંજ સુધી તેલ કાઢે, પછી સાંજે થોડોક ચારો નીરે ! ! ધન્ય સંસાર !

<u>આત્માની લાયકાત મોટી છતાં સંસાર પરખાવે કેટલું</u> — આપણે એ વિચાર કરીએ કે 'આપણને મળી શકે કેટલું ? અનંત લાભશક્તિના હિસાબે સમસ્ત જગતભરનું ! પણ મજૂરી કરવા છતાંય કર્મ આપે કેટલું ? અતિ અતિ અલ્પ અને નગણ્ય આપે,' જો આવો પણ વિચાર સંસાર અંગે આવે, તો સંસાર પરથી મોહ ઉઠી જાય કેમકે આપણી લાયકાત મહાન, અને સંસાર પરખાવે અપમાનજનક !

<u>શુભકર્મની કૃપા</u> —પાછું આમ જોશો તો કર્મની મહાન શુભ શક્તિ દેખાશે જગતમાં મોટામાં મોટો દિલાવર માણસ આપી આપીને શું આપે ? 'લે આ છ ખંડનું સામ્રાજ્ય' જો એ ચક્રવર્તિ હોય તો ! અને ઇન્દ્ર ખુશી થાય તો કહે 'જા શાલિભદ્રને ત્યાં તો માત્ર તેત્રીસ પેટી, પણ તારે ઘેર નવસો નવાણું પેટીઓ ઉતરશે ? બસ એટલું જ ને ? કિંતુ એ ગમે તેટલા પણ મનુષ્યપણામાં આયુષ્ય વધારી આપે ? ઔદારિક શરીર બનાવનાવી શકે ? ના, ત્યારે હવે એ વિચારો કે શુભકર્મ શું આપે એ આપે <u>ભરવાડમાંથી શાલિભદ્રનું</u>

માનવ ખોળીયું ! એ મળે તો જ ચારિત્ર મળે. પછી શાલિભદ્રમાંથી અનુત્તરનું ખોળીયું ! કર્મ શું આપે ? જગતનો મોટામાં મોટો દિલાવર જેટલું ન આપી શકે, તેનાં કરતાં પુણ્યકર્મ કેઈગુણું આપી શકે !

કર્મનો જુલ્મ ! —પરંતુ કર્મની આ બધી શક્તિ પર ખુશ થવા જેવું નહિ. કેમકે કર્મ વિચિત્ર છે ! એ સદા તુષ્ટ રહે જ નહિ. પાછા તે તુષ્ટ પછી રુષ્ટ એવાં થાય કે હાડકા ભાંગી નાખે ! માટે એને તડકાવીએ કે 'રહેવા દે તારી લાલચ. અમારા આત્મામાં અનંતજ્ઞાન, અનંત સુખ, અનંત લાભલબ્ધિ, અને અનંત વીર્ય છે ! અનંત સ્થિરતા છે ! તું અમારી પાસે મજુરી કરાવી કરાવીને શું આપે ? નહિ જેવી સુખની વાનગી, તેય કૃત્રિમ અને અસ્થિર ! રૂપાળું શરીર સારું કરો તો પણ શરીર કેટલો કાળ સારું ? જરાક. તેય બહારથી. અંદરથી કેવું સારું ? કાંઇ જ નહિ. મહાગંદુ. મળ-મૂત્રના દ્વાર જો જરા ખુલ્લા પડી વહેતા થઈ જાય, તો જોઈ લ્યો દુર્ગંધ ! આવા શરીરને અજ્ઞાન જીવડો સારું ને સારું રાખવા તૈયાર થયો છે ! મજુરી ભારે કરવાની ને પરિણામે ઘાસ મલે ! 'ઘાસ જેવું ફળ લેવા માટે પહાડ ઉપાડવા જેવી મજૂરી મારે કરવી નથી', આટલો પણ વિવેક આવે તો કંઇક સંસારમાંથી પાછા હઠાય, અને આત્મશુદ્ધિની મહેનત કરાય.

કર્મનો કુમેળ ! :—જુઓ તો ખરા કે વિચિત્ર કર્મોના ઉદયથી જીવોમાં પરસ્પરની ઢંગધડા વગરની સ્થિતિ કેવી છે ! એક જણને લક્ષ્મીનું પુણ્ય છે, પણ સહી કરતાંય નથી આવડતી ! બીજાને સારી બુદ્ધિનું કે અતુલ બળનું પુણ્ય છે, પણ ધન મેળવવામાં શકોરાનું ય પુણ્ય નથી ! કોઇને મેળવવાનું પુણ્ય છે, પણ ભોગવવામાં કોદરીની ઘેંસ પર રહેવાનું છે ! તો કોઇને પકવાન્ન પચી શકે છે, કિન્તુ લાવે ક્યાંથી ? કોદરી પણ પુરી નથી મળતી. કોઇને કાન બહુ સબળા છે, પણ આંખની શક્તિ નથી. બીજાને આંખમાં તેજ

છે ત્યારે કાન બહેરા છે! આવુ બધુ જગતમા દેખાય છે કે નહિ? અરે! પોતાની જાતમા દેખાય કે નહિ? પોતાને જ શરીર સારુ મલ્યુ હોય પણ ચાલ ઉંટના જેવી! અથવા બીજી બાજુ ચાલ હાથીના જેવી મલી હોય, પણ બોલે ત્યારે અવાજ ઘોઘરો હોય! આ કેવા વિચિત્ર કર્મના ઉદય! તો કહો, આ સ્થિતિ પર સહેજે સહેજે શુ થાય, રાગ કે વૈરાગ્ય?

કર્મની ચિંતા કર —તીર્થંકરદેવના આત્મા પર પણ કર્મની ઢંગધડાવિનાની સ્થિતિ! શ્રી મહાવીર પ્રભુને ઇન્દ્ર હમણા સ્તુતિ-વદન કરીને જાય છે, ત્યા તો બીજી બાજુ કાનમા ગોવાળીયા ખીલા ઠોકી જાય છે! એક માત્ર શ્રી જિનેશ્વરદેવનુ શાસન એવુ છે, કે જે કર્મોની ઢગધડા વગરની સ્થિતિને વિસ્તારથી અને સૂક્ષ્મતાથી વાણવે છે, એ બતાવે છે કે કર્મો વિચિત્ર છે, અને એની વિચિત્ર અમર જગત પર ચાલે છે! અજ્ઞાનોને એની એ ખબર નથી પડતી, તેથી કર્મનો માર ખાવા છતા નવા કર્મને પગભર કરે છે! પરમાત્માના શાસનમાથી આવી કર્મોની વિચિત્રતાને જાણી એટલા બધા સાવધાન બનવુ જોઈએ કે પોતાના આત્માને કહી દઈએ કે, 'બધાની ચિંતા મા કરજે, પણ કર્મની ખાસ ચિંતા કરજે એના ઉદયમા મુઝાનો ના એ તારા જ બાધેલા છે માથે પડયુ સમાધિથી સહી લેજે પણ નવા નવા રાગદ્વેષ અને હિંસાદિના પાપસ્થાનક ખુશી થઈને સેવી નવા નવા કર્મ બાધવાનુ ન કરતો'

કર્મનુ વિચિત્ર સામ્રાજ્ય

વિપાકોદય-પ્રદેશોદય —પ્રશ્ન—આત્મા કર્મને સર્વાંશે પરાધીન છે કે અંશે?

ઉત્તર —જૈન શાસન બતાવે છે કે કર્મનુ સર્વાંશે પણ ચાલે છે, ને અંશે પણ ચાલે છે! સર્વાંશે એ રીતે કે બાધેલ સર્વ કર્મ

પાર પડ્યા વગર આત્મા નિર્ભય ન બની શકે. કર્મ બાંધ્યા, એનો ભોગવીને કે કઠોર તપસ્યાથી નાશ ન કરીએ ત્યાં સુધી નિશ્ચિત ન રહી શકાય. કર્મને નાશ પામવા માટે વિપાકોદયથી જ કર્મ ભોગવવાં પડે એવું નહિ, પણ એ પ્રદેશોદયે ભોગવાઇનેય નાશ પામે. દા. ત. અહિં મનુષ્યગતિ વિપાક–ઉદયથી ભોગવાય છે, પણ નરકગતિ કે દેવગતિ પણ પ્રદેશોદયથી અહીં ભોગવાય છે. કેમકે એની સ્થિતિ પાકે એટલે એ ભોગવવામાં આવે જ. તો પછી મનુષ્યગતિનું શું થાય ? મનુષ્યગતિનો રસ ભોગવાય, અને પેલાં પ્રદેશ–ઉદયથી ભોગવાય. જે પ્રદેશોદયથી ભોગવાય, એનો રસ અનુભવમાં ન આવે. ભોગવાતાં રસનો અનુભવ ન થાય તે પ્રદેશ–ઉદય, અને અનુભવ થાય તે વિપાક–ઉદય. ત્યારે વિના ભોગે બાહ્ય અભ્યંતર તપથી કર્મ જે વિખરાઇ જાય તે નિર્જરા.

કર્મનું સંક્રમણ :—બંધાતા સારા કર્મમાં પૂર્વનાં નરસાં કર્મ કે બંધાતા નરસામાં સારાં કર્મ ભળી જાય તે સંક્રમણ. શેરડીનો રસ પીવા આપ્યો મોટો વાટકો ભરીને, પણ એમાં એક નાની ચમચી જો કરીયાતુ નાખ્યું, તો તે એમાં એવું મળી જાય કે આખો વાટકો પી જઇએ, પણ કોઈ ટીંપામાંય કરિયાતાની ખબર ન પડે. કેમકે એ શેરડીના રસ જેવું થઈ ગયું. તેમ બંધાતી શાતામાં અશાતા સંક્રમે, તે શાતાસ્વરૂપ થઈ જાય; એના ઉદયે શાતાનો અનુભવ આવે. જો પૂર્વે ઘોર અશાતાકર્મ બાંધ્યા હોય, પણ અત્યારે ઉત્કૃષ્ટ સદ્‌ભાવનામાં ચઢી શાતાકર્મ બાંધતા હોઇએ, તો તેમાં પૂર્વના અનેક અશાતાકર્મનું સંક્રમણ થાય, તે અશાતા કર્મ મટીને શાતાકર્મ થઈ જાય.

કર્મના ઉદય ૧. સનિમિત્તક. ૨. અનિમિત્તક :—કેટલાક કર્મો વિપાક ઉદયમાં ચાલુ હોય, પણ દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવ ફરી જતાં વિપાક ઉદય અટકી જાય; અને કેટલાકના વિપાક ઉદય ચાલુ ન હોય, તે અમુક દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવનો સંયોગ મળતાં વિપાક

ઉદયમા આવે. પન્નવણાજીમા કર્મના ઉદય સનિમિત્તક અને અનિમિત્તક, એ બે પ્રકારે કહ્યા છે. સનિમિત્તક ઉદય એટલે તે, કે જે નિમિત્ત મળે તો જાગે. અનિમિત્તક એટલે તે, કે જે નિમિત્ત વિના જાગે. માનો કે ઉદયે શાતા છે. પરંતુ જાણીને ઉપરથી પડતું મૂક્યું, કે માથું પછાડ્યું, તો અશાતાકર્મ વિપાકોદયમા આવે. અર્થાત્ જો ખરાબ સંયોગમા ન મૂકાઈએ તો જાણે પેલા કર્મો ઉદયમા આવવા તૈયાર નથી. બાકી ખરાબ સંયોગમા તે ઝટ ઉદયમા આવે. આનો અર્થ એ છે કે તમે જો મોહજનક સંયોગમા ન આવો, તો ઘણા મોહનીય કર્મ વિપાક ઉદયમા ન આવે. સારી ભાવનામા ચઢ્યા હો, મંથન સારૂ ચાલી રહ્યું હોય, ને નાનો કનૈયો આવીને પાસે બેસી ગયો 'બાપુજી, બાપુજી' કરીને એણે આપણને બોલાવવાની શરૂઆત કરી. ત્યા એનું મોઢું બંધ કરી દઈએ તો તો શુભધ્યાનની પરિણતિ ચાલુ રહે. પણ જો એનું બોલવું એવું કાંઈ સાંભળીએ કે "મને ફલાણે માર્યો, માથામાં વાગ્યું કે ઘરમા ચોરી થઈ, નોકર ભાગી ગયો!" વગેરે વગેરે, તો સામાન્ય સારી વિચારધારા તો શું, પણ આપણા તરણ-તારણ તીર્થંકરદેવના ગુણની જોરદાર ચાલુ વિચારધારા પણ એકાએક બંધ! અને રાગ કે દ્વેષનો પ્રવાહ પૂરપાટ ચાલુ થઈ જાય! કેમ આમ? કારણ કે સંયોગ મળતા મોહનીયકર્મ વિપાકોદયમા આવ્યું. સારી ભાવના એટલે મોહનીય કર્મના ગળે છુપો. ત્યારે નરસા સંયોગ એટલે સારી ભાવનાને ગળે છુપો. પોતાની જ લક્ષ્મીનો સંયોગ રાગ જગાવે છે ને? અને પોતાનો જ હરામખોર નોકર દ્વેષ જગાવે છે ને? આ શું? નિમિત્ત મળેથી કર્મ ઉદયમા આવ્યા. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવ ફેરવાથી કર્મના ઉદય પલટાયા. આપણે સારા સંયોગ અને સારી વિચારણામા રહીએ એટલે ઘણા કર્મો પોતાનો સ્વાદ આપણને ચખાડવા પામી શકે નહિ. બલ્કે પૂર્વના ઉદય ચાલુ હોય તે પણ બંધ

થઈ જાય. તમે અહિં બેઠા છો માટે શાંત છો. સિનેમામાં ઉભા હો તો મોહના ઉદય ઉછળે. એ શું? સંયોગનો પ્રભાવ. માટે જ કહેવાય છે કે પાપથી તો શું પણ પાપ લાવનારા નરસા સંયોગથી પણ દૂર રહો. અને ધર્મ અંતરમાં પરિણામ પામે ત્યારે ખરો, સાચો ઉલ્લાસ જાગે ત્યારે ખરો; પરંતુ, એ માટેના સારા સંયોગ સદા સેવો.

હવે સમજાશે કે જેટલાં કર્મો આત્મામાં હોય તે બધા ક્રમસર વિપાકોદયથી ભોગવવાં જ પડે એવું નહિ! નહિતર તીર્થંકરદેવ જેવાનેય બાર નહિ, બારસો વર્ષે પણ કેવળજ્ઞાન ન મળે. ઘણાં કર્મ પ્રદેશોદયથી કે ઘણાં તો તપથી આપોઆપ ખરી પડનારાં હોય છે. બસ, પૂર્વ કર્મનું આટલા પુરતુ ચાલે, બાકી નવાં કર્મ આત્મામાં પેસાડવા કે નહિ, તે આપણા હાથની વાત છે.

કર્મ પર વિજયની ચાવી:—

કર્મોની વિચિત્રતા મોટી, તેથી વર્તમાનમાં આપણે ભવિષ્ય અંગે જો કાબુમાં વાત ન રાખીએ તો તો કર્મ આપણી ઢંગધડા વગરની સ્થિતિ બનાવી દે! જો કાબુ રાખીએ, તો આપણે એની ઢંગધડા વગરની સ્થિતિ કરી શકીએ! અર્થાત્ એના ઉદયને નિષ્ફળ કરી એને મૂળમાંથી દૂર હઠાવી શકીએ.

પ્રશ્ન—કર્મના ઉદય પર કાબુ એટલે શું?

ઉત્તર—કાબુ એટલે આત્માને બને ત્યાંસુધી વિકારથી બચાવવાનો. સમજી રાખો કે રાગ વિકાર છે, દ્વેષ વિકાર છે, હર્ષ વિકાર છે, શોક વિકાર છે, ભય વિકાર છે, અહંકાર વિકાર છે, લોભ વિકાર છે.

વિકાર રોકવાના વિચારણાં:—

કર્મની વિટંબણામાંથી બચવા માટે આ વિકારની રમતમાંથી પાછા હઠવું જ જોઇએ. વિવેક જાગે તો વિચાર કરાય કે મજૂરી

પાચીના બેલ જેટલી કરાય છે, અને કર્મ ફળમા દેખાડે છે ધૂળ જેવુ ! એ ફળપર રાગાદિના વિકાર ના કરના'તા ? પછી આમ તો આત્મા અનત વીર્યવાળો ગણાય છે, છતા એ કમ એ વીર્યને દાબી બનાવટી કેટલુ વીર્ય દેખાડે ? બહુ બહુ અખાડા–કુસ્તી ખેલો ત્યારે, બે–ચાર માણસોને પછાડવાનુ બળ મળે !' પાચ, પચાસ માઈલ દોડવાનુ બળ મળે ! પાચ પચીસ મણ વજન ઊંચકવાનુ બળ મળે ! બસ, એજ ને ? પણ વિચારો કે આત્મામા જે અનતબળની યોગ્યતા છે, એનો કેટલો હિસ્સો મલ્યો ? કુછ નહિ એવુ જ સુખ અગે સમજવુ અનુત્તર દેવનુ શાતાકમ પણ સુખ દેખાડી દેખાડીને કેટલુ દેખાડે ? આત્માના સહજ સુખનો અનતમો ભાગ માત્ર !

<u>આત્માની યોગ્યતા અનત કતા કર્મ તરફથી અવગાનના અપમાન ભયંકર</u> —

સસારના સુખ પર અણગમો કરવો છે ? તો વિચારો કે " મારા <u>આત્મામા સુખ મેળવવાની લાયકાત કેટલી, અને કર્મ દેખાડે કેટલુ ?</u> સસારના સુખ માટે જો સમજીએ કે મારી લાયકાત ઊંચી છે, ને આ કર્મ મારૂ અપમાન કરે છે, તો એના આપેલા સુખને ગજીપાથી લેવાય કે નાગલીથી ? શુ નથી લાગતુ કે સસારનુ સુખ આવકારવા જેવુ નથી ? સસારના સુખમા, ઇન્દ્રિયોના સુખમા કાઇ જ માલ નથી, એ સમજવુ સહેલુ છે સત્તાગત અનત ક્ષાયિક સપત્તિ આત્મામા પડી છે એટલે મનને એમ થવુ જોઈએ, કે "મારી યોગ્યતાના ઘરમા તો આટલુ બધુ છે, ને કમનો સસાર મને ટુકડો આપીને લલચાવના, લોભાવના માગે છે ! હુ ન આવકારૂ એને" ધારો કે આપણી પોતાની માલિકીની લાખો મણ બદામના મોટા ગોડાઉન ભર્યા હોય, એમાથી એને રખાવી બેઠેલો કોઈ જુલમગાર માત્ર એક બાગમાથીય એમ માત્ર ટુકડો ભાગી આપણા તરફ બક્ષીસ તરીકે ફેકે, તો શુ અપમાન ન લાગે ? સમૃદ્ધિની યોગ્યતા આપણી મોટી, ને પરખાવાના આપણે અપમાનભરી રીતે ! આ એક વિચારણા.

બીજી વિચારણા પૂર્વે આવી ગઇ છે. યાદ છે ને ? જે પુણ્યથી કંઇક સારૂં મળે છે, તે પુણ્ય પણ બીજા કેટલાય પાપના ઉદયથી કલંકિત છે. કપાળમાં લાલ ચાંલ્લો લાલઘુમ કેશરનો કરે, પણ ઉપર કાળા ચોખા ચોડીને આપે છે. એવા તકલેદી પુણ્યના ઉદય પર આત્માએ જરાયે ખીલવા જેવુ નથી. આવી આવી વસ્તુઓ બરાબર હૃદયમાં કોતરી રાખીએ તો સુખદુઃખમાં અવિકારી રહેવું એ કાંઇ કઠિન વાત નથી. તેમ વૈરાગ્ય પામવો તો શાનો જ કઠિન હોય ? "મારી લાયકાત છે કેવળજ્ઞાનના ડીગ્રીધર તરીકેની, અને મલે છે એકડીયાની ડીગ્રી ! એમાં શું રાચું ? એવું જગતનું કોઈ સુખ નથી કે જે મારા આત્માને રીઝવી શકે. હવે મારે એવી તૈયારી રાખવી કે, એને ત્યાં વધારે ચઢવું જ નહિ, કે જેથી જઇએ તો કહેને 'આવ્યા ? બેસો નીચે સીમેંટની ગુણપાટ પર !' પછી પાણી જેવુંય માગવું પડે ! તેય માગીએ છતાં નળનું પાણી ભરીને આપે! ઉપરથી કહે 'ઢીંચો.' આ કેટલાં બધાં અપમાન ? ત્યારે કહો, હવે એવુ લેવાને મોખ નથી. એ વિષયોની જાત જ એવી છે કે જરા એના આશરે આપણે પડ્યા કે મર્યા સમજો ! એટલી બધી એ જુદી જુદી ઇચ્છાની ખણજ ઉભી કરે છે કે, વલખા માર્યા જ કરવાનું ચાલે. તેથી હવે એને ત્યાં ગયા વિના અને આત્માને વિકારી કર્યા વિના, શાસ્ત્ર કહે છે તેમ, જીવનભર ધર્મ કરવો. એટલે કે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અને તપના આચારમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવું., દાન, શીલ, તપ, ભાવની નિરંતર સાધના કર્યા કરવી.

મોહ મારવાના ઉપાય :—

આત્મા પરથી મોહનો અધિકાર ઉઠાડી મૂકવા અનેક ઉદ્યમ કરવા જોઈશે. (૧) એક તો કોઇપણ કાળાં કામો કરવા નહિ. (૨) શુભ કર્મના ઉદયો અંતે વિટંબના એવી આપનાર હોય છે, કે જેમાં પરસ્પર ઢંગધડો નહિ. માટે એને વધુ મ્હલાવવા નહિ. (૩) સારા વિચારોમાં મચ્યા રહેવું, તો ખરાબ વિચારોને મર્યે જ છૂટકો. (૪) સારા સંયોગોમાં જ રહેવું, ખરાબમાંથી પાછા હઠવું.

<u>સારી વિચારણાના નક્કર આઠ લાભ</u> —

હવે જેટલા સારા વિચાર કરીએ, એટલા પ્રમાણમા અનેકાનેક લાભ મલવાના છે જેવા કે (૧) શુભ પુણ્યનો લાભ, (૨) એમા પૂર્વે બંધાઈ ગયેલ કેટલાક અશુભનો સંક્રમ થઈ, એ અશુભનો શુભમા પલટો, (૩) એ બધાના પછીથી સારા ઉદયો (૪) વર્તમાનમા શુભબંધ ચાલુ તેથી અશુભકર્મ બંધાતા અટકે તેથી જ (૫) સંક્રમણ-દ્વારા પૂર્વના શુભ એ અશુભ થતા અટકે, ને (૬) ભવિષ્ય ખગબ ન આવે વળી (૭) આપણા શુભ વિચારને લીધે આપણા થકી વાતાવરણ ખરાબ ન થાય, તેથી (૮) સામાને કષાય ન થાય એમ મનને મનાવી બીજી ખોટ ખમીનેય સારા વિચારમા રહેવાનુ

<u>સાધના માટે કેળવો—જાગ્રતિ, ગરજ અને પુરુષાર્થ</u> —

શુ રાગદ્વેષ અને મોહનો એટલો બધો અધિકાર કે જીવને ગમે ત્યા તાણી જાય? એની સામે જાગ્રત બની પુરુષાર્થ કેળવાય તો કદાચ ૪૭ મિનિટનું સામાયિક ખરાબ ગયુ હોય, પણ બાકીની એક મિનિટનુ સામાયિક પણ સુંદર થઈ જાય! મોહનો અધિકાર ઉઠી જાય તો અધ્યાત્મભાવ આવે યોગદૃષ્ટિની ભૂમિકા પણ એવી સુંદર અને એવી આશીર્વાદરૂપ છે, કે જો તે ભૂમિકાને યોગ્ય ગરજ, જાગ્રતિ અને પુરુષાર્થ બરાબર પ્રાનાવી દઈએ તો, ચણતર ભવાતર સાથ સારૂ મલશે ભૂમિકા માટે આ અધ્યાત્મભાવને કેમ ખીલવાય, તેની વિચારણા જોઈએ

●

સુજિજ્ઞાસા અને સુસંસ્કારની વૃદ્ધિ

પરમાત્માને નમસ્કાર કરતા પરમાત્માની સાચી પિછાણની વિચારણા કરાય છે પરમાત્મા યોગીગમ્ય છે, અર્થાત્ યોગીથી જ જણાય, અયોગીથી ન સમજાય તેનુ કારણ એ છે કે અયોગીને તો પરમાત્માને જાણવાની જિજ્ઞાસા પણ નથી શુ પરમાત્માને જાણવાની જિજ્ઞાસાય નહિ? ના નહિ જેની પાસે યોગ નથી એ ભોગી છે,

ભોગરસિક છે. એને ભોગો અને ભોગના સાધનો, એની જિજ્ઞાસા-પ્રેચ્છા હોય; જાણવા મેળવવાની લાલસા હોય, પછી પરમાત્માની જિજ્ઞાસા શા માટે થાય?

પરમાત્માની જિજ્ઞાસા કેળવવા, સાંસારિક જિજ્ઞાસાઓ ઘટાડો :—પરમાત્મા કેવા હશે, તેની જિજ્ઞાસાને બદલે આજે મોટા ભાગે શાની જિજ્ઞાસા છે? 'બજાર શું ખૂલશે? અમેરિકામાં આજે શું થશે?' એમાં પછી જેમ જેમ આગળ વધતા જવાય છે, તેમ તેમ ધર્મ-જિજ્ઞાસાનું સ્થાન નીકળી જાય છે. ધર્મને ધર્મમાં ઉંચી ઉંચી કોટિનાં પગથિયાં માટે વધુ ને વધુ જિજ્ઞાસા તો જ જાગે, કે જો સંસારમાંની જિજ્ઞાસાઓ ઓછી કરવામાં આવે. એ ઓછી કરવા માટે સમજવું જોઈએ કે, જો સંસારના કામોમાં વધુને વધુ પૂછવાની ઈચ્છા થાય, પૂછાય, સંભળાય, રસ લેવાય, તો એ બધાં વધારે ને વધારે પાપનાં પગથિયાં છે. આત્માની એમાં ઉન્નતિ અને વિકાસ નથી, પણ અવનતિ છે, આવરણથી આવરાવાનું છે. શાસ્ત્ર તો કહે છે કે, 'જેમ જેમ ધર્મની જિજ્ઞાસામાં આગળ વધે, તેમ અધિકાધિક કર્મની નિર્જરા કરતો જાય. પછી આચરણમાં આગળ વધે એનું તો પૂછવું જ શું? તેથી ઉલટું સંસારમાં જિજ્ઞાસાથી આગળ વધતો જાય, તે વધુ ને વધુ કર્મના બંધ કરે કે નહિ? બંધાતો જાય કે છૂટતો જાય? ધર્મની જિજ્ઞાસા એટલે વાંઝીયણ ઈચ્છા નહિ, શુષ્ક ઈચ્છા નહિ, પણ એના તરફના રાગ અને આકર્ષણ સાથેની આતુરતા વિચારજો, માનવ જીવનનો સોનેરી સમય ક્યાં અને કેટલો બધો ખર્ચાઇ રહ્યો છે?

સાંસારિક જિજ્ઞાસાનું કારણ વધુ પડતી જરૂરિયાતો અને ઉપાધિ :—આજના વધારે ઉપાધિના અને વધારે સગવડના કાળમાં હલકી જિજ્ઞાસાનો પાર નથી, તેથી જીવ નાહકનો કેટલાય પાપ

આપતો જાગે ! પરિણામે દુઃખ કેનું ? અજ્ઞાન ! તો કહો દુઃખ શાથી ? ઘટતી જિજ્ઞાસાથી, વધારે જિજ્ઞાસા શાથી ? જીવનની જરૂરિયાતો અને ઉપાધિઓ વધારી મૂકી છે તેથી. ઉપાધિ એટલે જરૂરિયાતને પોતાના કલ્પેલું સાધન. ત્યાં નવું જુએ–સાંભળે, તે મેળવવાનું મન થાય ! પાપ-જિજ્ઞાસાનું એક ચક્ર ચાલુ થાય એટલે તેની સાથે સંકળાયેલા અનેક ઈચ્છાચક્રો ચાલુ થાય છે ! એમાં જીવને [illegible]

નિયમ ધર્મજીવન માટે, જરૂરિયાતોનું માપ રાખો —

[illegible] પ્રકારનું ધર્મજીવન કેમ જીવવું, તેની યોજનાની વિચારણા કરવાની છે એ માટે નક્કી કરવું જોઈએ કે, 'મારે થોડામાં થોડા પાપથી ચલાવવું જોઈએ, અને તેની જિજ્ઞાસાઓ ઓછી કરી દેવી જોઈએ' જિજ્ઞાસાઓ ઓછી કરી, પછી મન નવરું તો નહિ રહે, તો શું કરવું ? તેને ધર્મની, તત્ત્વની અને પરમાત્માની જિજ્ઞાસામાં જોડો. પછી મન જેમ જેમ યોગના ઉપર ઉપરના પગથિયાં ચડશે તેમ તેમ [illegible] નિર્જરા વધતી જશે. મન પાપ-જિજ્ઞાસાથી બચી જવાને લીધે પાપમાંથી બચી જશે. [illegible] વિષયોની [illegible] અને જિજ્ઞાસા [illegible] બનતી હતી, તેને પરમાત્મજિજ્ઞાસા તોડી નાખશે. તેને [illegible] જશે, તેના [illegible] ઘસી નાખશે, અને [illegible] ને [illegible] અને [illegible] જીવને [illegible] થાય છે. તેના [illegible] ૧ અને ૧૬ [illegible] નિયમ છે.

[illegible] —

[illegible]

ત્યાં એની શોધમાં રહેશે, એને રસમાં મહાલવાનું જ મન થયા કરશે ! એને મંદિરે નૈવેદ્ય મૂકવા કે સત્પાત્રમાં દાન કરવાની વૃત્તિ જેટલી નહિ જાગે, સાધર્મિભક્તિ અને તત્ત્વવિસ્તાર સાંભળવાની વિશેષતા જેટલી એને યાદ નહિ આવે, એટલી જાતે સારા પક્વાન્નનું જમણ જમવાની વૃત્તિ રહ્યા કરશે ! કેમ જાણે સારા સારા રસો ઉડાવી લેવા એજ જિંદગીનો મહાન લહાવો ! એમ કોઇને સારી લક્ષ્મી મળે એ લહાવો ! કોઇને સારી સ્ત્રી મળે એ લહાવો ! બચાવમાં કહે છે કે 'સારી સ્ત્રી હોય તો, ઘેરે કોઈ ઉત્સવ, મહોત્સવ લઇએ તો તે દિપાવે, સાધુ–સાધર્મિની સેવાભક્તિ સારી કરે.' પણ સાચું કહો, આટલા માટે સારી સ્ત્રીને જીવનનો લહાવો સમજો છો ? કે પતિપત્નીના વૈષયિક સંબંધ માટે ? ભૂલશો નહિ, કે મન ચોર છે આપણે જો સાવધાન ન હોઇએ તો એ આપણને પવિત્રતામાંથી અપવિત્રતામાં અને શુભમાંથી અશુભમાં લઇ ગયા વિના રહે નહિ.

દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ: સંસ્કાર તેવી સૃષ્ટિ :—સંસ્કારનું બળ જુઓ. સુંદર સ્ત્રી કે પુરુષ સામે દેખાય, તેમાં સારી ઘણી વિશેષતાઓ હોય છે. એ સુશીલ હોય, ધર્મી હોય, પરમાર્થ કરનાર હોય, સહિષ્ણુ હોય, સેવાભાવી હોય, નમ્ર હોય....વગેરે ઘણું. પણ તે યાદ ન આવતાં, જે પ્રકારના સંસ્કાર આત્માએ પોષ્યા હોય, તે પ્રકારનું આત્માનું વલણ થાય છે. એટલે સ્ત્રીઓમાં સારું રૂપ જુએ ત્યારે એને એમ થાય કે 'આ સુંદર ભોગ્ય છે !' એમાં સારી સેવા જુએ ત્યારે થાય કે 'આવા સેવા કરનાર આપણને મળવા જોઈએ.' માટે, જે આ સ્વાર્થના જ ધોરણ છે, તે સૂચવે છે કે સારા સંસ્કારના અભ્યાસની બહુ જરૂર છે. એ માટે તત્વોની અને આત્મગુણોની જિજ્ઞાસા જોઈએ. આત્માની એ તાકાત છે કે શુભ જિજ્ઞાસામાં આગળ ને આગળ વધી શકે. એ સુશક્તિનો ઉપયોગ કરી લેવો.

જોઈએ એ માટે સદા મનમા રમ્યા કરવુ જોઈએ કે 'હુ શા માટે હવે સંસારી પદાર્થોની કે સાંસારિક પ્રસંગની બહુ જિજ્ઞાસા કરૂ ? હવે મને એ ખપે નહિ'

જિજ્ઞાસાદિ યોગોમા જોરદાર પ્રયાસ —

યોગના પહેલા પગથીયા તરીકે જિજ્ઞાસા પછી બીજુ પગથીયુ પૃચ્છા પૂછવા માટે, અહકારને મારવો પડે, આત્માને કુણો કરવો પડે એમા આગળ આગળ વધતા શુભ ભાવના અને શુભ ધ્યાનના જોરે ક્ષપકશ્રેણી મડાય છે લાખો પૂર્વોના કાળ તપની, સયમની, અને સૂત્ર-સ્વાધ્યાયની ક્રિયા એની એજ હોવા છતા, એ ગાળામા કેવળજ્ઞાન જે ન મળ્યુ, તે અત્યારે શુકલધ્યાન દ્વારા કેવળજ્ઞાન કેમ મળ્યુ ? કહો પહેલા જિજ્ઞાસા કરી હશે, પૂછ્યુ હશે, સાભળ્યુ હશે, સમજ્યા હશે, પછી વ્રત પણ લીધા હશે, બધુ ખરૂ, પરંતુ હમણા જિજ્ઞાસા એવી વધી, કે સુસસ્કારોના જોર પર ખીલતી આતમદૃષ્ટિ પ્રગટી, ઉચ્ચ ભાવના અને ઉચ્ચ ધ્યાનમા ચઢી કર્મો ખપાવવા માડ્યા! ધ્યાનબળ વધ્યુ દર્શન, ચારિત્ર, મોહનીયની ક્ષપણા કરવા માડી, એને ક્ષીણ કરી નાખ્યા! સાથે, જ્ઞાનવરણીય કર્મોના ક્ષયે કેવળજ્ઞાન આપ્યુ!

નારી તત્ત્વની વિશેષતાઓ —

ઇન્દ્રિયોના જડ વિષયોની જરૂરિયાત જેટલી ઓછી કરવામા આવે, તેટલા પ્રમાણમા આત્મિક ઓજસ વધે કેમકે જરૂરિયાત જડની જેટલી ઓછી થાય, તેટલી તેની જિજ્ઞાસા વગેરેના પગથિયા ઓછા થાય, અને તેવી થતો પાપનો બધ ઓછો થાય સાથે, કુસસ્કારો ઢીલા પડતા જાય તેનો મહાન લાભ કયો? તે, કે સંસ્કારના પાત્રોની જે વિશેષતાઓ દેખાતી નહોતી, તે હવે દેખાવા માડે કુસસ્કારોને પોષવાનુ બધ કર્યુ, તો પણ ઇન્દ્રિયોના પાત્રો તો સામે આવવાના પણ એમા પડેલા કુસસ્કારોથી જે

બરાબ વિચારો થતા હતા, તે હવે બંધ થઈ, હવે તેની સાચી આદ્ય વિશેષતાઓ સામે દેખાવા માંડશે! સારી વિશેષતાઓ જોવી હોય તો ઘણી ભરેલી છે. વાસનાનું પાત્ર દેખાતી સ્ત્રીમાં વિનય છે, સહિષ્ણુતા છે, શીલ અને સંયમ છે, સેવાકારિતા અને વાત્સલ્ય છે, મૃદુતાદિ છે, એમ અનેક વિશેષતાઓ છે. કદાચ કોઈમાં એમાંનું કાંઈ જ ન હોય, તોય એનામાં વિશેષતા તરીકે વિરાગજનકતા છે, સંસારવર્ધકતા છે, પાપપોષકતા છે, જગતને અનર્થમાં આકર્ષણ-કારિતા છે, વગેરે અનેકાનેક વિશેષતાઓ છે. જિજ્ઞાસાથી જોતાં આવડવું જોઈએ.

પાપજિજ્ઞાસા અને પાપવિકલ્પોની ભયંકરતા :—

જ્યાં સુધી જડની જિજ્ઞાસા વગેરે લપ ઓછી થાય નહિ, ત્યાંસુધી ધર્મની કે તત્ત્વની જિજ્ઞાસા જાગે નહિ. પછી ધર્મ અને પરમાત્મા અંગેની ગમે તેટલી વાતો સાંભળવામાં આવે તો પણ તેથી તેને શું લેવાદેવા? પાપની જિજ્ઞાસા એવી બદમાશ છે, ભયંકર છે, કે એ આત્માને પાપની કઇ ગલિકુંચીઓમાં ફસાવી દે, તેની ખબર જ પડે નહિ! પાપજિજ્ઞાસાની આંટીઘુંટીમાં પડેલાને કોઇ સ્ટેશન જ મલે નહિ, કે જ્યાં જઈ અટકવાનું થાય! પાપ જિજ્ઞાસાઓની અને પાપ વિકલ્પોની ભયંકરતા ખાસ ધ્યાનમાં રાખી લેવા જેવી છે. એ માટે એ આંતરમંથન ચાલુ જોઈએ કે,

૧. ખોટી ઝંખના-જિજ્ઞાસામાં પાપનો બંધ કેવો?

૨. નિર્જરાનો અવકાશ હતો, તે કેવો અટક્યો?

૩. કુસંસ્કારોનું પોષણ કેટલું?

૪. પાછું કુસંસ્કારને લાયક પાત્ર મળે એટલે કેવી કુવિકલ્પની ભયંકર પરંપરા ચાલે?

૫. એ ભવેભવમાં જીવને કેવા અને ક્યાં રખડાવે?

આનંદ હોય સારી જિજ્ઞાસાની, તો જગતના પાત્રો પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિને સવેગ અને વિરાગ માટે થાય કારણ કે તેણે પાપ-જિજ્ઞાસા તોડી નાખી છે જે પાત્રમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ રાગને ઉત્તેજિત કરે છે, રતિ-આનંદને કરે છે, તેમાં જ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વિરાગ, અન્યત્વ-ભાવ, અને ઉદાસીનતાને ઉત્પન્ન કરે છે જુઓ કુમારપાળની દૃષ્ટિ.

વસ્તુને જોવાની કળામાં કર્મે તર્ક કુમારપાળ —

રાજા કુમારપાળ અમલદાર વર્ગ વગેરેની સાથે કુબેરશેઠની લક્ષ્મી જોવા જાય છે કુબેરશેઠની હવેલીઓની ફરકતી ધજાઓ જોઈ રાજા બોલી ઉઠે છે કે " અહો ! આ ધજાઓ કહે છે કે 'અમારાથી સૂચવાતી આ લક્ષ્મી, અમારી જેમ ફડફડાટવાળી છે, અર્થાત્ ચંચળ છે " સંસારના રસિયાને સંસારનું એકપણ પાત્ર સામે આવે ત્યાં પાપ બુદ્ધિના અને રાગના સહેજે વિચારો આવે છે ત્યારે મોક્ષના રસિયાને વિરાગના વિચારો સહેલાઇથી આવે પરંતુ કુસંસ્કારોને લીધે જડની પાછળ જાણે આફુ ખાઇને મડેલા જીવને, ઘેલા થયેલા જીવને, પાપની ક્રિયા પુરી કર્યા પછી પણ વિચારો તો ચાલુ જ ! પકવાન્નના જમણનું ભોજન ભલે દસ મિનિટમાં પતે, પણ તેનું વિવરણ કલાકોના કલાકો ચાલે ! દિવ્ય જીવનનો કેવો આ પાશવી ઉપયોગ ! જુઓ કે, એની વિચારણામાં ક્યાંસુધીની અધમ વિચારણા? સામી સ્ત્રી સતી હોય, ધર્મી હોય, તો પણ 'અહો ! કેવી સુશીલ ધર્માત્મા', એમ એને નહિ થાય, પણ ગુલાબી ચામડી અને અદ્ભુત રૂપ પર ' આ મારૂં ભોગનું પાત્ર છે', એમ વિચારણા પહોંચે છે ! કેમકે કુસંસ્કારોને પોષ્યા છે તેથી વાહ ! કેવી આ નીચ દશા ! વળી ત્યાં પાછું એમ લાગે પણ નહિ, કે આ આપણે અધમ વિચારણા કરી રહ્યા છીએ !

મરી સુસુંદરીને જોઇને વેપારીને, વેશ્યાને, અને રાજાને શું શું થયું ? વેપારીને એ કરીયાણું લાગી, વેશ્યાને એ પૈસા કમાવાનું સાધન લાગી, રાજાને એ ભોગ્ય લાગી કારણ ? જુદા જુદા સંસ્કાર--

વાળી જિજ્ઞાસા ! જેવા સંસ્કાર તેવું જ વલણ આત્માનું ઘડાવાનું ! પછી વલણના હિસાબે આતુરતા થવાની. કોઈ સ્ત્રી સુંદર રૂપવાળા મુનિને જુએ, પણ જોતાં, કામના જ સંસ્કારો પોષ્યા હોય તેવી સ્રીને શું વિચારણા મલે ? 'આ મુનિ છે, ધર્મના આરાધક છે,' તે બધું ભૂલી જાય ! સુરસુંદરીને રાજાએ બધી સાહ્યબી, બધી રાણીઓ ઉપર પટરાણીની સત્તા, વગેરે ઠકુરાઈ આપવાની વાત કરી. ચોરે પણ શું કર્યું ? સુરસુંદરી મહાસતીને ભારે ધાકધમકી બતાવવા માંડ્યો. જે જાતના સતીના આંતરદર્દભર્યા માયાળુ શબ્દો સાંભળવા શાહુકાર ગણાતા રાજા વગેરે પણ જો તૈયાર નહિ, તો તે ચોર સાંભળે ? એ તો તલવાર લઈ ઉભો થઈ ગયો ! લ્યો, છે હૈયું ? વિચારવા જેવું એ છે, કે જ્યાં સુધી આપણે જીવતા છીએ, સભાન છીએ, ત્યાં સુધીમાં કુસંસ્કારો, કુ-વલણો અને કુજિજ્ઞાસાઓને નાબુદ કરવા માટે કેટકેટલું કરવુ જોઈએ ? ચોર દુર્જન છે. દુર્જન એટલે ? જેનામાં

દુર્જનનાં પાંચ લક્ષણ છે :—

(૧) દયાનો અભાવ, (૨) નિષ્કારણ વિગ્રહ (લડાઇ), (૩) પારકાનુ પડાવી લેવાનું ગમે, (૪) બીજાને જ દોષ દેવાની તૈયારી, અને (૫) સ્નેહીઓ પર અસહિષ્ણુતા, તિરસ્કાર. આનાથી આપણાં માપ કાઢવાની જરૂર છે. ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ જે દયાળુ હોય, કારણે પણ વિગ્રહથી દૂર રહેવાની ઇચ્છાવાળો જ હોય, ચોરીને બદલે દાન કરનારો હોય, પોતાને દોષ દેનારના પણ ગુણો જોનારો હોય, અને એકલા સ્નેહિઓ જ નહિ પણ જગત પર સહિષ્ણુ હોય, તો તે સજ્જન ગણાય.

●

ઇચ્છાયોગમાં 'કરવાની ઇચ્છા' જોઇએ

પરમ ઉપકારી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજા યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામના ઉત્તમ શાસ્ત્રને વિષે યોગદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ બતાવતાં ઇચ્છાયોગથી પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે.

નમસ્કારમા પરમાત્મા કેવા કેવા સ્વરૂપવાળા છે, તે બતાવતા એક વાત એવી કહી કે પરમાત્મા યોગીગમ્ય છે

એનો અર્થ તો જાણે એ થયો કે પરમાત્માને સમજવાને માટે યોગીપણુ જોઇએ યોગી ન હોય તો ? શાસ્ત્રકાર કહે છે ? કે યોગસન્મુખ ન હોય તેને પરમાત્માને સમજવાની વાત તો દૂર છે, પણ તે પરમાત્માની જિજ્ઞાસા પણ ન કરી શકે અર્થાત્ તેનામા સમજણની નાલાયકતા છે એટલુ જ નહિ, પણ જિજ્ઞાસાની પણ લાયકાત નથી

પરમાત્મા, મોક્ષ, યોગ, વગેરે એવી ઊચી ચીજો છે, એ એવી કોટિની છે, કે એની જિજ્ઞાસા થવામા પણ યોગ્યતા જોઇએ ! ત્યારે જો જિજ્ઞાસા જ હજી જાગી નહિ, તો ઉપરના પગથિયા તો આવે જ ક્યાથી ? જો એ જિજ્ઞાસાના પગથિયા નથી, તો પછી પાપકાર્યોની જિજ્ઞાસાના અને એની આગળના પગથિયા એના શિરે લખાયેલા જ છે એટલે ? એટલે એ કે આ મોહ તમને ઠગી રહ્યો છે તમારે જો પરમાત્મા–મોક્ષ વગેરે જાણવા–સમજવાની અને વિચારવાની ગરજ નથી, તો જડની જિજ્ઞાસા વગેરેની આખીય મશીનરી તમારા દિલમા કામ કરતી રહેશે એમા અહીય ગદ્ધા-ગુલામી અને પરભવેય

એક આ માને તત્ત્વની જિજ્ઞાસા થાય જિજ્ઞાસા પછી પૂછવા સાભળવાની ઇચ્છા એટલે કે શુશ્રૂષા થાય, પૂછવા માટે જવાની ઇચ્છા કરે જઇને પૂછે–સાભળે, સમજે સમજીને અગીકાર કર્યા પછીની અમલની અવસ્થા ધરે શ્રાવકપણુ પાળે આ બધા પગથિયામા ચઢતે ક્રમે અસખ્યગુણ–અસખ્યગુણ કર્મનિર્જરાનો લાભ પામે અગીકારમા શુ કરવાનુ ? સમ્યક્ત્વ સમ્યક્ત્વ એટલે સાભળેલા તત્ત્વ પર સચોટ હૃદયપૂર્વકની શ્રદ્ધા તે માટે શ્રવણ જોઇએ આ માટે કોઈ તત્ત્વ કહેનારની પાસે જવુ જોઈએ આ માટે અતરમા જિજ્ઞાસા–શુશ્રૂષા જાગવી જોઇએ જિજ્ઞાસા ઉપરની જે બધી વાતો છે તે આગળ આગળ અસખ્યગુણુ અસખ્યગુણ કર્મની નિર્જરા કરાવનારી છે

જિજ્ઞાસા વગેરેની રહસ્યમય કિંમત:—તમને આ વાતો મામૂલી લાગે ને ? ' હા ' કહો છો ? તમારા મનને એટલું તો થાય છે કે આ માનવભવમાં, ભાઈ! ધર્મ જોઈએ તો ખરો. પણ ' આ માનવ જીવનમાં પૈસા-સુખસગવડ જોઈએ, એના વિના ન જ ચાલે, ' એ હૈયે કેવું વસ્યું છે? એમાં જો ધારણા કરતાં વધુ મળ્યું, તો ત્યાં હૈયાના આનંદનો ઉછાળો કેવો? અપરંપાર! અને આ તત્ત્વો, ધારણા નહોતી તેટલા વિપુલ પ્રમાણમાં મળ્યાં, છતાં ઉછાળો કેટલો? ગ્રંથકાર જે ઇચ્છાયોગથી પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે, તે ઇચ્છા-યોગની પહેલી શરતમાં ' કરવાની ઇચ્છા ' છે. કરવાની ઇચ્છા તત્ત્વજિજ્ઞાસાથી મળી છે,

(૧) એક તત્ત્વની સાચી જિજ્ઞાસા થાય એટલે આત્મા ગુણશ્રેણિએ ચઢ્યો સમજો.

(૨) એથી આગળ એમ થયું કે "લાવ પૂછું!" ત્યાં અહં-ભાવ ઘટ્યો?

(૩) "લાવ જાઉં પૂછવા માટે," એમ કરી ચાલ્યો એટલે **વીર્યાન્તરાય તોડ્યો.**

(૪) જઈને શ્રવણ કરવા લાગ્યો, અને સમજવા-સ્વીકારવા માંડ્યું, ત્યાં પ્રમાદનો ત્યાગ કર્યો એટલે ગુણશ્રેણિ ચઢી.

જો જો કેવી ક્રમશઃ ગુણશ્રેણિ એટલે અધિકાધિક કર્મ ક્ષય થઈ રહેલ છે. સાચી પૂછવાની ઇચ્છામાં જે ગુણશ્રેણિ, તે કરતાં શ્રવણમાં વધુ. બરાબર શ્રવણ કરે છે. ને લાગે છે કે આ સ્વીકારવા જેવું છે, એટલે પાછી ગુણશ્રેણિ વધી. અને જ્યારે એ સ્વીકારી રહ્યો છે, ત્યારે તો વળી ઓર ગુણશ્રેણિ ચઢી. સ્વીકાર્યા પછી "અહો હું પામ્યો!" એટલે પાછી ચઢી! ક્રોડ પૂર્વોનું ચારિત્ર પાળતો હોય, અને આમ સમાન સ્થિતિમાં રહેતો હોય, પણ જ્યારે શુભવિચારોની

શ્રેણિમાં ચઢી શુભધ્યાનની શ્રેણિ ચઢે એટલે, જરૂર પડે અંતમુહૂર્તમાં ઠેઠ તેરમે ગુણઠાણે જઈને બેસે! વીતરાગ સર્વજ્ઞ થાય! બધો નિકાલ તરતમાં થવા માંડે!

આત્મનિરીક્ષણ —ખૂબી તો એ છે કે 'અત્યાર સુધી ભૂતકાળનો સંસાર કેવો અને કેટલો ડહોળ્યો? શું શું કમાઈ કરી? શું અત્યારે પરિસ્થિતિ છે? પાપી છે કે ધર્મી? સાધુ છે કે શ્રાવક? આરંભ-સમારંભવાળો છે કે આરંભ વિનાનો?' આ કાંઈ પૂછવાનું નહિ! શુદ્ધ આત્મનિરીક્ષણ કરતાં જીવ શુભવિચારની ધારાએ ચઢવા માંડ્યો, ગુણશ્રેણિએ ચઢવા માંડ્યો, એટલે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ કર્મ નિર્જરા કરતો ચાલ્યો! હવે સાથે પ્રથમ સંઘયણ જો યારી આપે અને શુભ ધ્યાનની ધારા વધતી જ ચાલે તો સકલ ઘાતી કર્મ ખપાવી કેવળજ્ઞાન સુધી ય પહોંચી શકે! દૃઢપ્રહારીનું જીવન કેવું? અર્જુનમાલીની દશા કેવી? ઝાંઝરીયા મુનિનો ખુની રાજા કેવો? પાપમય, છતાં એ શુભ વિચારણા અને શુભ ધ્યાનના બળે કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ બન્યા!!

પૂર્વનો ઉન્નતિવાળો કાળ —ગુણસાગર ચોરીમાં બેઠા હતા દેખાવમાં લોકમાં શું દેખાતું હતું? ઘણો ભાગ્યશાળી! આઠ કન્યાઓ પોતાનો હાથ એના હાથમાં આપી રહી છે! હાથમાં હાથ છે! એકનો નહિ, આઠનો! રત્નસંચય એમના પિતા, એ સાચેસાચ રત્નના સંચયવાળા અર્થાત્ મહા સમૃદ્ધિશાલી એમનો આ સૌભાગી પુત્ર છે! ધામધૂમથી વિવાહ-ઉત્સવ ઉજવાય છે શું આ સ્થિતિ કેવળજ્ઞાન પામવા માટે યોગ્ય ગણાય? પણ ગુણસાગરે જે ગુરુને જોયા હતા, તે તો હજુ છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણઠાણામાં અટકેલા હશે! છદ્મસ્થપણામાં હશે! ત્યારે ગુણસાગર કેવળજ્ઞાનની તૈયારી કરે છે! તેરમે ગુણઠાણે વીતરાગ સર્વજ્ઞ બનવાની તૈયારી કરે છે!

ગુણશ્રેણિના ગજબ ચમત્કાર :—

આમ તો અત્યારે ગુણસાગર પાણિગ્રહણ કરી રહ્યા છે. એક રૂપસુંદરી સાથે નહિ, આઠ સાથે! તમારી દૃષ્ટિએ આ વિષયતૃષ્ણા કેટલી ગણાય? ત્યારે એમની લક્ષ્મીમાં કેવું? સંપત્તિય વિપુલ! અને મોટા ઘરમાં આરંભસમારંભનું પૂછવું જ શું? તે તો ઠીક ઠીક હોય. આવી સ્થિતિમાં કેવળજ્ઞાન હોતું હશે? હા, હોય. ગૃહસ્થનેય જો ગુણશ્રેણિએ ચઢતાં આવડે તો કેવળજ્ઞાન પણ મળે! ન મળે એમ નહિ. અને સાધુ હોય અને ગુણશ્રેણિએ ચઢતાં ન આવડે તો તે કયી સ્થિતિમાં મૂકાય? જીવ ગમે તેવી સ્થિતિમાં બેઠો હોય પણ ગુણઠાણાની પગથાળીએ ચઢતાં આવડે, એટલે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ કર્મનિર્જરા કરતો ચાલે! અને જો સંઘયણ યારી આપે તો ક્ષપકશ્રેણિના ઉંચા પંગથીયે પહોંચી, કેવળજ્ઞાન લઇને સ્થિર થાય. ગુણશ્રેણિમાં શું કરવાનું? શુભ ધ્યાનની ધારાએ આત્માને પુદ્ગલના રાગમાંથી ખેંચી લઈ શુદ્ધ સ્વભાવમાં ચઢાવી દેવાનો.

લોક અને ગુણસાગરના દૃષ્ટિભેદ:— ગુણસાગર એટલે ગુણનો સાગર! ગુણનું ખાબોચીયું નહિ.

લોક સમજે છે કે "આઠેય સુખ આપનારી. એટી સાથે કોલ આપે છે!"

આ સમજે છે કે 'આ એક-બે નહિ, પણ આઠ-આઠના બંધનમાં પડયો!'

લોક સમજે છે કે 'આ આઠેને પરણ્યા પછી જોજો એનો વૈભવ અને વિલાસ!'

આ સમજે છે કે 'આ લપમાંથી ક્યારે છુટું, ને ક્યારે ગુરુદેવ પાસે જઇ ચારિત્ર લઉં!'

કેવાં હૃદય અને કયી સમજ એમનામાં હશે! (૧) વૈભવ વિપુલ હતો પણ તે કોઈની ગુલામી કરાવે તેવો વૈભવ નહોતો!

(૨) વિલાસ સુલભ હતા, પરંતુ તે ટોણા-ટપકા ખાવાની સ્થિતિના વિલાસ નહોતા! (૩) ઘર કુટુંબ વિસ્તારવાળું અને તેમ હતું, છતાં ત્યાં કલેશ ને કકાસ હોય તેવું ઘર નહોતું! આવી મહાસુખદ સ્થિતિ છતાં ગુણસાગર વૈરાગ્યના આસમાનમાં ઉડતા હતા! તે કેમ બન્યું? વિચરતા તીર્થંકર ભગવાન પધાર્યા હોય તેવું પુણ્ય નહોતું? ત્યારે હતું શું? વિવેકવાળું જાતિસ્મરણ જાતિસ્મરણમાં શું વિચાર્યું? અહિં જો આરાધના ચૂકી જઈશું તો ભૂતકાળના પંડિત એવા આપણે અહિંયા વર્તમાનના મૂર્ખ બનશું!! ભૂતકાળના પંડિત એટલે સારી આરાધના કરી માનવતા કમાયેલા વર્તમાનના મૂર્ખ એટલે ભવિષ્યમાં ભ્રષ્ટ, પતિત, અને અતિ દુખિત કરે તેવું કરનારા! પૂર્વે આરાધના કરી હતી માટે પંડિત એવા એમણે અનુત્તર વિમાન જોયું હતું, અને અહીં પણ ઉત્તમ કુળ અને ધર્મસામગ્રી મળી, તે હવે વર્તમાનના મૂર્ખ નહિ બનાનું જેટલા પ્રમાણમાં જીવે દુન્યવી ચાળા જેટલા જોરશોરથી પૂર્વે કર્યા, એટલા જ જોરજોરથી એટલા ચારિત્ર અને તપ આરાધી કર્મ-નિર્જરા કરવાની! જેવી સમારમાં ઘોર અજ્ઞાન દશા હતી, ચારિત્ર લીધા પછી તેટલા જ વિપુલ પ્રમાણમાં જ્ઞાન-દશામાં વિહરવાનું

જ્ઞાનદશાના માર્ગે — (૧) દેવ-ગુરુ નહોતા પામ્યા ત્યાંસુધી અજ્ઞાન દશાની ગુલામી હતી પણ દેવગુરુનો સયોગ પામ્યા પછી તો તેથી ઉલટું તેટલા જ પરાક્રમથી જ્ઞાનદશા જગાવવાની, ટકાવવાની અને સંજ્ઞાઓને કબજે કરવાની! સંજ્ઞાઓને કહી દેવાનું કે "તમારું ધાર્યું હવે ન થાય! હવે તો અમારું ધાર્યું થશે ઇન્દ્રિયો! તમે જેટલી પૂરજોશમાં મને તાણી જતી હતી, તેમ મારી કેડ તૂટે તેની પણ પરવા નહોતી કરી, તે હવે હું ધમપામ્યો છુ, એટલે હવે તો (૨) મારી ધારણાનુસાર હે ઇન્દ્રિયો! અંતરાત્મામાં જઈ તમારે ઠરવું પડશે" આત્માના વિકાસ કેમ સધાતા હશે? કેવલી વાતોથી? ના,

ચોક્કસ પ્રકારની યોજના વિચારી, તેનો મચોટ અમલ કરવાથી. (૩) આત્મા ઇન્દ્રિયોની પાછળ પૂર્વે જેટલો ગુલામ હતો તે હવે પોતે ઇન્દ્રિયો પર જુલ્મગાર બની જવો જોઈએ. સીધેસીધું નહિ તો બળાત્કારે પણ ઇન્દ્રિયોને વિષયોમાં જતી અટકાવવાની. બાકી (૪) જ્યાં જીવનની અતિ જરૂરિયાતોમાં ઇન્દ્રિયોને રોકવાનુ આપણું ચલણ નથી ત્યાં પણ આપણે ઇચ્છાપૂર્વક ન જ દોડી જઈએ. ત્યાં કચવાતે દિલે અને જલદી પાછા વળી જવાની તૈયારી સાથે જઈએ.

ગુણસાગરની ધ્યાનધારા: (૫) દેવગુરુ નહોતા મળ્યા ત્યાં સુધી આળસ અને પ્રમાદમાં હતા. હવે ઉદ્યમ કરવાનો !(૬) જે મોહની ગુલામી હતી તેને હટાવી, હવે માનસિક સ્વચ્છંદતાને ગુરુપારતન્ત્ર્યની પોલાદી સાંકળોથી કબજે કરવાની ! (૭) થેકડા મારતા હતા, તેટલા જ શાંત બનીને બેસવાનું ! (૮) જે પ્રકારની અજ્ઞાન અને મોહ દશામાં રઝળતા હતા, તેથી વધુ પ્રમાણમાં જ્ઞાનદશા અને નિર્મોહ દશામાં રમવાનું ! એટલે ગુણસાગર ચોરીમાં બેઠા એ ભાવના કરે છે કે, "સદ્ગુરૂ પાસે જઈ સંયમ લઈશ ! નિર્મળ શ્રુતજ્ઞાન ભણીશ ! નિત્યગુરુ વિનય કરીશ ! કઠોર તપ તપીશ ! નિર્દોષ રૂક્ષ ગોચરીથી નિર્વાહ ચલાવીશ ! કામ કષાયને ભગાડી, મહા સુંદર જીવન બનાવીશ ! સંયમ યોગમાં સ્થિર થઈ જીવિત–મરણને વિષે સમભાવ કેળવી મોહ શત્રુને હણીશ !"

આઠ પત્નીની ધ્યાનધારા —આ બાજુ આઠ વિચારે છે ! 'પતિ છે વિરાગી, અને વળી આર્ય પિતાના પુત્ર ! બોલેલુ વચન પાળવાના ! એટલે પાણિગ્રહણ પછી સંયમ લેવાના જ. તો અમારેય સંસારનું શું કામ છે ? આવા ધર્મપતિ ક્યાં મળવાના હતા ? એટલે અમે પણ નાથ નગીનાની સાથે સંયમ પંથે જઈશું ! બસ, પછી તો આ આ રીતે આરાધનામાં જોમ અને ઝડપ લગાવવાના...." આઠેય ચઢી ક્ષપકશ્રેણિએ !

આ નવ આત્માઓ શું કરે છે? ગુણશ્રેણિએ ફૂદકે ભૂસકે ચઢી રહ્યા છે! સમભાવનુ એટલું બધું ઓજસ આવી ગયુ છે, કે કોઈ એક જણ આવીને કહે કે બીજી મિનીટે તમારૂ મૃત્યુ છે! ને બીજો આવીને કહે કે, 'તમારૂ લાખ વર્ષનુ આયુષ્ય વધ્યુ!' તો આ બન્ને તરફ હૃદયમા કંઈ ફેર નહિ! સામે લાવી કોઈ હીરાના ઢગલા ભેટ કરે, કે ઘરમા પડેલા ઝવેરાતની માટી થઈ જાય, તોય એ બન્ને પ્રત્યે હૈયામા કોઈ આનંદ કે શોક નહિ! એકબીજાની પ્રતિસ્પર્ધી એવી બનેય વિષમ સ્થિતિમા આત્માની દર્પણ જેવી અવિકૃત અવસ્થા! એ વિચારે છે કે "મોહના જેટલા શત્રુ આવશે, તેનો સંયમથી પરમાત્માએ આપેલા દશ પ્રકારના યતિ-ધર્મના શસ્ત્રોથી નાશ કરી નાખીશુ! ક્રોધ કે અભિમાન, હિંસા કે જુઠ, કોઈ મોહ રિપુને ઊભો નહિ રહેવા દઈએ" કવિ એમની સ્થિતિ રજૂ કરે છે—

સંયમ લેઈ સુગુરૂ કને તપ તપશુ મનોહારી રે લો, અહો તપ૦
જીવત મરણે સમપણુ,
સમતણ-મણિ ગણશુ રે લો અહો સમ૦
સંયમ યોગે થિર થઈ,
મોહ રિપુને હણશુ રે લો
અહો! મોહ, રિપુને હણશુ રે લો
અમે પણ સંયમ સાધશુ નાથ નગીનાની સાથે રે લો

મોહના સ્વાનમા ધર્મના તાન—એક બાજુ સંયમ-યોગમા સ્થિર થઈ, મોહના સુભટોને ભગાડી મૂકવાના! પછી નિરાંત! એક તત્ત્વની સાચી જિજ્ઞાસા વધારી જીવ આગળ વધ્યો, એટલે તો પાછો ઉપડ્યો ગુણશ્રેણિના માર્ગે અહીં એક બાજુ લગ્નના વાજા વાગી રહ્યા છે, મંગલ વર્તાઈ રહ્યા છે, એ તમારે સમાગીને મન તો ભવ્ય ઉત્સવનો પ્રસંગને? તે વખતે આ યોગ્ય જીવો જાણે સદ્ગુરુ પાસે પહોંચી સંયમી થયા! ગુરુ વિનયને તો જાણે આત્મામા

ઓતપ્રોત કરી દીધો! સમતા ને સમાધિ વધારતા ગયા! આત્માના પરિણામ ઉંચા વધતા ચાલ્યા. સામેથી દુનિયાના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ આક્રમણ આવે તો પણ મોહના યોદ્ધાને આત્મવીર્યની સહાય આપવાની વાત નહિ! સઘળા મોહ પર વિજય મેળવી લીધો! વિજય મેળવવા માટે જે પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો, તે પુરુષાર્થમાં જુગજુના કર્મ ખેરવી નાખ્યા!

ગુણસાગરની આદર્શ પત્નીઓ:—આ જે ગુણશ્રેણી ચઢી, તેમાં લોક જોતાં રહી ગયા! ગોર મંતર ભણતો રહી ગયો! માબાપ ઓરતો કરતા રહી ગયા! અને ગુણસાગરે કેવળજ્ઞાન-કેવળ દર્શન ઉપાર્જ્યાં! ત્યારે એ આઠ કન્યાઓ હાલી-મવાલીના ઘરની નહોતી. તેમ મામુલી જીવ સાથે સંબંધવાળી નહોતી. એટલે એ પણ શું કામ બાકી રાખે? એય ઉચ્ચ ભાવનાના આસમાનમાં ઉડવા લાગી. અહીં તો લોક દૃષ્ટિએ મહાન જીવન ઉત્સવ હતો. શ્રીમંતના ઘરની કન્યાઓ, રૂપરૂપનો અંબાર! એમાં વળી આ લગ્નના પ્રસંગે આભૂષણશૃંગારમાં શું ખામી હોય? આ જોઈ માતપિતાનું દીલ કેવુંક ઠરે! એ સ્થિતિમાં લોકને રાગમાં રમતું મૂકી આ કન્યાઓ વીતરાગભાવનામાં ચઢી! સંસારના ઉત્સવો જોઈને હૃદયમાં કકળાટ થાય, તેવા વિરાગી આજે દુનિયામાં કેટલા જોવા મલે? દુનિયાદારીનો ઉત્સવ મંગળ એટલે આત્માના અનુત્સવ-અપમંગળ સર્જાઈ રહ્યા છે!—આવું સમજનારને, સમ્યગ્દર્શન કરનારને હૃદયમાં કકળાટ થાય, નિસાસો પડે. કન્યાઓ વસ્તુમાં સમ્યગ્દર્શન કરી રહી છે. એમાં એમણે પણ પતિની પાછળ ક્ષપકશ્રેણીની ગાડીએ સિધાવ્યું. ઘનઘાતી કર્મો ચૉરીમાં હસ્તમેલાપની મોહની રમત વખતે ઉરાડીને એ કેવળજ્ઞાન પામી! આપણે ચૉરી તો નહિ પણ ઉપાશ્રયમાં; તેમજ મોહની રમત નહિ, પણ જિનવાણી શ્રવણ કરતાં, કેટલા કર્મ ઉરાડી ક્યાં પહોંચી રહ્યા છીએ, એ તપાસવા જેવું છે.

ગજસુકુમાળ પર પ્રભુદૃષ્ટ્યા —ગજસુકુમાળને જ ગળમા જતા જોઈ નેમનાથ પ્રભુને કકળાટ ન થાય ? સગડી માથે મુકાઈ તે પહેલા પણ અને તે વખતેય પ્રભુ જ્ઞાનથી જોતા જ હતા ! કેવળ-જ્ઞાનથી પ્રભુ નિહાળી રહ્યા હતા કે આ સસરો સોમીલ આ કુલડાના માથે કેવા ખેરના અગારા ભરી રહ્યો છે ! સુકોમળ માથુ કેવુ ભડભડ સળગી રહ્યુ છે ! અગ્નિ અદર પેઠો છે, ને કુણા મગજને શેકી બાળી ભસ્મ કરી રહ્યો છે ! એમા કેટકેટલી પારાવાર વેદના છે, તે પણ પ્રભુ બરાબર જોઇ રહ્યા હતા ! છતા એ જ્ઞાની સાથે જોતા હતા કે 'એના અશુભ કર્મના ઉદયના ઉપદ્રવમા તેના આત્મા માટે મહોત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો છે સસારના ઉત્સવમા તો આત્માની હોળી સર્જાઈ રહીહોય છે !' આવુ દર્શન સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહિ કરે તો કોણ કરશે ? ભલે અગ્નિ ભયકર, પણ એ તો માત્ર બધનભૂત કાયાની રાખ કરે, આત્માની નહિ ! આત્માના તો એ અગ્નિ જન્મોજન્મના કર્મ કચરા સાફ કરી રહ્યો છે ! ભગવાનના દીલમા કેમ અરેરાટી નહિ ? કેમકે ભગવાન સ્વય વીતરાગ તો છે જ, પણ આ તો એ જુએ છે કે ગજસુકુમાળ પણ ત્યા કર્મના ઉપદ્રવમા વીતરાગ બની મોક્ષ વરવાનો મહોત્સવ ઉજવશે ! અનતી ભવ પરપરાનો અત આણશે ! કષ્ટની શી કિંમત હતી જો લાભ અગણ્ય-અચિંત્ય થતો હોય તો ?

શુભ ભાવનામા ચઢયા પછી વિમાન જેવી માનવાની જરૂર — જ્યા ગુણસાગરના લગ્ન મહોત્સવ ઉજવાઇ જવા કાળે માબાપને કદાચ થતુ હશે કે, ગુણસાગર કહી દેશે કાલ પ્રભાતે કે 'દીક્ષાનો વિચાર તો છે પણ આજે નહિ, થોડા વખત પછી ! તે મારી ખાતર નહિ, તમારી ખાતર !' એવ્તા ને અરમાન માબાપને થતા હોય કે ન થતા હોય, પણ અહીં તો પુત્રરત્નને અદ્ધર આકા-શમા ઉચ્ચ ભાવનાના વિમાનમા ઉડવાની વાત છે ઉત્તમ કોટિના અધ્યવસાય તે વિમાન છે પગ નીચે મૂકવાનુ કામ નહિ અર્થાત્

જમીનને અડી રહેવાની હવે જરૂર નહિ. પછી સંસારનું કંઇ દેખાઈ ગયું, કે મેલે એને નીચે પડતું ! પણ જો પોતે જ પડતું મૂકે તો ? તો શું ? વિમાનને એટલે કે શુભ વિચારધારાને જતી કરી તો ભાઈ આવ્યા નીચે મલિન સાંસારિક ભાવના તળ પર ! એ તો શુભ ભાવનાને પકડીને બેસી રહેતાં જો આવડે તો એ વિમાનનો સ્વભાવ, કે ઉંચે ઉંચે લઇ જાય; અર્થાત્ વિચારણાની ધારા ઊંચી વધે, અને આત્મ-ઉન્નતિ પણ અધિકાધિક ખીલે !

ધર્મક્રિયાનો પ્રભાવ ગુણશ્રેણિથી ગુણાય :—પરિણામની ધારા પર, વિચારના ઉચ્ચ પગથિયાં પર, ને શુદ્ધ અધ્યવસાયની નિસરણી પર ચઢતાં આવડે, તો અધિક ને અધિક આત્મવિકાસ સધાતો ચાલે ! એવી જ કોઈ ગુણશ્રેણિમાં સંગમ ગોવાળીઓ એ શાલિભદ્ર બન્યો ! હાથી એ મેઘકુમાર બન્યો ! ભિખારી એ સંપ્રતિ રાજા થયો ! સર્પ એ ધરણેન્દ્ર બન્યો ! આ બધું શુભ વિચારસરણીની વૃદ્ધિંગત ધારાના પ્રતાપે ! જો એને ન આવકારીએ તો પછી ટૂંકડા કપાળમાં શું લખાવાનું ? પાપ કેળવું, મેળવું ને કબજે કરૂં, એજને ? જેવો પેલો ગુણશ્રેણિમાં અધિકાધિક કર્મ નિર્જરા કરતો ચાલે, તેમ હલકી ભાવનામાં આ અધિકાધિક પાપ બંધ કરતો ચાલે ! ! એક બાજુ ગુણશ્રેણિની ઊંચી ઊંચી પાયરી, ને બીજી બાજુ હલકી ભાવનામાં દોષનું ભોંયરૂં ! એક બાજુ ગુણોનો ધસારો, ત્યારે બીજી બાજુ કુવિકલ્પોનો ધસારો !

જુઓ, જીવને સ્વભાવભૂત શું છે–સતત શુભ વિચારો ? કે કુવિકલ્પો ? :—શુભ વિચારો માટે કોઈ નિયત કાળ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કે ભાવની રાહ જોવાની જરૂર નથી. સઘળો કાળ, સઘળું ક્ષેત્ર, સઘળા સંયોગો, ને સઘળી પરિસ્થિતિ, શુભ વિચાર કરવો હોય તો નડતર રૂપ નથી. ગરીબ માણસ શુભવિચાર કરે તો ફળે નહિ, અને તવંગર કરે તો જ ફળ મલે, તેવું નથી. ઘરમાં કરો તો નિષ્ફળ, ને ઉપાશ્રય–મંદિરમાં કરો તો ફળે, તેવું પણ નથી. સર્વકાળ, સર્વક્ષેત્ર, અને સર્વ

દ્રવ્યના સયોગ નિર્જરા માટે ને શુભવિચારણા માટે બનાવી શકાય છે એટલુ ધ્યાનમા રહેવુ જોઇએ કે માનવ ભવમા શુભ વિચારણાના સતત પ્રવાહની સારી તક છે એ જો ગુમાવી તો સમજો કે પછી તો મનુષ્યપણામા વાવેલા કુસસ્કારો ભવિષ્યમા ભયકર નીવડશે જેમ ક્ષેત્રમા પડેલા દાણામાથી અનેક છોડ, ને તેમાથી અનેક નવા દાણા, અને તેમાથી વળી નવા છોડ થાય તેમ આ કુસસ્કારના બીજને જો અહીં પોષ્યા તો ભવાતરમા તે વૃદ્ધિ જ પામવાના! શુભવિચારોના અભાવે ખોટા વિકલ્પો એટલા બધા જાણે સ્વભાવભૂત બની ગયા છે કે, સામે કોઇપણ પાત્ર આવ્યુ કે મલિન સસ્કારો જાણે તરત જ આત્મામા જાગવા માડે છે! પછી ભલેને સતી સ્ત્રી સામે આવે! અને કુવિકલ્પોથી આત્માને ભરી દીધો હોય એટલે આત્માનુ વલણ કુવિચારો તરફ જ જાય સયોગોમા એ તાકાત છે કે ઉદયમા વર્તતા કર્મને દુપીને બીજા ઉદયમા લઇ જાય પણ શુભવિચારણા તો, જો સીધો જોરદાર પુરુષાર્થ ચાલુ રહ્યો હોય, તો ઘડતર એવુ કરી નાખે કે ગમે તેવા સયોગો આવે પણ શુભવિચારણા જ ચાલે

જડ પુદ્ગલના ખીલે બધાયેલ જનાવર દોડે તોય જડના ગોળાકામા —ધર્મક્રિયા એ નિશાળ છે, ને એમા પ્રતિકૂળતાની કસોટી એ પરીક્ષા હોલ છે ક્રિયાની નિશાળમા શુ શીખવો? શુભ વિચારણા કરવાનુ અને શુભ અ યવસાય વધારવાનુ, તથા ઉપસર્ગ-પરીસહ, પ્રતિકૂલ વાતાવરણ વગેરે કસોટીના બગબર ટકો એ રીતે તૈયાર થવાનુ એમા પાસ થયા એટલે સમજો કે આત્માનુ ઓજસ વધ્યુ, કલાસ ચઢયો, મોહના સુભટને ધક્કો લાગ્યો પૂર્વે કુસસ્કારો ગમે તેટલા પોષાઈ ગયા હોય, પણ હવે ધ્યાનનો નવો પુરુષાર્થ જો જોરદાર જગાવો, તો કુસસ્કારો એવા તૂટે કે એમા આત્માની પહેલાની વલણની સ્થિતિ આખી બદલાઈ જાય પરમાત્મા યોગીગમ્ય છે અયોગિગમ્ય નથી અયોગીને પરમાત્માની જિજ્ઞાસા નહિ

કારણ કે કુવલણ, અને કુવિકલ્પો સિવાય બીજો કોઇ એને ધંધો નથી. નવરો પડ્યો, ચાલ્યો કુવિચાર ! આવું ક્યાં સુધી ચાલે ? જ્યાં સુધી સંસારનો પક્ષપાત હોય ત્યાં સુધી. રાત ને દિ' આ દુનિયાના જડ પદાર્થોના કુંડાળામાં જ એ કેવળ ફરવાનો ! પુદ્ગલના ખીલે બંધાયેલુ જગત દોટ મૂકે તો પણ હોય ક્યાં ? જડના જ સીમાડામાં ! ત્યાં એની બધી હોંશિયારી છે. શીખતો પુરુષાર્થ છે. ઘોર આફતમાંથી પણ સ્વાર્થને સાધી લેવાની કળા જગત પાસે છે ! તેમ આપત્તિ વખતે આત્મહિતને સાધી લેવાની કળા જિનના ભક્ત પાસે ન હોય ?

બળ, બુદ્ધિ અને પુણ્ય શા માટે :—લક્ષ્મણજીના મૃત્યુથી રામચંદ્રજી ગાંડા જેવા થાય છે. એ શું રાજ્ય સંભાળે ? ત્યારે રાજ્ય સંભાળવાના અધિકારી કોણ ? લવણ અને અંકુશ (લવ ને કુશ). પણ એ શું કરે છે તે જુઓ. એ વિચારે છે કે 'જો આ રાજ્યના મોહમાં ફસાઇશું તો આત્મહિત ગુમાવશું.' રાજ્ય, રમણી વગેરે ઘંટીના પડ છે. ભોગના લોભે એમાં જો એકવાર માથું ઘાલી એને ગળામાં લીધા, તો પછી બસ ! જિંદગીભર ઉપાડીને ફરો ! લવણ-અંકુશ તરત જ ત્યાંથી ચાલી નીકળીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે ! લક્ષ્મી સદાય નધણિયાતી જ છે. 'તેના ધણી થવાના કોડ હું કરૂં,' એવી ગાંડાઈ તેમનામાં નહોતી. કાકાના મૃત્યુનો, અને પિતાના ખેદનો આઘાત બાજુએ મૂકી ચારિત્રની રજા માગી. રામચંદ્રજી અને સીતાજીના કોમળ પુષ્પ જેવા આ બે બાળકો, વિચારો કે કયી લગનીમાં છે ! પુણ્યવાન એવા કે એમને રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણ પણ જીતી શકે નહિ ! છતાં તે અતુલ બળ એમણે શામાં ખર્ચ્યા ? ચારિત્ર પાળી કર્મ ખપાવી, અનંતબળી બનવામાં; નહિ કે સંસારમાં મહાલી કર્મના સકંજામાં વધારે ફસાઇ નિર્બળ થવામાં. એમની પાસે બુદ્ધિ હતી, તે કેવળજ્ઞાન લેવા માટે હતી. કિંતુ

એકેન્દ્રિય નિગોદિયા બનવા માટે નહિ! અહીં એમને જે વિપુલ સુખ હતા, તેમાથી નીકળી અનત સુખમા જવા માટે, પણ નહિ કે અનત દુખમા પટકાવા માટે! આ ક્યારે બને? ચારિત્ર ધર્મની સાધના હોય તો બને સ્વાધ્યાય, વિવેક, અને સહિષ્ણુતામા અત્યત નિપુણ બનતા જો આવડે, તો ધર્મ સાધના એવી સરસ થાય કે પછી અનત કાળને માટે કોઈથી ન લુટાય તેવા અનત સુખ મળે! નિર્મિત ગુપ્તિના ઘેરા-ઘેરે જ જ્યારે મન, વચન અને કાયાને પ્રવર્તાવે, જ્યારે કુવિકલ્પો છોડી સ્વભાવત શુભવિચારણાની ધારામા આવે, ત્યારે ચારિત્ર ધર્મની સાધના જોરદાર થાય

શુભ ભાવનાથી ત્રણ તત્વની સિદ્ધિ —શુભવિચારણામાથી શુભધ્યાન જાગે, અને તેથી સાગમા સારી કર્મની નિર્જરા થાય વિચારણામા એકાગ્ર બને તેટલો સમય દુનિયાને એ ભૂલી જાય છે એ વિચાર ધર્મધ્યાનના પ્રકારમા આવે છે ધ્યાન એ અભ્યન્તર તપ હોવાથી કર્મ નિર્જરા કરાવે છે વળી શુભ-વિચાર એ માનસિક શુભક્રિયા છે એ શુભ આસ્રવ હોવાથી પુણ્ય બધાવે છે તેમ જ શુભ ભાવના એ સવર હોવાથી પાપને રોકે છે આમ શુભ વિચારણામા ત્રણ તત્વના સિદ્ધાત છે શુભ વિચારણા રૂપી મનની શુભક્રિયા એટલે શુભ આસ્રવ, શુભ ભાવના એ અશુભ ક્રિયાની અટકાયત, એટલે સવર અને શુભધ્યાન એ નિર્જરા તત્વ સવર નવા પાપ અટકાવે છે, સન શુભધ્યાન રૂપ તપ જુના ગિલિક હેલા પાપનો નાશ કરે છે શુભધ્યાનમા એકાગ્રતાવાળો ઉપયોગ છે એક મતા એટલે એક વિચાર પર સ્થિરતા એટલે જ ધ્યાનની સારી એકાગ્રતાની સ્થિતિ મહાન છે એકાગ્રતા જો અશુભ હોય તો દુર્ધ્યાન થવાથી એ ભયંકર છે વિચાર કર તેટલી મનની ક્રિયા ..., અને એકાગ્રતા એટલે સ્થિરતા છ મનની પવિત્રતા સતી મીનુ માન આપે છે ત્યારે તે નતીને દેશવટો એટલી પછી આત્માની ચપળ

નખરાદી કરનાર વેશ્યા જેવી અપવિત્રતાનું સેવન થાય છે. વિચાર અને વાણીનો પ્રમાદ આત્મા પર જોરદાર, એટલે પછી તે જ પ્રમાણે આત્મા ખેંચાય છે. એટલે પવિત્ર મન જો સદા સુંદર વિચારણા, સુંદર ભાવના અને સુંદર મનોરથમાં રમતું હોય તો આત્માના આકર્ષણ ઉચ્ચ કર્તવ્ય તરફ થવાના.

સંસારને ઓળખી લો તો મન નહિ બગડે :—આર્ય દેશમાં આધુનિક જડવાદના પ્રવાહમાં તણાઇ ગયેલા અને અનાર્યને છાજે તેવા ઉદ્‌ભટ જીવન જીવતા થઈ ગયેલા દીકરા દીકરીને જ્યારે માતપિતા શિખામણ આપે છે, ત્યારે એ નવી પ્રજા ગુસ્સે થાય છે. એમને નથી માતાની પરવા, નથી બાપની, કે નથી પત્નીની પરવા ! મા-બાપના કુણા દિલને શું થતું હશે ? આના કરતાં વાંઝિયા રહ્યા હોત તો સારૂં, એજને ? લ્યો દીકરા દીકરી આવી મળ્યા, એટલે તમે માનો છો કે સંસારના સુખ મળ્યા ! છતાં રોવાનું ? સંસારના સુખ કેવાં ? ૧ પુણ્યની સાથે મિશ્રિત થયેલાં પાપનાં કલંકથી કલંકિત ! સંસારના સુખ કેવાં ? ૨. રોજ રડાવે ! નિસાસા નખાવે તેવા ! સંસારનાં સુખ કેવાં ? ૩. અનેકના પાપોદય જાગે તો જ મળે તેવા ! સંસારના સુખ કેવાં ? ૪. અનેક કુવિકલ્પો કરાવે તેવા ! સંસારનાં સુખ કેવાં ? ૫. પરિણામે ભયંકર દુઃખો લાવે તેવાં ! સંસારનાં આવા ઠગારા અને હલકટ સુખનાં સ્વરૂપને જાણનારો સમકિતી જીવ તેનાથી સદા કંટાળેલો, ત્રાસેલો, અને ભડકેલો રહેવાનો, તથા બને તેટલો અલિપ્ત રહેવાનો જ પ્રયાસ કરે ! જાણે છે કે ભયંકર કુવિકલ્પો કરાવી કુસંસ્કારો દૃઢ કરનારા અને રૌદ્ર દુઃખને દેનારા આ દુન્યવી સુખોથી દૂર રહેવામાં જ મઝા છે. પછી એના માટે મન બગડવાની શી જરૂર ? શુભ વિચારણામાં જ સદા મસ્ત રહેવું.

વિકલ્પોથી દૂર રહેલી સુરસુંદરીએ સામે મરણ જોઈ, નવકારનુ સ્મરણ કરવા માંડયુ ચોર તલવાર ઉગામીને સામો ધસી આવે છે ખરેખર! કર્મની ગતિ અત્યત વિચિત્ર છે! તેમ અગમ્ય પણ છે! જાણે ગુણુની ચઢતી પર અદેખો બનીને એ વેર ન વાળતો હોય જીન પર! પણ સતી સુરસુંદરીને શીલરક્ષાનો દૃઢ નિર્ધાર છે પછી પ્રાણ જાય તો પરવા નથી

સજ્જનતાનુ મૂલ્ય —ત્યારે દુર્જનને વળી વિચાર શાનો? નિર્દયતા અને વિના કારણ લડાઇ, ચોરી, લૂટ, સ્વાર્થ અને અસહિંસતાનુ જ જાણે જીવન! સજ્જન થવુ હોય તો બધો વિચાર કરવો પડશે દયાળુતા, સૌમ્યતા, દાન, પરમાર્થ અને સહિષ્ણુતા વગેરે ખાસ કેળવવા જોઇશે પછી એ લાભ કેળવવામા દુન્યવી ગેરલાભ સામુ નહિ જોવાય અર્થાત્ 'સામો ક્રૂર બનીને ખાટી જાય? અને અમે સહિષ્ણુ થઇને શુ પૈસા ટકા ગુમાવીએ?' એવા એવા વિચાર-ધોરણ નહિ રખાય, જો સજ્જન બનવુ હોય તો

નવકારના પ્રભાવે શાસનદેવીને પ્રગટ થઈ જવુ પડયુ! ચોરનો એ હાથ થભાવી દે છે! અને ચોરને થપાટ મારે છે જગલમા નિ શસ્ર, અબળા અને અસહાય સ્થિતિમા દેખાતી સુરસુદરીને પણ સાચા ધર્મની મોટી સહાય હતી ચોર ચમત્કાર જોઈ ક્ષમા માગી સુરસુંદરી ઉદાર દિલે કહે છે, 'ડર નહિ!' ઉત્તમ જીવો જાત પર ખમીનેય બદલામા પાછો ક્ષમાનો ધર્મ કરે છે પલ્લિપતિ સતીને જવા દે છે, એની ઉભો પ્રશસા કરે છે! ધન્ય નવકાર! જીવનમાં હાલતા ને ચાલતા નવકારની રટણા થઈ જવી જોઇએ એ મહાન દોષ-શુદ્ધિ અને મહાન શુભોદય સાધી આપે છે એક બાજુ સુરસુંદરી નમસ્કાર મહામત્રનુ ફરી ફરી સ્મરણ કરે છે, કર્મની વિચિત્રતા અને તે ઉત્પન્ન કરનાર આત્માની અનત અવળચંડાઈનો વિચાર કરે છે જુઓ બાળપણમા ભણેલા નવ તત્ત્વ કેવા

ઉપયોગી થાય છે! મહાન કર્મબંધના સ્થાનમાં કર્મબંધથી બચાવી કેવો કર્મક્ષયનો મહાન લાભ આપે છે!

ઇચ્છાયોગ–શાસ્ત્રયોગ–સામર્થ્યયોગ

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા 'યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય' ગ્રંથના પ્રારંભમાં પરમાત્માને ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કરે છે. તે પ્રસંગને પામીને ગ્રંથકાર પોતે જ બીજા શ્લોકમાં કહે છે કે, યોગીના ઉપકારના માટે અહીં ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનું સ્વરૂપ કહેવાય છે. તે યોગી કયા ? કુલયોગી–પ્રવૃત્તિચક્ર યોગી.

ચાર પ્રકારના યોગી :—ગોત્રયોગી, કુલયોગી, પ્રવૃત્તચક્રયોગી, અને સિદ્ધયોગી. અહીં ગોત્રયોગીને બાદ કર્યા, કેમકે એ તો માત્ર યોગીના ગોત્રમાં જન્મેલા એટલું જ, પણ યોગીની કુલમર્યાદા વિનાના. ત્યારે કુલયોગી એટલે અલબત બહુ કોઈ આત્મવિકાસની ઉંચી કક્ષાએ પહોંચેલા નહિ, પણ (૧) યોગીના કુળમાં જન્મેલા; અર્થાત્ જ્યાં યોગધર્મની મર્યાદાઓ ચાલી આવે છે ત્યાં જન્મેલા, તેમજ (૨) યોગધર્મને અનુસરનારા. યોગધર્મ તરીકે દયાલુતા, વિનીતતા, ક્લિષ્ટપાપનો ત્યાગ, સુકૃત વ્યસન, દેવ–ગુરુપ્રેમ, વગેરે જે આ ગ્રંથના અંતે ગણાવ્યા છે તે. પ્રવૃત્તચક્રયોગી તે છે, જે ઇચ્છાયમ અને પ્રવૃત્તિયમમાં આવ્યા છે, અને સ્થિરયમ અને સિદ્ધિયમની સાધના કરે છે. એ માટે એ શુશ્રુષા, શ્રવણ વગેરે બુદ્ધિના આઠ ગુણોને ધારણ કરે છે. ચોથા સિદ્ધયોગીને સિદ્ધ હોવાથી અહીં ન લીધા. અહીં તો સાધક યોગી લેવા છે.

યોગ ચાર કક્ષાએ સાધવાનો હોય છે:-ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા, અને સિદ્ધિ. અહીં પહેલાં 'યમ'ના યોગની વાત લીધી. યમ એટલે અહિંસા, સત્ય, નીતિ, સદાચાર–બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ–અલ્પપરિગ્રહ. એ અહિંસાદિની ઇચ્છા અર્થાત્ સાચી ધગશ, તથા એમાં ઉદ્યમ, એ પહેલા બે યોગ.

પ્રવૃત્તચક્ર યોગીમા એ હોય જ ઉપરાત એ અહિંસાદિને જીવનમા સ્થિર કરવા તથા આત્મસ્વભાવમા અહિંસાદિ ગુણને સિદ્ધ કરવાની લાલસા રાખે અર્થાત્ એ સ્થિરયમ અને સિદ્ધિયમ, એ બે માટે અત્યંત ઝખનાવાળા હોય, અને તેથી જ સદ્ઉપાયમા પ્રવૃત્ત રહેનારા હોય યોગ એટલે માત્ર કોઈ મહાન સમાધિ એમ ન સમજતા અહિંસા સત્ય વગેરે પણ યોગ છે મોક્ષ સાથે આત્માને જે યોજી આપે તે યોગ પરમાત્માને નમસ્કાર તે પણ યોગ. મોક્ષને અનુકૂલ કોઈ પણ વિચાર વાણી કે વર્તાવ, તે યોગ ગ્રથનો વિષય યોગની આઠ દૃષ્ટિ છે પણ એ ગ્રથને વિસ્તારતા પહેલા પરમાત્માને ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કર્યો, એટલે જિજ્ઞાસા થાય કે ઇચ્છાયોગ શુ? કેવો?

ઇચ્છાયોગમા ન અભિમાન કે ન અવ્યવસ્થિતતા — અહીં ઇચ્છાયોગનુ વર્ણન કાઇ ઇરાદાપૂર્વક લાવવામા આવ્યુ છે, એવુ નથી પણ પરમાત્માને જે નમસ્કાર કરીએ છીએ તે કયી કોટિનો છે, તે બતાવવુ છે (૧) અભિમાન ન થઈ જાય, તેમ (૨) જઘન્ય કોટિનીય સાવનામા શુ આવશ્યક છે તે સમજાય, એ માટે ઇચ્છાયોગ સમજવા જેવો છે એ સમજીએ તો પછી મોટી સાધના સ્પર્શનો ખોટો ઠેકો રાખવાનુ નહિ બને અસત્યવાદી ન બનાય એ માટે ગ્રથકારે કહ્યુ કે 'અમે જે નમસ્કાર કરીએ છીએ તે ઇચ્છાયોગના ઘરનો નમસ્કાર કરીએ છીએ કાંઈ ઊંચા ભાવ કરવાનો દાવો અમે રાખી શકતા નથી, કેમકે એવો નમસ્કાર કરવાનુ હજુ અમે પામ્યા નથી' માટે તો 'નમુત્થુણ' સ્તુતિમા "નમસ્કાર કરુ છુ" એમ ન કહેતા, નમસ્કારની પ્રાર્થના કરી કે 'મારો નમસ્કાર હો'

સાધનાની કક્ષા ત્રણ ઇચ્છાયોગ-શાસ્ત્રયોગ-સામર્થ્ય યોગ — નમસ્કાર ત્રણ રીતે થાય જેમ ઇચ્છયોગનો પ્રારભિક નમસ્કાર છે, તેમ શાસ્ત્રયોગનો પણ નમસ્કાર છે, અને તેથી ઉચો સામર્થ્યયોગના

[illegible]
[illegible]
[illegible]
નમસ્કારની વાત છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
કોણ કરે ? નમસ્કાર કર્યો કહેવાય ? [illegible] ભાઈ ! ઉત્તમ
[illegible]
[illegible]
બાલદીક્ષિત સાધુ, અને બીજા [illegible] ગીતાર્થ શ્રુતાગમ
[illegible] સાધુ, [illegible] એમાંથી ક્યા સાધુ [illegible] ?
[illegible] આગમના [illegible] પાઠ [illegible] સાધુ. કે [illegible]
મુકતાં [illegible] શ્રુતાગમ સાધુ ?
બીજા [illegible] ઇચ્છાયોગના નમસ્કારથી મોક્ષ મળી
જતો હોય તો કોણ બીજો [illegible] કરે ? ઇચ્છાયોગથી મોક્ષ મળે
ખરો. પણ એમાંથી આગળ વધીને. શાસ્ત્ર કહે છે "તું જ્યારે સામર્થ્ય-
યોગની સાધનામાં આવી નમસ્કાર કરે, ત્યારે મોક્ષ મળે." તે પણ
જે શાસ્ત્રયોગના નમસ્કાર સુધી પહોંચ્યો હોય તેને મળે. ને શાસ્ત્ર
યોગનો નમસ્કાર પણ તેને મળે કે જેણે ઇચ્છાયોગના ખૂબખૂબ
નમસ્કાર કર્યા હોય.

<u>ઉત્તમ-સત્કૃત્ય-અંતિમનિર્ધાર</u>:—અહીં નમસ્કારની વાત કરી.
એ બીજી ક્રિયાની ઉપલક્ષણ છે. (એટલે કે સૂચક છે.) નવકારવાળી
ગણીએ તે પણ એ રીતે; તપશ્ચર્યા વ્રત, પચ્ચક્ખાણ કરીએ તે પણ
એ રીતે. પહેલાં ઇચ્છાયોગથી ખૂબ આરાધાય, અને શાસ્ત્રયોગ
માટે પ્રયત્ન થાય. પ્રારંભમાં ઇચ્છાયોગ, પુખ્ત સ્થિતિમાં શાસ્ત્રયોગ.
અને યોગનું ફળ જે મોક્ષ તે પામવાની, અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન પામ-
વાની યોગસાધનાની અંતિમમાં સામર્થ્યયોગ.

ઇચ્છાયોગનુ લક્ષણ

ઇચ્છાયોગનુ આ પ્રમાણે લક્ષણ બતાવવામા આવે છે

"[1]कर्तुमिच्छो [2]श्रुतार्थस्य [3]ज्ञानिनोऽपि [4]प्रमादिन ।
[5]विकलो [6]धर्मयोगो य स इच्छायोग उच्यते ॥"

ધર્મપ્રવૃત્તિને ઇચ્છાયોગ કહેવાય છે

પણ તે (૧) વિકલ એટલે ખોડખાપણવાળો,

(૨) એવો પણ ધર્મયોગ એ ઇચ્છાયોગ છે ધર્મયોગ એટલે પુરુષાર્થ કરી સાધેલો ધર્મ, એ ઇચ્છાયોગ છે ધર્મની માત્ર ઇચ્છા એ ઇચ્છાયોગ નહિ વળી ધર્મયોગ પણ પરાણે થયેલો નહિ, કિંતુ

(૩) कर्तुमिच्छो —સ્વય જેને ધર્મ કરવાની ઇચ્છા વર્તે છે, એનો ધર્મ પુરુષાર્થ લેવાનો છે એટલુ જ નહિ કિંતુ

(૪) श्रुतार्थस्य એટલે ધર્મયોગનુ શાસ્ત્ર જેણે સાભળ્યુ છે તેનો ધર્મયોગ એ ઇચ્છાયોગ શાસ્ત્ર સાભળ્યા વિના મનમાની રીતે અને મનમાન્યો ધર્મયોગ થઈ જાય, એ નકામો છે એ ઇચ્છાયોગમા નહિ આવે વળી માત્ર કરવાની ઇચ્છાવાળો અને શાસ્ત્ર સાભળનારો એટલુ જ નહિ ઉપરાત

(૫ ज्ञानिन —જે જ્ઞાની છે, અર્થાત્ સાભળેલા શાસ્રને સમજનારો છે, એ મુજબ વિધિ અને પોતાની સ્ખલનાને સમજનારો છે, તેનો યોગ લેવાનો છે પાછુ જ્ઞાની હોવા છતા

(૬) प्रमादिन જે પ્રમાદી છે એટલે કે શાસ્ત્ર કહેલા યોગ્ય કાળને, તે તે ચોકસ આસનમુદ્રાદિને અને ચોક્કસ વિધિને જે પ્રમાદથી સાચવતો નથી,

આવો ધર્મયોગ એ ઇચ્છાયોગ છે

ઇચ્છાયોગ એટલે માત્ર ઇચ્છા નથી, પણ ધર્મનો પુરુષાર્થ છે, ધર્મની પ્રવૃત્તિ છે તે પણ સ્વેચ્છાથી એટલે રાજીપાથી કરાતી

---

૦ ૧ કરવાની ઇચ્છાવાળા ૨ આગમના શ્રોતા અને ૩ જ્ઞાની છતા ૪ પ્રમાદીની ૫ ખોડવાળી ૬ ધર્મપ્રવૃત્તિ, તે ઇચ્છાયોગ કહેવાય છે

પ્રવૃત્તિ છે. વળી ઉત્તમ કોટિનો ધર્મ કરવાની ઇચ્છા હોય, અને પ્રવૃત્તિ હોય, એટલા માત્રથીય ઇચ્છાયોગમાં પણ નથી આવતું: પરંતુ જે ધર્મ કરવો છે, તેના પદાર્થને જેણે ગુરુમુખે શાસ્ત્રોમાંથી સાંભળ્યો છે, સાંભળીને પાછો જ્ઞાતા બન્યો છે તેથી 'એના અંગે આવશ્યકતા અને વિધિવિધાન ક્યાં? વિઘ્નો કેવાં આવે? કેવી રીતે એનો સામનો થાય?'–આ બધી વાતોનો જ્ઞાતા હોય. અથવા સામાન્યથી કહીએ તો આગમનો શ્રોતા હોય. પણ સમજવું કે ઇચ્છાયોગીની કક્ષામાં આવવા માટે પણ કેટકેટલા અને કેવા કેવા પુરુષાર્થ જોઇએ છે.

અર્થ એટલે આગમ શી રીતે?:—અહિં 'શ્રુતાર્થ' એટલે સાંભળ્યા છે આગમ જેણે એવો અર્થ કર્યો. એમાં 'અર્થ' શબ્દનો અર્થ આગમ કેમ કર્યો? એટલા માટે કે તેના દ્વારા તત્ત્વને અર્થાય છે, એટલે કે ઇચ્છાય છે, ઇષ્ટ બનાવાય છે, એની અપેક્ષા કરાય છે. જેના વડે તત્ત્વની અભિલાષા રહે તેનું નામ અર્થ. 'અર્થ'નો અર્થ કર્યો 'આગમ.'

ઘણું છતાં ઇચ્છાયોગ?:—જેણે આગમનું શ્રવણ કર્યું છે, તે શ્રુતાર્થ. વળી શ્રવણ માત્રથી ન ચાલે. શ્રવણ કરવા છતાં, વસ્તુનો, વસ્તુના વિધિવિધાનનો, તત્ત્વનો જ્ઞાતા ન બને, તો સારો ઇચ્છાયોગ નહિ સધાય. માષતુષ મુનિ જેવા પણ પાંચ મહાવ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ વગેરેના જ્ઞાતા તો ખરા જ. નહિતર, જાણે નહિ તો પાળે શું? ધર્મ કરવાની ધગશ થઈ, ગુરુ પાસે જઈ આગમનું શ્રવણ કરે, ને એ શ્રવણમાંથી જ્ઞાન મેળવ્યું. આટલું છે, અને પાછો ધર્મ સાધેય છે એને શાસ્ત્રયોગ નહિ કહેતાં ઇચ્છાયોગ કેમ કહો છો? કારણ એ છે કે એ તત્ત્વનો વેત્તા બન્યો છતાં પ્રમાદી છે! પ્રમાદી હોવાથી તેનો ધર્મયોગ કાળ–આસન–મુદ્રા વગેરેમાં ખોડખાંપણવાળો છે. શાસ્ત્રયોગીમાં પ્રમાદ હોય નહિ, તેથી એ ખોડખાંપણ લગાડે નહિ. પણ

અહી સાધક એટલા પ્રમાદને પરવશ છે કે ધર્મયોગમા ખોડખાપણ લગાડી દે છે એ હિસાબે એ ઇચ્છાયોગી છે છતા એ સાચી ધર્મની અભિલાષાવાળો છે, તત્ત્વવેત્તા છે, એ વાતનો સ્વીકાર કરવામા આવે છે

ઇચ્છાયોગમા ચાર ખાસીયત —કરવાની ઇચ્છા, શાસ્ત્રશ્રવણ, કર્તવ્ય બોધ અને પુરુષાર્થ-ખામ આ ચાર ખાસિયત ઉપર આ ધર્મયોગનો અધિકાર છે, એમ કહેવાય પણ પ્રમાદમા હોવાથી વિકલ દશાનો હોવાને લીધે ઇચ્છાયોગની સ્થિતિમા છે શાસ્ત્રયોગી તો પ્રમાદ નહિ ગણવાનો, આત્મસત્ત્વથી પ્રમાદ ત્યજવાનો તેથી તેનો ધર્મયોગ વિકલ નહિ થવાનો, શાસ્ત્રાનુસારી થવાનો શાસ્ત્રાનુસારી એટલે શાસ્ત્રે જેવા કાળને, ક્ષેત્રને, દ્રવ્યને, અને ભાવને સાચવીને ધર્મ કરવાનો કહ્યો છે, તે મુજબ બરાબર સાચવીને કર

કાયોત્સર્ગયોગ કરવાનો, એટલે પછી કાયોત્સર્ગના દોષો વિનાનો અને પ્રતિજ્ઞાના પાલનથી કરવાનો જેટલા આગારો રાખ્યા તેટલાથી ઉપરાંત નહિ થઈને કરવાનો એ રીતે કરે અને તે પણ બરાબર જિનમુદ્રા સાચવીને, પ્રમાદને ત્યાગીને કરે તો તો શાસ્ત્રયોગનો કાઉસ્સગ્ગ થાય પાછું આની ઉપર સામર્થ્યયોગ ન આવે ત્યાસુધી કેવળ જ્ઞાન ન મળે એનાથી આગળ વધી સામર્થ્યયોગને સાધવાથી જ એ મળે

ઇચ્છાયોગમા ખુમારી કે સતોષ ખોટા છે —જે શાસ્ત્રયોગ આટલો ઉંચી કોટિનો છતા સીધા કેવળજ્ઞાન આપનાર નથી, તો તેના ય નીચેનો ઇચ્છાયોગ સીધો મોક્ષ કેમ જ આપી શકે ? આપણે એ ઇચ્છાયોગમા કદાચ આવ્યા હોઈએ, તો એના પર ધર્મિપણાની કેટલી ખુમારી કરી શકીએ ? એવો કેટલો સંતોષ માની શકીએ, કે 'અમુક પ્રમાણની સાધના મે કરી લીધી, હવે બસ, આપણે પામી ગયા ?' સાચેસાચ ઇચ્છાયોગના ઘરની આપણી સાધના હોય, તોપણ શાસ્ત્રયોગની આગળ ના તે તુચ્છ છે, એ બરાબર લક્ષમા જોઈએ. આજે તો આપણી સાધના ઉંચી કોટિના ઇચ્છાયોગના

ઘરનીય નથી લાગતી, તો પછી આવી ખોડીખાંપડી ઇચ્છાયોગની સાધના પર ખુમારી કે સંતોષ કોણ અનુભવી શકે ? એ કે જે અજ્ઞાન હોય, અથવા ઇચ્છાયોગના ઘરમાં જ ન આવ્યો હોય. તો પહેલાં શોધવું પડે કે આપણી પ્રવૃત્તિઓ ઇચ્છાયોગમાં છે કે નહિ ? વિનયરત્ને સંયમ લીધું અને પાળે છે. તો તે ઇચ્છાયોગની પ્રવૃત્તિ ખરી ? ના, નહિ, કેમકે ઇચ્છા ધર્મયોગની નથી; ઇચ્છા તો ઉદાયી રાજાને મારવાની છે. બગલો ધ્યાનથી ઉભો રહ્યો, તે ધ્યાન કહેવાય ? ના, તે લુચ્ચાઈ છે. માટે કહો કે પહેલા યોગના ઘરમાં આવવા ધર્મયોગ સાધવાની પવિત્ર ઇચ્છા જોઈએ.

સામાન્યથી ચારિત્રી માટે બે શરત :—બદઇરાદાથી વિનયરત્ન કાલિકસૂરિજી મહારાજ પાસે આવ્યો; કહે છે, "ચારિત્ર આપો."

"કેમ વારૂ ?"

"સંસાર અસાર છે. શું મઝા છે ?"

"પાળી શકીશ ?"

"હા; બરાબર !"

સૂરિજી મહારાજે એને ચારિત્ર આપ્યું. કેમ ? જો કે આમ તો દીક્ષાની યોગ્યતા માટે સોળ ગુણ કહ્યા છે, પરંતુ સામાન્યતઃ બે વાત જેનામાં દેખાતી હોય, એ ચારિત્ર માટે યોગ્ય ગણાય. પ્રખર ન્યાયવિશારદ ઉ. શ્રી. યશોવિજયજી મહારાજે અધ્યાત્મસારમાં કહ્યું છે કે **यो बुद्धवा भवनैर्गुण्यं, धीरः स्याद् व्रतपालने । स योग्यो...** એક તો સંસારની નિર્ગુણતા અર્થાત્ અસારતા—અપકારિતા જેને સમજાઈ છે, અને બીજું જેનામાં વ્રત—પાલન કરવા જોગી ધીરતા—સ્થિરતા હોય, તે યોગ્ય છે. ગમે તેમ થાય પણ વ્રત મૂકે નહિ, તે વ્રત—પાલનની ધીરતાવાળો, અને બીજું 'સંસાર કોઈ ખૂણામાંય ગુણકારી નથી' એવી એની નિર્ગુણતાના સચોટ ખ્યાલવાળો,—તે દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય છે. કોઈ આત્મામાં સર્વવિરતિના સાચા ભાવ

છે કે નહિ, તે તો કેવળી સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જ જોઈ શકે છદ્મસ્થનુ એ ગજુ નહિ માટે છદ્મસ્થોએ આ જોવાનુ કે સામો સંસારની અસારતા સમજે છે? અર્થાત્ સંસાર એ નિર્ગુણ છે, જરાય સુખાકારી નથી, એવુ એને લાગ્યુ છે? તેમ, એ વ્રત પાળવા માટે આગળ મજબુત છે?

'એકાન્ત નિશ્ચયનયનુ ખંડન'

<u>એકલા હૃદયના ભાવ પર ચાલનારને મતે શાસનનો વિચ્છેદ</u> —

પ્રશ્ન —કોઈ એમ આક્ષેપ કરે કે સર્વવિરતિના પરિણામ (અંતરભાવ) નહિ હોય તો વેશથી શુ કરશો? દીક્ષા નકામી જશે ભાવ વિના ગુણસ્થાનક હોય નહિ માટે ભાવ પર આધાર રાખો"

ઉ૦ —પૂ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે 'પણ જો એનુ જોવા જઈએ, તો શાસનનો ઉચ્છેદ થઈ જાય. કેમકે હૃદયના ભાવ જોવાનુ છદ્મસ્થનુ ગજુ નથી એમ છતાય અમે તને પૂછીએ છીએ કે જેનામા સર્વવિરતિના પરિણામ હોય, તેને પછી દીક્ષા-વેશ આપીએ તો જ ક્ષપકશ્રેણિ માંડે એવુ તુ માને છે? ના, વેશ વિના જ ભાવથી ક્ષપકશ્રેણિ અને કેવળજ્ઞાન મળેલુ છે તો વેશની જરૂર ન રહી પછી તો ભગવાન જેવા પણ ગૌતમસ્વામીને દીક્ષા ન આપી શકે! કેમકે ભગવાન જાણે કે ઇન્દ્રભૂતિજીને સર્વવિરતિના ભાવ થઈ ગયા છે, એટલે કહે કે 'હવે તો દીક્ષા લેવાની જરૂર નથી ક્ષપકશ્રેણિ પણ એમ જ ભાવથી થઈ જશે' માટે આપો દીક્ષા આપવાનો વ્યવહાર બંધ એટલે પછી શાસન જેવુ શુ રહ્યુ? <u>એકલા ભાવ પર મદાર બાંધી બાહ્ય વ્યવહારનો નાશ કરનારા એ તો શાસનનો વિચ્છેદ કરનારા છે</u> કેમકે એમને તો બાહ્ય વેશ, બાહ્ય સાધુચર્યા, ગુરુઆજ્ઞા વગેરે પછી સાધુ થવા કોઈને જરૂરી ન રહ્યા. માત્ર, ભાવ ન હોય તો બધુ નકામુ, અને ભાવ હોય તો તે બધુ બીનજરૂરી ત્યારે અહીં

તો પૂર્વોક્ત બે લક્ષણ હોય, પછી ભાવ ન હોય તોય ભાવની ઇચ્છાથી સન્માર્ગનું પાલન કરતાં કરતાં ભાવ આવી જવાના, અને આત્મા આગળ વધી જવાનો. એમ અનંત આત્મા ઠેઠ મોક્ષે પહોંચી ગયા.

ખુદ જિનેશ્વરદેવના જીવનમાં વ્યવહાર વિના નિશ્ચય નહિ :— વીર પ્રભુએ જ્યારે 'કરેમિ સામાઇઅં' ઉચ્ચર્યું, ત્યારે જ સર્વવિરતિના પરિણામ આવ્યા; પણ ઘર ત્યજીને વરઘોડે નીકળ્યા ત્યારથી નહિ. જો કે દીક્ષા લેવા માટે નીકળ્યા, ત્યારે સાથેસાથ ત્યજી દીધું છે, પણ ત્યાં સુધી પરિણામ નહિ! બધું ઉતારીને આપી દીધું ત્યાં-સુધી પરિણામ નહિ! લોચ કર્યો ત્યાંસુધી પણ નહિ, કિંતુ 'કરેમિ સમાઇઅં' ઉચ્ચરતી વખતે સર્વવિરતિના ભાવ જાગ્યા, અને ત્યાં જ મનઃપર્યાયજ્ઞાન પ્રગટ્યું. મનઃપ્રયાયજ્ઞાન ૬ઠ્ઠે-૭મે ગુણસ્થાનકે મુનિને જ હોય. ભગવાનને મનઃપર્યાયજ્ઞાન દીક્ષા લેતાં થાય જ એવો નિયમ છે. જ્યાંસુધી કરેમિ સમાઇઅં ઉચ્ચર્યું નહિ, અને છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક ફરસ્યું નહિ ત્યાં સુધી મનઃપર્યાય આવ્યું નહિ. એ બતાવે છે કે મુનિપણું અને દીક્ષાના ભાવ 'કરેમિ સામા-ઇઅં' વખતે આવ્યા. સંસારનો ત્યાગ, પાછી એની પ્રતિજ્ઞાનું ઉચ્ચારણ, એનું પાલન વગેરેનો વ્યવહાર આદર્યો એટલે જગતના પદાર્થો પર વિરક્તભાવ અમલી થયો, અને તે વિરતિમાં પરિણમ્યો.

વિરતિ ને વિરાગમાં ફેર છે. રતિ એટલે આસક્તિ, આકર્ષણ. વિરતિ એટલે જેમાંથી આસક્તિ—આકર્ષણનો ભાવ નીકળી ગયો છે, તે. રાગ એટલે જગતના પદાર્થો વિષે હિતકારીપણાની બુદ્ધિ અને ઉપાદેયભાવ. એથી આત્માને એ હિતકારી અને ઉપાદેય લાગ્યા કરે. એ ભાવ ઉઠી ગયો, તો વિરાગ. સંસારી આત્મા વિરાગી હોઈ શકે છે. સંસાર પર એને હિતકારીપણાનો ભાવ નથી. વિરાગી એમ નથી સમજતો કે સંસાર હિતકારી છે, કે આદરવા જેવો છે.

સમાજને એ નિર્ગુણ સમજે છે, અપકારી સમજે છે, છોડવા જેવા જાણે છે છતાં હજી મોહના લીધે એના પર રતિ-આસક્તિ થાય થાય છે, જેમ ડાહ્યા દર્દીને કુપથ્ય પર વિરાગ છતાં જીભને ખેંચાણ થાય છે વિરતિમાં આવ્યાથી જીવને જગતનું ખેંચાણ કે જગત પર આસક્તિ નથી રહેતી જાણે અંદરથી સહજભાવે સુગ થાય છે એવી વિરતિને લાવવા માટે આચાર-પાલનના વ્યવહારની જરૂર છે

<u>નિશ્ચય એ સ્ટેશન છે, વ્યવહાર એ મુસાફરી છે</u> —

દીક્ષા એ પણ વ્યવહાર છે ઉપાશ્રયમાં રહેવું તે પણ વ્યવહાર છે વ્યવહાર વિના ભાવ ન જાગે એટલા નિશ્ચયથી કોઈની મુક્તિ થઈ નથી વ્યવહારનું નિમિત્ત પામીને જ મોક્ષ થાય છે ભરત ચક્રવર્તી જેવામાં જો કે અહીં બાહ્ય દીક્ષાનો વ્યવહાર <u>નહોતો દેખાતો</u> તોય <u>પૂર્વભવમાં તો</u> તે હતો જ સાચા જિનમતને શરણે જવા જે માગતો હોય, ને એને હૃદયથી સ્વીકારવા માગતો હોય, તે નિશ્ચયમાં મુઝાતો નથી, વ્યવહારને ભૂલતો નથી અર્થાત્ વ્યવહાર અને નિશ્ચય બંનેને ધરે છે કેમકે <u>નિશ્ચય આદર્શ છે, વ્યવહાર પ્રવૃત્તિ છે નિશ્ચય સ્ટેશન છે વ્યવહાર મુસાફરી છે</u> અમદાવાદ સ્ટેશન કઈ દિશામાં છે, એ જાણ્યા વિના ગમે તેટલી મુસાફરી કરે, તે શું કામ લાગે? તેમ, તે જાણ્યા છતાં મુસાફરી જ ન કરે તો સ્ટેશનને દૂરથી માત્ર જાણવાનું જ ને? પહોંચાય તો નહિ જ

<u>નિશ્ચય-વ્યવહારની</u> અન્યોન્ય અપેક્ષા —નિશ્ચયનું લક્ષ હોય તો વ્યવહાર શુદ્ધ બને, અને વ્યવહાર શુદ્ધ બને એટલે નિશ્ચય ઉત્તમ ને વતનનું બને <u>કેવી રીતે વ્યવહાર ધર્મક્રિયાઓ, આપણે જાણતા કેવા નિશ્ચય-ધર્મ પામ્યા છીએ, તેનું પ્રતીક છે, તેમ નવા નિશ્ચય પામવા માટે એ સાધનરૂપ પણ છે</u> નિશ્ચય વ્યવહાર બંને જાણનાર આ વિવેક કરી શકે બાકી એકલાને જ પકડનાર

તો આખી ભીંત જ ભૂંસે. તીર્થંકરદેવ ગૃહવાસમાં હોય છે ત્યારે પણ મહાવિરાગ અને ભેદજ્ઞાન ધરાવે છે. કિંતુ પોતાના જીવનમાં પણ માત્ર એટલા ભેદજ્ઞાનથી નથી ચલાવતા. એ પણ કહે છે કે. 'જેવું ભેદજ્ઞાન છે, તે પ્રમાણે વ્યવહાર કરી દેવો જ જોઇએ. જો શરીરથી આત્મા જુદો છે, તો માત્ર શરીર સાથે સંબંધ રાખનારા એવા ઘરવાસનું આત્માને હવે કામ શું છે? એ ગૃહવાસ ત્યજી જ દેવા જોઇએ.' એ હિસાબે એ પરમપુરુષ પણ સંસારના સર્વ સંબંધો ત્યજી ભાવ સાથે ચારિત્ર વ્યવહાર આદરે છે. ચારિત્રવ્યવહાર એટલે વિહાર, તપસ્યા. સમિતિ-ગુપ્તિ અને મહાવ્રતોનું પાલન વગેરે. એનાથી નિશ્ચયરૂપ ભાવની વૃદ્ધિ કરી કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચે છે.

'શુદ્ધ નિશ્ચય નય'નો ભ્રામક શબ્દ :—એકલા નિશ્ચયની વાત કરનાર થાપ ખાય છે. તે જે નિશ્ચય મનાવે છે, તેને જૈનશાસન સુનય નથી કહેતું. એવંભૂત છેલ્લો નિશ્ચય છે. એવંભૂત એટલે એ જ પ્રકારે બનેલો. સાચો ઇન્દ્ર કયો? ઇન્દન ક્રિયાવાળો, અર્થાત સિંહાસને બિરાજી ઇન્દ્રપણાની બરાબર સમૃદ્ધિ ઠકુરાઇવાળો—આ એવંભૂત ઇન્દ્ર. ત્યારે શું સિંહાસનેથી નીચે ઉતર્યા પછી એ ઇન્દ્ર નહિ? તો આ નય કહે છે કે 'એ ઇન્દ્ર નહિ.' છતાં સમભિરૂઢ અને શબ્દ નામના નિશ્ચયનય તથા વ્યવહારાદિ નયની અપેક્ષાએ તો એ ઇન્દ્ર કહેવાય છે. એવંભૂતની પ્રધાનતામાં બીજાની ગૌણતા રહે છે. બીજા નયનું ખંડન કરી પોતાનું જ સ્થાપનારો—માનનારો નય એ કુનય. જો કે આમ કહેવાય શુદ્ધ નિશ્ચયનય, પણ શુદ્ધનો અર્થ સમજો છો? શુદ્ધ એટલે અન્ય નયથી નિરપેક્ષ અર્થાત્ એકાંત નિશ્ચયનય. તો એકાંત એ શું જૈનશાસનને માન્ય હોય? માટે શુદ્ધ શબ્દમાં મુંઝાતા ભરમાતા નહિ. મુંઝવનારા તો તમને કહેશે શુદ્ધ નિશ્ચય નય માનો. પણ શુદ્ધ એટલે એકાંત; અને એકાંત એટલે જૈનેતર, જૈનશાસનથી બાહ્ય.

વિચારણા પણ વ્યવહાર છે —સમાગમા પણ એવભૂતની અપેક્ષાએ ચેતન કેવો? શુદ્ધ ચૈતન્યવાળો, નિરજન નિગકાર, અનતજ્ઞાન ને અનતસુખમય, અને કોઇપણ જાતના વિકલ્પ વિનાનો આવા નિશ્ચયનયના આત્માને શુ કરવાનુ? કાઇજ નહિ! તપ–જપ, વ્રત–પચ્ચક્ખાણ એ તો વ્યવહાર છે પ્રતિજ્ઞા, સાધુવેશ, સાધુક્રિયા, એ બધુ કયા શુદ્ધ નિશ્ચયના સ્વરૂપમા છે? માટે એકલા નિશ્ચય વાદીને એની જરૂર નથી લાગતી ત્યારે મુક્તિ શી રીતે થાય?

શુ કહે ત્યા? કહે છે કે નિશ્ચયનુ અવલબન કરવાનુ, પણ વ્રત–ક્રિયામા આત્મહિત વસ્યુ છે'–તે નહિ માનવાનુ! માત્ર આત્મપર્યાયની વિચારણા કરવાની

પણ આ ધતિંગ છે, અજ્ઞાન છે કમકે આ જૈનશાસનનો નિશ્ચય નહિ એનુ કારણ એ છે કે આ શુદ્ધ પર્યાયની વિચારણા એ પણ વિકલ્પ છે, અને વિકલ્પ તે વ્યવહાર ગણાય વિચારણા માટે મન જોઇએ, અને મન એ—પુદ્ગલ - છે, અને પુદ્ગલનુ આલબન એટલે શુદ્ધ નિશ્ચય નહિ એના મતે તો વ્યવહારમા આત્મહિત માને તો મિથ્યાત્વ લાગે! તો પછી વ્યવહારરૂપ આત્મ-પર્યાયની વિચારણા પણ કેમ કરાય? નિશ્ચયના શુદ્ધ સ્વરૂપમા તો શુદ્ધ પર્યાયો કેવળજ્ઞાનથી થતુ આત્મપ્રત્યક્ષ આવે ત્યારે પ્રત્યક્ષને બદલે વિચારણા તો જે કઈ જાણ બહાર હોય તેની કરવાની હોય, દા ત જગલમા માર્ગ પ્રત્યક્ષથી ખબર નથી તો વિચારણા થાય છે કે માર્ગ કયો હશે? પણ અહિં તો શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ્યેથી આત્માને અનતજ્ઞાનમા સમસ્તકાળનુ સમસ્ત જગત દેખાય છે તો વિચારવાનુ શુ રહે? તો કહો આત્મપર્યાયની વિચારણા કોને કરવાની? જેને તે પ્રત્યક્ષ નથી તેને એ વિચારણા એ શુ આત્માનુ નિશ્ચયસ્વરૂપ છે?

અશુદ્ધિ એ પરદ્રવ્યની અસર છે — જો કહો કે આત્મા હાલ અશુદ્ધ છે, તો એ અશુદ્ધિ શાથી? જો કર્મથી અશુદ્ધિ છે એમ

કહેશો. તો કર્મ તો પર દ્રવ્ય છે. એની શી અસર આત્મા પર થાય ? તમે તો પર દ્રવ્યની પર દ્રવ્ય પર અસર નથી માનતા. તો આ બધાનો સાર એ છે કે વ્યવહારથી અશુદ્ધિ માનવી જ જોઈશે, અને એને ટાળવા માટે ક્રિયાનો વ્યવહાર આદરવો જ પડશે. આત્માના ગુણને સાચવવા માટે અપ્રમત્તપણે સમ્યગ્ આચારોમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું જ જોઈશે.

ગુણરક્ષા માટે વ્યવહાર :—કહો જો એ ગુણને સાચવવા માટે આપણો કેટલો અપ્રમત્તભાવ ? 'દિવસ અને રાત્રે એવો સાવધાન રહું, કે આ મારો ગુણ ન જ જવો જોઈએ.' પછી ભલે ગુણ સંતોષ હોય કે ઉદારતા; સહિષ્ણુતા હોય કે નમ્રતા, ભલે ગમે તે ગુણ પકડ્યો, પણ એને જવા દેવો નહિ એ નિર્ધાર ખરો ? સાચો નિર્ધાર હોય તો એને સાચવવાનો વ્યવહાર અવશ્ય પાળવાનો ઉદ્યમ થાય. મહાપુરુષોએ એજ રીતે ગુણરક્ષણ કર્યું છે.

કર્મે તાવ આપ્યા પછી બેસી રહો છો ? :—વિનયરત્નનું ચારિત્ર ઈચ્છાયોગનુંય નહોતું. કેમકે એમાં ચારિત્રની શુદ્ધ ઇચ્છા નહોતી. એને તો ચારિત્રના બહાને ઉદાયી રાજાના મહેલમાં ઘુસી રાજાની કતલ કરવી હતી. ઈચ્છાયોગ શું છે, ક્યાંસુધી આત્મા પહોંચે ત્યાંસુધી પણ ઈચ્છાયોગ નહિ, અને હજીય કેટલે આગળ જવું જોઈએ એ પુરું વિચારવું પડશે ! બહાનું કાઢો છો કે 'બનતું અમે કરીએ છીએ, કર્મની વેઠમાં વધારે ક્યાંથી થાય ?' પરંતુ વિચારજો કે શું આટલું જ બને એવું છે, કે ધારો તો વધારે બનાવી શકો એમ છો ? ત્યારે એ પણ જોજો કે શું કર્મ કરે એટલું જ થાય ? આપણે એને સર્વથા પરાધીન ? શું કર્મે તાવ આપ્યા પછી બેસી રહો છો ? કે દવા–હવા વગેરેથી તાવને કાઢવા મથો છો ? કર્મ જીવને વારંવાર તમાચ મારી જાય, એની સામે જૈન શાસન એવા કિમિયા બતાવે છે કે તમે એને તમાચ મારી શકો.

કર્મના ઉદય કેવી કેવી રીતે પીડે છે, છતા એમા ધર્મનુ શરણ લઈ આત્માએ પણ પોતાના ભવિષ્યને સુધારવા કેવા કેવા વ્યવહાર કરવાનુ શાસ્ત્રને બતાવ્યુ છે, તે ખૂબ વિચારો–આદરો, તો માત્ર ઇચ્છાયોગ નહિ, કિન્તુ શાસ્ત્રયોગ–સામર્થ્યયોગમા ચઢી અનત સુખી બનશો

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવાન શ્રી હરીભદ્રસૂરિ મહારાજાએ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય રચવાના પ્રારભમા મગલ માટે ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કર્યો જો જો, આવા સમર્થ શાસ્ત્રકાર અને સયમ અવસ્થામા રહીને સસારની કોઇ જ જાળ જે નથી રાખતા, તેવા ઉત્તમ ચારિત્ર પાળનારા જ્ઞાની ભગવત કહે છે કે ‘અમે નમીએ છીએ ઇચ્છાયોગથી હજુ અમારામા શાસ્ત્રયોગ અને સામર્થ્યયોગનો નમસ્કાર કરવાની શક્તિ નથી આવી’

વિકથાવિષયકષાયાદિ પ્રમાદના યોગે અપૂર્ણ એવો જે ધર્મયોગ, એનુ નામ ઇચ્છાયોગ છે તે આના શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ કયા વિકથા કરવા ગયા હશે ? તેમને પણ શુ વિષયો પીડી જતા હશે ? છતા કહે છે કે આ મારો ધર્મયોગ ઇચ્છાયોગના ઘરનો છે ! એટલે હવે આપણે આપણી ધર્મચર્યા પર કેટલી ખુમારી કે સતોષ અનુભવી શકીએ તે વિચારવાનુ છે જીવને ધર્મની બાબતમા કા તો ખુમારી છે કે ‘હુ જાણે કેટલો બધો ધર્મ કરુ છુ !’ અથવા સંતોષ છે કે ‘આપણે કરીએ છીએ તે ઘણુ છે’ ત્યારે અહીં તો શાસ્ત્ર શુ કહે છે ? કોઈ ઇચ્છાથી ધર્મ સાધતો હોય તેમા ધર્મનુ સ્વરૂપ અધિકાધિક જાણવા માટે આગમનુ શ્રવણ પણ કર્યે જાય છે શ્રવણ પાછુ નકામુ ન જાય તે માટે તત્ત્વજ્ઞાનને મેળવતો જતો હોય છે શ્રવણ એકલુ કોરુ ન જોઇએ, તત્ત્વજ્ઞાન સાથે જોઇએ અર્થાત્ ઇચ્છાયોગ માટે-પહેલુ, સાધના કરવાની ઇચ્છા જોઇએ, બીજુ આગમનુ શ્રવણ જોઈએ, અને ત્રીજુ શ્રવણ કરીને તત્ત્વજ્ઞાન મેળવેલુ જોઇએ આ ત્રણ વસ્તુ સાધેલી હોય છતા તેને પ્રમાદાદિ નડતાં હોય તેથી નમસ્કાર ખોડખાપણવાળો કરતો હોય છે માટે શાસ્ત્ર એને

ઇચ્છાયોગ કહે છે. છતાંય તેનો નમસ્કાર અક્રિયા ધર્મયોગમાં રાખ્યો છે. ઇચ્છાયોગની નીચેના પૌદ્ગલિક આશંસાયોગ કે કષાયયોગ એ ધર્મયોગ નથી. 'ફલાણો શું દાનથી કીર્તિ ખાટી જનો'તો ? હું વધુ દાનથી એને બતાવી આપું,' એમ કરી દાન દે, એ અભિમાન કષાયયોગ થયો.

તો પહેલું એ વિચારવાનું છે કે જો ધર્મયોગને કરીએ છીએ, તો એના માટેની ધગશ કેટલી છે? દર્શન કરવા જઈએ છીએ, સામાયિક–પ્રતિક્રમણ કરીએ છીએ, નવકારવાળી ગણીએ છીએ. ત્યાં ધગશ રાખીએ છીએ, પણ તે ધગશ એની કે બીજાની ? 'મારે પરમાત્માનાં દર્શન કરવાં છે,' એ ધગશ છે ?, કે 'ક્રિયા પતાવવી એ ધગશ છે?' શું પતાવવાનું ? મોંમાં પાણી ઘાલવા માટે દર્શન પતાવવાના, એમ ? મન ક્યાં જઇ રહ્યું છે? ક્રિયાની પતાવટ પર, વ્યવહારના પાલન પર, શ્રાવકપણાનો આચાર 'પતાવવા' પર ! અરે મહાનુભાવ ! પતાવવા જેવી તો સંસારની વેઠ કે ઉત્તમ ધર્મક્રિયા? જેનાથી ભાવી અનંત કાળ સુધરી જાય એવી તરણતારણ ધર્મક્રિયા તો કેમ વધુ કરૂં, સારી કરૂં, નિરાંતે કરૂં એવું થવું જોઇએ.

ઇચ્છા કેવી જોઇએ ?:—ઇચ્છાયોગમાં શું લાવવું છે? મનમાં થાય કે 'મારે પ્રભુની પૂજા કરવી છે. પૂજાની ક્રિયા તો પહેલી કરવાની છે. પ્રભુ–પૂજન વિના કાયા અને મન પવિત્ર ક્યાંથી બને? ત્યારે એ વિના દિવસ કેમ જાય ?'

પછી શાસ્ત્ર શા માટે સાંભળવું છે? કહો કે 'તે વિના આત્મા કેમ સુધરે ?'

શું સમજ્યા? શાસ્ત્રોનું શ્રવણ આગળ વધવા માટે છે, ત્યાંને ત્યાં ઉભા રહેવા માટે નથી. એટલું જો ધ્યાનમાં આવી જાય તો ઇચ્છાયોગની આ ક્રિયા પણ આત્માને ખૂબ જ આગળ લઈ જાય. તમને ધર્મ કરવાની શુદ્ધ ઇચ્છા હોય, શુદ્ધ ધર્મ કરવાની જ ધગશ હોય, તો જ ઇચ્છાયોગની સાધનામાં આવી શકો, નહિતર નહિ. જગતમાં સંમૂર્છિમ ક્રિયા કરનારા હોય છે, વિષક્રિયા કરનારા હોય

છે, પણ એ ઇચ્છાયોગમા નહિ ગણાય કેમકે શુદ્ધ ધર્મની સાચી ઇચ્છા નથી જતાનુગતિ ક્રિયા કરે એના કરતા માણુસ એમ વિચારે કે 'નનત્તરવાળી વિના મારે ચાલે જ નહિ," એમ વિચારવામા શુ વાધો નડે ? ગભરાશો નહિ કે ઉત્કૃષ્ટી ઇચ્છા તો અમારામા નથી આવતી કેમકે ઇચ્છા અને ઉલ્લાસની ઘણી કક્ષાઓ છે એમા મધ્યમ કક્ષા પણ ચાલે માત્ર ક્રિયા શા માટે કરીએ છીએ, એનુ ચોક્કસ નિશાન કરવાની જરૂર છે

કોઇ પૂછે 'કેમ કદમૂળ ખાતા નથી ?' તો શુ એનો જવાબ એટલો જ કે 'બાધા છે ?' ના, એમ નહિ ત્યા કહેવાનુ કે

'કદમૂળમા જીવહિંસા ઘણી, માટે એ ખવાય જ નહિ'

કોઇ નિયમ લઇને કાર્ય શરૂ કર્યું પછી રોજ શુ વિચારવાનુ ? એ જ કે 'અમારે હવે તૃષ્ણાનુ પાપ કાઢવા માટે ઓછામા જ ચલાવવાનુ, એમ અમે નક્કી કર્યુ છે આનાથી વધુ નહિ જ વાપરવાનુ'

બાધા કરીને કાઈ પણ છોડયુ છે શા માટે ? ઓછામા ચલાવવા માટે, ઇચ્છાઓ પર અને જરૂરીયાતો પર કાપ મૂકવા માટે

પ્રભુના દર્શન શા માટે કરો છો ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા કહેવાનુ કે-

'પ્રભુના જ દર્શન કરવા લાયક છે માટે'

જહુ ન બોલતા સાચુ શુ કામ બોલો છો ? એટલા માટે કે

'માનવ જીભે જુઠ બોલાય જ નહિ, સત્ય જ બોલાય માટે જહુ નથી બોલતા'

વ્રત-ક્રિયા આદિના ઉદ્દેશ અગે અદર ઉતરીને વિચારશો તો પોતાની પામરતા જરૂર દેખાશે અજ્ઞાનતા એવી છે કે સ્ટેશન-ની જ ખબર નથી એટલે પચીસ વર્ષ પહેલાનુ જે સામાયિક, પૂજા, કે દર્શન, તે જ આજે છે ! કદાચ એમેય હોય કે પૂર્વે જે ધગશથી થતુ હતુ તે ધગશ આજે નહિ હોય પહેલવહેલા સિદ્ધગિરિદાદાના દર્શને આખમા આસુ હશે, પણ પછી નહિ ! ઇચ્છાયોગના ઘરની પહેલી શરત

એ કે 'ધર્મકાર્ય કરવાની ઇચ્છાથી અને ધગશથી કરીએ.' માટે સતત ધ્યાન એ જ જોઈએ કે જીવનની કિંમત ધર્મ સાધવા માટે છે. છે. માનવની શાબાશી ધર્મ સાધવામાં છે, કર્મ સાધવામાં નહિ. ધર્મની ઇચ્છા શી રીતે થાય? એમ વિચારીને થાય કે કાળ જીવનું બધું ખેંચી જાય છે, તેમાંથી બચાવવાનું ધર્મકાર્યથી બનશે. દિવસ પર દિવસ ઉગે છે, એ પસાર તો થાય જ છે, પણ પાપમાં ! ગઈ કાલનો કોઇ મહાન મહાત્મા કે બદમાશ હોય, પણ બન્નેને નવું પ્રભાત મલે એટલે અહોરાત્રની નવી કોરી કરન્સી નોટ મલે ! હવે તેનો જેવો ઉપયોગ કરવો હોય તેવો કરી શકે છે. જીવની શાબાશી જોઇએ કે તણાઇ જતામાંથી બચાવી લેવું. સવારે ઊઠ્યા ત્યારે ચોવીસ કલાકની જે ભેટ મલી, તેમાં અખંડ ત્રીસ સામાયિક કરવાની ભેટ છે. ચોવીસ કલાકમાં તો પૂજા, દર્શન, વ્રત, પચ્ચક્ખાણ, તપ-જપ વગેરે અનેક જાતના ધર્મ કરવાની તક છે ! પણ સાંસારિક સમયમાંથી એવું કેટલું બચાવવાની પડી છે? મકાન, તિજોરી, બધું સલામત હોય, પણ માત્ર એ પૈસાની સાવરણી ય ન ખોવાય, તેની પણ કેટલી સલામતી રાખો છો ? ત્યાં તો એટલુંય તણાઈ જવું ન જોઈએ અને અહિંયા બધું તણાઇ જાય, છતાં બચાવવાની વાત નહિ !! કેમ આમ ? 'મનુષ્ય જીવન તણાઈ જતી શક્તિ, સામગ્રી અને સમયમાંથી બચાવી લઈ ધર્મમાર્ગે જોડવા માટે છે, એમ કરી આત્માને દુર્ગતિમાંથી બચાવી લેવા માટે છે,' તે વાત નક્કી નથી કરી. જો બેસીને બરાબર વિચાર કરો કે કાળ તમારા જીવનમાંનું કેટકેટલું તાણી જાય છે, તો એની ભયાનકતા ગજબની લાગે. માનવજીવનનો એકેક દિવસ જે મળે છે, તેમાં કેટલુંય સારું શક્ય હોય છે; પરતુ એના બદલે એકેકે દિવસનો કાળ તમારા જીવનમાંનું ઘણું ઘણું ઉલટા રસ્તે તાણી જાય છે. અફસોસ ! કે હજારો દિવસોની તો કેટલી ગજબની ખોટ !

<u>શુ શુ તણાઈ રહ્યુ છે? ૧ માનસિક શક્તિ</u> —પહેલુ તો એ કે આ માનવના અવતારમા આટલી <u>સમજશક્તિ</u> <u>વિચારશક્તિ</u> મળી છે, તો એથી આગમા સારી તત્ત્વવિચારણા કરી શકો આત્મ-ચિંતન, મૈત્રી આદિ ચાર કે અનિત્યતાદિ બાર ભાવના ભાવી શકો આજ્ઞાવિચયાદિ શુભ ધર્મધ્યાન ધ્યાઈ શકો પણ વિચારો કે એના બદલે અતત્ત્વની ભાંજગડમા, તુચ્છ જડ પદાર્થોની ચિંતનામા, અને ખોટી હર્ષ-શોક-ભય તથા મોહની લાગણીઓમા જીવન કેવુ તણાઈ રહ્યુ છે? એમા સમજશક્તિ અને વિચારશક્તિ કેવી વેડફાઈ રહી છે? જીવને કાળજી હોય તો શુ આમાથી કાંઈજ બચાવી શકાય એવુ નથી? કાળજી ચીવટ હોય તો આડે માર્ગેથી ઘણીય શક્તિ વેડફાતી બચાવી શકાય એમ છે ખરાબ વિચાર, ખરાબ ચિંતન, ખરાબ ભાવના આવતા પહેલા ઝટ સારી વસ્તુ મનમા ગોઠવી શકાય એમ છે એટલે તરત તણાતુ બચે

<u>૨. તણાઈ જતા પૈસા</u> —બીજુ, જુઓ કે કાળ તમારા જીવનમા <u>ધનની કમાણીમાથી</u> કેટલુય બધુ પાપમા તાણી જાય છે કેટલુ ખરચામા, કેટલુ ફેશનમા, અને કેટલુ એશઆરામી માટે ખેંચાઈ જાય છે? આ પાયધુનીથી જરા ધોબીતલાવ જવુ છે ઝટ મનને થશે કે 'ચાલો, ટ્રામ, બસમા બેસી જઈએ'- ની જરૂર શી ભાઈ? ચાલી નાખ, પાંચ સાત મિનિટનો રસ્તો છે એ રીતે બચેલા પૈસા કોઈ દેરાસરમા, પૂજામા, કે સાત ક્ષેત્રની પેટીમા નાખજે—તો એ તણાતુ બચ્યુ ગણાશે આ સિવાય તો ઘણુ ઘણુ તણાઈ રહ્યુ છે જરા પેટ કે માથુ દુખ્યુ, ત્યા એકાદ દિવસ બીજા પછી ઉપવાસ ખેંચી કાઢે તો મટી જાય એમ હોય, પણ નહિ એ તો ઝટ ડૉક્ટરના ઘેર દોડવાનો રૂપિયો ફીનો, બે રૂપિયા ઇન્જેક્શનના, બે રૂપિયા મોસંબીના, એમ ધનને તણાઈ જવા દેવામા સંકોચ નહિ! માત્ર હિસાબ ગણવાનો ત્યા આત્માનો બચાવ છે ત્યા એટલે ક્યા? નથી જણાતા? પ્રભુ પૂજાની સર્વ વસ્તુ ખરીદી

વાપરવામાં, કોઈ ટીપમાં લખાવવામાં, દાનમાં, જ્ઞાનમાં, પ્રભુભક્તિમાં ગુરુભક્તિમાં, સાધર્મિકભક્તિમાં, અનુકંપા કરવામાં, જ્યાં આ બધે ખરચેલું એ બચેલું બને છે, ત્યાં ખરચતાં હિસાબ ગણવાનો! વધુ ન ખરચાઈ જાય એ ધ્યાન રાખવાનું! ત્યારે સંસારમાં વાહ તમારી તણાઇ જવાની ઉદારતા! સંસારના બિનજરૂરી ખરચામાં આખું ને આખું તણાઈ જાય ત્યાં કાંઈ વિચાર નહિ?

ડ. તણાઈ જતી શરીર શક્તિ:—હજુ વિચારો કે કેટલું ઉન્માર્ગે તણાઈ રહ્યું છે. શરીરની શક્તિઓ ઘણી ઘણી સારી પ્રવૃત્તિમાં જોડી શકાય એમ છે; પણ એના બદલે ફોગટ પ્રમાદમાં વિષયકષાયના પોષણમાં, નિદ્રા કુથલીમાં, આરંભ સમારંભમાં, સાંસારિક દોડધામમાં શરીર-શક્તિઓ તણાઇ રહી છે. એના બદલે દેવગુરુ અને ધર્મની સેવામાં શું કેટલીય શક્તિઓ ખર્ચી શકાય એમ નથી? ત્યાં શું સારા માર્ગે, પરમાર્થના કાર્યમાં, સુકૃતમાં તે શક્તિઓ વાપરી શકાય એમ નથી? બજારમાં શાક લેવા ગયો, લાવ, ત્યારે બજારમાં દહેરાસરના દર્શન પણ કરતો જાઉં, એવું ન કરી શકાય? શું છાપાના વાંચનને બદલે ધર્મપુસ્તક ન વાંચી શકાય? કસરતને બદલે પ્રતિક્રમણ કે ખમાસમણા ન બની શકે?

તણાતા સામગ્રી અને સંયોગો:—પોતાની ચીજ-સામગ્રી અને સંયોગો સંસારના કુથલામાં કેટલા બધા તણાઈ જાય છે! તો એને ધર્મખાતામાં કે પરોપકારમાં વાળી બચાવું, એવી ધગશ હોય તો કેટલો બચાવ કરી શકાય એમ છે? માત્ર લક્ષ જોઇએ, આવડત અને ઉદ્યોગ-ઉદ્યમ જોઇએ. આવડત હોય તો વિવેક કરી કરી બચાવવાના માર્ગ શોધી કઢાય, તે અનુસાર ઉદ્યમ થાય. એવા ઉદ્યમથી દેખાશે કે આપણે માનેલી પાપ સામગ્રી અને પાપ સંયોગ એ ખરેખર હવે તો ધર્મ સામગ્રી અને ધર્મસંયોગ બની ગયા છે!

પુણ્યસામગ્રી:—દા. ત. એજ માનવદેહનો ઉપયોગ દયામાં દાનમાં, તથા દેવ-ગુરુ-સંઘ-સાધર્મિકની પૂજા-ભક્તિ-વૈયાવચ્ચમાં.

અને તપસ્યામા જેટલો થાય, તેટલા પ્રમાણમા પુણ્યોપાર્જન નીપજે છે એ હિસાબે એ દેહસામગ્રી પુણ્યસામગ્રી બની ગણાય એમ જ ઇન્દ્રિયોનો સદુપયોગ થાય, એને અશુભમાથી પાછી હઠાવાય, પ્રશસ્તસ્થાનમા નિયોજાય, તો એજ ઇન્દ્રિયો પુણ્યસામગ્રી બને દા ત ચક્ષુનો ઉપયોગ પર રૂપ જોવામા, હિંસામા ઉપયોગી થવામા, ઇત્યાદિમા થાય એ ચક્ષુ પાપ-સામગ્રી પણ શાસ્ત્રવાચન, ઇર્યાસમિતિ નિરીક્ષણ, દેવાદિદર્શન, વગેરેમા ચક્ષુનો ઉપયોગ થાય તો એ ચક્ષુ પુણ્ય સામગ્રી એમ પ્રભુગુણગાન, ધર્મોપદેશ વગેરમા વપરાતી જીભ એ પુણ્ય સામગ્રી ત્યારે તત્ત્વચિંતન, પરોપકાર વિચારણા, ધર્મધ્યાન, વગેરે કરવતુ મન એ પુણ્ય સામગ્રી તેમ જિનપ્રતિમાદિ સાત ક્ષેત્રમા અને અનુકપામા ખર્ચાતી લક્ષ્મી એ પુણ્ય સામગ્રી

પુણ્યસયોગ —તો સયોગમા પણ એવુ જ છે સારી પત્નીનો સયોગ જો ધર્મકાર્ય કરવામા ઉપયોગી થયો તો તે પુણ્યસયોગ કુપત્નીનો સયોગ જો ધીરતા, ક્ષમા અને વૈરાગ્યદાયી બન્યો તો તેય પુણ્ય સંયોગ કપરા દેશકાળના સયોગ જો ત્યાગમા જોડનાર બન્યા, મોજશોખ ઘટાડનાર બન્યા, અને ધર્મમા વધુ ઉદ્યમી કરનારા બન્યા, તો એ પણ પુણ્ય સયોગ.

વિવેક —બસ, આ ભેદ સમજીને પાપરૂપ બનતી સામગ્રી કે સયોગને આપણે પુણ્યરૂપ બનાવી શકીએ માત્ર આપણા ધોરણ ફેરવવાની જરૂર છે એ થાય તો તો લાગે કે આપણે ઘણાઈ જતુ કેટલુ ય બચાવી શકીએ છીએ! આ માટે કોઈપણ સામગ્રી કે સયોગ અગે થતી હલકી વિચારણા અને અધમ ધોરણમા કઈ કઈ ભયકરતા છે, અને એથી ઉલટુ ઉત્તમ વલણ અને ઉમદા ધોરણમા કઈ કઈ વિશેષતાઓ છે, એનો આલોક પરલોકના અનેક દૃષ્ટિબિંદુથી વિચાર કરવો જોઇએ. ખેદની વાત છે કે એવી ઘણી સામગ્રી અને ઘણા

સંયોગો આજે આપણને મળ્યા છે કે જે ધરાસર પાપ સામગ્રીરૂપ અને પાપ સંયોગરૂપ બની રહ્યા છે!

હવે પાપ સામગ્રીના દાખલા જુઓ.

પાપસામગ્રી :—દા. ત. પહેલા નંબરની સામગ્રી માનવદેહ, એ કેવી ઊંચી સામગ્રી! પણ આજે એ ષટ્કાય જીવોના સંહારમય આરંભ–સમારંભમાં કારણભૂત બની થોકબંધ પાપકમાઈ કરાવી રહી છે ને? એટલે દેહ એ પાપસામગ્રી થઈ. એજ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો અને મન એ પણ વિષયોના સંગ અને કષાયોના સેવનમાં કારણભૂત બની સતત કર્મબંધ કરાવી રહ્યા છે, તેથી એ પાપસામગ્રી થયા. એવું જ લક્ષ્મી પણ ઘોર પાપસામગ્રી બની રહી છે, એ આજે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

પાપસંયોગ ના દાખલા પણ જુઓ. કોઈને પત્ની સારી પ્રેમાળ મળી છે, તો એ પણ એને પાપસંયોગરૂપ નીવડે છે, જો એ એટલા મોહમાં ચકચૂર રાખે છે કે એના સિવાય બીજી દેવ–ગુરુ–ધર્મની લગની જ ન લાગવા દે, અને એની ખાતર અનેક પાપ–વેપારો, અભક્ષ્ય–સેવન, બીજાઓ સાથે ક્લેશ ટંટા વગેરે કરાવી પાપના થોક ઉપર્જાવે. ત્યારે આવી પત્નીનો સંયોગ પાપ સંયોગ જ થયો ને? એથી ઉલટું જો એ કર્કશા પત્ની હોય, કુભારજા હોય, તો પણ એના સંયોગે પતિ ક્લેશ, કષાય અને શોક વગેરે દ્વારા કેટલાંય પાપ ઉપાર્જશે, માટે પાપ રૂપ. બીજી રીતે જુઓ કે ગામમાં કે દેશમાં, ધંધામાં કે મિત્રમંડળમાં અમુક પ્રકારના સંયોગ ઉપસ્થિતિ થાય, એના ઉપર પણ જીવો જો અઢળક પાપ બાંધશે, તે એ પાપસંયોગ થયા.

પણ જો હવે જૈનશાસનની સમ્યક્ શિક્ષા લો તો એ આવડત આવશે કે જેથી એ પાપસામગ્રી અને પાપસંયોગોને ધર્મસામગ્રી અને ધર્મસંયોગોમાં પલટાવી શકાશે.

આનો ખૂબ વિચાર કરવો જોઈએ એને નિરંતર હૃદયમાં રમતો રાખવામાં આવે પછી કદાચ તેમાં આલંબન સારું ન મળવાથી વિશેષ ઉદ્યમ ન કરી શકે, છતાં શુભભાવ તો ટકાવી શકે તેથી ઇચ્છાયોગમાં સારો નંબર લાગે ઇચ્છાયોગ શું માગે છે? આત્માના ઉદય માટે ધર્મ સાધવાની ઇચ્છા—એ વિના સારે ચાલે જ નહિ કેમકે જીવનનું કર્તવ્ય આત્માનો ઉદય અને ધર્મ જ છે એમ નહિ કે ધર્મ ન કરીએ તો ખરાબ દેખાય, પૈસા ટકા ન મળે

કોઈ પૂછે બ્રહ્મચર્ય કે સદાચાર કેમ પાળો છો? તો કહીએ મારું જે આ જીવન છે, તે શીલ પાળવા માટે છે કેમકે એનાથી અનાદિના કુસંસ્કારો ભૂલાઈ ભૂંસાઈ જાય છે પરંતુ મારું વ્રત ભાગે તો અમે કલંકિત થઈએ! લોકમાં અપભ્રાજના થાય,' તેવી જ માત્ર વાત નહિ! પણ 'માનવ થઈને શીલ ગુમાવીએ તો ખલાસ, ભવ ગુમાવ્યો, નર ગુમાવી' આ કર્તવ્ય સમજે એટલે પોતાના જીવનમાં શીલ પાળતા વાર નહિ આ સાથે ઇચ્છાયોગનો ધર્મ સાધવા માટે, એટલે ધર્મમાંથી એને કોઈ ચલાયમાન ન કરી શકે

<u>બાધામાંથી પતન કેમ?</u> —માણસ પતન પામે છે તે કેવી રીતે? એ વિચારશે કે—'પ્રતિજ્ઞા છે, માટે પાપ નહિ કરવાનું' પણ એમ નહિ કે 'પાપ કરાય જ નહિ પાપના ભવ બીજા, માનવનો નહિ' પછી અવસર આવે પ્રતિજ્ઞા ન ભાગે, પણ નવો રસ્તો કાઢે! ધારો કે બાધા છે કે 'જૂઠું ન બોલવું' પણ જૂઠનો પ્રસંગ આવ્યે છોકરાને બોલાવીને કહેશે કે, 'જો આ મારે તો નિયમ છે, પણ તું સમય વર્તી લે!' કેવું પતન! અહીં જો એ સમજ્યો હોય કે 'જૈન માનવના જીવનમાં જૂઠું ન જ બોલાય,' તો પોતે તો ન બોલે, પણ બીજા પાસેય ન બોલાવે એના બદલે 'મારે બાધા છે, માટે મારે જૂઠું ન બોલાય' એટલું જ માની બેસે, એટલે એટલા સિવાય બધા દરવાજા ખુલ્લા! 'બીજાને એવી બાધા નથી તો એ જૂઠું બોલી શકે મારે પણ જૂઠું બોલવાની જ બાધા છે, બોલાવવાની બાધા નથી' આવા

લોચા વાળે, ત્યારે કેમ પતન ન પામે ? 'ધર્મ જ કર્તવ્ય છે. પાપ કરાય જ નહિ.' દા. ત. શીલએ માને તો બચે. પાળે એમ સમજીને કે શ્વાસોચ્છ્વાસ એ કાયાનો પ્રાણ છે, તેમ શીલ એ આત્માનો પ્રાણ છે. શરીર નાશવંત છે, તે નાસ્તિકને પણ કબુલ કર્યે છૂટકો છે. શરીર અને આત્માનો મૂકાબલો કરીએ એટલે શરીરની કિંમત જ નહિ લાગે. એટલે જો આત્માના શિયલનું રક્ષણ થતુ હોય, તો ભલે કાયા વહેલી પડી જાય ! પણ કાયાના રક્ષણમાં શીલનું ભક્ષણ થતું હોય તો તે નહિ થવા દેવાનું.

પાપ ધોવાનું અહીં જ સુલભ છે :—ઇચ્છાયોગનું કર્તવ્ય શું તાકાત આપે ? સુકોમળ કાયાથી પણ ક્ષાત્રવટ દેખાડવાનું બળ આપે ! કંગાલ દેખાતામાં શૂરવીરતા લાવે ! સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવું તે કર્તવ્ય છે, વર્ષભરનાં પાપ ધોવાં છે, એ બુદ્ધિથી આવ્યાં હોય તો સામાન્ય ગરમીની તો શું તાકાત છે, પણ કોઈ વિશેષ ગરમી વરસે તો પણ વધાવવા તૈયાર ! પાપ ધોવાનું અમારું કર્તવ્ય છે માટે પ્રતિક્રમણ કરવું જ જોઇએ ! આમ પાપ ધોવાનું આ જ જીવનમાં સુલભ અને સાધ્ય છે ! એ અમારા આત્માને શક્તિ અને આનંદ આપનાર છે, માટે એ સાધવું જ જોઇએ એમ થશે.

શીલભંગનું પાપ નથી જ થવા દેવું; એટલે સુરસુંદરીને આપઘાતનો યત્ન કરતાં, સરોવરમાં ઝંપાપાત કરતાં કે મગરના મોંમાં ગળાઈ જતાં વાંધો નથી લાગતો. એમાંથી બચ્યા પછી ભારંડ પક્ષીએ એને ઉચકી આકાશમાં ઊડયે રાખ્યું. પણ વળી પાછી અદ્ધરથી જ છોડી. આકાશમાંથી પડતી કોણે મૂકી ? ભારંડ પક્ષીએ ? ના, એના કર્મે !

પાપને પુણ્યકાર્યથી ધકેલો :—કર્મ જીવની જે ફેંકફેંક અને જે વિટંબના કરે છે, તેવુ જગતમાં કોઇ કરતું નથી કર્મ શિવાય કોઇ રઝળાવનાર કે કાયાની માટીમા જીવને ચુથનાર નથી. કર્મ છે

ત્યાં સુધી વિટંબણા મટનાર નથી, નવી વિટંબણા આવ્યા વિના રહેનાર નથી. તો હવે શું કરવું? એ જ કે વિટંબણાને હઠાવવાને બદલે કર્મને ઉખેડવાની વાત રાખો. પાપ કર્મનો ઉદય આવ્યો ને બબ્બરે પાંચસો ખૂંચવી લીધા, તો નક્કી કરવાનું કે 'હવે બીજા પાપનો હું ભાન ધર્મથી લૂંટાની રહું.' ખલાસ! પુણ્યથી પાપ ઠેલાય કેમ હોય તો વિટંબણા આવ્યા વિના રહે નહિ. સુરસુંદરી ઉપરથી ફેંકાય છે! પણ એના ચિત્તમાં શું? 'નમો અરિહંતાણં' આ અષ્ટાક્ષરી મંત્ર છે ત્યારે ષોડશ અક્ષરી મંત્ર જાણો છો? એ છે 'અરિહંત-સિદ્ધ-આયરિય-ઉવજ્ઝાય-સાહૂ.' આમાં વિપુલ પુણ્યની કમાઈ અને ઘોર પાપ કર્મની નિર્જરા! પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર એ જેમ ધર્મ છે, તેમ એમનું સ્મરણ એ પણ ધર્મ છે. 'મરીશ તો પણ શીલનું રક્ષણ તો થશે! અને નમસ્કાર મહામંત્ર મારી પાસે છે, ત્યાં સુધી મારી દુર્ગતિ થનાર નથી.' સુરસુંદરીને કોઈ આકુળતા-વ્યાકુળતા નથી પટકાવામાં! છતાં જાણે કેમ કહે છે 'હું તને પટકાવા ન દઉં.' કેવી રીતે? ત્યાં વિદ્યાધરનું વિમાન જતું હતું, સુરસુંદરી પડી એમાં!

શીલરક્ષાની ખાતર મૃત્યુમાં આનંદ —વિદ્યાધર વિલાસી જીવ દેખાયો. એને જોઈને મુઝાઈ સુરસુંદરી એણે ઉદ્ગાર કાઢ્યા કે "કેમ મને પકડી રાખો છો? નાખો નીચે ધરતી પર મરતા રાજી થઈશ."

'પણ શું કામ છે, પટકાઈને મરી જવાનું?'

ત્યારે કહે છે, "શીલ સાચવવામાં મારા માથે ખૂબ વીતી છે, ને એમાંથી મને લાગે છે કે આ જીવનનો અંત આવી જાય, તો શીલ અખંડ રહી જાય માટે, હાથ જોડીને કહું છું કે મને નાખી દો નીચે."

એટલે પેલો વિદ્યાધર કહે છે "નાનથી તું [illegible] મા, હું તારો ભાઈ છું. તારી કાન્તિ, સ્વરૂપ અને તારા બોલ જોતા મને લાગે છે

કે તું કોઇ ઉંચી કોટિનો જીવ છે, તો શા માટે આપઘાત જેવું અધમ કામ કરવાને તૈયાર થાય છે?" વિદ્યાધરના હૃદયના બોલ સાંભળી એને કાંઇક ધરપત વળી.

સજ્જનને નવ વસ્તુ ગોપવવાની:—

સજ્જન માણસો નવ ચીજોને છુપાવી રાખે છે. એક તો આયુષ્ય તેને ગોપવી રાખવુ જોઈએ. એનો ખોટી રીતે વિનાશ ન કરવો જોઇએ. બાકી હા, વ્રતનું ને ધર્મનું રક્ષણ કરતાં પ્રાણ જાય તો વાંધો નહિ. તે સિવાય નહિ. આજે તો બાઈઓ ઘાસતેલ છાંટીને બળી મરે છે, અને ભાઇ પાટા પર સુઇને ખતમ થાય છે. એ 'મરી ગયાં સારા' એમ માને છે. પણ પછી શું ત્યાં ખોટી ઝંખના દુર્ધ્યાન કરીને કોઇ તિર્યંચ વગેરેનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય, ને માછલી થવું પડયું, પછી કોઇ મ્લેચ્છના ઘેર કડાઇમાં કકડતા તેલની અંદર તળાવાનો વખત આવે ત્યારે?

બીજું ધન, તેને ગોપવી રાખવું જોઈએ, જેમ તેમ ઉડાવવું જોઈએ નહિ. ગોપવવુ એટલે બિનજરૂરી બધા ખરચા બંધ કરીને, અને જરૂરીમાં પણ ખૂબ જ સાદાઈ અને ત્યાગ કેળવીને ગોપવી રાખવાનું, કે જેથી વધુ કમાવા માટે વધુ પાપ ન કરવા પડે.

ત્રીજુ વસ્તુ છિદ્ર:—એ કોઈને કહેવું નહિ. એ ગોપવી રાખવુ. છિદ્ર એટલે દોષ રહસ્ય વગેરે. ચોથુ વિષયક્રિયા, મોહરમત, એ પણ ગુપ્ત રાખવી. સામાન્ય ચેષ્ટા પણ બે શિવાય ત્રીજો દેખતો હોય ત્યાં ન કરવી જોઇએ. અરે! મોહનો સામાન્ય બોલ પણ ત્રીજો સાંભળતા ન બોલાય. ત્યાં તો ગંભીર અને શિષ્ટ બોલ જોઈએ. કહો ત્રીજાના સાંભળતા પતિ પત્નીને વહાલી કહીને બોલાવે?

પાંચમુ ઐશ્વર્ય:—એ પણ ગોપવીને વાપરવું. નહિતર કદાચ કોઈની નજર લાગી જાય.

૬ઠ્ઠું દાન દેવાનુ— તે પણ ગોપવી ને જમણા હાથે દીધુ તે ડાબો હાથ ન જાણે!

સાતમુ માન—મળ્યું હોય, તે પણ મનમા ગોપવી ગળવાનુ બહાર ગાતા નહિ ફરવુ

આઠમુ અપમાન —તેને પણ બહાર નહિ કહેવાનુ

નવમુ શીલ વગેરે આત્માના ગુણ, તેને બગબર ગોપવી રાખવા એટલે કે એનુ બરાબર રક્ષણ કરવુ

તપ વર્ષોના 'ઘાતક લટકા એક જ વખતનો' —અનતકાળનો ઇતિહાસ તપાસીએ તો દેખાય કે લાખો વર્ષના તપ તપનારા વિશ્વામિત્ર વગેરેને પણ રભા ઉર્વશીનુ એક મટકુ થયુ કે જોવાનુ મન થયુ! સ્ત્રીની આખ અને અગોપાગના વર્ષોના લટકા નહિ, એક દિવસના નહિ, એક વખતનાય લટકા વર્ષોના તપને સાફ કરી શકે બ્રહ્મા એમ જ ચતુર્મુખ થયા ચાર ચાર માસ સિંહની ગુફા આગળ ઉભા રહેવાની હામ ખરી, પણ કોશા વેશ્યાની આગળ એક દિવસ પણ સ્વસ્થ શીલવતા ઉભવાની તાકાત નહિ! જાતીય સબધોના અનાદિ સસ્કાર એવા છે કે વિજાતીય પાત્રો સબધમા આવતા જ વિકારનુ અવનવુ તોફાન જગાવ્યા વિના રહે નહિ તમે જો મર્યાદા મૂકો, નવવાડ બ્રહ્મચર્યની ચૂકો, એટલે મોહ કહે છે, "આવ હવે અમે તને માકડાની જેમ નચાવીએ! પાછી ભલે તું સાધુવેશમા હો, પણ તારામા જો વિકાર સુલભ છે, તો ભકતાણીનુ રૂપ કરી આવીનેય તને ઉચો નીચો કરી નાખીએ!"

બ્રહ્મચર્યના મૂલ્ય—આમા જીવને એ જોવાની ફુરસદ કે પરવા નથી કે મોહના આવેશને પરવશ બની વિકારી થવામા આત્મામા સારૂ શુ વધે છે? એમાય માનસિક રીતિએ આકર્ષાઇ

મનને વિકૃત બનાવવામાં કોઇ લાભ? શું કોઈ સમ્યગદર્શનનો, જ્ઞાનનો, ચારિત્રનો કે તપનો પર્યાય વધે ખરો? ના, ઉલટો હોય એ હ્રાસ પામે. તો પછી શા સારૂં વિકારી થવું? વિકારી થવામાં આત્માની ઉંચામાં ઉંચી કોટિની મહાકિમતી અને શરીરની રાજા સમાન ગણાતી ધાતુ જે વીર્ય, તે પાતળી પડી વિનાશને પામે છે. એનાથી ઇન્દ્રિયોનાં તેજ ઘટે છે. મગજની ગ્રહણ-ધારણ-વિચારણ શક્તિ હણાય છે, અને ધીરવીર હૃદય પણ દુર્બળ બને છે. જગતમાં જીવન જીવવાની મઝા હોય તો સાત્ત્વિક, સબળ અને તેજસ્વી ઇન્દ્રિયો તથા મનના ઉપર છે. બ્રહ્મચર્યના ભંગથી, વીર્યના નાશથી એ ઈન્દ્રિયો અને મનને નિઃસત્ત્વ, દુર્બળ અને માયકાંગલા બનાવી દીધા. પછી જીવન જીવવામાં શી મઝા? પછી તો આયુષ્ય હોય એટલે જીવવાનું તો ખરું પણ દહાડા એમ જ મુડદાલીયા જીવનથી પૂરા કરવા પડે. ચક્ષુમાં તેજ ન હોય, કાન બહેરા પડયા હોય, મગજમાં સ્મૃતિ-ભ્રંશ રહ્યા કરે, તેથી ભૂલી બહુ જવાય; એટલુ જ નહિ પણ મગજની શક્તિ ઘણી મરી ગઇ તેથી મગજ સહેજ સહેજમાં ઉશ્કેરાઇ જાય, તુચ્છ વિચારો કરી નાખે, દીર્ઘ અને ઉંડા તત્વચિંતન કરવામાં એ તદ્દન અસમર્થ હોય. આ તે કાંઇ જીવન છે?

ત્યારે તમે બીજી પણ એક વાત સમજો કે બ્રહ્મચર્યનું મમત્વ જો નથી, તો વિચારસરણી હલકી રહેવાની, અને કાર્યોમાં સારી સફળતા નહિ મળવાની, કવિ કહે છે "અબ્રહ્મચારીનું ચિંતવ્યું કદીએ સફલ ન થાય; પાપસ્થાનક ચોથું વરજીએ."

વિચારસરણીની હલકાઇ એ રીતની કે સામે ગમેતેવા સદ્દગુણી પાત્ર હશે, એમાં ગુણ જોવાને બદલે રૂપલાવણ્ય જોશે! આત્માની સ્થિતિને બદલે ચામડાની ગોરાશ અને ગાલની ગુલાબીતા જોયા કરશે! એમાં પાછું અન્યાન્ય કામ પાત્રોમાં મુકાબલો કરી ટકા આંકશે.

આગળ વધીને કામની કલ્પનાસૃષ્ટિમાં ચડી ભોગસુખના ઝાંઝવાના નીર જેવા વિકલ્પો કરશે! વળવાનું કશું જ નહિ, પરંતુ સતત વિચારણા વિષય ભોગની, વિષયના આનંદ-આપણાની! ત્યારે બ્રહ્મચર્યના મમતાળુને અને અભ્યાસીને એ કોઈ લત નહિ તેથી શુદ્ધ ગુણદર્શન અને તત્ત્વચિંતનના પવિત્ર ઉચ્ચ જીવન જીવે.

અબ્રહ્મ સેવનમાં એ પણ ખામી છે કે છતા તારક દેવગુરુને મૂકી કામના પાત્રની ખોટી ગુલામી ઉઠાવવી પડે છે, એની ખોટી ગોદમાં પડવું પડે છે તેથી દેવગુરુ અને ધર્મને કાં સમગ્ર ભૂલાય છે, અગર તો ગૌણ કરાય છે ત્યાગ, તપસ્યા વગેરેને જતા કરવા પડે છે આવા આવા તો કેઈ નુકસાનો ખડા થાય છે અહાહાહા! પ્રભુશ્રી વીરના વારસદાર થવા જતાં આવી ભયંકર નુકસાનીઓ વહોરવી પડે તે શા કારણે? એક અબ્રહ્મચર્યના જ કારણે ને? વિષયભોગના કારણે ને? ત્યારે આ એક જ દોષ જો દૂર કર્યો તો કેવી અદ્ભુત કમાણી કરાવે તેમ છે! કેવા સુંદર અને સાચા વીરના વારસદાર બનાય છે! અબ્રહ્મના લીધે કાર્યમાં નિષ્ફળતા પણ, વળી નિષ્ફળતા એટલે આત્માના લાભમાં ઉતરવાની વાત નહિ, પાછળથી નિશ્ચિંતતા, પ્રસન્નતા અને આત્માહ્લાદિતતા નહિ. આત્માના અસલી નિર્વિકાર અને જ્ઞાનમય સ્વરૂપની સામે લક્ષ રાખવાથી કામવાસના કાબૂમાં આવે છે સાથે, સુદર્શન શેઠ, સ્થૂલભદ્રસ્વામી વગેરેના ચરિત્ર ખૂબ ખૂબ વિચારવા લાભદાયી છે.

ધર્મક્રિયાની સફળતા શામાં?

અનંત ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ 'યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય' ગ્રંથમાં પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે ઇચ્છાયોગથી

ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર શા માટે ? એટલા માટે કે શાસ્ત્રયોગ ને સામર્થ્યયોગનો દાવો કરીએ એ સ્થિતિ અત્યારે અમારી નથી. એમ છતાં ઇચ્છાયોગથી પણ નમસ્કાર કરવામાં ન આવે તો તે નમસ્કાર નિષ્ફળ જાય.

<u>સાધેલો ધર્મ સફળ, જો શુદ્ધિ, મુક્તિ અને સમૃદ્ધિ</u>.— પ્રાથમિક નંબરમાં પણ ઇચ્છાયોગના ઘરની ક્રિયા બનવી જોઈએ; તો જ માની શકીએ કે ધર્મક્રિયાની સફળતા જે મલવી જોઈએ તે મલશે. <u>ધર્મક્રિયાની સફળતા એટલે ?</u> સ્વર્ગીય સુખ મળે તે નહિ, પણ આત્મામાં શુદ્ધિ આવતી જાય, આત્મા વિકાસ પામતો જાય, મોહમય સંસાર અને કર્મનાં બંધનમાંથી મુક્ત થતો જાય, પોતાના અનંતસુખ–સમૃદ્ધિની નજીક પહોંચતો જાય. તેમાં ધર્મક્રિયાની સફળતા છે. ત્યારે જો આમાં સાચી સફળતા હોવાનું માનીએ, એટલે તો કોઈ દિવસ એવા નિરાશ થવાની જરૂર ન પડે, કે " ભાઈ, હું આટલાં તપ–દાન–શીલ કરે જાઉં છું, છતાં તેનું કેમ કોઈ ફલ દેખાતું નથી ? અથવા મને બધું નિરાશા જેવું કેમ લાગે છે ? " આવું જે થઈ જાય છે, તેના કરતાં જો એ સમજતો હોય કે ધર્મક્રિયાની સફળતા (૧) આત્માના દોષોની શુદ્ધિમાં છે, (૨) જડની પરાધીનતામાંથી આત્માની ક્રમશઃ મુક્તિમાં છે, અને (૩) આત્માના ગુણવૈભવનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ કરી મોક્ષની નજીક જવામાં છે, તો નિરાશા નહિ લાગે. કેમકે એ ફળ તો શુદ્ધ ધર્મક્રિયાથી સધાઈ જ રહ્યું છે.

<u>આત્માની શુદ્ધિમાં શું આવે ?</u> એ, કે જે દોષ અને દુર્ગુણોથી તથા કુવાસના–કુસંસ્કારોથી આત્મા કલુષિત હતો, તે તે હવે ઓછા ઓછા થતા આવે, હ્રાસ પામતા જાય.

<u>મુક્તિ એટલે ?</u> આત્માને જે સંસાર અને ઉપાધિઓ બાંધીને ગુલામીમાં રાખે છે, તેમાંથી મુક્તિ, અર્થાત્ તેની પરાધીનતા પર કાપ.

<u>આત્માની વિભૂતિની નજીક જવુ એટલે શુ ?</u> એટલે એ કે આત્માની પોતાની જે નિર્મળ જ્ઞાનમય દશા છે, નિવૃત્તિના ઘરની સુખની દશા છે, સ્વરૂપે મહામત્વ ને વીર્યની દશા છે, એનો અંશે અંશ પણ અનુભવ કરતા જવુ, ઝાખી કરતા જવુ, એટલે આત્મ-સમૃદ્ધિની નજીક જવાય

<u>વિનાશી-અપવિત્ર-પર અવિનાશી-પવિત્ર-સ્વ —</u>

(૧) આત્મશુદ્ધિ, (૨) બધનથી મુક્તિ, અને (૩) આત્મ-સમૃદ્ધિની ખીલવટ આ ત્રણમા ધર્મક્રિયાની સફળતા છે, પણ દેવલોકના કે રાજવૈભવના સુખ મળે તેમા નથી ઇચ્છાયોગના ઘરની ધર્મક્રિયા સાધવા એ સફળતા લક્ષમા રહેવી જોઇએ આત્માની શુદ્ધિ, મુક્તિ, અને સમૃદ્ધિના સચોટ લક્ષથી ચારિત્ર લેવાય અને પળાય, ત્યારે તો કલીર એવા કાળનો સોનેરી ઉપયોગ બની જાય ! વર્તમાન વિકટ સયોગોમાથી ઉંચામા ઉચી કોટિનુ ફળ મેળવી આપનારૂ ચારિત્ર એ ત્રિપુટીથી બને છે ૧ લોક કાળને કલીર કહે છે તેનો સોનેરી ઉપયોગ કરવા, ૨ લોક સયોગોને વિકટ કહે છે, તેમાથી ઉચામા ઉચી કોટિનુ ફળ નિપજાવવા માટે, ૩ કાળા કાળમાથી ઘણુ ફળ મેળવવા માટે, ૪ દુર્લભ એવા માનવભવમાથી લાભી સફળતા મેળવવા માટે, ૫ વિનાશી એવી કાયાથી અવિનાશી પદની સાધના માટે, ૬ અપવિત્ર એવા શરીરદ્વારા આત્માને પવિત્ર બનાવવા માટે, ૭ પર એવા સયોગોમાથી સ્વ એવી આત્માની ઋદ્ધિ બનાવવા માટે-ઇત્યાદિ માટે છે ધર્મસાધના શુદ્ધ ધર્મ સાધવાની વાસ્તવિક ઈચ્છા કરે ત્યારે તે ઇચ્છાયોગના ઘરની ક્રિયામા આવે આ રીતે ધર્મક્રિયાઓ હવે વિચારે

<u>કરી વિચારો ક્રિયાના ઉદ્દેશ</u> —<u>કેમ સામાયિક?</u> પાપમાથી બચવાનો એ માર્ગ છે ! <u>આટલા પ્રભુની મૂર્તિને હાક શા માટે?</u> પ્રભુ પ્રત્યે નિજ ચોરાટી ગણવા માટે આ આગી અને આ

થાળ ભરી ભરીને ફૂલ. ફળ, નૈવેદ્ય આ બધું શા માટે? પાપમાં તણાતી લક્ષ્મીને યોગ્ય પાત્રે અર્પવી જ જોઈએ. પરમાત્મા ફરી ફરી નહિ મળે! જો એ નહિ મળ્યા હોય ને હીરા માણેક પણ મળ્યાં હશે, તો તે શું કરવાના? આ ઇચ્છાયોગથી પૂજા કરનારો કેવો ઉદાર હોય? એમાં પૂછવાનું શું? ઇચ્છાયોગમાં શુદ્ધ ધર્મ-લેશ્યા જોઈએ છે, એ આવી પછી તો આત્મામાં અપૂર્વ જોમ આવે છે.

ઇચ્છાયોગ એક સમર્થયોગ:—ઇચ્છાયોગ તો માત્ર નામથી ઇચ્છાયોગ છે, બાકી તો એ મહાન સમર્થ યોગ છે! સાતમે ગુણ-ઠાણે અપ્રમત્ત ભાવ સુધી લઈ જનાર એ ઇચ્છાયોગ છે! અલબત્ત શાસ્ત્રયોગનું લક્ષ રહેવું જોઇએ. બાકી ઇચ્છાયોગ એક સમર્થયોગ છે એમાં શંકા નથી. ત્યારે કાંઈ સામર્થ્યયોગ એમને એમ નથી ઉતરી પડતો! અનંતી દ્રવ્યક્રિયા પછી ભાવક્રિયા આવે છે! એ ભાવક્રિયાના દીર્ઘ અભ્યાસ પછી શુક્લધ્યાન, ક્ષપકશ્રેણિ, ને કેવળજ્ઞાન આવે છે. આ અભ્યાસની દશામાં, એટલે કે આ ભાવક્રિયાની નિશાળે ભણવાની અવસ્થામાં કયી ક્રિયા લાવવાની? ઇચ્છાયોગના ઘરની. પણ એ ઇચ્છાયોગના ઘરની જે ક્રિયા આપણને ઉંચે લઈ જવા સમર્થ છે, જો તેને શાસ્ત્ર કહે છે એ પ્રમાણે ન બનાવીએ તો ત્યાંના ત્યાં ઊભા રહીએ!

દ્રવ્યક્રિયાની મહત્તા:—

પ્રશ્ન.—અનિચ્છાએ કરેલો ધર્મ ઇચ્છાયોગમાં આત્માને લાવી આપે?

ઉ૦:—જેને લાવવો હોય તેને, બીજાને નહિ. પંચવસ્તુમાં આજ શાસ્ત્રકારે દ્રવ્યશ્રુત–દ્રવ્યક્રિયાનું ગૌરવ ગાયું છે. કહ્યું છે. કોઇએ આક્ષેપ કર્યો કે–દ્રવ્યશ્રુત અનંતવાર સેવ્યું, છતાં હજુ ભાવ-શ્રુત આવ્યું છે? ના, માટે કહો કે દ્રવ્યશ્રુત કામનું નથી, ભાવ શ્રુત જ કામનું છે; ત્યારે તેને આ શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે કે

'તારી વાત અર્ધ-સત્ય છે' અનંતવારની દ્રવ્યક્રિયા નકામી ગઈ, તે અમે માનીએ છીએ પણ એ સમજજો કે જ્યારે ભાવશ્રુત મળશે ત્યારે તે દ્રવ્યશ્રુતની સહાયથી મળશે ભાવ વિનાની ક્રિયા નકામી એનો અર્થ એ નથી કે ક્રિયા નકામી જમીન અને વરસાદ છતા પાક કેમ નહિ? કેમકે બીજ નહોતુ વાવ્યુ તો પાક માટે બીજ કામનુ અને વરસાદ નકામો એમ? ના, એ તો પાકો જ્યારે જમીનમાથી પાક થશે, ત્યારે બીજ અને વરસાદ સિવાય નહિ જ ભાવશ્રુતનુ લક્ષ્ય ન રાખ્યુ, તેથી અનંતવાર દ્રવ્યશ્રુત જ ભાવશ્રુત મેળવી આપશે ભાવનુ ધ્યેય રાખીને ક્રિયા કરતા કરતા, સાચા ભાન અને ભાવક્રિયા પ્રગટશે માટે તો સમકિત વિનાની જ્ઞાનાદિ ક્રિયાને નકામી કહેનાર જ્ઞાનીઓએ જ સમકિત પામવાના સાધન તરીકે પાછા દાન, વ્રત, તપશ્ચર્યાદિને બતાવ્યા છે

<u>ભાવ બે પ્રકારના છે.</u> આજે ઉપવાસ કર્યો, કોઈ આહારની ગુલામી નહિ, કોઈ આહારની વિચારણા નહિ આહારની લપમાથી છૂટયાનો મહાતોષ આ ઉત્તમ ભાવ છે હવે આ જેમ ભાવ છે, તેમ એ ભાવના ધ્યેયને પામવા માટે હૃદયમા જે ઈચ્છા થાય છે, તે પણ ભાવ કહેવાય છે અર્થાત્ છતી ભૂખે આહારની ગુલામીમાથી છૂટયાનો તોષ પામવાની સાચી તમન્ના એ પણ ભાવ છે ઉચ્ચ કોટિના ભાવ લાવવાના હૈયાના ભાવને પણ ભાવ કહેવાય છે એ રાખીએ તો દ્રવ્યક્રિયા નકામી નહિ આપણા વ્રત-પચ્ચક્ખાણ અને અભિગ્રહોમા કેવો અદ્ભુત ચમત્કાર છે! એ ખૂબ ખૂબ સેવતા કોઈક દિવસે ઊચી કોટિના ભાવ જોવાનો સમય આવશે પણ જેણે એ રાખ્યુ જ નથી તેને તો આહાર-વિષયની બારે ભાગોળ ખુલ્લી! એટલે ભાવ એ અગેના મલિન ને મલિન જ આવ્યા કરવાના પૂર્વ પુરુષોના ચરિત્રો જુઓ, વિચારો એમા વ્રત તપ વગેરે સેવતા સેવતા ઉત્તરોત્તર શુભ ભાવની ચઢતી થયાનુ ઠામ ઠામ દેખાઈ આવશે

ધર્મક્રિયાની ઇચ્છા શા માટે? કહો કે જીવનનો સારજ ધર્મક્રિયા છે! જીવનની સફળતાજ આમાં છે! કથીરના સંયોગમાંથી સુવર્ણ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવાની સાધના ધર્મક્રિયામાં છે! વિનાશી, અપવિત્ર અને પર એવી કાયામાંથી અવિનાશી, પવિત્ર ને સ્વકીય કલ્યાણ સાધવાનું કાર્ય આમાં છે! નાસ્તિકને પણ કાયાના આ ધર્મો કબૂલ કર્યા વિના છૂટકો નહિ. સ્વપરના ભેદ જગતમાં નિર્ણીત થઈ ગયેલા છે. તો કહો, કાયા દાસ કે આત્મા?

આસ્તિકનું ડહાપણ:—નાસ્તિક ભલેને આત્માને મંજુર ન કરતો હોય, પણ કાયા પર એ શું એવો દાવો, સંતોષ કે ખુમારી ધરી શકે એમ છે, કે 'આપણું કહ્યું કાયા માને જ? આપણી ઇચ્છા મુજબ જ કાયા વર્તે? આપણા કબજામાં જ એ રહે?' ના, તારું ધાર્યું તે કરે, કે તું એનું ધાર્યું કરે? તારા હુકમ એ પાળે, કે એના હુકમ તું પાળે? બધું ઉંધું! આપણે એનું કહ્યું માનવાનું! તેથી જ આસ્તિક આત્મા એમ વિચારે છે કે, 'એવી પણ આ કાયામાંથી જો હું ધર્મનો ઇચ્છાયોગ સાધું, જો હું ઇચ્છાયોગથી પણ ધર્મ સેવી લઉં તો મારા આત્માનું અવિનાશીપદ, સાચી પવિત્રતા, ને સાચું સત્ત્વ હું સાધી શકું એમ છું. આટલા માટે મારે આ ધર્મક્રિયા કરવી છે.' આવી ઇચ્છા આપણને ઇચ્છાયોગના અધિકારી બનાવે છે.

'લૌકિકમાંથી અલૌકિક તરફ'

જીવન જીવનમાં ફેર:—જીવ તો દુનિયામાં અનેક કોટિના છે! એમના ય જીવન વિવિધ પ્રકારે છે. એમાં આ મનુષ્યજીવ અને એમાંય આર્ય માનવ-જીવન જ અલૌકિક છે. તો પછી સાધના પણ અલૌકિક જોઈએ, લૌકિક નહિ! જીવન મચ્છર ને માંકડનું જુઓ, માંખી ને ભમરાનું, વીંછી ને સાપનું, કાગડા ને કબુતરનું—

બધાના વિવિધ જીવન દેખાશે વાઘનુ જીવન જેટલુ ભયંકર, એટલુ સસલાનુ જીવન ભયંકર નહિ છતા સસલાને સદા ભયભીત જીવન હવે અજ્ઞાનતાની દૃષ્ટિએ જીવનો જોઈએ, તો પણ વિવિધતા! શક્તિ-અશક્તિમા જોઈએ તો પણ વિવિધતા! ગુલામી ને શેઠાઈમા જોઈએ તો પણ વિવિધતા! સો હાથણીને એક હાથી કુદરતી રીતે એમા એવો તફાવત છે કે સો જણ આજ્ઞા ઉઠાવનાર અને એક જ જણ આજ્ઞા કરનાર!

<u>બિચારા જીવોના કરુણ જીવન</u> —નરકના જીવના જીવનો તો આજે તમે નજરે દેખી શકતા નથી, પરન્તુ તમારી નજર સામે અનેકાનેક પશુના જીવન, પક્ષીના જીવન, કીડા મકોડા વગેરેના જીવન, તેમ જ માણસોમા રાજાના, અમલદારના વેપારીના, દલાલના, શેઠ-નોકરના, વગેરેના વિવિધ પ્રકારના જીવન તો જોઇ શકો છોને? એમા તમને શુ નથી દેખાતુ કે તમે પોતે કેવા ઉચ્ચ જીવન જીવવાનો સુંદર સયોગ-સામગ્રી પામ્યા છો? વર્તમાન જગતમા પશુ પક્ષીના જીવનમા ત્રાસનો પાર નથી અમેરિકા જેવામા ચરબી માટે ઢોરોને સ્પેશીઅલ મોટી જમીનો પર ઉછેરવામા આવે છે, અને લોટબધ એનો સહાર યાત્રિક કતલખાનામા કરવામા આવે છે કામ જેવા કોમળ ચામડા માટે કુમળા વાછરડાઓને ધખતા ઉકળતા પાણીથી નવરાવી ચોમરથી કુટવામા આવે છે શાથી? એ જીવ જીવતો હોય ત્યા સુધી એમ કુટેલા ચામડામા લોહી ફરતુ રહે અને ચામડુ વધારે સુલાયમ થાય. કેટલુય બાફ્યા કુટ્યા પછી જીવતા જીવે એની ચામડી ઉઝરડી લેવામા આવે છે વિચારજો એ જીવોના જીવનની કરુણ દશા ત્યારે આજે લીવર એકસટ્રેક્ટ, ઇન્સ્યુલીન ઓર્ક ચીકન્સ, કોડલીવર ઓઈલ, વગેરે કેટલાય ઇજેક્શનો અને દવાઓ બનાવવા માટે માછલા મગરા, વાંદરા વગેરે પર કેટકેટલા ભયંકર જુલમ વરસાવાય છે, એ વિચાર્યું છે? એમા એ વાંદરા વગેરે તો ચીસેચીસ પાડી ઉઠે છે, પણ એની દયા ત્યા કોણ ખાય?

કેવું કરુણ જીવન ! પંખીઓના પીંછાઓ, અને માંસાદિના ઉપયોગ પાછળ એના પર પણ જુલ્મનો પાર નથી. ત્યારે વાતવાતમાં આજે દુકાળ ! એમાં ઢોરોની કઈ દશા ? અરે ખુદ એ તળાવના માછલાની કઈ દશા ? પાણી તો સુકાવા આવ્યું, પછી ગામના કુતરા અને ગ્રીમના શીયાળીયા-ગીધડા તળાવ પર તૂટી પડે, ત્યાં એ માછલાની કેવી કરુણ દશા ! અરે ! સારા ગણાતા ઘોડાની પણ આખી રાત ડાંસ મચ્છરથી ડંસાવાની કેવી દુઃખદ દશા ! ગુલામ માનવ પ્રાણીની પણ કેવી કરુણ સ્થિતિ !

આ તો દુઃખની દૃષ્ટિએ જીવન જોયાં. પણ જીવનમાં પાપાચરણ કેવાં ન જુઓ. એ પશુ પંખી કે અનાર્ય મનુષ્યોને કોઈ વિવેક ખરો ? ના, જીવન આખું પાપથી ખદબદતું ? બિલાડીને શરીર પર લાકડી પડતી હોય છતાં પકડેલા ઉંદરને નહિ છોડે. ઘોડો ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે પણ સડેલા ચણા ભેગી જીવાત પણ ચાવી નાખવાનો. ત્યારે પશુઓ ધર્મ તો શું જ કરે ? કાં તો ચામડા-તૂટ વેઠમાં હોય, કાં નવરો પડ્યો અજ્ઞાન અને અવિવેકમાં સમય બરબાદ કરતો હોય, ધર્મનું નામ નહિ, એને એક સહેલામાં સહેલો પરમાત્માના જાપનો ધર્મ પણ નહિ ! કેવાં જીવન આ !

ધર્મસામગ્રી અને ધર્મસમજ એ અલૌકિક છે :—આ વર્તમાન માનવ જગતમાં પણ જે અનેક જાતનાં જીવન દેખાય છે, એ બધાં જીવનમાં શી બહુ સગવડ મળે છે ? કાંઈ બહુ નહિ. છતાં એ બધાંય જીવન લૌકિક આહારાદિના ધોરણ પર ચાલનારા છે. તેમાં ફક્ત તમારું માનવ-જીવન જ અલૌકિક ધર્મસામગ્રી અને ધર્મ-સમજવાળું છે. તો એ અલૌકિકતાથી જીવનમાં અલૌકિક કાર્ય થવાં જોઈએ. તાકાત ન હોય તો લૌકિકને એકદમ મૂકી દેવાનું ન બને; પણ લૌકિક કાર્યમાં અલૌકિકતા અવશ્ય ભેળવી રખાય. ખાનપાન, પહેરવું, ઓઢવું, જડ પદાર્થો પર મમત્વ કરવું, માતાપિતા બનવું આ બધું લૌકિક છે. જીવન જો અલૌકિક બનાવવાનું સમજતા હોઈએ

તો આના વૈદિક કાર્ય કરીને કેમ જ બેસી રહીએ? તો પછી અલૌકિકતા આવે એ માટે અલૌકિક કાર્યવાહી જોઇએ

લૌકિકમા અલૌકિકતા ભેળવો —ખાવાની લૌકિક ક્રિયા કરતો કીડો, ને ખાવાની લૌકિક ક્રિયા કરતો માનવ –એમા ફરક ક્યા પડે? માનવની લૌકિક ક્રિયામા ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક તથા વૈરાગ્યાદિની અલૌકિકતા ભળેલી હોય, ને તેનુ ભોજન પણ અલૌકિક કાર્ય માટે અર્થાત્ ધર્મસાધના માટે હોય સ્વાર્થ લૌકિક ને પરમાર્થ અલૌકિક! કદાચ મોહવશ સ્વાર્થ સાધે પણ અલૌકિક દાનાદિના પરમાર્થ ભેળવીને. ભોગ લૌકિક ને ત્યાગ અલૌકિક છે! ભોગવે ખરો પણ ત્યાગરૂપી અલૌકિકતા ભેળવીને ત્યારે કેટલાક લૌકિક તો બિલકુલ તજવાના જ હોય અનીતિ-જુઠ લૌકિક, ને નીતિ-સત્ય અલૌકિક! હિંસા લૌકિક ને દયા અલૌકિક! તો આ લૌકિકને છોડી નીતિ, સત્ય, દયા વગેરે અલૌકિકને જ સાધવાના માનવ-જીવન અલૌકિક છે! માટે માનવતા અલૌકિકતામા રહેલી છે લૌકિક એટલે અજ્ઞાન લોક બહુ માને તે, અલૌકિક એટલે જ્ઞાનીએ દર્શાવેલી જીવજતના, પાપત્યાગ વગેરે વસ્તુ બાઈને ચૂલો સળગાવવો પડે તે લૌકિક, પણ દયાથી ઉપર ઢાકણુ નાખે તે અલૌકિક અહિંયા આ લૌકિકતા-અલૌકિકતાને સમજનારી બાઇ સમજે છે કે વધુ સળગાવુ એટલે ઓલવવામા વધુ પાપ! તો કરવુ શુ? વધારે અગ્નિ સળગાવવો જ નહિ, અને થોડુ પણ કરવુ પડે છે એમા ય એ વિચારે છે કે 'અગ્નિ, કાચુ પાણી વગેરેને અડવુ જ ન પડે તેવુ ક્યારે પામુ!' આવા વિચાર કરતા ખ્યાલ આવે કે 'મારુ જીવન કેટલુ પાપમય છે! અલૌકિકતાને બિલકુલ તો પણ કેટલી? આમુ શી!' છતા પણ જો આવડે, તો અલૌકિકતા કામ કેમ ન કરે! શુ મણ લોટમા પાચ ગ્રેન-દસ ગ્રેન [illegible] હોય તો જ કામ કરે? ના રે! પાચ તોલા વાટીને નાખી હોય તો સાફસફાટ! તેમ આ અલૌકિકતાને ભેળવતા આવડે તો

આખા લૌકિક કાર્યને મઘમઘાટ કરી નાંખે! ઇચ્છાયોગનો ધર્મ કરવો છે? તો આ બધું કરવું પડે. કોઈ પૂછે કે ધર્મક્રિયા શા માટે કરો છો? કહેવાનું કે મારું જીવન લૌકિકમાંથી અલૌકિક બનાવવા માટે.

એકલી લૌકિક પ્રવૃત્તિ ઝેરી, જંગલી અને પાપમય :— ભિખારીને શા માટે આપવું? કેમકે એકલા ખાઈએ તો તે લૌકિક જીવન બને, અને એને આપવું તેથી અલૌકિક જીવન બને! એકલી લૌકિક પ્રવૃત્તિ એટલે? ઝેરી, જંગલી ને પાપવાળી! ઝેરી એટલે કુસંસ્કારોનું ઝેર બરાબર નાખી આપે તેવી. જંગલી એટલે આત્મ-રક્ષાના વિવેક વિનાની. પાપમય એટલે જીવ પર પાપ લાદનારી. એકલી લૌકિક પ્રવૃત્તિ એટલે આત્માની સ્મૃતિ વિનાની પ્રવૃત્તિ. શું કરે એ? કુસંસ્કારોના ઝેર વધારે, જ્ઞાનીઓના વિવેકને ન લેવા દે, આત્માને કર્મથી ભારે કરી નાખે! અમારું જીવન માત્ર લૌકિક પ્રવૃત્તિથી ઝેરી, જંગલી ને પાપમય નથી બનાવવું; એ માટે ધર્મ કરીએ છીએ.

શીલનો ઉદ્દેશઃ— હવે કહો ત્યારે શીલ પાળવું શા માટે? ન પાળીએ તો મોટું પાપ લાગે, માત્ર તેટલા માટે નહિ! કિન્તુ શીલ એ અમારા જીવનની અલૌકિકતા છે, સુગંધી છે, તેવું વિચારીને. અશીલ મૈથુન એ લૌકિકતા છે, દુર્ગંધી છે. સુગંધીને કોઇ મહાન દિવસેય ન લાવીએ તો વસવાયા ને અમારામાં શો ફેર? માટે પર્વતિથિના બ્રહ્મચર્ય. અમારું ચાલે તો અમારા જીવનના પ્રત્યેક દિવસે પવિત્ર રહીએ. મૈથુન, અબ્રહ્મ એ લૌકિકતા છે, અપવિત્રતા છે, બ્રહ્મચર્ય એ અલૌકિકતા—પવિત્રતા છે.

ઇચ્છા માટે ગુણોની મર્યાદાની પકડમાં પકડાવું પડશેઃ— ઇચ્છાયોગના ધરની પ્રવૃત્તિ કરતા જઈશુ પણ આવી ચોક્કસ ઇચ્છાઓના સ્વરૂપનો ઇચ્છાયોગ જો નહિ આવે, તો પૂર્વભવની

જેમ આ ભવમાંય છતી ધર્મક્રિયાએ ડિંડવાડું ચાલ્યા કરવાનું ઇચ્છાયોગના ઘરની પ્રવૃત્તિ એવી શુદ્ધ ઇચ્છાએ બનવી જોઇએ કે "આત્મા પરના વાસનાઓના અને વિકારોના બંધનમાંથી મુક્ત થવા માટે હું આ ધર્મ કરૂં છું! આત્માની ગુણવિભૂતિની નજીક જવા માટે કરૂં છું! એ કરતાં જાઉં એટલે મારા લૌકિક જીવનમાં અલૌકિકતા આવશે!" સમજી જ રાખવું કે જગતમાં દેખાતા સઘળા જીવનોમાં માનવજીવન અલૌકિક છે તો જીવનમાં અલૌકિકતા જોઇએ જ માટે જ અલૌકિક પ્રવૃત્તિ આચરવી જ અને એમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું જોઇએ. લૌકિકજીવન એટલે પશુજીવન, છૂટું, મર્યાદા રહિત સ્વચ્છંદ જીવન. ઇચ્છાયોગનો ધર્મ સિદ્ધ કરવો હોય તેને જ્ઞાનીઓએ દર્શાવેલ ગુણોની અનેકવિધ મર્યાદાઓની પકડોમાં પકડાવું પડશે. છૂટા નહિ ફરાય.

અલૌકિકતા માટે વ્રતપચ્ચક્ખાણ-સંયોગનિરોધ.—કપરા સંયોગ ઓછા નહોતા મળ્યા સતી સુરસુંદરીને! આપત્તિ આવી એટલે 'ઓ બાપ' નહિ કરવાનું પણ 'નમો અરિહંતાણં' કરવાનું એણે રાખ્યું હતું. એણે શ્વાસોશ્વાસ પ્રાણ નહિ, શીલ પ્રાણ માન્યા હતા. એને પરિણામે જીવનમાં અલૌકિકતા ભરી રાખી અને અલૌકિક પ્રવૃત્તિ આચરી શકી. પૂર્વે એણે વધુ પડતા મોજ વિલાસ નહોતા કર્યા તેથી અત્યારે એ સારૂં કરી શકે છે. બાકી સંસારના વધુ પડતા વૈભવ વિલાસો સેવવા એ આત્માનું કારમું મોત કરે છે. એવું ક્યાંક અજ્ઞાનતામાં સેવાઈ ગયું હોય તો એમાંથી બહાર નીકળી, બચાવ શોધવો જોઇએ, જેથી લાગેલા પાપ ધોવાય, તે ઉપરાંત દૃઢ થયેલા કુસંસ્કાર મંદ પડી જાય. જીવનને આ અલૌકિકતા તરફ લઈ જાય છે. આના માટે વ્રત-પચ્ચક્ખાણાભ્યાસ અને સંયોગ-નિરોધ કરતું જીવન બનાવી દેવું જોઇએ.

ઇચ્છાયોગનો દીર્ઘ અભ્યાસ જરૂરી.—કોઈપણ ધર્મની સર્વ-વાદી નજીક ક્યારે બને? જેની પ્રાપ્તિ ઇચ્છાયોગાદિ ત્રણ યોગમાં

આવતી હોય. તેમાં શાસ્ત્રયોગ, સામર્થ્યયોગ ઉંચી ભૂમિકા માગે છે, જે આજે આપણામાં દેખાતી નથી. ઇચ્છાયોગમાં શું જોઈએ? જે ધર્મકાર્ય ઉપાડ્યું, તે ધર્મકાર્ય કરવાની શુદ્ધ ઇચ્છા, એ પહેલું જરૂરી. અને તેને માટે જરૂરી આગમનું શ્રવણ અને તત્ત્વનું જ્ઞાન પણ સાથે જોઇએ. આ ત્રણ વાતો જેનામાં આવે. એની ધર્મપ્રવૃત્તિ ઇચ્છાયોગના ઘરમાં આવી શકે. સાથે કહ્યું કે प्रमादेन विकल. અર્થાત્ જીવન પ્રમાદી હોવાથી તે ધર્મયોગ ખોડખાંપણવાળો છે; પણ ઉચ્ચ કોટિની જે ધર્મ સાધના કરવી છે તે માટે જે શુદ્ધ અને નિરતિચાર યોગ જોઇએ છે, તે આ ઇચ્છાયોગના દીર્ઘ અભ્યાસથી જ બની શકશે. વિષયકષાયની પરાધીનતાવાળી પ્રમાદ દશા હોય એટલે અતિચાર કરી બેસે છે, છતાંય પ્રબલ ધર્મેચ્છાદિવાળા એવા ય ઇચ્છાયોગને ધર્મ-યોગ કહેવામાં આવે છે. પણ એ ઇચ્છાયોગ માટે ત્રણ વાત ઉપર જે કહી, તે ખાસ લાવવી જોઇએ. ધર્મની શુદ્ધ ઇચ્છા. શાસ્ત્ર શ્રવણ અને તત્ત્વબોધ. આ સાથેનો ધર્મપુરુષાર્થ તે ઇચ્છાયોગ.

ઉદ્દેશ નક્કી વિના ત્યાના ત્યાં:—શુદ્ધધર્મ આરાધવાની ઇચ્છા એ પહેલી શરત છે. એટલે કોઈ પૂછે કે વ્યાખ્યાનનું કેમ શ્રવણ કરો છો? કેમ પ્રભુ–પૂજા કરવા જાઓ છો? તો કહેવાનું કે, 'મહાન પુણ્યે અમે શ્રાવક બન્યા છીએ એટલે એ બધું કરવું જ જોઇએ!' એમ જ ધર્મક્રિયા ચલાવ્યે રાખનારા ઘણા હોય છે, પણ એ. વર્ષોને પરિણામે ધર્મક્રિયાઓ કરવા છતાં ત્યાંનાં ત્યાંજ ઉભા રહે છે!'

'ક્રિયાને પચાવતાં શીખો'

ખાધું પણ પચાવ્યુ નહિ તો શું કામનું?:— વ્યાખ્યાન શા સારુ સાંભળો છો? કહો 'સારૂં મારે સાંભળવું છે!' કેમ સાંભળવું છે? એટલા માટે કે 'આત્મામાંથી અજ્ઞાન ટળે, અજ્ઞાનનો અંધકાર ફીટી સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય, નવી ધર્મપ્રેરણા મલે, ધર્મમાં

ઉલ્લાસ આવે, મોહ ઢીલો પડે ! રાગ ઘટે, ને ધર્મવીર્ય સ્ફુરે !" માટે સાભળવા જાઉ છુ દુનિયાની કાર્યવાહીમા કેવુ કેવુ બોલો–વિચારો છો ? ત્યારે શુ અહીં કઇ મલે નહિ ? તો મહાન ધર્મ સાધી મહાન ફળ લાવવાનુ છે આ ફળના હિસાબે ક્રિયા પચાવતા આવડવુ જોઈએ જેમ ખાવુ કેમ તે આવડવુ જોઈએ, અને વળી તેને પચાવવુ કેમ તે પણ આવડવુ જોઇએ, તેમ વ્યાખ્યાનશ્રવણાદિ ધર્મ-ક્રિયા કરતા અને પચાવતા આવડવી જોઇએ પચાવવુ એટલે આત્માએ મે આત્મગુણોને સુદૃઢ પુષ્ટિકારક પરિણામ આણવાનો પુરુષાર્થ છે ચતુ તો માખીને પણ છે ત્તેવાનુ તો એ પણ કરે છે પણ એને જોઇને પચાવતા નથી આવડતુ જોયા પછી નુકસાનમાથી પાછા હઠવાની ખબર નથી, કારણ કે બિચારી લૌકિક જીવનમા પડેલી છે! એટલે હોમાય છે કળમ્બાતા દૂધમા કે ઘી તેલમા ત્યારે અલૌકિકતાના હિસાબે માનવને જોતા અને પચાવતા બન્ને આવડે લૌકિક ક્રિયા કરે તો પણ અલૌકિકની સાધના ત્યા સાથે જ આવે જ્નય પેટ ભરવુ છે, ત્યા દાન સાથે જ રાખે જેટલા રમ મલે તેટલા ભોગવે તેમ નહિ, એકાદ બેનો ત્યાગ કરે બાજુએ મૂકી દે, આ ત્યાગ અને દાન એ અલૌકિકતા મળેલુ ખાવુ છે સે એવુ ન ખાવુ જોઈએ કે શરીર પ્રકૃતિ બગડે, અને તેથી પછી મન પણ બગડે કેમકે શાતામા જેટલી સમાધિ ટકાવવી સહેલી છે, તેટલી અશાતામા નહિ રહે સુશક્ત શરીરે ક્રોધને જેટલો કાબુમા રાખી શકાશે, તેટલો અશક્ત શરીરે રાખવો મુશ્કેલ છે એટલે જ ખાવામાં સાવધાન રહેવાની જરૂર છે કેમકે જો એ શરીરને બગાડી સાદુ અશક્ત કરે, તો ક્રોધને અવકાશ મલે એ સાવધાની એ અલૌકિકતા તો કહો, ખાવાની લૌકિક ક્રિયામા પણ દાન, ત્યાગ અને સાવધાનીની અલૌકિકતા આવી ત્યારે અલૌકિક એવી ધર્મક્રિયાનુ તો પૂછવુ જ શુ ? હજી આગળ જુઓ. લોકમા ખાઉધરામા ખપીએ તેમ ન ખાવુ જોઈએ એક સારી ચીજ પેટ

ભરીને ખાધા પછી પણ જો એની લગની ન છૂટે, તો પટે તો વાત પતાવી દીધી, પણ મન એહું એહુંએહું ચક્રાવે ચઢ્યા કરે કે 'કોણ જાણે શું થયું આજે! તે બરાબર ખાઈ શકાયું નહિ. નહિતર ટેસ તો અવલ હતો.' ખરી રીતે વિવેક જોઈએ કે 'ખાઈ ખરો, પણ તેને સર્વસ્વ માનીને નહિ! ભોગવું ખરો પણ જીવનનું સર્વસ્વ માન્યા વિના!' જેટલી ચીજો પુણ્યના યોગે મલે છે, તેનો લાભ જે લેવાનો, તે એને નોકર તરીકે રાખીને; શેઠ તરીકે રાખીને નહિ! આ વિવેક છે. આનો લાભ એ કે તમારી પાસે એ કાળાં કામ ન કરાવે, તમને સતાવે નહિ; કે માથે ચઢી બેસે નહિ. વસ્તુનો ભોગવટો કરવામાં આત્મરક્ષણની થોડી પણ ઉસ્તાદગીરી કરતાં ન આવડે, તેનું તો સંસારમાં મોત જ થઈ જાય! સમકિતી જીવ આત્મરક્ષણ કરવામાં આવો ઉસ્તાદ હોય! એ સમજીને જ ચીજ વાપરે કે "આ ચીજ એટલે જીવનનું સર્વસ્વ નહિ, અને જે એક જીવનનું સર્વસ્વ ન થઈ શકે, તે સનાતન કાળના આત્માનું તો શુંય સર્વસ્વ થઈ શકે? માટે એની પાછળ ઘેલા નહિ થવાનું, દુર્ધ્યાન નહિ કરવાનું. પછી એને પચાવતાં આવડે.

પર્વતિથિએ ખાવાનું પચાવ્યું:—કૂરગડુઋષિ પર્વ તિથિના દિવસે પણ ઘડો ભરીને કૂર લઈ આવતા હતા. એમને એટલી બધી ભૂખ લાગતી, પણ શું ખાતા હતા? કૂર! કૂર એટલે શું જાણો છો? ઘેબર જેવો ઘી નીતરતો આહાર નહિ, ઘી દૂધથી રેબઝેબ નહિ, કિંતુ સુકાલુખા ભાત જેવું. ભૂખ્યા રહી શકાતું નહોતું એટલા માટે લાવતા હતા. એકવાર પર્વ દિવસે પણ લાવ્યા. બીજા સાધુઓ ઉપવાસી હતા. આ તો ભક્તિ માટે બીજાઓ પાસે ગયા અને કહે 'આમાંથી સ્વીકારી મને લાભ આપો' ત્યારે બીજા સાધુઓએ શું લાભ આપ્યો? લેવાનો નહિ, આપવાનો! પણ શું? થૂંક! 'આજેય ખાવાનું સૂઝે છે' એમ કહી પાતરામાં થૂંક્યા! લ્યો, લાભ

આપ્યો! હજુની ઘડી સુધી આ મુનિ કેવા ગળિયા હતા? સવારથી ઉઠે ત્યારથી ભૂખ લાગે! પણ હવે ક્ષણ પછી આ મુનિ કેવા બળીયા આત્મા થઈ ગયા, તે જુઓ ખાતા મુનિએ વિચાર્યું 'અહો હુ કેવો પામર! પણ આ તપસ્વીનુ મુખામૃત મારી ભૂખ મિટાડશે! તપ અને અનાહારીપણુ આપશે! અહો, ક્યારે હુ પરની લતથી છૂટુ! ' એમ ભાવનામા ચઢી ક્ષપક શ્રેણીએ મુનિ વીતરાગ કેવળજ્ઞાની થયા! દેવ ઉતર્યા, સોનાનુ કમળ રચાયુ, ને મુનિને તેના પર બિરાજમાન કરી કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કર્યો ઘડી પહેલાના નિર્બળ એ ઘડીમા બળિયા બની ગયા! શુ આ? પર્વતિથિએ પણ ખાવુ પડતુ, તેને પચાવતા આવડતુ મુનિના શુકને ય પચાવ્યુ!

દિવસમા ૨-૩ કલાક પણ જગતના વિચારથી બચી શકો? — આત્મા જે ઠેઠ કેવળજ્ઞાન સુધી પહોચી જાય છે તે શાના યોગે? શુદ્ધ વિચારધારાની બળવત્તાના યોગે એમા એ તાકાત છે કે ઘડી પહેલા ઠેઠ નીચે રહેલાને એકદમ ઊચે ચઢાવી દે! મૂળમા શુભ વિચારણાએ મન જીવને કહે છે કે 'જગતની કોઇ ચીજ તારી નથી' બસ તેના પર પછી ભાવનાના ફુવારા' છૂટે છે, એમા આગળ વધતા કેવળજ્ઞાનની ય શી વાર?

વિચારો કરવાના નહિ —એટલુ તો નક્કી કરો કે ચોવીસે ય કલાક જગતના વિચાર નહિ, બે ત્રણ કલાક તો માત્ર ધર્મના વિચાર 'ના' કહે છે 'નક્કી થાય એવુ નથી!' કેવી કગાળ દશા! ક્યાથી હવે અપૂર્વ અલૌકિક જીવન આવે? જીવન કેવુ મલ્યુ છે? લૌકિક કે અલૌકિક? સવારથી માડી સાજ સુધી થતી એ કડો પ્રવૃત્તિમા ખણ ખૂબ અલૌકિક મનની વૃત્તિ અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ભેળવવી એ ભારે જરૂરી છે આ ફરી ફરી યાદ કરાવી ભારપૂર્વક એટલા માટે કહેવાય છે કે હજી જીવનમા તેવી અલૌકિકતા નથી દેખાતી અલૌકિક જીવનની જરૂર ગમે તેટલી

હોય, એને જાણવાનું પણ બન્યું હોય; પણ તમને તો જાણે અત્યારે એમ જ લાગે છે ને કે એને જીવનમાં નભાવાય એમ નથી? અને લૌકિકને છોડાય એમ નથી? માટે જ અમારો આગ્રહ છે. અલૌકિક તરીકે સર્વત્યાગ તો કદાચ નહિ, પણ આજે થોડો પણ ત્યાગ જો નથી કર્યો તો ક્યાંથી આગળ ઉપર પણ સર્વત્યાગ કરવાના? જેને ત્યાગની ઇચ્છાય નથી, તેને પછી આગળનો વધવાની વાત જ ક્યાં?

મોક્ષમાં તો યાવત્ શરીરનો પણ ત્યાગ છે, તો શરીર સાથે જે અહંકાર છે, પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયસુખો છે, રોફ, પ્રપંચ, તૃષ્ણાઓ આ બધું જે શરીર સાથે છે, તેનો ત્યાગ તો મોક્ષમાં હોય જ ને? તો કહો, કેવો મોક્ષ જોઇએ છે? એ બધાના ત્યાગવાળો? કે ત્યાગ વિનાનો? એમ થાય છે ખરું કે મોક્ષતો સર્વના ત્યાગવાળો છે, તો એના હિમાયતી મારે થોડો પણ ત્યાગ કરવો જ જોઈએ? દિનપ્રતિદિન ત્યાગમાં આગળ વધવું જ જોઇએ? એટલે મારા જીવનમાં વિરાગનો અભ્યાસ સતત જોઇએજ, ત્યાગનો અભ્યાસ જોઈએ જ. એટલા માટે દાન જોઈએ; શીલ જોઇએ; તપ જોઇએ. જો દાન શીલ વગેરે નહિ તો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ન બંધાય. મળતા ભોગોમાંથી ધર્મબુદ્ધિએ જ ત્યાગ કરતો જાય એટલે પરભવ સલામત મલે. ત્યાં દેવગુરુના સંયોગ મલે, એ સંયોગ મલે એટલે વિવેક આવે. એની સાથે ઉદારતા આવે. આ ત્યાગની વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ જ્યારે ભોગની સાથે મલે, એટલે તો લૌકિકતામાં અલૌકિકતા મલી કહેવાય. મનુષ્યનું ખોળિયું ઘણાના હાથમાં નથી આવતું. અસંખ્ય દેવો, તિર્યંચો, નારકો સામે મનુષ્યની સંખ્યા બિલકુલ મામુલી છે.

લૌકિક જીવનના સ્વરૂપઃ—એટલે જ દેખાઈ આવે છે કે મનુષ્ય જીવનની કિંમત વધુ છે. એવા કિંમતી જીવનમાં 'જેટલું મલે તેટલું ભોગવી લેવું, જેટલું ખાઈ પી શકાય એટલું ખાઈ–પી લેવું, જેટલું ભેગુ કરાય એટલું ભેગું કરી લેવું', એ માટે પૂરતા કષાયો

કરી લેવા, અને થાક્યા એટલે ઉંઘી જવુ', એમ ? એ લૌકિક જીવન છે ક્રોધ-માન-માયા, અને લોભમય જીવન પણ લૌકિક જીવન છે ઋદ્ધિ, રસ, અને શાતાની આસક્તિ પણ લૌકિક જીવન છે માયા-શલ્ય, નિયાણાશલ્ય, મિથ્યાશલ્ય, આ પણ લૌકિક જીવન છે પુદ્ગલની જ આશંસા અને આસરવાસર, આ બધુ ખતરનાક લૌકિક જીવન છે જગત ઠીકઠીક મળ્યુ તેના પર મસ્તાન થવુ, મન-વચન-કાયાથી અઢાર પાપસ્થાનકની પ્રવૃત્તિમા ઉજમાળ રહેવુ, પાપસ્થાનક એકપણ બાકી ન ગણવુ, આ ભયકર લૌકિક જીવન છે પતગિયુ દીવામા ઝુકીને પોતાના જ જીવનનો નાશ કરે છે પણ તે એક જ જીવનનો અને તમે? સંસારના ક્ષણિક તે દુન્યવી સુખોમા ઝુકીને અનેક જીવનોનો નાશ કરો છો જતુ પાસે તો અલૌકિક જીવનનો માર્ગ નથી, માટે તેમ થાય છે, પણ તમારી પાસે અલૌકિક જીવનની ભરપુર સામગ્રી અને આવડત છે, તે મૂકી એકલા લૌકિકમા જાઓ તે કેટલુ ખેદ અને શરમજનક? ગટરનો કીડો ગટરમા જ રહેવા સર્જાયો તેને કોઈ ખીરનુ કુડુ ધરવા ન જાય પરંતુ ભૂલે તો કદાચ કોઈવાર કોઈ દયાળુ ખીરનુ કુડુ ય ધરે, તો પણ એ ગટરમાથ મો ઘાલવા જાય એ ખીરને અડે નહિ! તો કીડા કરતા ય એ કેવુ મૂર્ખ? અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો અલૌકિક જીવનની સામગ્રી અને સમજના અભાવે બિચારા ગણાય. પણ સંજ્ઞી મનુષ્ય તો અલૌકિક જીવન ન ઘડે તો બેવકૂફ ગણાય! જીવો જીવનમા ધર્મની સામગ્રી મેળવ્યા છતા લૌકિકમાજ ઘસડાય છે એટલે પરભવમાય ધર્મને મોંઘો કરી નાખવાના! કેમકે લૌકિકમા ક્યાથી સુસંસ્કાર કમાવાય? લૌકિકની વધુ પડતી લતમા બોધિ દુર્લભ થાય છે, એટલે ભવાતરે ધર્મની સગગર નાલાયકતા! જૈન ધર્મનુ એ જોવા ન મળે! આવુ માનવ કરી શકે, કીડા નહિ એ તો બિચારા પૂર્વનુ પાપ ભોગવે! ત્યારે ભૂલેલો માનવ આગામી અનેક ભવોમા નરકુ ભોગવવાનુ તૈયાર કરી મૂકે છે!

આત્મા જેવાજેવા વલણવાળો બને, તેવાતેવા વિકલ્પોમાં રમતો રહે છે આમાં પૂર્વના સંસ્કાર પણ કામ કરે છે. રસ્તે ભિખારી ઉભો છે, એને જોતાં આપણને દયા આવી. કેમ આવી? ભીખારીએ દયા નથી કરાવી, દયાના સંસ્કારે દયા કરાવી. દયાના સંસ્કાર દયાના વિચારોના અભ્યાસે પડાવેલ. આત્માનું વલણ પણ દયામય હોવાથી અવસરે દયા ઉભરાઈ આવે છે. એથી ઉલટું જો દયાના સંસ્કાર નહિ અને બજારમાં ચાલ્યો જતો હોય અને ૫-૧૫ ભીખ માગતા માનવીને જુએ તો તગડી મૂકે! 'આ લોકોને મહેનત કરવી નહિ અને મફતનું ખાવું છે' આવું વિચારનારા પણ હોય છે. સંભવ છે કે એવા પ્રકારના આળસુ ય હોય, પણ આપણે જો દયાના સ્થાનમાં નિર્દયતાનો વિચાર કરવા ટેવાયા, તો આપણને દયાના સાચા સ્થાન પ્રત્યે પણ નિષ્ઠુરતા આવે

શાસ્ત્રયોગ

કાઉસ્સગ્ગમાં શરીરના હલનચલનનો ત્યાગ, અને આત્માનું એક ધ્યાન હોય; છતાં ત્યાં શાસ્ત્રયોગ ક્યારે ગણાય? શાસ્ત્રયોગના સ્વરૂપ માટે [૧]યથાશક્તિ અપ્રમાદ, [૨]વચન અનુસારે અવિધિનો ત્યાગ, [૩]પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને [૪]તીવ્ર બોધ જોઇએ. તપાસો એ ત્યાં છે?

પ્રશ્ન—કોઈ પૂછે કે ભલે ચૈત્યવંદન-પ્રતિક્રમણ આખામાં આ શાસ્ત્રયોગ નથી રહેતો, પણ કોઈ અંશમાં ખરો કે નહિ? પ્રતિક્રમણ બરાબર સંધ્યા કાળે કરે, એમાં સૂર્ય ડૂબુ-ડૂબુ થાય ત્યારે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર આવે, વાંદણાના બરાબર પચીસ આવશ્યક અને સત્તર સંડાસા સચવાય. શ્રદ્ધાપૂર્ણ હોય, મનનો ઉપયોગ તીવ્ર હોય, કાઉસ્સગ્ગમાં ઓગણીસે ય દોષ ટાળી, મન વચન કાયા બરાબર સંયમિત કરે,—તે બધું કદાચ ન થવા મળે એટલે શાસ્ત્રયોગ આખી ક્રિયા માટે નહિ, પણ તેમાંની કોઈ એક ક્રિયામાં બને કે નહિ? દા. ત. 'શક્રસ્તવ' બોલવાનું કે 'નમોઽર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વ

સાધુભ્ય' આટલુ જ બોલવાનુ આમા પણ બરાબર વિધિપૂર્વક-બોલવા છતા શાસ્ત્રયોગ કેમ નહિ ? ભલે અખંડ ક્રિયા નહિ પણ કોઈ અંશ તો શાસ્ત્રયોગમા આવે કે નહિ ? કાઉસ્સગ્ગ પારતા 'નમો અરિહંતાણ' કહ્યુ, એટલી જ ક્રિયામા શાસ્ત્રયોગ કેમ નહિ ? જો એ શાસ્ત્રયોગ બને તો ગ્રંથકર્તા કેમ પોતાને ઇચ્છાયોગના જ સાધક ગણાવે છે ?

ઉ૦ આનો ઉત્તર એ છે કે પહેલુ તો નાની છતા જે આત્મા પ્રમાદી છે, તેનો ધર્મયોગ, તે ઇચ્છાયોગ એક મુખ્ય ક્રિયા આદરી તેના મોટા ભાગમા શુ ? એમા વધુ પ્રમાદ છે કે અપ્રમાદ ? વિધિ કે અવિધિ ? ખોડખાપણ વધુ કે અખંડતા વધુ ? તે જોવા જાઓ તો દેખાશે કે અવિધિ, પ્રમાદ, ને ખોડખાપણ વધારે છે, માટે તે શાસ્ત્રયોગ નહિ વિધિમા યોગ્ય કાળે જ ક્રિયા જોઇએ, એના વિહિત આસન મુદ્રાદિ બરાબર સાચવીને, મદ્યાદિ આઠે પ્રમાદ તજવા જોઇએ તાત્પર્ય કે પ્રમાદના ત્યાગ માટે આત્મા સાવધાન જોઇએ એક નવકારવાળીના ૧૦૮ પારા ફેરવવામા સમય તો જવાનો જ છે હવે જો પારા જલદી ઉથલાવી જવા જેવુ કરો તો ય પ્રમાદ, અને રીતે ચલાવતા બીજુ ત્રીજુ વિચારો તો પણ પ્રમાદ ! પણ જો હાથમા લીધેલા જાપપર જ જો ઉપયોગ, એના શબ્દ અને અર્થનો જ ખ્યાલ, તો એ પ્રમાદથી બચ્યા એમા સાથે તીવ્ર ઉપયોગ, અને શ્રદ્ધાબળ રાખી આસન, મુદ્રા વગેરે વિધિ બરાબર શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ સાચવીને શુદ્ધ ગણો તો તે શાસ્ત્રયોગ બને

<u>નાની શી ક્રિયામા મહાન લાભ !</u> — જાવંતિ ચેઇઆઇ, જાવંત કેવિસાહુ, જયવીયરાય–આ ત્રણ સૂત્રમા મુક્તાસુક્તિ મુદ્રા છે, એટલે કે અંજલિ આગુલિકમ્યા કમલના ડોડા જેવી રાખવાની અહી જો ઉપયોગ બરાબર હોય, તો જુઓ કેવો લાભ મળે છે જાવંતિ ચેઇઆઇમા 'અધો-મધ્ય ને ઉર્ધ્વલોક, અર્થાત્ કે ઉપરથી નીચે સુધી બધા ક્ષેત્રમા જેટલા ચૈત્ય હોય તે સર્વેને

અનાદિકાળથી હોળી ચાલી આવી છતાં મૂર્ખ આત્માએ તે તરફ દૃષ્ટિ સરખી નથી કરી ! નહિતર આ દશા ન હોય. કેઇ આત્માઓએ એ હોળી તરફ નજર નાખી તમારા જેવા સંસારમાંથી કર્મને ડામી પોતાના આત્માને ઉદ્ધર્યો છે. આત્મા સંસારમાં છે માટે કર્મ લાગે જ તેવું નથી. તમે કર્મને દ્વાર ઉઘાડાં કરી આપો તો કર્મ અંદર પેસી જાય.

કર્મ દરેકના જુદાં:—ધરતી પર ધર્મી અને પાપી બંને રહે છે. કસાઇ અને દયાળુ બંને જીવે છે. ધર્મીને કે દયાળુને રહેવા નથી મલતું કે જીવવા નથી મલતું એવું નથી. જગતમાં વિવેકથી જીવે એને કર્મ ઓછાં લાગે. કર્મના પુદ્ગલના ભંડાર છે. એ જો એમજ ચોટયે જ રહે, તો તો ધર્મી અને પાપી બંનેને સરખી રીતે ચોટયા જ કરે. પણ એવું નથી. બંનેને પાપ પુણ્ય સરખું નથી ચોટતું. તફાવત આંખે ન દેખાય, પણ એ વસ્તુ ફલથી દેખીએ છીએ. એક ઘરમાં દસ માણસ હોય છે. દરેકના ભોગફળ જુદા દેખાય છે. કોઇ બિમાર, કોઇ નિરોગી, કોઈ બુદ્ધિમાન કોઈ મૂર્ખ, કોઇ બળવાન કોઇ નિર્બળ, એમ સૌના દેહ-બુદ્ધિ-બળ-સુખદુઃખ જૂદાં શાથી ? સૌના કર્મ જુદા છે માટે. કર્મ પુદ્ગલ આત્માને દેખે કે ચોંટીજ પડે તેવું નથી. અમુક પ્રકારનું આત્માનું વલણ કરો તે મુજબ અમુક પ્રકારનાં કર્મ ચોંટે. આત્માની મનોવૃત્તિ પર જ કર્મનો આધાર. આત્માને મિથ્યાદૃષ્ટિમાંથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ બનાવો, પછી જગતના પ્રસંગમાં પોતાના આત્માનું વલણ કેવું રહેવાનું?

સમ્યગ્દૃષ્ટિની દૃષ્ટિ કેવી ? "હું સંસારમાં રઝળવાવાળો નહિ, મોક્ષમાં મહાલવાવાળો છું. એ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા માટે તો આ જન્મ મલ્યો છે. તેથી આ જીવન લૌકિક નહિ, અલૌકિક જીવવાનું. હું કર્મનો એવો ગુલામ નહિ કે એના પ્રભાવમાં અંજાઇ, ઘમંડી કે દીનદુઃખી બનું. મોહની લાગણીઓ હાલતા ચાલતા મને ફસાવી

ન જાય હું અનંતબળી, એ બળ ઢંકાએલું ભલે હોય, પણ હું વીતરાગનો અનુયાયી, નિર્ગ્રંથ ગુરુને માનનાર, જગતના ઊંચા સુખને પણ દુઃખ લેખનાર' જ્યાં આવી માન્યતા ઘડી, પછી તો ગમે તે પ્રસંગે સમાધિનું વલણ સહેજે રહે તેથી કર્મબંધ બહુ જ ઓછા થાય એમ કરતા સમ્યક્ત્વથી આગળ વધી ક્રમશ વિરતિ-વીતરાગતા અને અયોગમાં ચઢે, તો કર્મનો લેપ તદ્દન અટકે પછી તુરત મોક્ષ

આરાધનાનું માપક યંત્ર —કેવળજ્ઞાન સામર્થ્યયોગથી મળે એ સામર્થ્યયોગની વાત દૂર રહી પણ એની નીચેનો શાસ્ત્રયોગ તે પણ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ જેવાને દૂર દેખાય છે! એ હજી શક્ય બન્યો નથી લાગતો, એટલે મુક્તિ તો એમને કેટલીય દૂર લાગતી હશે! ત્યારે આપણી વાત વિચારો કે જ્યાં આપણામાં સુંદર ઈચ્છાયોગના પણ ઠેકાણા નહિ, ત્યારે આ ભવમાં તો નહિ પણ આવતા ભવમાંય તુરત મુક્તિ જ થશે, એમ કેમ મનાય? જૈનશાસનમાં આરાધનાનું માપ ઘમેડપટ્ટીની ક્રિયા પર નથી, તેમ કોરી વિદ્વત્તા કે જ્ઞાન પર નથી પણ હૃદયની પરિણતિ કેવી છે તેના પર છે પછી એ પરિણતિ શિષ્યની વધી જાય, તો ગુરુ અધિક જ્ઞાની છતાં ઉભા રહી જાય, ને શિષ્ય કેવળજ્ઞાન પામી સંસારમાંથી વહેલો છૂટે! એ વાત આપણને આશ્વાસન આપે છે કે 'મારામાં મહાપુરુષો જેટલું જ્ઞાન નથી, છતાં તેમણે ઉપદેશેલી પરિણતિ તો જરૂર લાવી શકું' આતર પરિણતિ જેટલી કુણી, સતેજ, અને જ્ઞાનીના માર્ગ તરફ ઝુકેલી રહેશે, તેમજ માત્ર તત્ત્વનો પક્ષપાત કરનારી બનશે, એટલા પ્રમાણમાં પ્રગતિ સધાશે

કરવાનું બહુ મોટું છે' એ આસન, કાળ, મુદ્રા, વિધિ બરાબર જોઈશે જ એવું નથી કહેતો હા, એનું લક્ષ્ય રાખવાનું કહે છે પરંતુ એ 'આની ક્રિયામાં તો અવિધિ છે, પ્રમાદ છે, માટે આ

ઈચ્છાયોગમાં નહિ,'–એમ નથી કહેતો. કાઉસ્સગ્ગમાં કેમ ઝોકું ? જાઓ રવડી મરો ? એમ નથી કહેતો. વિકલતાને અર્થાત્ ખોડખાંપણને શાસ્ત્ર બચાવમાં લે છે. શાસ્ત્રની આવી દયા ! તો શાસ્ત્રે શું માગ્યું ? (૧) 'જે કરો તે શુદ્ધ ઇચ્છાથી કરજો, પરાણે કે સોદારૂપે નહિ કરતા. (૨) તે ગુરુ પાસે શ્રવણ કરી, શ્રદ્ધા કરી કરજો, આપમતિએ નહિ કરતા. (૩) તે સમજીને કરજો પણ મૂઢની જેમ નહિ કરતા.' આમાં શાસ્ત્ર શું બહુ માગે છે ?

ધર્મ શ્રવણની રીત :—શ્રવણ કરવા તો આવો જ છો, હવે સમજ કરજો. શ્રવણ કરતાં ચિત્ત ચંચળ ન બનાવતા કે જેથી શ્રવણ કરો તે બરાબર ન સમજાય. જે સાંભળો તે કદાચ વિસ્તારથી નહિ સહી, તો છેવટે સારરૂપે પણ લઇ જજો. ત્રણ હજાર શબ્દોમાંથી ત્રણસો, ત્રણસો નહિ તો સો, પચાસ, પણ લઈ જશોને ? અહીંથી ઉઠીને બહાર ગયા ને કોઇએ પૂછ્યું, શું સાંભળ્યું આજે ? કહેશો 'ભૂલી ગયો,' એમ ? કેમ ભૂલ્યા ? જરૂરી નહોતું ? 'હતું પણ સ્મરણશક્તિ બરાબર નહિ,' તો ડાયરી રાખી નોંધી લેવું હતું. આજના પોતાને હોશિયાર માનનારા માણસો તો વાતવાતમાં ડાયરી કાઢે છે ! 'ક્યારે કઈ એપોઇન્ટમેન્ટ છે ? કયું કયું કામ છે ?' બધું ડાયરીમાં નોંધેલું જુએ. તેની જરૂર ને ફુરસદ પણ ખરી, તો આખા વ્યાખ્યાનમાંથી પાંચ પોઈન્ટ નોંધાય નહિ ? તેને દિવસમાં પાંચ વાર ન જોવાય ? એવી રોજની પાંચ વાત યાદ રાખતાં મહિને ?

ક્રિયા માટે ઈચ્છાનું સ્વરૂપ :—વ્યાખ્યાન સાંભળો છો ? હા સાંભળવું જ જોઈએ. વ્યાખ્યાન કેમ સાંભળો છો ? આત્માને સત્સાધનામાં જોડયો રાખવા. તે વગર ન ચાલે ! નવકારવાલી કેમ ગણો છો ? ગણવી જ જોઇએ. જેમ પાણી કેમ પીઓ છો ? કહો છો તરસ લાગી છે માટે. ખાવું શા માટે ? ભૂખ લાગી છે માટે. તેમ આ ધર્મક્રિયા શા માટે કરવાની ? આત્મકલ્યાણની ભૂખ અને તૃષા છે માટે. એ ભૂખ ન હોય તો જગાડવાની. તો જ ઈચ્છા-

યોગની પ્રવૃત્તિમા અવાય ઇચ્છા આવી કરવાની કે 'જડહિતની દુનિયાની જપમાળા ગણતા ગણતા થાકી ગયો, હવે આત્મહિતની ભૂખ લાગી છે, લાવ નવકારવાળી દુનિયાની ધાંધલ મસાળતા સાંભળતા હું વેઠિયો મજુર થઈ ગયો, હવે તો મને ધર્મની રુચિ થઈ છે, તો લાવ ધર્મનુ પુસ્તક ભણુ, સામાયિક કરું' સાચી ભૂખથી થતી ક્રિયા તે ઇચ્છાયોગ કાઉસ્સગ્ગ પારતા જો 'નમો અરિહંતાણં' બોલવામા અરિહંતને નમસ્કારનો ખ્યાલ હોય ને બોલો, તો ઇચ્છાયોગમા બાકી ગમેતા મુજબ સંમૂર્છિમની જેમ બોલી જાઓ તો ઇચ્છાયોગમા નહિ

(૧) મનમા ફજુલ વાતોના કચરા અને (૨) ઉપયોગ શૂન્યતાથી ધર્મક્રિયા બગડે! —સંસારમા ઘણી ક્રિયા સ્વાભાવિક થાય છે, છતા ઉપયોગ રહે છે ખાવાનુ હજારો વિષય હજાર ટક મહેનતનુ છતા કોળિયો મોને બદલે નાકમા નથી પેસતો! મોમા નાખતા માખી દેખાય તો તરત ઓકી નખાય છે, પછી ભલે મગજમા કોઈપણ વિચાર ચાલતા હોય તેમ ધર્મક્રિયા કરતા જાગ્રત લક્ષ જોઈએ. 'નવકાર' બોલો છો 'નમો અરિહંતાણં' બોલો છો, તો તેમા ધ્યાન રાખો આત્મ-કલ્યાણ અર્થે નવકાર ગણવાની ઇચ્છા સાચી જાગે તો ખ્યાલ જાગતો રહેશે ધર્મસાધનાની આવી ઉત્તમ વસ્તુ તે મનના ઉપયોગ વિના સિદ્ધ નહિ થાય વાસ્તવિક રીતે ધર્મક્રિયાના ફળનો અધિકારી કોણ? જે એમા મનનો ઉપયોગ રાખે તે ઉપયોગ વગરની ક્રિયા અધિકારની નહિ પણ ઘરેડની ગણાય. ઉપયોગ વિનાની ક્રિયા સફળ નહિ પણ નિષ્ફળ જાય વર્ષોના દિવસના અભ્યાસ છતા ચિત્તની ચંચળતા કેમ મટતી નથી? ધર્મ સાથે આત્મા કેમ એકાકાર નહિ? તેના સંસ્કાર કેમ ગાઢ નથી પડતા? કહો, ઉપયોગ શૂન્ય વ્યવહારે રાખ્યું માટે આ ઉપયોગ શૂન્યતાનુ મૂળ કારણ? કહો કે દુનિયાની આમતી વાતોએ આપણા મનનો કે

કબજો મેળવ્યો છે એવો આ ધર્મક્રિયાઓએ નથી મેળવ્યો. એથીજ છતી ધર્મક્રિયાએ ઇચ્છાયોગની ખામી ! શું નથી સમજાતું કે આત્માની આ મહા અજ્ઞાન અને કંગાલ દશા છે ? શું સામાયિકમાં એ તાકાત નથી કે એ દુનિયાની વાતને ભૂલાવી દે ? ત્યારે શું જગતની એક એક વાતમાં એવી તાકાત છે કે સામાયિક પૌષધમાં ય એ મનને પકડે ? અથવા તદ્દન સામાયિક પૌષધ મૂકાવે; અને ચારિત્રને તો અવસરેય સ્મરણમાંય ન આવવા દે ? માટે જગતની બહુ વાતોના કચરા તમારા પવિત્ર હૃદયગૃહમાં ન ભરો. તો ધર્મ સ્ફુરશે અને ટકશે.

અંતરમાં ભાવ ન હોય છતાં ભાવ જગાડવા ક્રિયા કરો :—

કુટેવથી એ વિચારો એકદમ નથી છૂટતા, તેથી જ ધર્મક્રિયામાં સાચો રંગ અને એકાકારતા નથી આવતી; છતાં ધર્મ સાધવામાં પવિત્ર ભાવ જગાડવાનુ લક્ષ ચોક્કસ કરવું અને સાચવવું જોઈએ. દા. ત. પ્રભુદર્શનની ક્રિયામાં પ્રભુ આગળ એમ પ્રાર્થાય કે 'હે નાથ ! સંસારમાં અમે તપી ગયા હતા, સળગી ગયા હતા; હવે હે ભગવાન ! તારી પાસે ઠરશું. અહો ! કેવી અદ્‌ભુત તારી કરણી ! કેવા અનુપમ તારા ગુણ ! કેવું આદર્શ તારું જીવન !' આ ચિંતન દ્વારા હૃદયને ભાવભીનુ કરવાનું. ક્રિયાનો જે ભાવ જોઇએ, તેનું લક્ષ કરવાનું, તેની ઝંખના કરવાની. ઉપવાસની ક્રિયામાં ભાવ શાનો જોઇએ ? આહારસંજ્ઞાના કાપનો. દાનમાં ? પરિગ્રહસંજ્ઞાના કાપનો. શિયળમાં ? વિષયસંજ્ઞાના કાપનો. શીલ લીધું છતાં વિષયસંજ્ઞા મુંઝવે તોપણ જો પ્રયત્ન તે સંજ્ઞા કાપવા માટેનો હોય, તો એવાને હજુ શાસન નભાવે.. તેમ, ધીમે ધીમે સંજ્ઞા કપાતી આવે. એવી રીતે પાપ વિચારચાલુવાળું સામાયિક પણ જો પાપ વિચારને તોડવાની ધગશથી કરો, તો લેખે છે. એ ધગશથી લાંબા અભ્યાસે જ પાપ વિચાર અટકવાના. ધર્મક્રિયા સેવતાં ગુણસ્થાનકના ભાવની

જે ભિનાશ જોઈએ, તે કદાચ ન આવે, પણ કરતા કરતા હૃદય ભીનુ બનાવવાનુ લક્ષ તો રાખવુ જ તેથી ગુણસ્થાનકોની સાચી સ્પર્શના થાય ભાવ જગાડવાની ઇચ્છા એ પણ ભાવ છે

ભાવ જાગવાના અવસરે ક્રિયા છોડી ન દો —મદિરે પગ મૂક્યો, ત્યા પ્રભુને જોતા જ ઝણઝણાટી થવી જોઈએ મૂર્તિ દેખતા હૃદયમાથી જાણે ભક્તિરસના પાણીનો પ્રવાહ આખ દ્વારા છૂટે ! સ્તુતિમા હૈયુ નાચે ! તેવુ કરવાની ઇચ્છા જોઈએ, ભાવ જોઈએ, એટલે ઇચ્છાયોગ વિક્રમે ચૈત્યવદન કરે, એક સ્તવન બોલે, ત્યા જો હૃદય ભીનુ ન થયુ, તો મનને કહે 'ચાલ, બીજુ બોલુ' એમા વળી કોઈ કડી આવશે, ત્યા મન બેસશે તો દીલ ભીનુ થશે નવકારવાળી એક ગણી પણ ચિત્ત ચોટ્યુ નહિ, તો બીજી નવકારવાળી ગણવાની અથવા નવકારવાળી પુરી થતા પહેલા કેટલીક અસ્થિરતામા ગઈ, હવે છેલ્લા પારા આવ્યા ત્યા ખ્યાલ આવ્યો તો એમ થાય કે 'ઘણુ રખડી આવ્યો હવે તો સ્થિર થા ચાલ હવે બાકીની બરાબર ભાવ-પૂર્વક ગણ' એમ મનનો ખ્યાલ કરો, એટલે છેલ્લા પારામા ભાવ જાગ્રત રહેશે ક્રિયા કરતા કરતા ભાવ આવે ખરા, પણ ભાવ લાવવા માટે ક્રિયા કરે તો આવે તેથી જ સમજો કે એક નવકાર-વાળી ગણી, અને અતે ભાવ જાગવાનો અવસર આવ્યો, તો ફેર બીજી આખી નવકારવાળી ગણવી જોઈએ આ તો એક સ્તવન કે નવકારવાળીમા ભાવ જાગવાની હજી તૈયારી થઈ, ત્યા સમાપ્તિ કરી દે છે ! પછી ભાવમા ઝીલવાનો અવસર ક્યો ? એટલે જો હવે બીજુ સ્તવન કે બીજી માળા શરૂ કરે, તો તેમા ભાવમા ઝીલવાનુ થાય, ચિત્તની સહેજે સ્થિરતા થાય, શુભ ઉપયોગ વધે, સાવચેતી વધે, આત્માનદ વધે ! પ્રભુ આગળ બે મિનિટ ઉભા રહી આખથી ભુને દેખતા હતા ત્યા પણ આખ જરા મીંચી અવધારણ કરવાનુ કે પ્રભુ બરાબર દેખાય છે કે કેમ ? એમ પ્રભુનુ દર્શન કરી

ખસવાના પ્રસંગે ખ્યાલ આવ્યો, કે હવે હૃદયથી વિરાગ થાય એમ લાગે છે, તો પછી, ફોરન ત્યાંથી ભાગવાનું કે બે મિનિટ વધારે ઉભા રહેવાનું? ત્યાં હવે બે મિનિટ વધુ ઊભા રહેલ પ્રભુ સાથે હૃદય ભળવા માંડે. કદાચ આવો ખ્યાલ ન આવ્યો, કિન્તુ બહાર નીકળતાં પણ આવો વિચાર આવે તો ફરીથી દર્શને જવું. એમાં શું વાંધો" એમ ન બન્યું તો મનને એટલુંય થવું જોઈએ કે ધક્કો નિષ્ફળ ગયો.

ક્રિયામાં મનના ઉપયોગથી શ્રદ્ધાબલ અને સંવેગબલ તથા ધર્મધ્યાન વધે:—વિમાનમાં બેઠા, વિમાન ઉપડ્યું. ચાલે છે કે નહિ તેની ખબર નથી. બહાર જોવા ડોકું કાઢ્યું ત્યાં ખબર પડે કે ઓ! બસો માઈલ તો કપાઈ ગયા! એમ ઈરિયાવહિ, કાઉસ્સગ્ગ, કે નવકારવાળી શરૂ કરી; પણ સાથે વેપારનું ઠીક ઠીક કરવામાંથી ઉંચો આવ્યો, ત્યાં જુએ તો એ પુરું થવા આવ્યું હોય! આવી વૈમાનિક વેગની ક્રિયા થાય, એવી ભલે હજાર વાર થાય, પણ આગળ નહિ વધાય. ઈચ્છાયોગ એમ નહિ સધાય. ખ્યાલ આવે કે 'થોડી પણ ઉપયોગથી ક્રિયા કરૂં', ઉપયોગ વિના ગાડું ગયું તો ચાલો ફેર સૂત્ર ભણું, ફરી કાઉસ્સગ્ગ, ફરી નવકારવાળી, ફરી ક્રિયા કરૂં.' અને તેમ કરાય તો એમ કરતાં એક દિવસ એવો આવે કે એક પણ 'નમો અરિહંતાણં' પદ જેવુંય મનના ઉપયોગ અને હૃદયના ભાવ વગર નહિ ચાલ્યું જાય! એ એક નમસ્કારમાં અનંતા અરિહંતને નમસ્કાર કરવાનો લાભ, તમારામાં લાયકાત અને ઉપયોગ હોય, તો થાય! ઈચ્છાયોગની સાધના બરાબર કરવા કટીબદ્ધ થાઓ તો જુઓ કે આત્મામાં ઉપયોગ શું કામ કરે છે. એ ઉપયોગથી હૈયામાં શ્રદ્ધાબલ વધી જાય. પછી તો એમ થાય કે પ્રભુ પાસેથી ગૌતમ સ્વામીએ દ્વાદશાંગી જ્ઞાનથી લીધી, મેં એ સમ્યગ દર્શનથી લીધી. આટલો જ ફેર!' આ ક્યારે કે જો દ્વાદશાંગી શબ્દ સાંભળી દિલમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધાનો ઉપયોગ સ્ફુરે તો.

એમ કોઈ વસ્તુ વાપરતાં પહેલાં જો ઉપયોગ રાખી નજર નાખે કે 'કોઈ જીવ બિચારો આમાં ભૂલો તો નથી પડ્યો ને?' તો

ત્યા સયમ વધે, શુભ ધ્યાન વધે કેમકે આ શુ કર્યું ? નિર્દોષ જીવ બિચારો મરી ન જાય, એની શુભ ચિંતા કરી, અને હોય તો એની રક્ષા કરી એટલે સ સારની ક્રિયામા પણ ધર્મધ્યાન અને સયમની કમાણી ! એથી ઉલટુ પડિલેહણ વગેરે ધર્મક્રિયામા ચિત્ત ચોટેલુ ન હોય, ને જીવની જતના ન કરે તો ધર્મની ક્રિયામા અશુભ યાન તથા અસયમરૂપી પાપની કમાણી કરાવે ઉપયોગ વગર ની ધર્મક્રિયામા શુ કમાણી ? પછી એવા પ્રકારની ધર્મના ઉપયોગ વિનાની ક્રિયાઓ કરવામા વર્ષો વીતે છે ! ત્યારે બીજી બાજુએ જીવનભર મામાગ્કિ વાતોના ઉપયોગ ખૂબ ફાલેફૂલે છે, અને મનમા ગત ને દિ' એનાજ વિકલ્પો અને કલ્પનાઓ આવ્યા કરે છે !!

<u>ખાગ વિકલ્પોની વ્યાપકતા અને ભયાનકતા</u> —મનમા જે <u>જાતિના વિકલ્પના અભ્યાસ રહે છે, આત્માના વલણ પણ તેવા જ પ્રકાર ઘડાવાના</u> બિલાડીને મલે કઈ નહિ પણ જન્મથી મનમા ઉદર મારવાના ગાઢ વિકલ્પ ! ઉદર ક્યારે મળે ને ઝડપુ, એ લેશ્યા સતત ! પછી પડછાયો દેખાય તો પણ 'ઝડપી લઉ ? હમણા મારી નાખુ,' એવા જ વલણ રહ્યા કરે ! વિકલ્પ બહુ ખોટી ચીજ છે ખગબ ચીજ છે વિકલ્પના જોરે સંસારના પદાર્થોને જોવા માત્રમા ભયકર વલણ થાય છે <u>વળવાનુ કઈ ન હોય છતા વિકલ્પના ધસારા જીવની કતલ કરી નાખે !</u>

<u>તદુલિઓ મચ્છ</u>, "મોટા મગરમચ્છના મોમાથી નિકળતા નાના મચ્છો કેવા ભાગ્યશાળી, કે બિચારા બચી ગયા," આવી વિચારણા ન કરી શકે અથવા "આ મોટો મગરમચ્છ કેટલી તૃપ્તિવાળો ! અહો 'માલ મળે છે, તો ખાધે રાખો ! આપણા કબજામા છે તો કોઠીમા ઓરે નાખો,' એમ એને નથી થતું" આવી વિચારણા તદુલીયાને નહિ. જો કે મોટો મચ્છ એક વખત પેટ ભરી લીધા પછી કાઈ જુએ નહિ કે મોની અદર માછલા

પેઠા છે, પણ તંદુલીયાને ખોટા વિકલ્પનો અભ્યાસ મોટો, તેથી એ વિચાર કરે ઉલટો, એ જ કે "હું હોઉં તો એક ન છોડું!" બસ, માત્ર આ ખોટા વિકલ્પના અપરાધે તંદુલિયો નરકમાં જાય છે! ઓછું મલે તોપણ વિકલ્પ ન કરતા., વધુ મલે તોપણ વિકલ્પની ચુંગાલમાં ફસાતા નહિ. "શ્રીમંતો ગરીબનાં લોહી પી જાડા થયા છે,"—આવા આવા વિચાર એ ખોટા વિકલ્પ છે. તેમાં જો કોઈ સામે શ્રીમંત મલે તો કદાચ દ્રવ્યથી નહિ, તો ભાવથી તો તેનું ખૂન એ કરી નાંખશે! આ વિકલ્પનાં પાપ! દયાના વિકલ્પ રાખે તો દયા વરસે. હિંસાના વિકલ્પ દયા ભૂલાવશે. લડાઈ વીતી ગઈ. ખોટા વિકલ્પના અભ્યાસવાળાઓએ ભયંકર પાપકર્મ બાંધ્યા, પણ દયા ન ચિંતવી. હજી ય કોઇને આનંદરૂપે, તો કોઇને પશ્ચાત્તાપરૂપે પાપ-વિકલ્પો ચાલુ હશે! લડાઈ પતી પણ વિકલ્પ ન પત્યા!

વિકલ્પથી નુકસાનો :—વિકલ્પ એ જાણે ક્ષયનો જંતુ છે. એ એક મનમાં પેઠો કે બીજા અનેક વિકલ્પ-જંતુઓ ઉત્પન્ન કરે છે. એથી વળવાનું કશું જ ન હોય, છતાં એ એટલી ભયંકર સ્થિતિએ પહોંચી જાય છે, કે હૃદયને કાળું મેશ કરી મૂકે, મગજને તપાવી દે, અને રૌદ્ર ધ્યાનમાં ચઢાવી નરકના ભાતાં ભેગા કરાવે! લ્યો શો સાર કાઢયો? પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને સાતમી નરકના ભાતાં ભેગા થયા. શરીરની ધાતુઓને એ ઉશ્કેરી મૂકે છે, તેથી આખું ય ઘડતર ફરી જાય છે. પછી તો એ વિકલ્પોની આવૃત્તિ ચાલ્યા કરે છે, તે સહજ-ભાવે. વિકલ્પોના કાળ દરમીયાન સારી ભાવનાઓ, તત્ત્વના ચિંતનો, મહાપુરુષના જીવન-સ્મરણો કે માત્ર પ્રભુના નામજાપને પણ અવસર રહેતો નથી. તેથી માનવજીવનનો અમૂલ્ય સમય, વિના સુકૃત-કમાઇએ વેડફી નાખવાનું થાય છે! 'બીજું' એક નુકસાન એ પણ છે કે સારામાં સારા સ્નેહી માટે પણ જો આપણે ખોટા વિકલ્પમાં ચઢ્યા, તો એ દુશ્મનરૂપ લાગશે, અને પછીના આપણા એવા વર્તાવ થશે કે ખરેખર એ દુશ્મન બની જાય.

ત્યારે વિકલ્પને જો મૂળમાંથી ગેડીએ તો કેટલીય મારા પુરુષાર્થની કરણીને અવકાશ છે માત્ર આપણા કર્મના ઉદયની વિચારણા અને સામા તરફ મૈત્રી ભાવના-આ બે જાગ્રત જોઈએ, તો વિકલ્પ અટકે પછી તો જુઓ કે વિકલ્પ વિનાના મસ્ત મનથી કેવી કમાઈ!

પ્રસન્નચંદ્ર અને કુમારપાલ —પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ વિકલ્પ માંથી પાછા હઠ્યા અને શુભ ભાવનામાં ઊંચે ચઢયા, તો ઠેઠ કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચી ગયા મહારાજા કુમારપાળે ધર્મ પામ્યા પછી વિકલ્પો ત્યજ્યા, અને પવિત્ર વિચાર-વાણી-વર્તાવનું જીવન ઘડયું ઘોડા પર બેસી લડાઈ લડતા કેઈક પંચેન્દ્રિય માનવોની હિંસા પણ થતી હશે, છતાં ઘોડા પર બેસતાં પહેલાં પલાણ પ્રમાર્જે પુંજણીથી!! આમાં આયુષ્ય બંધાય તો કામનું થઈ જાય ને? આયુષ્ય ન બંધાય તો પણ બીજો પુણ્યબંધ કેવો! અગીઆર લાખ ઘોડાને પાણી ગળેલું પીવડાવવાનું!

શુભ ભાવનો પ્રભાવ —ગોશાળો કેવો? તેને પશ્ચાતાપ થયો પ્રાયશ્ચિત્ત નથી લીધું પણ શિષ્યોને કહે છે 'હું ભયંકર પાપી છું ઠગારો-દંભી છું તમને બધાને મેં ઠગ્યા છે, પણ હવે હું મરૂં છું તો મર્યા પછી મારા મડદાને કુતરાના હાલે નગરમાં ઘસડજો તે મૌનપણે નહિ ઢંઢેરો પીટાવી કહેજો કે 'સાચા જિન મહાવીર છે, આ તો ગોશાળો મંખલીપુત્ર ખોટો જિન! તેના અહિં પણ આ હાલ, તો પરલોકમાં કેવા?" આવો પશ્ચાતાપ એકવાર તો એને સીધો બારમા દેવલોકે લઈ જનાર બન્યો! જો કે જીવનના ભયંકર પાપ એને સાતમી નરકમાં બે બે વાર, પૃથ્વી-અપ-તેઉ-વાઉમાં બે બે વાર વગેરે વગેરે ઘણું ઘણું ભટકાવશે પણ પછી પેલા પશ્ચાત્તાપનો સારો જવાબ મલશે ઘોર પાપી અગ્નિશર્મા નવ નવ ભવમાં સમરાદિત્યની પાછળ પડેલ, છતાં છેવટે 'અહો! આ કોઈ મહા પ્રભાવી પુરુષ છે', એ વિચાર આવ્યો, તો અનંતકાળ પછી પણ એને એ વિચાર સારો જવાબ આપશે!

<u>શ્રેણિક શુભ ભાવથી જગદ્ગુરુ</u>:—હવે વિકલ્પની જગાએ સારા ભાવ આવી જવાથી જે ઉચ્ચ સ્થિતિ થાય છે, તેનો પ્રભાવ જુઓ. પદ્મનાભ સ્વામી ધર્મતીર્થ સ્થાપશે, ત્યારે કેઈ ઇંદ્રો આવશે, અચ્યુત દેવલોકવાસી ને કેઈ બીજા દેવો આવશે; પણ 'આ પ્રભુ તો નરકમાંથી આવ્યા!' એમ કોઇ જુગુપ્સા નહિ કરે. એ બધા તો એમની વર્તમાન ઊંચી સ્થિતિ જોશે કે શી રીતે એ થઈ? કહો, શ્રેણિકના ભવમાં પાછલી અવસ્થામાં વિકલ્પો ટાળી શુભ ભાવ સારા કેળવ્યા, માટે થઈ. પછી ભલે એ શુભ ભાવ માત્ર શ્રદ્ધાના હતા, પણ હતા હૃદયવેધી. એક શ્રદ્ધા માત્રથી પણ આત્માના દેદાર ફરી જાય, તો ચારિત્રથી તો પૂછવું જ શું?

<u>સંસારી આત્માના દેદાર ફરે તો ધર્મ ફળે</u>: અને દેદાર તો ફરે કે જો હૃદયસ્પર્શી ભાવ જાગે. ભૂખ્યું કુતરૂં જોઈ દયાથી રોટલાનો ટૂકડો નાખ્યો, પણ એ ભાવથી કે 'જીવ કર્મવશ હતો ત્યારે મારા યે ભયંકર હાલહવાલ થયા હતા!' દયાનું કામ આવ્યું ને દેદાર ફર્યો. ક્ષણ પહેલા બીજા વિચારમાં મન કઠોર હતું, પણ દયાનું પાત્ર આવ્યું ને ભાવ જાગ્યો. દેદાર ફર્યા, એટલે એ દયા ફળે, અતિ ઉત્તમ લાભ આપે. કેવો? હાથીપણેથી મેઘકુમાર! ઇચ્છાયોગ સાધતા ચિત્ત ચંચળ થાય તો ફરી ફરી સાધો. એમ કરતાં ઉપયોગ પૂર્વકનું થાય. 'સકલ કુશલ-વલ્લિ પુષ્કરાવર્ત મેઘો' બોલ્યા, પણ એનો અર્થ 'પ્રભુ સઘળા સુખની વેલડીને ઉગાડવા માટે પુષ્કરાવર્ત મેઘ સમાન' એમ ખ્યાલમાં ન આવ્યો, તો અર્થની વિચારણા સાથે ફરી બોલવાનું. એમ કરી ભાવ જગાડી જીવના દેદાર ફેરવીને ચૈત્ય-વંદન કરો તો એ મહાન ફલ આપે. <u>દેદાર ફેરવવા માટે ખૂબ જ ઉપયોગવંતી ધર્મક્રિયાની પુંઠે પડવાની જરૂર છે.</u> તો નક્કી દેદાર ફરે. પછી કદાચ આ જીવનમાં જો નહિ તો ભવાંતરમાં જરૂર સચોટ જવાબ મલશે. દેદાર ફેરવવા માટે એ વિચારો કે '<u>વિષય, કષાય, અને અને ગારવાના તાપથી સંસાર તપે છે, ધખે છે, જીવને સુકવી દે છે,</u>

નિસ્સાર કરી દે છે તેથી સસાર અસાર છે ગમે તેટલો સાર કરીને સાચવ્યો હોય અને અસાર । એમા સારભૂત ધર્મ કરવો ગુમાવ્યો. માટે આજસુધી કર્મવશ રહ્યા હવે અસારની પુઠ ન પકડવી, ને સારનો કેડો ન મૂકવો જૈન ધર્મ, સયમ, તપ, દેવ, ગુરુ એ બધુ સાર એનો કેડો ન છોડવો મિથ્યાત્વ, કુમતિ, વિષયો, ઘેલછા, કષાય, તૃષ્ણા એ અસાર એ કદી ઉભા ન રહે તેવુ કરવુ

શાસ્ત્રયોગ

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવાનશ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજા યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામના શાસ્ત્રમા યોગની આઠ દૃષ્ટિનુ વર્ણન કરતા પહેલા કહે છે કે, આરાધક આત્મા જે પ્રવૃતિ કરે છે, તે પ્રવૃતિ ત્રણ વિભાગમા આવે -ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, ને સામર્થ્યયોગ એમા શાસ્ત્રયોગ અગેની ટૂકી વાત. જણાવતા કહે છે કે, શાસ્ત્રયોગમા આત્મા (૧) યથાશક્તિ અપ્રમાદી હોય, (૨) નિર્મળ શ્રદ્ધાવાળો હોય, (૩) ચકોર બુદ્ધિવાળો હોય, અને (૪) અવિકલ ધર્મ યોગને સાધતો હોય અવિધિ અને અતિચારનો. ત્યાગ કરીને ધર્મ સાધતો હોય તેની પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્રયોગના ઘરની. ધર્મપ્રવૃતિ કહેવાય

મારે આવા શાસ્ત્રયોગમા પહોચવાનુ છે, એવા નિર્ણર ધ્યાન-વાળો અને શુદ્ધ ધર્મની ઇચ્છાવાળો જો વિકલ પણ ધર્મપ્રવૃતિમા મચ્યો હોય તો તે ઇચ્છાયોગમા હોય છે હવે ઇચ્છાયોગનો સાચો વિકાસ કોણ સાધે ? તે, કે જે શાસ્ત્રયોગના સાચા ધ્યેયવાળો હોય, - તેમા આવવાની તીવ્ર ઇચ્છાવાળો હોય 'હુ ક્યા ઉભો છુ ? ને મારે ક્યા જવુ છે ?' આ બે વાતો સમજ્યો હોય તેને ઇચ્છાયોગની. સાધના વિકસવી દૂર નથી, ને શાસ્ત્રયોગે પહોચવુ દૂર નથી

પૌષધમાં ભાવના:—પખવાડીયામાં જે હોળી ચૌદ ચૌદ દિવસ સળગાવી, માત્ર બીજાને જ નહિ પણ પોતાની જાતને ય બાળનારી; તેનાથી બચાવા માટે 'લાવ, આજે પૌષધ કરૂં'? શા માટે? નવી પાપની હોળીથી બચવા અને જુના કર્મના બંધથી મૂકાવા માટે. જે વીતરાગ પરમાત્માની યત્કિંચિત્ કૃપાની રૂએ પણ હું આ મનુષ્ય જન્મ પામ્યો; તો તેના બદલામાં પરમાત્માની સેવા તો કરવી જ જોઇએને?' એમ કરી ચૌદશે પૌષધમાં આવવાનું.' રોજના એક એક ટંકમાં અસંખ્ય સ્થાવર જીવોનો હું ખોડો કાઢું છું. પણ આજે ચતુર્દશી છે, તો જીવોને કહું છું, "આજે ખુશમીશાલ જીવતા રહો! વીતરાગ પરમાત્મા સારા જગતના જીવોના નિષ્કારણ બંધુ છે. તેમનો અનુયાયી હું એક દિવસ પણ તમારો બંધુ ન બનું, તો મને લાંછન લાગે." ઇચ્છાયોગ સુધી આવેલો, જેઠ મહિનાની ચૌદસે પૌષધ કરી ગયો, તે ભલે પાછો પદરે દહાડે ઠેઠ અષાઢ મહિનાની ચૌદસે આવે, પણ આ ભાવનાથી આવે તો પૌષધ એ પોતાની ચીજ બને. અને અપૌષધ એટલે ઘરસંસાર, એ પર વસ્તુ લાગે, શત્રુભૂત લાગે! આ ક્યારે આવે? કે જ્યારે હંમેશા એવા મુખ્ય લક્ષવાળો હોય કે, 'હુ ક્યાં ઉભો છું! ને ક્યાં જવા ધારૂં છું!'

મન વચન કાયાની હીલચાલનું પ્રયોજન પંચાચારનું પાલન.—ત્યારે પૌષધમાં એ ભાન હોય, કે 'મારો ઘણો સમય પ્રમાદમાં જાય છે, અને એ પ્રમાદ મામુલી છે! ભલે ને બહાર હરવા ફરવા ન જતો હોઉં, પણ અહિયાં પાંચ મિનિટ પણ કાયાની ગુપ્તિ ન રહે, ત્યાં મનની ગુપ્તિની તો વાતેય શી? સીધી એક મિનિટ પણ મનોગુપ્તિ નહિ. પ્રયોજન વિનાની એક આંગળી પણ ઉંચી નીચી ન કરે તો કાયગુપ્તિ રહે. ત્યારે આખા અંગના અંગ પ્રયોજન વિના જ્યાં હાલેચાલે ત્યાં? પ્રયોજન એટલે પંચાચારનું પાલન. આ પ્રયોજનવાળી સારાયે અંગને હલાવવાની પ્રવૃત્તિ તે કાયાની

ગુપ્તિ છે, અને આ પ્રયોજન વિનાની બધી પ્રવૃત્તિ તે કાયદડ છે તમે કહેશો કે આ તો બધી ઝીણી વાતો કરો છો! પણ એ સમજ્યા વિના વિકાસ નહિ થાય, હૃદયથી આરાધવાની વાત આવે ત્યા જો ગોટા વળાશે, ખોટા બચાવ ને ઓઠા લેવાશે, તો પછી તે રીતે તો આ જન્મમા શાસ્ત્રયોગી નહિ બની શકાય

જગતના પ્રેમમા બીઓ, શાસ્ત્રના ઠપકામા આનદો —આશ્ચર્ય છે કે જીવોને જગત તરફથી ઠોરતા જેટલી ખપે છે, તેટલી શાસ્ત્રની દયા ખપતી નથી! ગુરુ "મહાનુભાવ"થી કહે, પણ જાણે તે બધુ પગ નીચે ઘસી નાખીએ, કે 'અમને બધી ખબર છે!' અને કોઇ અમલદાર ધમકાવીને કહે કે "ભાન નથી"? તો 'Very sorry' 'Excuse me' 'I beg your pardon' વગેરે કહીને ઉભો રહે! સમજુ અને ડાહ્યો તો તે કે જે ગુરુ કઠોરતાથી આપે તો પણ હર્ષભેર લે, ને જગતની પ્રેમભરી વાતમા પણ સાવધાન બની જાય શાસ્ત્રની કઠોર આજ્ઞા આનદ સાથે માને, જગતની દયાભરી વહાલભરી વિનતિને પણ ભયની દૃષ્ટિએ જુએ આમ તો દયા છે શાસ્ત્રની આપણા પર તે દયાથી આપણને આપણી શક્તિ મુજબ જ કરવાનુ કહે છે એમા પાછુ કેટલાય અપવાદની છૂટ આપે છે તો પછી શાસ્ત્રની દયાની કદર કરી કા એના જ આદેશોના ખપી ન બનવુ?

આત્માની દુર્દશાનુ નિરીક્ષણ —આત્માને પોતાની દુર્દશા વિચારે તો દેખાય કે, "મારી ક્રિયામા હુ પ્રમાદી ઘણો, અપ્રમાદી ઓછો, અવિધિ ઘણી, વિધિ ઓછી! જડની, જગતની, માન-શોભાની, અનુકૂળતાની ઝખના હજી પણ ઘટતી નથી! ભલે બહારનો સસાર મૂકીને આવ્યો, પણ અતરનો સસાર લઈને જ બેઠો છુ! ભલેને ઉપાશ્રયમા આવ્યો, પણ તે કયાથી મનથી તો જાણે ઘરની રીતભાતમા છુ તેથી મારૂ મન કહે છે, કે 'કોઇએ મારી સાથે તોછડાઇથી વાત નહિ કરાય! અમારે તો, ઘરે હતા ત્યારે,, બપોર સુવા જોઈતુ

હતું તો અહિયા પણ તે ટેવ નહિ મૂકાય.' આવી આવી તો મારામાં કેઈ પોલ! અંદરના રાગદ્વેષ, કષાય, માન, મોભાની અને ઈન્દ્રિયસુખની વૃત્તિઓ જાણે અસ્ખલિત રાખવાની હોય તેવી ચર્યા હજી ચાલી રહી છે! આવી સ્થિતિ શું બતાવે છે? કદાચ ધર્મયોગનો ઈચ્છાયોગી હોઈશ કે કેમ, પણ સાથે કર્મયોગનો તો મોટો ઇચ્છાયોગી છું!' શું મૂકીને ધર્મસ્થાનમાં આવવાનું? શું મૂકીને આવ્યા હોઈએ તો સાચેસાચ ઇચ્છાયોગી ગણાઈએ? જો ઉપાશ્રયમાં હાજરી માત્રથી ધર્મયોગી બનાતું હોય, તો અહિં ઉપાશ્રયના ઘાટીઓ મોટા ઈચ્છાયોગી ગણાત! ધર્મયોગ સેવનારા એટલે કર્મયોગને બહાર મૂકીને આવનારા. વર્ષોની આરાધના પછી જો આગળ વધવું છે, તો અહિયાં ધર્મસ્થાનમાં જેમ બાહ્ય કુટુંબ મૂકીને આવો છો, તેમ આંતર કુટુંબ તરીકે જે દુનિયામાં જરૂરી માનેલા અહંભાવ, માનેલા ગુસ્સા, માનેલા માન-પાન ને મોભો છે, તે બધું પણ મૂકીને આવવું જોઈએ.

આ વિકટ સંસારની અંદર જુવો કે જ્યાં કેટલાય ચોવીસે કલાક કાળી પ્રવૃત્તિઓમાં રહે છે, તેમાંથી જે એક કલાક પણ અહિ આવે તે બચે છે. જેમ બહારનો સંસાર બહાર મૂકવાનો છે તેમ અંદરનો સંસાર પણ બહાર મૂકવાનો છે. જો દુનિયાનો મોભો, દુનિયાનો ઠસ્સો, દુનિયાની ચાલબાજી, ને અહંભાવ,-આ બધી દુનિયાની વાતો બહાર મૂકીને ધર્મસ્થાનમાં આવે તો ન્યાલ થઈ જવાય!

સ્વકીય યથાર્થ દર્શન:—વિચારો કે "જાવું છે મારે અપ્રમાદ સ્થિતિમાં, અખંડ ધર્મક્રિયાની પ્રવૃત્તિમાં, અતિ નિર્મળ ને અતિ-ચકોર બુદ્ધિના ઘરમાં. ને હું ઉભો છું ક્યાં? હું છું પ્રમાદ ભરેલી સ્થિતિમાં! હું છું બુદ્ધિનો બંઠ! ને ધર્મ હું ખોડખાંપણવાળો કરી રહ્યો છું! તો ત્યાં કેવી રીતે જવાશે? ઘોર સંસારમાં આવી દિવ્ય વાતો મળી છતાં કેમ આથડી રહ્યો છું? આવી દિવ્ય વાતો જીવ-

નમા ઉતારવાની જે તક મલી છે, તે અહિં નહિ ઉતારુ તો પછી તક કયા મલશે ? ક્યા ઉતારીશ ? હુ મહાસામ્રાજ્યનો રાજા કે મ ત્રી હોઉં, છતા અહિં જે બેઠા છુ, તે રાજાપણુ કે મ ત્રીપણુ મૂકીને બેઠા છુ મને એ ખ્યાલ છે કે હું મમારનો કીડો છુ કીડો એટલે ? કીડાને ઉંચુ ચદનનુ કાષ્ઠ આપ્યું હોય, પણ એનુ કામ તો તેને કોચી ખાવાનુ એમ મારે ચદન જેવો માનવભવ કોચી ખાવાનો એટલો પામર અને કગાળ છુ ! મારી આગળ મોટા નિધાન મોજુદ છે, પણ હુ કગાળ ને પામર કયા લાભ લઉં છુ ? એટલે ? એક પ્રભુપૂજા કે એક સામાયિક, એ કેવળજ્ઞાન સુધીના નિધાન છે પણ એ નિધાનમાથી સામાન્ય લાભ પણ કયા લઇ રહ્યો છુ ? અરે ! એક સીધો સાદો શબ્દ કે 'સંસાર ઘોર, ને કર્મ ભયકર છે,' એથી જરા તડફડાટ પણ કયા છે ? સસારનો અદનો ગુલામ બની, કેવો ભાન ભૂલી આથડી રહ્યો છુ ? પ્રમાદથી ભરપૂર ભરેલો, ધર્મક્રિયામા વાતવાતમા ખોડખાપણુ લગાડનારો, જેને વાતવાતમા અતિચાર ને પ્રમાદ સેવવાનો પાર નહિ, એવો હું ! પણ હવે ક્યા જાવુ છે મારે ? નિર્મળ શ્રદ્ધામા ને અપ્રમાદની સ્થિતિમા એ માટે શુ શુ ન કરૂ ? દુનિયાની એક એક વાત સાધવા સત્તર માથાકુટ કરૂ, તો અહિં એક પણ નહિ ? બધી જ કરૂ કેમ કે મારે આગળ વધવુ છે"

પુરૂષાર્થી થાઓ —અહીં તમે આ બધુ સાભળી તો લીધુ પછી સવાલે ક્યા ? ત્યાના ત્યા જ ને ? મહાપુરુષોની વાત આવે ત્યારે કહો, કે 'અમારૂ ગજુ નહિ' પરંતુ અશે ય પ્રારભ કરી, ત્યા પહોચાડે એવો ધખ્ખમ ઉદ્યમ જોઇએ કે નહિ ? કોઈ વિચાર નહિ કે આ શા માટે પોલાણુ ચલાવુ છુ ? રૂડી ધર્મક્રિયામા વિકથા શા માટે કરૂ ? કલાકભર તો બધ નાખુ મદિરમા પેઠો છુ, તો નિરુત્સાહ, ઉંચું મન અને દુન્યવી જ જાળ શા માટે જોઇએ ? અહિંયા વિષય કષાયની હોળી સળગાવવાની શી જરૂર છે ? સાધનાની આ ત્રુટિ-

ઓને ઓળખી કર્યા વિના, પ્રમાદને પકડે પકડ્યા વિના, આગળ વધી નહીં શકાય. રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાનના સ્થાનમાં જ્યાં બેઠા હોય, તેમાંથી બહાર નીકળી આગળ વધવાની જરૂર છે. ઉંચી કોટિની મૈત્રી, કરૂણા, પ્રમોદ ને માધ્યસ્થ્ય ભાવનાઓને ભાવતા સાથે, જિનાજ્ઞાનુસાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર પાળનારા, આચારાંગ વિ. ના, અદ્ભુત કોટિના તત્વચિંતન કરનાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ જેવા પણ કહે છે કે 'હું પરમાત્માને ત્રિકરણયોગથી નમસ્કાર કરૂં છું.'

આત્માના ધોરણ પલટે તો ધાર્મિકતા આવે—'જગતમાં કઈ સ્થિતિમાં ઉભા છું,' તેનું ભાન જીવે ન કર્યું, ને 'ક્યાં જવું છે તથા તેને યોગ્ય કેવું જીવન જોઈએ?' તે ન વિચાર્યું, એવું અનંતવાર બન્યું! ત્યારે 'ક્યાં ઉભો છું ને શું કરવું છે,' એ સંસાર દૃષ્ટિએ તો આ જીવનમાં સેંકડોવાર કરી નાખ્યું! પણ બધું કર્મની હોળી માટે.' તો પછી ધર્મમાં ક્યાં ઉભા છું ને શું કરવું છે.' તે ક્યારે વિચારવાનું? ધર્મમાં નિત્ય નવો રંગ ને નવું જીવન ન બને એવું થવું જોઈએ. તમારે તો સંસાર પલટે છે તેમ જીવન ધોરણ પલટે છે. એટલે એ મુજબ અમુક હસ્સો ને અમુક રહેણી કરણી પલટતા આવડે છે. સંયોગ પલટે તેમ સાંસારિક જીવન પલટે છે, પણ ધાર્મિક જીવનના ધોરણ પલટાતાં નથી, એ કેવું આશ્ચર્ય! ખરી રીતે તો ધર્મસાધના અંગેના ધોરણ વધુ ને વધુ વિકાસવાળા, ઉન્નતિવાળા, અને કડક થવા જોઈએ. પોતાના મન પર એવું કડક ધોરણ કરવું પડે કે, 'અકળાશવાળી સ્થિતિ નહિ ચાલે, મૃદુતા જોઈશે. ખાવાની બહુ વાત નહિ ચાલે, તપશ્ચર્યા જોઈશે. અજ્ઞાનની સ્થિતિ નહિ ચાલે, તત્વજ્ઞાની બનવું જ જોઈશે!' શા માટે આ ધોરણ? કેમકે સંયોગ પલટાતા ચાલ્યા માટે! એ સંયોગમાં આખાને આખા તણાઈ ન જઈએ માટે! જો કોઈ સંગીન ધોરણ નથી ઘડાતા, તો અણુઝ આત્મા, જે ચીજમાંથી આત્મિક લાભ લેવાનો હોય, ત્યાંથી કર્મનો લાભ લે છે! દા. ત. ધર્મશ્રવણ એ દુન્યવી

ધોરણે ન કરાય ત્યા તો ગમે તેમ શ્રવણ કર્યું તો ય ઠીક, પણ અહીં ધર્મમા તેમ ન ચાલે

<u>શાસ્ત્રે શ્રોતાના કેટલાક ગણ બતાવ્યા છે</u>—સારો શ્રોતા કોને કહેવાય? જેનામા આ ગુણ હોય શ્રવણ બરોબર ન હોય તો પરિણામ ધાર્યું સારૂ ન આવે બગબર શ્રવણ માટે ગુણ કેળવના જોઇએ (૧) પહેલો ગુણ એ, કે પોતે વકતાનો ભક્ત હોવો જોઇએ જેની પાસે સાભળના આવ્યો તેના પર ભક્તિ—ગવાળો જોઇએ ભક્તિ ન હોય એટલે કહે કે, 'મહારાજ કેટલામા છે, ખબર છે બધી!' આવા કેઇક લોચા વાળે એટલે ઉચામા ઉચી વાતોનુ તત્ત્વ કહેવાતુ હોય, પણ તેને સામૂલી લાગે! બીજો ગુણ એ, કે (૨) શ્રોતા અગર્વી હોય, ગર્વ રહિત હોય ગર્વ હોવાથી શકા પૂછે નહિ (૩) ગર્વ નથી, ભક્તિ પણ છે, પણ શ્રવણની રૂચિ ન હોય તો શુ કરવાનુ? એટલે ત્રીજો ગુણ રુચિ જોઇએ (૪) પણ રુચિ છતા શ્રવણ ખરાબ કરે નહિ, ચચળતા ભારે ગમે "વ્યાખ્યાન ક્યારે ચાલ્યુ? ક્યારે પુરુ થવાનુ? કોણ આવ્યું"? આ બધા મનમા ગોટા હોય એટલે શ્રવણ નકામુ જાય તેથી ચંચળતા ન જોઇએ, અસ્થિરતા ન જોઇએ (૫) ત્યારે સ્થિર થઇને સાભળતો તો હોય, પણ સમજવા જોગી સમજશક્તિ ન હોય તો? સાભળવા છતા અબુઝ રહે! માટે સમજશક્તિ જોઇએ જેથી કહેવાતી વસ્તુને સમજી સુબુદ્ધ બને

એક શ્રોતા બનવા માટે પણ કેટલી તૈયારી જોઈએ, તો પછી વકતા બનવામા કેટલી તૈયારી જોઈએ? આગળ જુઓ. (૬) શ્રોતા પાછો પટુ જોઇએ કેમકે પ્રશ્ન કેમ મૂકવો, તે ન આવડે તો? કે યોગ્ય પ્રશ્ન પૂછી સ્પષ્ટીકરણ કરતા ન આવડે તો? એટલે પ્રશ્નનો જ્ઞાતા જોઇએ-ક્યારે પ્રશ્ન કરવો? કેવો કરવો? કેવા શબ્દોમા કરવો? દા ત વાત્સલ્યભાવે કોઈ વાત કહેવાતી હોય, ને એ એવો પ્રશ્ન મૂકે, કે જેથી આખી સભાને લાગે કે વકતા પર આ ટીકા થાય છે,

તો એ પ્રશ્ન અનુચિત. તેમ મૂઢની જેમ હા એ હા કહી જાય, પણ સમજવા પ્રશ્ન ન પૂછે, તો તે શ્રોતા પણ યોગ્ય નહિ. આટલે સુધી તો પ્રારંભના શ્રોતા. પછી આગળ વધે એટલે (૭) એ સારું જાણતો હોય. અર્થાત્ સારા શ્રોતામાં સારૂ જાણવાપણું જોઇએ. પરંતુ અહીં તો અફસોસ કે શ્રોતા બન્યા રહેવામાં મહિનાઓ કે વર્ષો વીત્યા હોય, પણ સુજાણપણું ન આવ્યું હોય! કેમકે સાંભળેલું ધારી રાખવામાં આળસુ હોય છે. ત્યારે ઉદ્યોગી ન હોય તો એમજ કંઈ થોડું જ યાદ રહે? પછી કેમ? તો કે વાતોડિયો થાય. (૮) ખરી રીતે સાંભળેલું આત્મામાં અવધારિત કરવા માટે લખી લેવું, પુનઃ પુનઃ તે વાંચવું, યાદ કરવું, વગેરે ઉદ્યોગવાળા બનવું જોઈએ.

શ્રોતાના ગુણ :—ફેરી યાદ કરો, શું આવ્યું? વક્તા પ્રત્યે ભક્તિ, નમ્રતા ને શ્રવણ રુચિ, તેમજ શ્રવણમાં સ્થિરતા, અને એની સાથે સમજવાની શક્તિ જોઈએ. તેમ તત્ત્વને સમજવા ઉપરાંત પટુતા જોઈએ, જેથી જીવનમાં ક્યાં ક્યાં ખામી છે, તેનો ખ્યાલ આવે. વળી પ્રશ્ન કરવાની આવડત જોઇએ. તેમ સુજાણપણું જોઈએ. તેનાથી બહુશ્રુત બનાય. સાથે ઉદ્યોગી રહેવું જોઈએ, તો તત્ત્વનું ચિંતન અને અન્યાન્ય વિચારણા ચાલુ રહે.

(૯) નવમા નંબરમાં નિદ્રાનો ત્યાગ કરનારો હોય, અને સાથે (૧૦) સારી બુદ્ધિવાળો હોય. આંખ નિદ્રાથી ઘેરાતી ન જોઇએ; નહિતર તત્ત્વના ઉંડા પરામર્શ (વિચાર) નહિ ચાલે. વળી સદ્‌બુદ્ધિ જોઇએ. <u>સદ્‌બુદ્ધિ એટલે વસ્તુને સીધા રૂપમાં લઈ જવાની સરલ મતિ.</u> તો સદ્‌બુદ્ધિવાળો શું કરે? <u>મહાપુરુષો જે વાતો કહે, તેને શ્રદ્ધાથી સંગત કરી સીધે સીધી માને, અને મારો આત્મા કેમ ઉજળો બને તે શોધે.</u> પણ કુતર્ક ન કરે, તેમ નિરુત્સાહ ન બને.

<u>રીતના મોહ કરતાં વસ્તુનો મોહ રાખો:</u>—ધર્મશ્રવણ ધર્મ વસ્તુ જ સાંભળવાના ધોરણથી કરવાનું છે. પણ આજે તો કહેશો

કે, 'વસ્તુ તો સારી છે ગ્રન્થ ભગવતીસૂત્રનો છે પણ વક્તાની વ્યાખ્યાન-શૈલી ચમકદાર નથી" અરે ભલા માણસ! આત્મહિતને વસ્તુ સાથે સબધ છે, રીતને શુ જુએ છે? રીતના મોહ કરતા વસ્તુનો મોહ કરવો જોઇએ વસ્તુ શુ? શાસ્ત્રે કહેલી ધર્મની વાતો માર્ગાનુસારિતાના ગુણોથી ક્ષપકશ્રેણી સુધીની વાતો,–આ શાસ્ત્રોનો અર્થ તે વસ્તુ છે રાગ એનો જોઇએ પણ રીતના મોહમા પડી જઇએ એટલે શુ થાય? 'ભગવતી સભળાવે છે પણ મઝા આવતી નથી અમુક ઢબે કહે તો ઠીક રહે!' આમ લોચા વળે છે આ રીતનો મોહ ખોટો છે કોઈએ સોનૈયા ભેટ આપ્યા, મેલા લુગડામા બાધીને આપ્યા, તો શુ આનદ આવે નહિ? આપવાની રીત ગમે તેવી, પણ આપ્યુ શુ? સોનૈયા વહેવારમા જુઓ, શરીર ઢાકવામા વસ્તુનો મોહ રાખે તો ઓછા ખર્ચમા પતે પણ રીતનો મોહ રાખે એટલે રેસ્તાનેબલ કપડા જોઇએ! શાક લાવવા બે આના ન મલતા હોય, પણ કપડા ઇસ્ત્રીટાઈટ કરવામા ચાર આના પહોચે! ઝવેરી જો ઘરાકની રીતના મોહમા પડે તો પોતાનુ ગુમાવી બેસે એ ઘરાકના કપડા ન જુએ! એ તો એનામા શાહુકારનુ હૃદય છે કે ચોરનુ, તે જુએ!

કલ્પસૂત્રમા રસ કેમ નથી પડતો? એટલા માટે કે રીતનો મોહ પેસી ગયો છે માટે નહિતર કલ્પસૂત્રમા વસ્તુ કમ છે? ડહાપણ હોય તો વસ્તુના ખપી બનો રીતની અપેક્ષાએ જોવા જાઓ તો વેસ્યા ચઢી જાય, ને વસ્તુની અપેક્ષાએ જોવા જાઓ તો સતી ચઢી જાય આજનુ જગત વિનાશના માર્ગે ચઢી ગયુ હોય તો તે રીતના મોહના કારણે ઘેરઘેર કેમિસ્ટ ડૉકટર થઇ ગયા પણ કેમિસ્ટ શુરુ નહિ! કોણે કેમિસ્ટ ડૉક્ટર ઘાલ્યા? રીતના મોહે તે એટલે સુધી કે ખાનપાનમા તો રીતનો મોહ ખરો, પણ દવા ખાવામા ય રીતનો મોહ! રીતના મોહમા આજની નવી પ્રજા વિપત્તિના માર્ગે ચઢી ગઇ છે જીવનમા નિરોગી ખોરાક, સાદા

વસ્ત્રો, સાદું ઘર, કલ્યાણ મિત્રો, સદ્‌ગુરુ સેવા, દેવાધિદેવની ભક્તિ-વગેરે વસ્તુની જરૂર છે. રીતની ખટપટમાં પડવાથી આખી ય સ્થિતિ બગડે છે. પછી તો કેમ? તો કે 'ખોરાક આવી રીતનો જોઈએ, વસ્ત્રો આ પ્રકારનાં, ઘર આવી સ્ટાઈલનું, મિત્રો આવી પદ્ધતિના, ગુરુ આ રીતનું બોલનારા જોઈએ' આવા તો કેઈ તોફાન ચાલે. મિત્રની વસ્તુને બદલે રીત જુઓ તો ઠગાઓ.

મિત્ર-પરીક્ષાનું દૃષ્ટાન્તઃ—તમને ખબર હોય તો એક મંત્રીના નિત્યમિત્ર ગણાતા ભાઈબંધે અવસરે મંત્રીને બહાર કાઢયો! "રાજાનો દ્રોહ કરીને આવ્યા? નીકળો બહાર!" પર્વમિત્રે દિલસોજી દેખાડી, પણ સહાય ન કરી. જુહારમિત્ર મળ્યો, એણે કહ્યું, 'ફિકર ન કરો.' વસ્તુ જાણી લીધી. કેમકે મંત્રીએ જ કહ્યું કે "મેં રાજપુત્રનું ખૂન કર્યું છે, મને બચાવો." વાત ખોટી હતી. પણ મિત્રની પરીક્ષા માટે મંત્રીએ એ ઉભી કરી હતી. તે જુહારમિત્રે સાચી માની લીધી, અને મહાન રાજભય છતાં મંત્રીને ઘરમાં સંતાડી રાખ્યો! આમાં જુઓ કે નિત્યમિત્રની રીત દેખાવડી હતી. બે વખત રોજ મંત્રીના ઘેર મલવા આવતો, પણ મિત્રપણાની વસ્તુ બરાબર નહોતી. ત્યારે જુહારમિત્રની રીત બહુ સામાન્ય. કોઈકવાર રસ્તે મળે ત્યારે જુહાર કરવાના એટલું જ. છતાં એનામાં મિત્રપણાની વસ્તુ ઉમદા હતી. તો કુટુંબના અને પોતાના જાનના જોખમે રાજાની સામે થઈ એણે મંત્રીને ગુપ્ત આશરો આપ્યો. આર્યદેશમાં હિસાબ મંડાતા હતા કે હલકાપણું નોકરમાં હોય, શેઠમાં નહિ. ઉછાંછળાપણું નાનામાં હોય, મોટામાં નહિ! અધીરપણું સ્ત્રીમાં હોય, પુરુષમાં નહિ! પણ આજે તો વિપરીત ઘણું દેખાય છે! કેમકે આજે એવી કેળવણી નથી. સંસ્કૃતિને બદલે વિકૃતિની કેળવણી અપાય છે. પહેલાં તો સહુ સહુને પોતાના દરજ્જા મુજબનું ભાન હતું.

પ્રશ્નઃ—વસ્તુ ને રીતનું મિલન ન હોય?

ઉ૦—હોય, પણ વસ્તુ અને યોગ્ય રીતનું મિલન હોય. જો

વસ્તુતત્ત્વ સમજાય કે 'ખાવુ એ પુષ્ટિ માટે છે,' તો રોગ ન આવે, ને પુષ્ટિ રહે, તો એની સાથે રીત કયી ? એજ, કે "એ કોળિઆ ઓછા ખાવા જોઇએ પ્રકૃતિ બગડે એવુ વાયડુ, તીખુ, તમતમતું કે કફકારી ન ખવાય" પણ જેને રીતનીજ ખબર ન હોય તે? આજે તો પકવાન્ન પોથીઓ કઢવાઇ ગઈ! વસ્તુગત્યા વસ્તુની ખબર નથી, એટલે માચીને ખોટી રીત કહે છે, ને ખોટી રીતને મહા આશીર્વાદ રૂપ ગણે છે

કાયા, કુટુંબી અને ધર્મ એ ત્રણ પ્રકારના મિત્ર —
સુરસુંદરીને નંદીશ્વર દ્વીપમા મુનિ કહે છે, કે જગતમા ત્રણ પ્રકારના મિત્ર હોય છે તેમ આત્માને પણ ત્રણ મિત્ર છે નિત્ય વધારેમા વધારે લુચ્ચો છે, પર્વમિત્ર એનાથી ઓછો, ને જુહાર મિત્ર એકાતે-કલ્યાણકારી કોણ નિત્યમિત્ર ? કાયા કોણ પર્વમિત્ર ? સ્વજન પરિવાર કોણ જુહાર મિત્ર ? ધર્મ એ જુહાર મિત્ર

કાયા એ નિત્યમિત્ર છે શુ કરે ? સદા સાથે રહે, ડાહી ડાહી વાતો કરે એટલુ આપણા ચા-પાણી પી જાય, અને આપણને પાપ વધારી આપે ! એની ખાતર આપણે ઘસાવાનુ, સુકાવાનુ ને કચરાવાનુ ! ને જ્યારે એ સમજે કે હવે કઈ માલ નથી, એટલે આપણને કરે લટકતી સલામ! તે આ કાયા! આત્માનુ પુણ્ય ખાઈ જનારી સુસસ્કારો ચાવી જનારી આ કાયા ! એ સોનેરી ધર્મની તક ખાઈ જાય ! ત્યાગ તપશ્ચર્યા ખાઇ જાય ! જન્મી ત્યારથી ખાવા માગે ! કશુ નહિ તો અણુહો મોમા ! શાતા માગે, આરામી માગે, હાડકા હરામ રાખે! આમ કરીને, કષ્ટને આનદથી વધાવવા-વેઠવાના સુસસ્કાર, મહેનતના સુસસ્કાર, જ્યારે ને ત્યારે ત્યાગ સેવાભાવ વગેરેના સુસસ્કારને જગા ન આપે

સુસસ્કારો શુ કહે છે ?-'નત પચ્ચક્ખાણ બરાબર રાખ !'
ત્યારે કાયા શુ કહે ?-'નિત્ય નવુ ખાવા લાવ, નવુ સારૂ પીવા લાવ, પહેરવા લાવ, જોવાનુ સુવાનુ લાવ, કોમળ સ્પર્શો લાવ.'

આમ એ પુણ્યના થોક ખાઇ જાય છે. પૂર્વના શુભ કર્મે આપેલી અપૂર્વ ધર્મકરણીની તકને રફળાતલ કરે છે. કાયાને માન–પાન, સ્થાન–સ્થિતિ જોઈએ છે; એટલે કહે, 'ધર્મ કરવાના સંયોગો નથી.' શું? વાત સાચી છે? કહે છે કાયાના સંયોગો જુદા છે! પણ આપણે કોના સંયોગ જોવાના? 'કાયાને કે આત્માના?'

નિત્યમિત્ર એવી કાયા તો મૃત્યુ રાજાનો હુમલો આવતા આત્માને કહી દેશે 'નીકળ અહિંથી,' અને કાઢી મૂકશે. પેલા નિત્ય મિત્રે મંત્રીને કહી દીધું હતુંને? બાકી તો જીવતા જીવે કાયા શું શું પાપ નથી કરાવતી? વાસુદેવની કાયા એને અઢળક પાપ કરાવી નરકમાં મોકલે છે. રૂડા રૂપાળા ધર્મને ભૂલાવનારી કાયા છે. કાયાની બદમાશી તો બરાબર નજર સામે રાખવા જેવી છે. એને મિત્ર નહિ પણ શત્રુ લેખવાની છે.

પર્વમિત્ર તે કુટુંબ પરિવાર. એ કાયાની જેમ નિરંતર સાથે નહિ, છતાં ઘણીવાર સાથે રહે છે. તે પણ થોડી ઘણી લુચ્ચાઈ કરી જાય. મિત્ર ખરા, પણ કર્મની વાતમાં, ધર્મની વાતમાં નહિ. આપણું પુણ્ય ખાઇ જાય, પુણ્ય વધારે નહિ! વધારે રંગરાગ કોણ કરાવે? સારા સારા વિષયોના ઉપભોગ કોણ કરાવે? ચાડી ચુગલી કોને ખાતર? પોતાના આત્મા ખાતર? ના રે ના, હિંસાથી માંડી મિથ્યાત્વશલ્ય સુધીનાં પાપો જો સેવાતાં હોય, તો પહેલા નંબરમાં નિત્યમિત્ર કાયા માટે, ને બીજા નંબરમાં પર્વમિત્ર માટે. સ્વજન એટલે પર્વમિત્ર, એ શું કરે? ધારિણી દીક્ષાર્થી મેઘકુમારને મનાવે છે, "મને તો પુત્ર! ઘણી આશા હતી, કે હું વહુના છોકરાને રમાડીશ! મારા કકળતા હૈયાને તો તું જો. તું મારો એકનો એક પુત્ર છે." સ્વજન શું કહે? 'તું ઘરમાં રહે એટલે મોક્ષનું સર્ટિફીકેટ! ઘડપણ ન આવે, મૃત્યુ ન આવે!' કેમ એમ જ ને? ભવાંતરમાં કયા સ્થાને જશો, તે કહેવા તો કોઇ તૈયાર નથી; છતાં ત્યાં સારૂં મળે એટલું ય કરવા સ્વજન તૈયાર નથી! આ પર્વમિત્ર! આ પર્વમિત્ર આપણા મૃત્યુ વખતે માત્ર

દિલસોજી દેખાડે, પણ રક્ષણ ન આપે પરલોકની જેલમા એકલા જવા દે, સાથે ન આવે

જુહાર મિત્ર ધર્મ છે એ કહે છે કે 'ભલેને તુ દિવસો સુધી મને ન મલે, પણ કોઇવાર પણ મલે છે, તો હું તો તને મિત્ર જ ગણુ, આપત્તિમા સાથે ઉભો રહુ ' આ મિત્ર પેલાની જેમ આપણુ પુણ્ય ખાય નહિ, પણ પુણ્યને વધારી આપે ત્યારે બીજી બાજુ પેલા બે ? પાપ વધારી આપે, કિન્તુ આ મિત્ર પાપ વધારે નહિ, પણ પાપનો ક્ષય કરાવી આપે અને મૃત્યરાજાનો હુમલો આવે ત્યારે મહારક્ષણ આપે જુહારમિત્ર 'ધર્મ' એમ ન કહે કે-'ચાલ્યો જા, એકલો' એ તો જીવની કર્મ તરફથી થતી મૃત્યુ જેવી મહા દુર્દશા વખતે સાથે રહે, અને જીવને મહાશરણ, મહારક્ષણ, મહાસહાય આપે પરલોકને જેલ સમાન નહિ, પણ મહેલ સમાન બનાવે એટલુ જ નહિ પણ છેવટે આ ધર્મમિત્ર આપણને મોક્ષના મહાસામ્રાજ્ય અપાવે

સુરસુંદરીને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે પર્વમિત્ર, નિત્યમિત્ર, ને જુહારમિત્ર એમાથી જુહારમિત્ર કોઇકવાર મલનારો અર્થાત્ ચૌદ રાજલોકના વિશાળ ક્ષેત્રમા માત્ર મધ્યલોકમા માત્ર અઢી દ્વીપમા માત્ર ૧૫ કર્મભૂમિ પર જીવ મનુષ્યપણે આવે ત્યા એ ચારિત્રરૂપે ભેટે ! અનત પુદ્ગલ પરાવર્તમા ચરમાવર્તમા આવે ત્યારે ભેટે ! એવો એ જ્યારે મલવા આવ્યો હોય, તેને હવે વધાવી લેવામા પ્રમાદ કે બેદરકારી શા સારૂ ?

આમ જુહારમિત્રની રીત કરતા વસ્તુ અલૌકિક છે તેમ ધર્મશ્રવણ મળે ત્યા ધર્મની વસ્તુ જોવી, કેવી રીતે કહે છે તે રીત નહિ એ શુ કર્યુ ? દુન્યવી ધોરણ મૂકયા. દુન્યવી યોગ્ય પલટો તો પછી ઇચ્છાયોગની સાધના વેગવતી બનીને શ્રદ્ધાબળ, અપ્રમાદ વગેરે વધારી શાસ્ત્રયોગમા પરિણમે અલબત્ તત્ત્વજ્ઞાન તો વિકસાવવુ જ રહ્યુ

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ, યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચયગ્રંથમાં 'પરમાત્માને નમસ્કારની ક્રિયા હું ઇચ્છાયોગથી કરું છું' એમ કહે છે ત્યાં ધર્મક્રિયાની આરાધના કરવાના ત્રણ વિભાગ પાડ્યા. (૧) શ્રેષ્ઠ સામર્થ્યયોગે, (૨) મધ્યમ શાસ્ત્રયોગે, (૩) પ્રાથમિક ઇચ્છાયોગે. આ ત્રણ પરીક્ષામાં પાસ થયા પછી યોગ આરાધવાની જરૂર નહિ. પરમાત્માને નમસ્કાર વગેરે ધર્મક્રિયા ઇચ્છાયોગની કરતાં આવડી, એમાં શાસ્ત્ર-યોગનું લક્ષ્ય રાખ્યું, એના સતત પ્રયત્નમાં રહ્યા, એમ કરતાં જીવ શાસ્ત્રયોગની આરાધનાવાળો થાય. ત્યાં સામર્થ્યયોગનો આદર્શ રાખે, અને ક્રમે કરીને તે સિદ્ધ કરે. એટલે ઘાતી કર્મનો નાશ, ને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય. હવે વીતરાગ બન્યા એટલે લીધેલું ચારિત્ર ચાલ્યું ન જાય. ચારિત્ર મૂકી ન દે. 'ચાલો, કેવળજ્ઞાન પામ્યા, હવે ઘેર જઈને બેસીએ', તે પણ નહિ. હવે તો વીતરાગ સર્વજ્ઞ છે માટે સ્નાતકનું ચારિત્ર બન્યું. એ કેવું ચારિત્ર? સર્વશુદ્ધ, સહજ ભાવનું. હવે એમને 'મારે આ ચારિત્ર કર્તવ્ય છે,' એવું નહિ વિચારવાનું, પણ જેમ પવનની સહજ ભાવે તિર્છી ગતિ હોય છે, તેમ વીતરાગ પરમાત્માને સહજ ભાવે ચારિત્ર હોય છે.

ઋજુવાલિકાના તીરે રહેલા પ્રભુ મહાવીર દેવ શુક્લ ધ્યાનનો બીજો પાયો ચિંતવતા કેવળજ્ઞાન પામ્યા. હવે? તપશ્ચર્યાની આરાધના, ને ઉપસર્ગની આરાધના પૂર્ણ થઇ ગઇ. નહોતા પામ્યા કેવળજ્ઞાન, ત્યાં સુધી એમ હતું કે 'ચાલો અભિગ્રહો કરવા દો, કે 'રાજકુમારી હોય, માથું મુંડેલું હોય, પગમાં બેડી હોય, મધ્યાહ્ન વીત્યો હોય, અડદના બાકળા રોતી રોતી વહોરાવે, તોજ લઇ પારણું કરવું!' હવે કેવળજ્ઞાન પામ્યા એટલે કેમ? તો કે પામ્યા પહેલાં તો છ-છ મહિના સુધીના તપ કર્યા હતા, પણ હવે તો નિત્ય ભોજી! કેવળજ્ઞાન નહોતા પામ્યા ત્યાંસુધી બધી ઇરાદાપૂર્વકની કર્મ તોડવાની તાલાવેલીવાળી આરાધના હતી. હવે એવા તૂટે એવા ઘાતી કર્મ તો નાશ પામી ગયા; અને જે અઘાતી બાકી છે, તે કાંઇ

તપસ્યાથી તૂટે એમ નથી, માટે તપસ્યા નહિ ઘાતીકર્મ ભયકર ગણાય, પણ પોચા ! લપડાક મારીએ કે ભાગી જાય ! ત્યારે ભયકર ન ગણાતા અઘાતી કેવા ? હઠીલા, કે ગમે તેટલી લપડાકો મારો પણ ન જાય એ તો ભોગવાઈને જ જાય એ કયા ? વેદનીય, આયુષ્ય, નામકર્મ ને ગોત્રકર્મ છતા એ આત્માનુ બહુ બગાડે નહિ આત્માના જ્ઞાનદર્શનાદિ ગુણનો ઘાત ન કરે ત્યારે ઘાતી કોણ ? જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, અતરાયકર્મ,–એ ચાર ઘાતી એનો નાશ ન કરો ત્યાસુધી એ આત્મગુણને હણે જગતની ગુલામી કરાવે તો તે ઘાતી ! અઘાતીને જન્મ આપનાર ઘાતી ! ઘાતી મરે એટલે અઘાતીને મર્યેજ છૂટકો ! ઘાતી કેમ ભયકર છે ? જીવને અજ્ઞાની, વિષયાધ, દુર્ગુણી, નિર્બલ બનાવનાર હોય તો તે ઘાતી છે અનતા અલોકને, જ્યા કોઈ રૂપી પદાર્થ નથી, પ્રમાણનુ માપ નથી, એવા એ અમાપ અધકાર–પ્રકાશ વિનાના અલોકને જોઈ શકવાવાળો આત્મા, આ ઘાતીના ઉદયે પ્રકાશની હાજરીમાય એક ચીજ પણ પુરી જોઇ શકતો નથી ! પોતાની પીઠ પાછળ શુ છે, તેય જોઇ શકાતુ નથી ! તે કોનાથી ? ઘાતીથી, અઘાતીથી નહિ

અઘાતી કર્મે શરીર આપ્યુ છે, તે જ્ઞાન નથી રોકતું પણ ઘાતીએ આપેલા જ્ઞાનાવરણ જ્ઞાનને રોકી રાખે છે શરીર મલ્યુ, ઇન્દ્રિયો મલી, એ અઘાતીના હિસાબે મલ્યા છે, એટલે કદાચ પુણ્યાઈ ખૂટી જાય તો ઈન્દ્રિયો દુર્બલ થઈ જાય, આખના તેજ ખૂટી જાય, છતા પણ જો આપણે વીતરાગ બનવુ હોય તો એ અટકાવતા નથી ! પણ અદરમા રહેલા મોહનીય આદિ ઘાતી તો કહે છે કે, 'હુ છુ ત્યાસુધી વીતરાગ નહિ બની શકો. ચાહે દેખતા હો, કે આધળા ' !

ઘાતી કેમ ભયંકર? અનંતા જ્ઞાનદર્શનને અનંતા વીર્યને, અને અનંતી વીતરાગતાને અટકાવે છે માટે. ઘાતી ભયંકર છે માટે જ જ્યાંસુધી ભગવાન પણ કેવળજ્ઞાન નહોતા પામ્યા, ત્યાંસુધી એ ઘાતીના નાશ કરવાની તમન્ના અને મથામણમાં હતા. એ માટે કઠોળ તપસ્યા કરતા. ઘોર ઉપસર્ગ પરીસહ સહતા. એટલા માટે તો ઈચ્છાપૂર્વક અનાર્ય દેશમાં વિચરતા. પણ કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી શું ? કંઇ નહિ. કેમકે ઘાતી સઘળાં નાશ પામી ગયાં. હવે જે અઘાતી કર્મ છે તે એવાં હઠીલાં છે, કે લાત મારો પણ ન ખસે. તે તો તેનો ક્રમશઃ ભોગવટો થઇ ગયે આપોઆપ ભાગશે. એટલે અઘાતીથી નહિ પણ ઘાતીથી ડરવાનું છે. ત્યારે ઘાતીથી ભય પામવાની વાત તો દૂર રહી, પણ ઉલટું જેટલા પ્રમાણમાં ઘાતીને પંપાળવાનું કામ ચાલુ, તેટલા પ્રમાણમાં તે આત્મ પ્રદેશમાં પથારી લાંબી કરીને સુવાનાં ! જો આપણું કામ એને લપડાક મારવાનું. તો તેનું કામ ભાગી જવાનું.

એટલે શું સમજ્યા ?

અંતરમાં ઉઠતા ક્રોધ, અભિમાન વગેરે કષાયો, અને કામ, ભૂખ, ઇર્ષ્યા વગેરે લાગણીઓથી ડરવું જોઈએ, એને બદલે એ જ હૃદયમાં રમતા રાખવાનું જેટલું આપણે કરીએ, તેટલા પ્રમાણમાં એ આત્મામાં દૃઢમૂલ થાય. ત્યારે જો એ કષાયો અને એ કુલાગણીઓથી જો ભય પામી, એની સામે ક્ષમા, નમ્રતાદિની અને બ્રહ્મચર્ય, તૃપ્તિ તથા પ્રમોદ વગેરે ભાવનાની લપડાક મારીએ, તો એ ભાગી જાય. મહેનત ઘાતીને કચરવાની કરવી જોઇએ, પોષવાની નહિ. તેમ અઘાતીને કચરવાનું કામ નથી. પાપના ઉદયે આવેલી નિર્ધનતા કે અઘાતીના ઉદયે આવેલો રોગ નહિ ખસે, જો નિકાચિત વિપાકોદય હશે તો. પણ ઘાતીના ઉદયે આવેલી દુર્બુદ્ધિ, અજ્ઞાન, અને ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પ્રમાદ, એને સામો પુરુષાર્થ કરીને ભગાડી શકાય એમ છે.

પ્રભુ મહાવીરદેવ સંસારમાથી બહાર નીકળી દીક્ષા લઈને બહાર પડ્યા, કે એકદમ જાણે તપ પર તૂટી પડ્યા ! બેમાસી, ચોમાસી ને છ માસી ! મયમ લીધુ એટલે એકદમ પુરુષાર્થને ખડો કરી દીધો કાયકલેશ, વૃત્તિસક્ષેપ, રસત્યાગ, દિવસોના દિવસો અનશન, આ બધુ ઇચ્છાપૂર્વક ઉભુ કરી દીધુ ! કેમકે એઓ સમજે છે કે આ જે વિવિધ તપશ્ચર્યા છે, તે ઘાતીને લપડાક છે ! તપશ્ચર્યા આરાધવા માડી એટલે કષાય પર ઘણ પડે ! મોહ મરતો આવે ! ત્યાગ કરવા માડયો એટલે અજ્ઞાનનુ જે પાપ-હેતુ ઘાતીનું; તેને-લપડાક-પડવા-માડી ધ્યાનના તપથી નિદ્રા ભાગવા માડે, વિહાર વગેરે તપથી અતરાય તૂટી વીર્યાન્તરાયનો ક્ષયોપશમ પ્રગટે મોટાભાગે કાયોત્સર્ગ વગેરે ચાલુ, તે અભ્યતર તપ, તેમા કાયકલેશ થાય તે બાહ્યતપ,-આ એની સાધના ગખી એટલે ઘાતીના ભુક્કા તપના ઘરનો પુરુષાર્થ ઘાતીને લપડાક લગાવે છે ! એને ભગાડી મૂકે છે ! માટે જ આપણી પાસેથી જો એ ન ટળતા હોય, તો એમા બેદરકારી આપણી છે, એટલુ જ નહિ કિંતુ બેદરકારીથી ઘાતીને આગળ વધવાની વાત જાણે આપણને પોસાતી વાત છે, એટલે તેને પાળ્યે રાખીએ છીએ બેદની વાત છે કે અનુપમ ધર્મશાસન મળ્યા પછી પણ તપથી દુષ્ટ ઘાતીને દૂર કરવાની આપણી તૈયારી ઓછી ! અને અજ્ઞાન, મોહ, ધર્મવીર્યાન્તરાય વગેરે એ ઘાતીને પોષવા પપાળવાની તૈયારી ઘણી !

ઘાતી હઠીલા નથી, એની સામે આપણે હઠીલા છીએ જ્ઞાનીઓના જીવન અને ઉપદેશ મલવા છતા આપણે ઘાતીને જાણે રાખી મૂકવાની હઠવાળા છીએ એ હઠ ન હોય તો, માથુ દુખતુ હોય ને ધર્મક્રિયા બેઠા બેઠા કરવાનુ આવે ત્યારે, હૃદયમા જોરદાર ક્લેશ થાય 'કેવો હુ હીણભાગી ? ધર્મ કરવાના અવસરે માદો ? હવે બેઠા બેઠા કરીશ તો અતિચાર લાગશે, નવા વીર્યાન્તરાય બધાશે, અહિં તો દુબળો છુ જ, પણ પાપનાયોગે ભવાતરમાય શુ ?' કઈ પશ્ચાતાપ થાય ? શોધવાની જરૂર છે કે જે ઘાતી કર્મોને

આપણે જૈન શાસનના બળે તોડી શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ, તેવા ઘાતીને તોડવાનો ધંધો ચાલુ છે, કે પંપાળવાનો? અજ્ઞાન શું સ્વયં ઉઠતું નથી, કે આવા ઉત્તમ સામગ્રીવાળા ઉત્તમ ભવમાં આત્મામાંથી જાણે એ ઉઠી જવા તૈયાર છતાં બેસાડીએ છીએ? વિષયો આવીને ચોંટે છે, કે આપણે લાલસા કરી કરી એને શોધી મેળવી પછી એને બાથ ભરીને બેઠા રહીએ છીએ? વળી એ લાલસા ઉખડી ન જાય માટે વારંવાર મીઠા સ્મરણના સુંદર લગાડીએ છીએ?

અલબત્ત વિષયની લાલસા અને કષાયની પકડ આત્મા પર અનાદિકાળથી છે. પણ જો એના પર પેકિંગ-સિલિંગ કરવા તૈયાર ન હોઇએ, તો તે ઉખડવા તૈયાર છે. પણ જો તેને સીલ પેક કરવાની રમત આ જન્મમાં પણ ચાલુ, તો આ જન્મ નહિ પણ કેટલાએ જન્મમાં એ નહિ ખસે! આપણે હઠીલા બનીને તેને હઠીલાં બનાવીએ છીએ. સામર્થ્ય યોગનું સામર્થ્ય એવું છે કે, જુગજુના ઘાતી કર્મો જે અંદર ભરાઈ બેઠેલાં છે, તેને અંતર્મુહૂર્તમાં દૂર કરે! પણ એ પૂર્વે શાસ્ત્રયોગની સાધના જોરદાર જોઇએ. એ માટે તીર્થંકર દેવ જેવા પણ ઘોર તપશ્ચર્યા ને ઉગ્ર સંયમની સાધના કરતા હતા. એમાંથી સામર્થ્ય યોગ પ્રગટાવીને, ઘાતીના અનંતકર્મો જે જન્મ જન્મનાં બાંધેલા હતા, તે બધાંને ઋજુવાલુકા નદીના કિનારે પ્રભુ મહાવીર વિભુએ અંતર્મુહૂર્તના કાળમાં ઉખેડી નાખ્યા! વાત આટલી છે કે મોહનીય વગેરે ઘાતીનું પોષણ ન કરો ઘાતીના જોરથી આત્મા નિષ્ઠુર થઈ જાય છે. માટે, આત્માના પરિણામ નિષ્ઠુર થઈ જાય તેવી કોઈ કાર્યવાહી નહિ જોઇએ. આપણા આંતર પરિણામની નિષ્ઠુરતા ન થાય, તે ખાસ સાચવવાનું. નિષ્ઠુર પરિણામે જે લંપટતાનું પાપ લાગ્યું, તે ઉદયમાં આવે ત્યારે જીવ વિકરાળ વ્યાઘ જેવો હશે! જે આત્મા સમજે છે કે આ વસ્તુ કરવાલાયક

નહિ જ, છતા જો જાણી બુઝીને ખુશીથી મનને એમ મનાવી લે છે કે 'આનો તો વાધો નહિ,' તો તે ઠેઠ ઘાતકી પરિણામ સુધી પહોંચે છે ! હવે જુઓ શાસ્ત્રયોગ માટે ચકોરતા જોઈશે

ચકોરતા —પ્રભુએ કેવળજ્ઞાન પામતા પહેલા ઘોર તપશ્ચર્યા, ભયંકર કાયકષ્ટ, અને દિવસ ને રાત કાઉસગ્ગમા, આવુ સાડાબાર વર્ષ કર્યું ! ઘાતીનો નાશ કર્યા ત્યાસુધી એ કર્યુ કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી એ નહિ સામર્થ્યયોગ એવી ચીજ છે કે એ કેવળજ્ઞાન પમાડી દે, પછી એની કે શાસ્ત્રયોગ અને ઇચ્છાયોગની કોઈ જરૂર નહિ શાસ્ત્રયોગ માટે શુ જોઈએ ? સમ્યગ દર્શનની ઉંચી નિર્મળતા, એ માટે આઠ પ્રકારના દર્શનાચાર ખૂબ ખૂબ આચરવા જોઇએ એથી તત્વજ્ઞાની બની ચકોર બનવાનુ પોતાના દોષોને પડછાયામાથી ઓળખીએ તેવા ચકોર !-સાધના કરવા બેઠા, ને કોઈ અતિચારનો સભવ પણ જાણ બહાર જાય, તે બને નહિ ! એથી પ્રમાદ, સ્ખલના, અવિધિ વગેરેનો ત્યાગ કરી અપ્રમત્ત બનવાનુ દુકાન પર નોટો ગણતા બે નોટો કદાચભેગી ચાલી જાય, એવો પ્રમાદ કે બેદરકારી કરો ખરા ? ના, તો પછી અહી ધર્મક્રિયામા કેમ પ્રમાદ રહે ? મનને કહી દો કે ધર્મને તો હુ નોટો કરતાય અધિક ગણુ છુ, માટે બરાબર સજાગ રહીશ

પ્રભુના દર્શન કરીને પાછો ચાલ્યો પણ વળતા પ્રભુ તરફ આપણી જરાક પીઠ થઇ શાસ્ત્રયોગમા આ ન ચાલે ત્યા તો બરાબર ખ્યાલ હોય કે ભગવાનની નજરમાથી જ્યાસુધી બહાર ન નીકળુ, ત્યા સુધી જરાય પ્રભુને મારી પીઠ ન થાય આવા અતિચાર કે સ્ખલનાઓ આપણી જોઈએ તો કેટલી નીકળે ? ત્યાસુધી શાસ્ત્ર-યોગ શે આવે ?

શાસ્ત્ર-યોગના માર્ગ — સમ્યગદર્શનની નવીન નવીન નિર્મળતા, અતિચાર અને દોષોને પરખવાની ચકોરતા, શાસ્ત્રયોગી કેમ બનાય તેને અનુલક્ષીને ઉદ્યમ, તે બન્ને માટે પ્રમાદનો ત્યાગ

ને અવિધિનો ત્યાગ કરવાનું આવડે, તો શાસ્ત્રયોગી બનવાની વાર નહિ. માટે ઇચ્છાયોગમાં જેમ જેમ આગળ વધતા જાઓ તેમ તેમ પ્રમાદને ડામો. સંપૂર્ણ નહિ તો અમૂક અમૂક અંશે,—આટલી વિકથા ઓછી કરો, આટલા વ્યસન દૂર કરો, આટલા વિષય ઓછા કરો, આટલા કષાયને કાપો ! જીવનમાં જો પ્રમાદને ઓછા કરશો, તો ધર્મયોગનો રંગ જામશે. અર્થકામની તાલાવેલી, રંગ રાગ ને મોહ, તથા વિલાસ અને વૈભવ પ્રત્યે આત્માનાં આકર્ષણ તે મોટા પ્રમાદ છે ! તે મોટા પ્રમાદને ઓછા કરો, એટલે કે એ બધો કથલો મામુલી કરી દો. અર્થાત્, એનો ભાર માથેથી ઉતારી દો, તો ધર્મસાધનામાં આગળ વધી શકો. એટલે જ રાજા કુમારપાળ જ્યારે રાજ્ય સંભાળતા ત્યારે સમજતા હતા કે જો માથે રાજ્ય સંભાળવાનો બોજો વધુ પ્રમાણમાં રાખું, તો ગુરૂદેવ હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ આગળ સુખે બેસી ન શકું. માટે એ બોજાનું પ્રમાણ ઘટાડી દેવા માટે બાર વ્રત અને જૈનત્વનું વિશિષ્ટ પાલન, ચોમાસામાં કડક નિયમો, વગેરેને આનંદથી સ્વીકારેલું હતું. આમેય જુઓ કે ઉપાશ્રયમાં પેઠા એટલે સંસારની આધિને કિલ્લામાં પૂરી દીધી. આધિ એટલે તેના અંગેની ચિંતાઓ, વિચારણાઓ. તેને કેદ કરી શકાય; 'નિસીહિ' એટલે શું ? જાણે 'કિલ્લો,' એમાં આધિઓ કેદ પુરાઈ ગઇ. પછી ધર્મયોગની સાધના સુંદર થાય.

પરમાર્હત કુમારપાળે સંસારને ત્રણ ભવમાં સમાપ્ત કરવાનું કર્યું. મિથ્યાત્વ અને રાગદ્વેષને એવા ધક્કે ચઢાવી દીધા, કે પોતાના શરીર પરથી અવસરે મંકોડો ન ખસ્યો, તો મંકોડાને નહિ ઉતાર્યો, પણ પોતાની ચામડી ઉતારી કાઢી ! અવસરે દેવીનું ત્રિશુળ ખાવનું કર્યું, પણ દયા નહિ છોડી ! યાવત્ ચિતામાં બળવાની તૈયારી ! તે આ બધું, પણ ક્યારે બને ? જ્યારે ગુરુમહારાજ આગળ શ્રુતના અમૃત કુમ્પા પેટ ભરીને પીતાં આવડે તો ! ક્યારે પીતાં આવડે ? કે જ્યારે સંસારની ચિંતાઓને તાળાં મારતાં આવડે તો ! તાળાં

માગતા ક્યારે આવડે? જ્યારે તેનો બોજ માથે ન લઇએ તો! શાસ્ત્રયોગના આદર્શવાળો એ સમજે છે કે અપ્રમાદી બનુ ત્યારે શાસ્ત્રયોગી બની શકુ અપ્રમત્ત બનવા માટે સસારમા હોઉં ત્યારે પણ માથેથી સસારનો બહુ બોજો ઉતારી નાખવો જોઇએ

જીભ અને મન પર પરમાત્મા —કેટલાક દુર્ભાગી જીવો, જે જીભથી પ્રભુના ગુણગાન કરી શકાય, જે મનથી પ્રભુના ગુણ વિચારી શકાય, તેનાથી જ લોકના દોષોને ઉકેલે છે તો કહો સાપને જીભ મલી, ને એને જીભ મલી તેમા શુ ફેર? સાપ જીભને વારે-વારે બહાર કાઢે છે! કહે છે માપે સાપ મલ્યા તો શુ? જીભના લપકારા તેમ બહુ બોલકણાઓ ભેગા મળે એટલે જાણે કુથલી, વિકથા, નિંદાની એજન્સી ન રાખી હોય! તે સાપ જેવા! તેવાને નથી ને એક પ્રશ્ન પૂછો તો સો વચનો બોલે જે પુણ્યે મળેલ જીભ અને હૃદય પર પરમાત્માને વસાવે, તો પછી એ આત્માને જે પવિત્રતા અને પ્રોત્સાહન આપે, તે અવસરે દેવ પણ ન આપી શકે ટૂકા જીવનમા ટૂકી જીભ! જે મારૂ બોલવુ હોય તે સ્વતત્ર-પણે બોલી શકાય આટલી અનુકુળતા છતા, તે જીભ પર પરમાત્માને અને જિનવાણીને વસાવવાનુ કેમ નથી થતુ? ને ગલીચ વાતો વસાવવાની કેમ બને છે? જૈનને એ ગમે જ કેમ? જૈન તો આત્મ-પુરુષાર્થ એવો ફોરવે, કે જીભ અને મન એના આશીર્વાદરૂપ બને એટલે આત્મપુરુષાર્થ વધે તો જગતમા જ્યા પ્રમાદથી લોકો લખ-લૂટ કર્મ બાધે છે, ત્યા જાગ્રત સુયત્નથી આ લખલૂટ કર્મ નિર્જરા કરે

આત્માની માપબધી —જે સસાર નભાવો છો તે માટે કેટલી બધી જરૂર માનો છો? આટલા વાસણ, આટલા ગાદલા, આટલી ખુરશી, આટલા કૉચ, આટલા સાધન, આટલા કપડા લત્તા જોઇશે જ, એમ ખર્ચ તો આટલુ જ, શોખ તો આટલા જ, માપબધીથી બધુ નક્કી કેમ? પણ ખરી રીતે આત્મા માટે નક્કી કરી રાખજો

કે આટલી તૃપ્તિ, આટલી આમોશ, વગેરે જોઇશે જ. વિષય તો આટલા જ, કષાય તો આટલા જ, એથી વધુ નહિ જ ! વિષય કષાય તો કચરા છે. તો શું કચરા માટે તદ્દન છૂટ ! ના, માપણાંથી જોઇએ. એ સમજજો કે આ કચરાનો ભાર ઉંચકીને ન ફરાય, નહિ જ ફરવું જોઇએ. કેમકે તેની દબામણ એવી છે કે આપણો તો છુંદો જ થઈ જાય. "મારે રસ, ઋદ્ધિ, ને શાતાના ગારવ અપરિમિત નહિ કરવાના. ગારવ એટલે અભિમાન. ગારવ તો આટલા જ કરવાના. ખાવા અંગે મનમાં ખુમારી ચઢી જાય છે, અને 'ખાવાની તમને શું ખબર પડે? એ તો અમને જ આવડે,' આવું કદાચ બોલાઈ જાય, તો પણ બસ ! એટલુ જ, પછી ગારવમાં આગળ નહિ વધવાનું. ઓછા વિષયથી, ઓછા કષાયથી. ઓછા શલ્યથી, ઓછા ગારવથી, ને ઓછા દુર્ધ્યાનથી, ઓછા એટલે ? ઘણી ઘણી કાપકૂપ કરીને જીવન ચલાવવાનું જે સમજે, તેનું નામ સાચો મોક્ષાભિલાષી, સાચો ધર્માત્મા, વીતરાગના શાસન માટે સાચો યોગ્ય જીવ ! જે આ ઓછું કરવાનું ન સમજે, પણ જેને બધું સર્વાંશે જોઇએ, તેને મોક્ષ સાથે, ધર્મ સાથે, અને જિનશાસન સાથે શો સંબંધ ?

ધર્મયોગમાં હૃદય ક્યારે ભળે ?:—સંસારમાં રહ્યા છતાં સંસારનું ઝેર ન ચઢી જાય, સંસાર વિજય ન મેળવી જાય, તે માટે આ લિમિટ કરવી જોઇએ. ક્યાં લિમિટ નથી ? ખાવામાં પણ જ્યાં ઉલટી થાય એવું લાગે એટલે કહે છે કે રહેવા દો. બચ્ચાને ખીલવતો હોય, પણ બચ્ચું જો અવળચંડુ એટલે બે ચાર લાત મારે; તો કહે છે 'ચાલ ઉઠ, ભાગ અહીંથી.' પરલોકની ચિંતા અને મોક્ષની લગની લાગે એટલે વિષયકષાયાદિમાં ઓટોમેટિક (આપમેળે) લિમિટ આવી જાય. એનું નામ સંસારમાં રહ્યા છતાં સંસારના ઝેર તમને ચઢ્યા નહિ. હજી બેઠા છો ભોગમાં, છતાં યોગી ! માત્ર હવે એ વિષય, કષાય, ગારવ, શલ્ય, વગેરેમાં મર્યાદા થઇ, એના પર મોટો કાપ પડયો, એટલે યોગ માટે સારા જેવો અવકાશ મળવાનો; અને હૃદય એમાં

ભળવાનું પછી અનંતજ્ઞાની અરિહંત પરમાત્માએ આત્મહિતની ફર-માવેલી ધર્મ ક્રિયાઓને ઇચ્છાયોગથી સાધવાની તૈયારી થવાની એ સાધના સિદ્ધ થવા ઉપર શાસ્ત્રયોગને અવકાશ મળવાનો એ સધાતા સધાતા સામર્થ્યયોગમાં પ્રવેશ, અને વીતરાગ સર્વજ્ઞતા

આગમથી શ્રદ્ધા અને ચકોરતા વધે —ઇચ્છાયોગમાં જે ધર્મક્રિયા હાથમાં લીધી, તે કરવાની ઇચ્છાથી કરવી જોઇએ, સાથે આગમનું શ્રવણ જોઇએ કેમકે ધર્મક્રિયાની વિધિ રહસ્યો, ઉંડા ચમત્કાર વિશેષતા, ને તેમાં ભાવવા જેવી સાવધાનીને બતાવનાર આગમ છે આગમનું શ્રવણ કરવાથી શ્રદ્ધા વધે છે, અને બુદ્ધિ બહુ ચકોર બને છે કયા ચકોર? આરાધનામાં જો શાસ્ત્ર-શ્રવણ નહિ, તો આજે જે પૂજા કરતો હશે, તે પછી દશ હજારમા દિવસે પણ તેવી જ પૂજા કરતો હશે એમાં સુધારો કે વિકાસ નહિ હોય કેમકે એમાં બુદ્ધિ ચકોર બની નથી શાસ્ત્રયોગ માટે તીવ્ર શ્રદ્ધા અને ચકોર બુદ્ધિ જરૂરી છે

ઇચ્છાયોગમાં ખામીઓ ને પ્રમાદ નડી જાય છે, માટે તે અધ-કચરીયો યોગ છે એવા એ પ્રમાદ અને અવિધિને ટાળે, ને બુદ્ધિ ચકોર બનાવે, ત્યારે તે શાસ્ત્રયોગમાં જાય શાસ્ત્ર આવું જ્યારે સ્વરૂપ બતાવે છે, એવામાં જો આગમનું આલંબન ન રાખ્યું હોય તો કયાં ક્યાં મને અવિધિ-પ્રમાદ નડે છે ને કયાં ક્યાં પાછો પડું છું, તેનો ખ્યાલ કરવાનો રહે જ ક્યાંથી? ઉંચામાં ઉંચા ઇચ્છાયોગમાં પણ અસંતોષ રાખીને શાસ્ત્રયોગમાં જવાનું છે તે બને નહિ જીવ પૂજા વગેરે કરી સંતોષ વાળી દે ત્યારે એને કહો કે 'અરે ભાઈ! તું તારી પૂજાથી જે સંતોષ માને છે, તે પહેલા જરા તારા આત્માને પૂછ તો ખરા કે એ પરમાત્મા કોણ છે? કયા સન્માન સત્કારને યોગ્ય છે? અને તું એમના કેવા સન્માન સત્કાર કરી રહ્યો છે?'

ઘેર આવેલ એક સામાન્ય મેમાનને પણ ચહાનો કપ જરા અનાદરથી આપો, અથવા ચિત્ત બીજે રાખી આપો, તો એને ખોટું લાગે છે. તો અહીં ત્રણ જગતના નાથની પૂજા કેટલા ઉત્કટ આદરથી અને ચિત્તના ઉપયોગવાળી જોઈએ? પાછું એ જુઓ કે તમારા રોજીંદા ખોરાક કરતાં મેમાનને ઉંચુ જમાડો તો ભક્તિ કરી ગણાય છે; તો જુઓ, અહીં ઇંદ્રોને પૂજ્ય એવા ત્રિભુવન ગુરુને કેવાં દ્રવ્યોથી પૂજો છો? તે ય તમારાં દ્રવ્યો કે સાધારણના?

આ પરમાત્મા કોણ. અને કયા સન્માન અને સત્કાર એમના કરીએ, તો ઉચિત સન્માન સત્કાર કર્યા ગણાય; આ બધો વિચાર કરશો તો દેખાશે કે આપણે એમને નથી ઓળખ્યા, કે નથી એમના યોગ્ય સન્માન કર્યા.

અનુમોદના જોઇએ, ખુમારી નહિ :— માણસને પોતાની થોડીશી ધર્મક્રિયા પર ખુમારી અને સંતોષ કેમ થઈ જાય છે? કારણ એ છે કે તે જોવા તૈયાર નથી કે આ તો અનંત જ્ઞાનીનાં વિધિ-વિધાન છે. એની સાધનાની કક્ષા ઉંચી છે. એ કક્ષાને પહોંચવા જિનકલ્પી જેવા ય મથે છે, તો તું કોણ માત્ર? અલબત આપણાથી જે કોઇ સુકૃત થાય, તે બદલ આપણી જાતને એવી ભાગ્યશાલી માનવી જોઈએ, કે જેથી દુનિયાનું બીજું ત્રીજુ ભાગ્યશાળીપણું ભૂલાઈ જાય. આમ સુકૃતની અનુમોદના જોઈએ. પણ અનુમોદના એવી ન જોઈએ કે આપણી અનેકાઅનેક બીજી ખામીઓ જોવામાંથી એ નજર ચૂકવી દે.

ખુમારી ટાળવાનો ઉપાય— કોઈએ ગોખવાનું કામ લીધું, પચાસ ગાથા સાંજે તૈયાર. ઘણું સરસ! પણ તે સંતોષ એવો ન જોઇએ કે જેથી કાલે ત્રીસ પાંત્રીસ ગાથા કરતો ન થાય! જ્ઞાનનો ખોટો સંતોષ કે ખુમારી થાય ત્યાં વિચારવું કે 'કેવળજ્ઞાનનો કેટલામો ભાગ પામ્યો?' માટે સંતોષ કેવો રાખવો, તે સમજજો. નહિતર

અવસરે ઈર્ષ્યા, અભિમાન ને જુગુપ્સા થઈ જશે જીવ ખુમારીમાથી ક્યારે બચે ?' જો સમજે કે 'હું મનુષ્ય ખરો, ધર્મની સામગ્રી ખરી, તેને આરાધનારો પણ ખરો, પણ જે સામગ્રી મલી છે, તેમાથી જેટલુ આરાધી શકાય એમ છે, તેમાથી તો હુ ઘણુ જ થોડુ આરાધુ છુ !" જો ધર્મ સાધ નાઓ કરીએ ને શાસ્ત્રનુ આલબન ન રાખ્યુ, તો આગળ નહિ વધાય ખુમારી પીડ્યા કરશે ! બુદ્ધિ ચકોર, વધુ ચકોર નહિ બને

ઇન્દ્રનુ હૃદય — આખા દેહે ઝવેરાતથી શોભતા ઇન્દ્રને પ્રભુની પૂજા કરવાનો અવસર આવે તો તેની અગુલી કેવી મૃદુ પડે ? હૃદય કેવુ ગળગળુ હોય, ને એ જાતને કેવી ભાગ્યશાળી થયેલી માની રોમાચ અનુભવે ? ત્યારે બીજી બાજુ જિનાજ્ઞાપાલન રૂપી ઉંચી આરી ભક્તિ નહિ કરી શકના બદલ પોતાની પામરતા એને કેટલી ખટકતી હોય ? કેવી શરમ લાગતી હોય ! આ તો તે નાથ છે કે જેમની આગળ સામર્થ્યયોગી બનવાનુ છે ! ત્યા હજી ઘણીએ ખામીઓ ને ત્રુટીઓવાળી પૂજા ચાલતી હોય એવા ઇચ્છાયોગ પર ખુમારી કોણ કરાવે છે ? આગમનુ આલબન લેવાતુ નથી, તેથી બુદ્ધિ ઘડાતી નથી, સૂક્ષ્મ બની ચકોર થતી નથી ચકોર બને તો તો ખોજ કરી કરીને ખામીઓને કે પ્રમાદને દૂર હઠાવી દે પછી શાસ્ત્રયોગની શી વાર ?

વેશ્યાના હૃદય શ્રદ્ધાબળ ન વધે — ત્રણ લોકના ચક્રવર્તી પાસે જઈને આવે તે બેકાર આવે ? ભલે પૂર્ણ વીતરાગતા ન લાવી શક્યો, પણ વિરાગનુ એકાદ પડિકુય ન લાવે ? કદાચ એમની ઉચ્ચ અડગતા ન લાવે, પણ સામાન્ય અડગતા પણ નહિ ? જઈ આવ્યો હોય શ્રેષ્ઠ દાતા ચક્રવર્તી પાસે, ને બહાર પાછો સુદ્રી ધાન્યનાય રોદણા રૂવે ? આ શુ સૂચવે છે ? પૂજા વીતરાગની કરવા છતા વૈરાગ્ય લેવાતો નથી, તેમજ શ્રદ્ધા નથી કે 'જે મલશે તે

નાથથી જ મળશે, બીજાથી નહિ જ. તો નમું તો નાથને જ, ભજું તો નાથનેજ, સ્મરું જપું તો નાથ ને જ !' આ શ્રદ્ધા નથી. તેથી મંતર જંતર, દોરા-ધાગા. કુગુરૂ-કુદેવ, બાધા-આખડી, વગેરે સત્તર ઠેકાણે હૈયાં આપવાં છે, જ્યાં લૉટરી લાગે ત્યાં ખરી ! કેમ ? વેશ્યાના ખેલ છે આ, કે જેને પતિની ગણત્રી નહિ. વેશ્યાના હૃદયે શ્રદ્ધાબળ ન વધે. પરમાત્માની પિછાન નથી, ઉંચા જૈન કુળમાં આવ્યો, તેની ખુમારી નથી, એટલે હૈયાં ઠેરઠેર ગીરો મૂકી આવે છે ! નહિતર જો હૃદય સતીનું રાખે તો એક વીતરાગ માત્રપર શ્રદ્ધા હોય. હું તો વીતરાગનો સેવક ! હૈયું ગીરે મૂકીશ તો ત્યાંજ મૂકીશ. હું તો સર્વદાતા અરિહંતનો ભક્ત ! કાંઈ ઈચ્છીશ તો એની જ કૃપાથી. આફત ટળવાનું સમજીશ તો મારા તીર્થંકર દેવથી ! નમું તો નાથને જ ! બીજાને નહિ. રોદણાં રોવું તો નાથ આગળ ! જો આજીજી કરું તો નાથ આગળ !' આમ કોણ કરી શકે ? ઈચ્છાયોગનો ધર્મ સાધતાં છતાં, આગમની વાતો જે સાંભળનારો હોય, નિયમિત સાંભળતો હોય તે. આમ સળંગ ધારાબદ્ધ તત્ત્વ સાંભળવામાં આવે ત્યારે પૂર્વાપરના સંબંધ મળે; પ્રકાશ પૂરો મળે, શ્રદ્ધા અત્યંત નિર્મળ થાય; વીર્યોલ્લાસ વધે; પ્રમાદ ફગાવી દેવાય.

નવ્ય જીવનનો એક ઉપાય-આલંબનના વિરહમાં પણ તાદૃશ ભાવ :—આ પરમાત્મા એટલી ઉંચી કોટિના છે કે એમનું દર્શન અથાગ પ્રીતિ-ભક્તિના ઉછાળાવાળું અને ભારે એકાગ્રતાવાળું જોઈએ. પરમાત્મા એટલા બધા કિંમતી લાગે કે આજુબાજુનું બીજું ટાળી એમના બિંબ ઉપર દૃષ્ટિ ચોંટેલી ઉખડે નહિ ! નવ્ય જીવનના નવ ઉપાયમાં ચોથો ઉપાયમાં શું સાંભળી ગયા છો ? યાદ આવે છે ? આ ચોથો ઉપાય છે કે આલંબન ખસી ગયા પછી પણ સાધના અખંડ રહેવી જોઈએ. દા. ત. આંખ સામે મૂર્તિ ન હોય છતાં તાદૃશ દર્શન થાય. શાસ્ત્ર વાંચી બંધ કર્યું પણ મનમાં

જાણે શાસ્ત્રનું વાચન તાદશ ચાલ્યા કરે દિન-પ્રતિદિન નવ્યજીવન અનાવવું હોય તો નવ ઉપાય પૈકીનો આ એક ઉપાય એવો જોઇએ આગધના એવી જોઈએ કે દિન-પ્રતિદિન સંવેગરંગ વધતો જાય? ધર્મક્રિયાઓ એવી સર્વાવી જોઈએ કે આત્મા આગળ ને આગળ વધતો જાય

પરમાત્માની મૂર્તિ જોતા શું વિચારવું? — પરમાત્માના દર્શન કરતા કરતા એ એટલું ઉંચુ આલંબન લાગે કે દૃષ્ટિ એમના પરથી ખસીને બીજા પર જાય નહિ। એવો કોઈ પ્રસંગ આવે, સામાન્ય નહિ, ભારે, છતાં દૃષ્ટિ ન ઉખડે! પછી તો કેમ? તો કે પરમાત્માને જોતા જોતા પરમાત્મભાવમાં ચઢે। દિલમાં ચિંતવે-અહો કેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાત્માનું। એની આગળ કોણ વિસાતમાં છે? એમાં ચઢયો ભાવ દર્શનમાં, એટલે ક્યાં પહોંચે? બોલોને, કયાં? કહો કે અવસર આવ્યે શુક્લ ધ્યાન અને ક્ષપક શ્રેણી પર પહોંચ્યો હોય। ત્યાંથી નીચે ઉતરવાનું નહિ!

'પ્રભુ, તમારૂ સ્વરૂપ કેવું। કોઈ અશિવ નહિ, પણ પૂર્ણ શિવ, અચલ, અરોગ, અનંત, અક્ષય, અવ્યાબાધ અને અપુનરાવૃત્તિ એવી સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનમાં શાશ્વતપણે બિરાજનારા!' આ દર્શન કરતા કરતા વિચારાય કે 'હું ક્યાં?' મે કેઠો અશિવની એટલે ઉપદ્રવની સ્થિતિમાં। ચલ સ્થિતિમાં। કેવી ચલ? અનેક રીતે ચલ! કોઈ એક ઠેકાણું જ નહિ! એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં। એક ચિંતામાંથી બીજી ચિંતામાં! એક જડ પદાર્થ પરથી બીજા જડ પદાર્થ પર। એક રાગાદિ લાગણીમાંથી બીજી લાગણી પર। એક કર્મના ઉદયમાંથી બીજા ઉદયમાં! ક્યાં હું આટલો ચલ વિચળ, ને કેવા આપ સ્થિર! કોઈ ભાવજ નહિ, ચિંતા જ નહિ, જડ સંયોગજ નહિ, રાગાદિ ભાવજ નહિ। મન, રોગ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, કર્મોદય, ઇત્યાદિમાનું આપને કાંઈજ નહિ। હે પ્રભુ! આપ તો

સિદ્ધિગતિમાં અનંત આનંદમાં ઝીલો છો; ને હું રોબડ અહિં રખડું છું' એમ ભાવતાં ભાવતાં ભાવ દર્શનમાં ચઢે, ને પછી કદાચ સંતોષ માને તો હજીય ઠીક. પરંતુ આમાંની કોઈ વિચારણા, આત્મ-દર્શન, અને હૃદયવેધી પશ્ચાત્તાપ હોય નહિ, ત્યાં શો સંતોષ? "નાથ! તારા દર્શને કંઈકને સંયમ અને કેવળજ્ઞાન અપાવ્યાં! અનાર્થ દેશના રાજપુત્ર આદ્રકુમાર પ્રતિમા જોતાં બુઝયાં! અને નાસીને લીધું ચારિત્ર! શય્યભવ ભટ્ટ યજ્ઞસ્તંભની નીચે રહેલી પ્રતિમા જોતાં પહોંચ્યાં પ્રભવસ્વામી પાસે અને ચારિત્ર લઈ બન્યા શ્રુતકેવળી! નાગ કેતુએ પુષ્પ પૂજા સાથે દર્શન કરતાં કરતાં કેવ-ળજ્ઞાન લીધું! હુ કંગાળ અનેક દર્શન કરવા છતાં મારે હજી ય ચારિત્ર કે મોક્ષ કયાં છે? આજના તારા દર્શનની સફળતા માટે આટલો ત્યાગ તો જરૂર લઈને બહાર નીકળું" ત્રણ લોકના દર્શન આમ કર્યા વિના જીવ બેકાર જેવો બહાર નીકળે તો ગમાર કે બીજું કાંઈ?

જીવને કહો કે "તે જેવા પૂજ્ય છે, એ પૂજ્યતાની સામે તું ભકિતના હિસાબે ય જે કરી રહ્યો છે, તેમાંનું કાંઈક કદાચ અનાદર આશાતનામાંય જતું હોય! તું જે ચૈત્યવંદન કરી રહ્યો છે, તે કદાચ તેમના ગુણગાન ઉપરાંત કોઈ વિષયકપાયની સાધનામાં ય જતું હશે? શાને ખુમારીના ખેલ રચી રહ્યો છે?" તમને આશ્ચર્ય થશે કે ત્યાં આશાતના કે વિષયકષાયની સાધના શેની? પરંતુ જે પૂજ્ય પરમાત્મા દેવતાઇ દેવદુષ્યથી પૂજાવા યોગ્ય છે, એમને તે તો નહિ, પણ મૃત્ય લોકનાંય ઉજજવલ મુલાયમ મલમનાય વસ્ત્ર નહિ, કિંતુ મેલા અને બરછટ થઇ ગયેલા કપડાથી પૂજા, એ શું અનાદર નહિ? તેમ ચૈત્યવંદનમાં જો મનમાં માનની લાગણી કે એવી બીજી કોઈ, તો શુ એ કષાયસાધના નહિ? હવે કહો, આમાં શો સંતોષ રાખવા જેવો છે, કે શી ખુમારી કરવા જેવી છે?

અહીં તમે બચાવ કરવાના કે હજી ક્યાં અમારૂં મન કાબુમાં છે? પણ એ વિચારો કે અનંતજ્ઞાની વીતરાગ પરમાત્મા, અને જગતના અજ્ઞાન રાગદ્વેષી દેવ, આ બેમાં ફેરફાર ખરો કે નહિ? દા. ત. ઘંટાકર્ણ દેવ, તેમાં માન્યું કે આનાથી કાર્ય સરે એવું છે, ત્યાં મન કેટલું સ્થિર અને પવિત્ર રાખી શકો છો! મનવચન કાયાને કેવા શુદ્ધ અને સ્થિર રાખી ખડે પગે કલાકભર માળા ગણી શકો છો? ત્યારે ત્યાં એજ મંદિરમાં ઉપરજ મહાવીર સ્વામી પાસે કેટલો સમય? શું આવડત નથી? છે, માટે તો ઘંટાકર્ણની સચોટ સાધના થાય છે. અસંખ્ય ઇન્દ્રો અને ગણધરોથી પૂજિત એવા પ્રભુ પાસે જઇ આવ્યો તે સ્થિરતાથી હૈયું ભેળવીને? ઉત્તમ દ્રવ્યો લઈને? ત્યારે બહાર નીકળતા એવું પણ વિચાર્યું કે હું કાંઈ નક્કર લઈને જાઉં છું કે નહિ? આ વિચારવું કઠીન નથી માત્ર આત્મશુદ્ધિની સાચી ઈચ્છા કેળવી ધર્મ કરવા જાઓ, પછી વીતરાગ પરમાત્માના પ્રભાવ આગળ 'ઘંટાકર્ણ કુછ નહિ' એમ લાગશે. વીતરાગની પૂજા બહુ ભાવથી થશે.

ઈચ્છાયોગના ઘરનો પણ ધર્મયોગ માયકાંગલો નથી, આગમના શ્રવણવાળો છે, એના તત્ત્વની સમજવાળો છે પણ પ્રમાદ છે, તેથી અવિધિ કરી નાખે છે સમજે છે, એટલે જ્યાં સમય મળ્યો ત્યાં એકાકાર બની જશે ને દોષની ખબર પડતાં પશ્ચાતાપનો પાર નહિ રહે! શ્રવણ ને સમજ હોય તો શાસ્ત્રયોગનો આદર્શ રાખીને ઈચ્છાયોગ સાધે એટલે 'કેમ હું અધિકને અધિક વિધિ સાચવું, પ્રમાદ ટાળું, જ્ઞાનીની આજ્ઞા અણીશુદ્ધ આરાધી કર્મક્ષય કરૂં' એ ભાવના રમતી રહેવાથી જેમ જેમ ક્રિયા આદરતો જાય તેમ સમ્યગ્ દર્શનને નિર્મળ કરતો જાય, ચકોરતા કેળવતો જાય, સાથે સાથે પ્રમાદ ને વધારે વધારે કાપતો આવે. શી રીતે કપાય? ધર્મક્રિયામાં પ્રમાદ કેમ ઓછો થાય? સંસારની ક્રિયાનો અધિક ભાર ન ચઢાવે ત્યારે થઈ શકે. કુમારપાળ ધર્મક્રિયામાં જે સ્થિરતા રાખી શકતા હતા

તે એમને એમ નહિ, પણ સંસારની મોટી ચિંતાઓના અને સંસારની વિકલ્પોભરી ઉપાધિઓના શિકાર નહોતા માટે. સંસારના વલોપાત ચિંતા અને વિકલ્પના ભારને નીચે ઉતારતાં આવડે, તો ધર્મક્રિયામાં પ્રમાદ ઉભો ન રહી શકે. પછી શાસ્ત્રયોગને આવતાં શી વાર? મનને કહી દો કે "જૈન શાસન કહે છેઃ અર્થકામ એ મહા પ્રમાદ છે. એમાં શું મુઝાવું હતું? પૈસામાં હતું!શું? તુચ્છ પૈસા! માટીની ચીજ, માટીમાં મલી જવાની! ત્યારે વિષયો અને વિષયભોગનું ખોળિયું પણ માટીનું, તેમાંજ મલી જવાનું! તો શું તેમાં આવેલો આત્મા એવો રંક છે કે એ માટીની ચીજ ખાતર આત્માને વેચે?" વિષય કષાય એ પ્રમાદ છે. લક્ષ્મી એક પ્રકારનો વિષય છે. લક્ષ્મીનો રાગ એ કષાય છે. મહારાજા કુમારપાળે વિષયોનો જો વધુ પડતો ભાર રાખ્યો હોત તો વિવેક કરી શકત નહિ; ને ઉલટું અવિવેક પર વિવેકની છાપ મારત!

રાગ–દ્વેષ–મોહની કૂતરા સાથે ઉપમાઃ— રાગ અને દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન, અજ્ઞાન અને ઉલ્ટું જ્ઞાન (વિપર્યાસ) એજ ખરા ભયંકર છે. જગતમાં વધુમ । વધુ ભયંકર હોય તો મોહ છે. રાગ દ્વેષ, અને મૂઢતા ત્રણેય કૂતરા છે! ડાઘીયા કૂતરા! પણ દ્વેષ બિચારો ડાહ્યો, કે કરડવા આવે તે ભસીને આવે, એટલે આપણને ખબર પડી જવાથી સાવધાન બની જઇએ. પણ રાગ શાંત રીતે આવે, ને ગફલતમાં રાખી કાટી જાય! ત્યારે મોહ તો વળી એવો કે આવે ત્યારે ઉલટું મનાવીને આવે. કૂતરાને બકરૂં મનાવે! પછી એ કેવું મહાન ભયંકર નુકશાન કરે? એ મિથ્યાત્વની મોહમૂઢતા છે. કાટે છતાં માને નહિ કે આ કૂતરે કાટયું. કેમકે એને બકરૂં માને છે! પછી તો ઉપચારની વાત જ ક્યાં? ફરી બચવાની વાત જ ક્યાં? ત્યારે રાગમાં તો કહ્યા પછી ખબર પડે કે આણે બચકું ભર્યું; તેથી ઉપચાર થાય, ફરી બચાય. મોહમૂઢતા નથી. સમકિત આવ્યું કે

મોહમૂઢતાને જવુ પડે પણ નથી આવ્યુ ત્યા સુધી આત્માને નાટેય ખરૂ, કાળા નામેય કરાવે, પાછુ એ ખરાબ છે એવુ માનવા ન દે તેથી પુન પુન કાળા કામ કરાવે મોહનુ કામ એવુ ભયકર કે દોષને ગુણ તરીકે બતલાવે ! મિથ્યાત્વના 'લીધે રાગદ્વેષ ભયકર છે,' એવુ હૈયે બેસે નહિ સમકિતી જીવને મિથ્યાત્વ નથી, તેથી જો કે એને રાગદ્વેષ પીડી જાય, છતા એ જરૂર સમજે છે કે "રાગદ્વેષ ભયકર છે, મારા આત્માને ફરડી જાય છે, અહિ અને પરલોકમા એની ભારે વેદનાઓ છે એના તરફ શા વ્હાલ અને હેત ?" આમ એના તરફ અરુચિ જાગ્યા પછી એ કરવામા મદતા આવશે એથી બીજી બાજુ અવિધિ પ્રમાદ વગેરે ઘટશે, ધર્મશ્રદ્ધાનુ બળ વધશે, અને શાસ્ત્રયોગને અવકાશ મળશે

સામર્થ્ય યોગ

<u>સામર્થ્ય યોગમાં આત્મશક્તિની ઉત્કટતા</u>:—હવે આપણે સંક્ષેપમાં સામર્થ્યયોગનું વિવેચન જોવાનું છે. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તેનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે—शास्त्रसन्दर्शितोपायस्तदतिक्रान्तगोचरः।

शक्त्युद्रेकाद्विशेषेण सामर्थ्याख्योऽयमुत्तमः॥

અર્થાત્ ત્રણે યોગમાં સામર્થ્યયોગ ઉત્તમ કોટિનો છે, કેમકે એ તરત જ મુખ્ય ફલ જે 'વીતરાગ સર્વજ્ઞતા,' તેને ઉત્પન્ન કરે છે. એમાં આત્મશક્તિને પ્રબળ રીતે વિકસાવવામાં આવે છે. વિકસાવાતી આ બહુ જ બળવાન આત્મશક્તિ શેમાં પ્રવર્તે છે? શાસ્ત્રે કહેલા ઉપાય-પર્યન્ત જ નહિ, પણ તેથી ય આગળ આગળના ઉપાયમાં. એટલે શું સમજ્યા? શાસ્ત્રે જે ઉપાયોનું વિશેષ વર્ણન નથી કર્યું, તે ઉપાયોમાં આ પ્રબળ આત્મશક્તિ પ્રવર્તે છે. ત્યારે જો તમે પૂછો કે શું મોક્ષના સર્વ ઉપાય શાસ્ત્રમાં વિસ્તારથી વર્ણવેલા ન મળે? તો એનો ઉત્તર ગ્રંથકાર મહર્ષિ પોતે જ આપે છે કે—એમ તો શાસ્ત્ર ઠેઠ ફલ સુધીનું વર્ણન કરે છે; તેથી તેમાં ઉપાયનું સામાન્યરૂપે વર્ણન કર્યું હોય છે, પરંતુ વિશેષરૂપે નહિ. એનું કારણ એ છે કે વિશેષરૂપે આ ઉપાય જે અસ્તિત્વમાં આવે છે, તે આત્માની શક્તિની અત્યંત પ્રબળતાને લીધે.

સામર્થ્ય યોગની પ્રક્રિયા શાસ્ત્ર વિસ્તારથી ન વર્ણવી શકે — એ અતિ પ્રબળ આત્મશક્તિ કેવી રીતે કામ કરી રહી હોય છે, એનુ વર્ણન શાસ્ત્રમા થઈ શકે એવુ હોતુ નથી છતા શાસ્ત્ર સામાન્યથી કહે છે કે 'શાસ્ત્રયોગને માટે જરૂરી એવા આત્મવીર્ય કરતા અતિ ઉત્કટ રૂપે જો આત્મવીર્ય ઉલ્લસે, તો સામર્થ્યયોગ જન્મે એમા આવી આવી રીતે અપ્રમત્ત સયમભાવથી આત્મા આગળ વધી ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન ધ્યાવતા શ્રેણિમા ચઢે ત્યારે અપૂર્વકરણ કરતા સામર્થ્યયોગ પામે'—આવી રીતે શાસ્ત્ર વર્ણવી શકે પરન્તુ એ ધ્યાનબળના વિકાસનુ વિસ્તૃત સ્વરૂપ, શ્રેણિના કારણનુ વિસ્તૃત સ્વરૂપ શાસ્ત્ર ન વર્ણવી શકે તેથી જ એમ કહેવાય છે કે સામર્થ્યયોગના ઉપાયોનુ વિશેષરૂપે, અર્થાત્ તે તે વિશિષ્ટ ખાસીયતોનુ વિસ્તારથી વર્ણન, શાસ્ત્ર ન કરી શકે

આના જ માટે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ આગળ ઉપર એમ ફરમાવે છે કે સિદ્ધિ અગર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના સમ્યગ્દર્શન વગેરે જે હેતુઓ છે તે પરમાર્થથી શાસ્ત્રના આધારે સર્વ પ્રકારે નથી જાણી શકાતા, કેમકે તે પ્રકારો અનત છે કેટલાક પ્રકારો તો શાસ્ત્રમા વર્ણવેલા મળે છે, પરતુ બધા જ પ્રકાર શાસ્ત્રમા વર્ણવેલા નથી મળતા યોગીઓ પણ એ બધાને શાસ્ત્રથી નહિ જાણી શકે કેમકે એમ જો શાસ્ત્રથી જ સર્વ પ્રકારે સમ્યગ્દર્શનાદિ પ્રકારો સિદ્ધ થઇ જાય, તો તો કેવળજ્ઞાનની જેમ શાસ્ત્રથી પ્રત્યક્ષ જ થઈ જવાથી તરત સર્વજ્ઞતા આવી જાય, અને મોક્ષ પણ થઈ જાય. કેમકે મોક્ષના છેલ્લા ઉપાયભૂત અયોગીકેવળીપણાનો વિશેષરૂપે બોધ શાસ્ત્રોથી જ થઈ જાય મોક્ષના હેતુભૂત સમ્યગ્દર્શનાદિના સર્વ પ્રકારોની અતર્ગત અયોગી કેવલીપણાની વાત પણ આવી જાય છે અયોગી કેવળીપણુ એટલે મોક્ષે જવાના છેલ્લા અતર્મુહૂર્તમા જે શૈલેશીકરણાદિ કરાય છે તે ત્યા મન, વચન અને કાયાના સર્વ યોગ અર્થાત્ સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ સઘળી પ્રવૃત્તિ તદ્દન બધ થઈ જાય છે.

આત્મપ્રદેશોને કાયા સાથે માત્ર સંબંધ એટલું જ. બાકી ઝીણામાં ઝીણી પણ કોઈ કાયિક હીલચાલ નહિ, વાચિક ઉચ્ચારણ નહિ, માનસિક ક્રિયા પણ નહિ. આ અયોગીપણું; અને કેવળીપણું એટલે સર્વજ્ઞતા. શાસ્ત્રથી જો મોક્ષહેતુના એ બધા પ્રકારો જણાતા હોય તો તો શ્રવણ કાલે જ એ બધાનો સાક્ષાત્કાર થવાથી તુર્ત સર્વજ્ઞતા અને અયોગીપણું આવી જાય, અને મોક્ષ ઉપજે. પણ એવું બનતું નથી. શાસ્ત્રના પારગામી ગણધર ભગવાન જેવાને પણ તુર્ત મોક્ષ નથી થતો માટે કહો કે મોક્ષના સર્વ ઉપાયોનું વિશેષ રૂપે જ્ઞાન શાસ્ત્રથી થઈ શકતું નથી. તેથીજ શાસ્ત્રયોગ ઉપરાંત માત્ર શાસ્ત્રના આધારે એ ઉપાયો સાધી ન શકાય. તેથીજ સામર્થ્યયોગ સાધવો પડે. એ એવો યોગ છે કે એમાં જે શક્તિની ઉત્કટતાને લીધે એ ઉપાયો અમલમાં આવે છે.

પ્ર૦–શાસ્ત્રયોગીને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તો છે જ. હવે સામર્થ્યયોગ વખતે તે ઉપરાંત કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાન ખરું ?

પ્રાતિભ જ્ઞાન :—

ઉ૦–હા, સામર્થ્યયોગના મહાન આંતર પુરુષાર્થના પ્રભાવે એક ‘ પ્રાતિભ ’ નામનું જ્ઞાન થઇ જાય છે. એ પ્રાતિભજ્ઞાન સહિત સામર્થ્યયોગ જલદીથી સર્વજ્ઞત્વને સાધી આપે છે. આ પ્રાતિભ-જ્ઞાન એક વિલક્ષણ જ્ઞાન છે. જેમ સૂર્યોદય પૂર્વે અરુણોદય થાય છે, તેમ કેવલજ્ઞાન પૂર્વે આ પ્રાતિભ જ્ઞાન પ્રગટે છે. તે માર્ગને અનુસરતું ઉત્કૃષ્ટ ઊહા નામનું જ્ઞાન છે. ઉહા એટલે તાર્કિક ચિંતન.

પ્ર૦–પ્રાતિભજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન જ કહીયે તો કેમ ? જો તેમ નહિ માનીયે તો પછી તેને મતિજ્ઞાનાદિ પાંચ જ્ઞાન ઉપરાંત છઠ્ઠું જ્ઞાન માનવું પડશે. પણ તેમ તો માની શકાય નહિ, કેમકે શાસ્ત્રમાં જ્ઞાન પાંચ જ કહ્યા છે. એને કેવળજ્ઞાન પણ નહિ કહી શકાય. કેમકે કેવળજ્ઞાન તો સામર્થ્યયોગ પછી પ્રગટે છે; જ્યારે પ્રાતિભ-

જ્ઞાન તો સામર્થ્યયોગની સાથે જ હોય છે માટે એને શ્રુતજ્ઞાન માનવુ ઠીક છે

૯૦–પ્રાતિભ જ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન નહિ કહી શકાય, કેમકે તત્કાળ જ જ્ઞાનાવરણના ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમથી એ નીપજે છે તેમ એને કેવળજ્ઞાન પણ નહિ કહી શકાય, કેમકે એ ક્ષાયોપશમિક છે, તદુપરાંત એ સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયોને અવગાહતુ નથી ત્યારે એનાથી તદ્દન નિરાળુ પણ નથી કિંતુ અરુણોદય જેવુ છે અરુણોદય એ દિવસ પણ નથી, તેમ રાત્રિ પણ નથી, ત્યારે એ બનેથી તદ્દન અલગ પણ નથી એવુ જ પ્રાતિભ જ્ઞાન છે

સામર્થ્યયોગનું પહેલુ કાર્ય સર્વજ્ઞતા —શાસ્ત્રયોગ સિદ્ધ કર્યા પછી ઉલ્લસેલા આત્મવીર્યની શક્તિ એટલી બધી ઉચી હોય છે કે એનાથી જે સામર્થ્યયોગ પ્રગટે છે, તેની સાથે અરુણોદય જેવુ પ્રાતિભજ્ઞાન પ્રગટ થઈ જાય છે એ પછી તો કેવળજ્ઞાન પામવાની કાઈ જ વાર લાગતી નથી કેમકે સામર્થ્યયોગના પુરુષાર્થ વખતે જીવ શુકલધ્યાનમા ચઢે છે આ શુકલધ્યાન એક ભયકર દાવાનલ સમાન હોય છે એમા ચાર જે ઘાતીકર્મો–મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અતરાય, તે કર્મોના અનત દળીયા સુકા કાષ્ઠની જેમ બળીને ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે પહેલા સર્વથા મોહનીય નાશ પામે છે, પછી જ બાકીના ત્રણ ક્ષય પામે છે મોહનીયનો ક્ષય થયા વિના બાકીના ત્રણ નાશ પામી શકે જ નહિ પરન્તુ મોહનીય ક્ષય પામવાની સાથે જ શુકલ ધ્યાનનો ચાલુ વેગ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મોની ક્ષપણા કરવાનુ કામ કરી દે છે તથી બાકીના ત્રણ અવશ્ય નાશ પામે છે આ ઘાતીકર્મનો નાશ અર્થાત્ ક્ષપણા કરવાની અતર્મુહૂર્ત સુધીની સળગ કાર્યવાહીને ક્ષપકશ્રેણિ કહે છે કર્મનો ક્ષય કરનારી પ્રવૃત્તિની સળગ ધારા તે ક્ષપકશ્રેણિ હા, આત્મપુરુષાર્થની એક ધીખતી પ્રવૃત્તિ મોહનીયકર્મના ક્ષયને બદલે ઉપશમ કરનારી પણ છે એ ઉપશમ

શ્રેણિમાંય પ્રબળ યોગના પુરુષાર્થની જરૂર પડે છે. પરંતુ એ અલ્પ-કાળની હોવાથી તેમ જ એની પછી અવશ્ય ગુણસ્થાનકમાં નીચે પતન થતું હોવાથી એની અહીં ગણત્રી નથી કરી. અહીં તો ક્ષપક શ્રેણિની વાત છે. એમાં સામર્થ્યયોગ કામ કરે છે. તો સામર્થ્ય યોગનું પહેલું કાર્ય ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરી, સર્વજ્ઞતા પ્રગટાવવાનું થયું.

સામર્થ્યયોગનું બીજું કાર્ય–યોગ નિરોધ કરી મોક્ષ:—

આ સિવાય પણ બીજે સ્થળે સામર્થ્યયોગ કામ કરે છે. તે સ્થળ છે બાકી રહેલા ચાર અઘાતી કર્મોના નાશનું. એ નાશ માટે શું બાદર કે શું સૂક્ષ્મ, સર્વપ્રકારની મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિનો સદંતર ત્યાગ કરવો પડે છે. એને યોગનિરોધ અર્થાત્ અયોગિપદ કહે છે. એ પણ સામર્થ્ય યોગમાં છે. એથી મોક્ષ થાય છે.

સામર્થ્ય યોગના બે પ્રકાર:—

આથી એ આવ્યું કે સામર્થ્યયોગ બે પ્રકારે છે. એક ક્ષપક શ્રેણિ વખતનો અને બીજો અઘાતીના નાશ માટેનો. શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં એને અનુક્રમે (૧) ધર્મસંન્યાસ સામર્થ્ય યોગ, અને (૨) યોગસંન્યાસ સામર્થ્ય યોગ કહે છે.

ધર્મ સંન્યાસનો અર્થ:—

અહિં ધર્મસંન્યાસ પદમાં, ધર્મશબ્દથી ક્ષાયોપશમિક ધર્મો, તેનો ત્યાગ તે ધર્મસંન્યાસ; તે નામનો સામર્થ્યયોગ–એટલે કે જે યોગમાં એવા ધર્મોનો સંન્યાસ છે, તે યોગ ધર્મસંન્યાસ સામર્થ્યયોગ, કહેવાય છે.

ક્ષાયોપશમિક ધર્મો એટલે કર્મના ક્ષયોપશમથી નીપજનારા આત્મધર્મો—આત્મગુણો. દા. ત. મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી મતિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય. આંખેથી દેખવા પણું, કાનેથી સાંભળવાપણું, મનથી ચિંતવવાપણું, ઈત્યાદિ. એમ મોહનીયના ક્ષયોપશમથી નીપજનારા ધર્મ તે ક્ષમા, બ્રહ્મચર્ય વગેરે છે.

અહીં ક્ષયોપશમનો અર્થ સમજી લેવો જોઇશે ક્ષયોપશમ એટલે ક્ષય અને ઉપશમ ઘાતી કર્મના જે દળીઆ ઉદયકાળ-પ્રાપ્ત છે તેનો તો ક્ષય, અને જે ઉદયકાળ-પ્રાપ્ત નથી થયા, તેનો ઉપશમ અર્થાત્ ક્ષયોપશમ એટલે સર્વથા ક્ષય નહિ પરંતુ એવા પ્રકારનો ક્ષય કે જેમા તે તે કર્મના દળીયાને વિપાકોદયમા ન આવવા દેતા પ્રદેશોદયમા વાળી દેવાનુ બને છે નથી આથી હવે તે કર્મ પોતાનો વિપાક એટલે કે પ્રભાવ બતાવી શકતુ નથી તેથી તે કર્મના પ્રભાવે આવગાઇ જતો આત્માનો ગુણ હવે આવગતો નથી, પણ પ્રગટ થાય છે પરંતુ ક્ષયોપશમમા એ ભય છે કે ભવિષ્યમા સિલિકમા રહેલા એ કર્મના દળીઆ કદાચ વિપાકોદય પામી જાય તો આત્માનો ગુણ આવરાઇ જાય દા ત આપણે તત્ત્વાર્થ મહાશાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરી એટલા શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ સાધ્યો ને ક્ષયોપશમ થોડો વખત ટકયો, અર્થાત્ તત્ત્વાર્થ શાસ્ત્ર અંગેનો આત્માનો બોધ-ગુણ થોડો વખત પ્રગટ રહ્યો પરંતુ જો ભણ્યા પછી તેનુ પરાવર્તન અવરનવર પણ કર્યું નહિ, તો શુ પરિણામ? એજ, કે કાળે કરીને ક્ષયોપશમ નષ્ટ થઈ ગયો, અને શ્રુતજ્ઞાનાવરણનો વિપાકોદય જાગ્યો! તેથી હવે એ તત્ત્વાર્થનો બોધ ગુણ આવરાઇ ગયો, ઢકાઇ ગયો, એટલે હવે તત્ત્વાર્થ કાઇ યાદ આવે કરે નહિ એવુ જ ક્રોધ મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય તો ક્ષમાગુણ પ્રગટે પણ પાછો જો સિલિકમા રહેલા ક્રોધ મોહનીયનો વિપાકોદય થાય, તો ક્ષયોપશમ નષ્ટ થઇ ક્ષમા ગુણ ચાલ્યો જાય

ક્ષયોપશમનો ઉપાય —ત્યારે અહીં કોઈ એમ પ્રશ્ન કરે કે આત્મામા સત્તાગત એટલે કે સિલિકમા ક્રોધ મોહનીય હોય, તેથી તેનો કાળ પાકે એટલે વિપાકોદય તો થતો જ રહેવાનો પછી ક્ષયો-પશમ શી રીતે રહી શકવાનો?

આનો ઉત્તર એ છે કે આત્મા જો યોગ્ય પુરુષાર્થ ફોરવે તો ઉદયકાળ પાકવાવાળા કર્મનો ઉદય તો થાય, પરંતુ પ્રદેશોદય થાય; વિપાકોદય નહિ. આનું નામ ક્ષયોપશમ. અહિં એવો સત્પુરુષાર્થ ફોરવવા તરીકે-ક્ષમાશીલ સાધુ મહારાજાનો સમાગમ, ક્રોધની ભયાનકતા વિષેનું વાંચન-શ્રવણ અને ચિંતન, સદ્ભાવનાઓ, ક્રોધના કટુ વિપાકના દૃષ્ટાન્તોનો, અને ક્ષમાની મળેલી તકનો ખ્યાલ, ઇત્યાદિ કરવાની જરૂર છે. આવું બધું ચાલુ હોય તો ક્રોધ મોહનીયનો ક્ષયોપશમ સિદ્ધ રહે. તેથી ક્ષમા ગુણ ટક્યો રહે. એમ માન મોહનીયનો ક્ષયોપશમ સાધવાથી મૃદુતા નમ્રતા ગુણ આવે.

દ્વિવિધ ધર્મો :- ઔદયિક અને ક્ષાયોપશમિક :—આ પ્રસંગે એ પણ સમજી લેવા જેવું છે, કે શું ક્રોધ કે શું ક્ષમા, શું અભિમાન કે શું નમ્રતા, શું મિથ્યાત્વ (મિથ્યારુચિ) કે શું સમ્યક્ત્વ (સમ્યગ્ રુચિ)-એ જન્મે છે તો આત્મામાં જ, જડમાં નહિ; તો પછી બંનેમાં શો ફરક છે? એનો ઉત્તર એ છે, કે છે તો એ બે પ્રકારના આત્માના ધર્મો જ; કિંતુ ક્રોધ, માન. મિથ્યાત્વ વગેરે ઔદયિક ધર્મો છે.ત્યારે ક્ષમા મૃદુતા,સમ્યક્ત્વ, વગેરે છે ક્ષાયોપશમિક ધર્મો. કર્મના ઉદયથી જે ગુણ, જે ધર્મ પ્રગટે તે ઔદયિક કહેવાય; અને કર્મોના ક્ષયોપશમથી જે પ્રગટે તે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કે ક્ષાયોપશમિક ગુણ કહેવાય. ક્રોધ અભિમાન વગેરે ધર્મો ક્રોધ મોહનીય કર્મ, માન મોહનીય કર્મ વગેરે કર્મના વિપાકોદયથી જન્મે છે, માટે તે ઔદયિક ધર્મ કહેવાય. ક્ષમા મૃદુતા વગેરે ધર્મો ક્રોધમાનાદિ મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રગટે છે, તેથી તે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કહેવાય. અબુધપણું એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી હોય છે; તેથી તે ઔદયિક ધર્મ કહેવાય. જ્ઞાન એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રગટે છે માટે તે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કહેવાય. આમ સામાન્ય રીતે (૧) જેટલા દુર્ગુણો છે. દા. ત. મિથ્યાત્વ, ગુસ્સો, અભિમાન, કપટ, કામ, હાસ્ય, શોક

વગેરે, તેમજ (૨) ગુણનો જે ઘાત છે દા ત અજ્ઞાન, નિદ્રા, દુર્બલતા, અ-લાભ વગેરે, તે બધા ઔદયિક ધર્મો છે ત્યારે જે સદ્ગુણો છે દા ત જ્ઞાન, દર્શન, સમ્યક્ત્વ, ક્ષમા, મૃદુતા વગેરે તે બધા ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કહેવાય

મૂળગુણરૂપ ધર્મ બે જાતના ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક — હવે આગળ વધીને જુઓ પૂર્વે સમ્યક્ત્વ, ક્ષમા-મૃદુતા વગેરે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કહ્યા, તેમા ભય એ છે કે જો તેના જે વિરોધી કર્મ-મિથ્યાત્વ મોહનીય, ક્રોધ મોહનીય વગેરે-તે વિપાકોદય પામે, તો એ સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો પાછા ચાલ્યા જાય પરંતુ જો સિલકમા રહેલા એ મિથ્યાત્વ મોહનીયાદિ કર્મનો સર્વથા નાશ કરી નાખ્યો હોય, તો પછી કદાપિ એનો ઉદય થવાનો ભય જ ન રહે આમ કર્મના સર્વથા નાશ પછી જે ગુણ પ્રગટે છે, તેને ક્ષાયિક ધર્મ કહેવાય છે ક્ષાયિક એટલે કર્મના ક્ષય થકી નીપજતો ગુણ કે ધર્મ એ નિપજાવવા માટે પ્રબળ પુરુષાર્થભર્યા સામર્થ્યયોગની જરૂર છે ઇચ્છાયોગ અને શાસ્ત્રયોગથી આ ક્ષમાદિ ક્ષાયિક ધર્મો પ્રગટાવવાનુ બની શકતુ નથી એ તો એક સામર્થ્યયોગની જ એવી તાકાત છે કે એ ઘાતી કર્મોની જડ ઉખેડી નાખે, અને ક્ષાયિક ધર્મ પ્રગટાવે

ક્ષાયોપશમિકમાથી ક્ષાયિકમા —હવે જ્યા ક્ષાયિક ધર્મો પ્રગટ્યા એટલે ક્ષાયોપશમિક ધર્મો નહિ રહેવાના કેમકે ક્ષાયોપશમિક ધર્મો કર્મના ક્ષયોપશમની અપેક્ષા રાખતા હતા પરંતુ હવે જ્યારે કર્મ જ નથી રહ્યા, તો કર્મનો ક્ષયોપશમ પણ ક્યાથી રહેવાનો? તે નહિ તો ક્ષાયોપશમિક ધર્મ પણ નથી રહ્યો ક્ષયોપશમમા કર્મનો પ્રદેશોદય કે મદ રસોદય હોય છે તેમજ સિલકમા કર્મની સત્તા હોય છે ત્યારે ક્ષાયિક વખતે તો કર્મનો સર્વથા નાશ થઈ જવાથી એ બેમાનુ કશુ રહેતુ નથી તેથી જ ક્ષાયોપશમિક ધર્મ પણ નથી રહેતા આથી એ આવ્યુ કે સામર્થ્યયોગના

છે. જેમ ઝાડ પર રહીને મોડી પાકવાની કેરી ત્યાંથી ખસીને ઘાસ વગેરેમાં દબાવાથી વહેલી પાકે છે, તેમ ઉદીરણાથી કર્મ વહેલું પાકી જાય છે. અપવર્તના કરણ કર્મોની બંધાયેલ સ્થિતિનો હ્રાસ કરે છે. આવી રીતે બાંધેલા કર્મમાં ફેરફાર થાય છે.

તો હવે જુઓ કે અપૂર્વકરણમાં એક કાર્ય સ્થિતિઘાતનું થાય છે. ત્યાં સ્થિતિના છેલ્લે કાળે પાકવાના કર્મને એ વર્તમાન કાળમાં બીજાની સાથે સાથે ઉદયમાં આવી જાય, એવાં કરવામાં આવે છે. એથી ઉપરની કાળસ્થિતિમાં કર્મ હવે રહ્યું નહિ, એટલે આ કર્મની સ્થિતિ એટલી ઘટી ગણાય. એનું નામ સ્થિતિઘાત. રસઘાતમાં અશુભ કર્મોના તીવ્ર રસના અમુક ખંડનો ઘાત કરી તે રસને મંદ બનાવવામાં આવે છે; જેથી હવે એ અશુભ કર્મ એના ઉદયમાં એટલું તીવ્ર વેદન નહિ કરાવે. આ સ્થિતિઘાત અને રસઘાત કરવા માટે યથાપ્રવૃત્તિ કરણ સમર્થ નથી. તે માટે તો અપૂર્વ-કરણ જોઈએ. અપૂર્વ એટલે સંસારમાં કદી નહિ જગાવેલ એવું કરણ. અર્થાત્ આત્માનો જબરદસ્ત આંતરિક ધર્મવીર્યોલ્લાસ પ્રગટવો જોઈએ. જીવનમાં ખરી વિશેષતા પણ એની છે, પણ પાપવીર્યોલ્લાસની નથી. એ તો અનંતા ભવો કરી. તેમ અપૂર્વ ઉન્નતિ અને સુખ પમાડનાર પણ ધર્મવીર્ય જ છે. માટે શક્ય દેખાય ત્યાં અને ત્યારે શુભ આત્મવીર્યોલ્લાસને, શુભ અધ્યવસાયોને, શુભ પવિત્ર વલણ અને લાગણીઓને જગાવતા, ટકાવતા, અને વધારતા ચાલો.

ગુણશ્રેણિમાં પ્રતિસમય અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ ચઢતા ક્રમે કર્મ દળિયાંની રચના કરવામાં આવે છે. સ્થિતિઘાત પામેલાં દળિયાંનીજ આ વાત છે. પરંતુ તે પ્રતિસમય અસંખ્યાતગુણ અસંખ્યાતગુણ ઉપરમાંથી આવીને નીચે ઠલવાય છે. તેનું નામ ગુણશ્રેણિ છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે હવે પ્રતિસમય અધિક અધિક પ્રમાણમાં કર્મ ભોગવાઇને ક્ષય પામી જાય છે. સ્થિતિઘાતમાં ઉપરની

લાંબી સ્થિતિનો નાશ થયો હતો આમા એ કર્મદળિયા અધિક અધિક પ્રમાણમા ગ્વાઈને નાશ પામે છે અપૂર્વકરણમા સમય પર સમયે આત્માની વિશુદ્ધ વધતી જતી હોવાથી એવુ બનવા પામે છે કે પૂર્વ સમય કરતા પછીના સમયમા ઉદય માટે અસખ્ય ગુણ કર્મદલિકની શ્રેણિ રચાઈ જાય

ગુણ સંક્રમમા, પૂર્વે જે સક્રમણની વાત કહી તે મુજબ જ પરતુ આમાય પૂર્વબદ્ધ થઈ સત્તામા રહેલ અશુભ કર્મદલિકનુ અસખ્યગુણ અસખ્યગુણ સક્રમણ બધાતી સજાતીય પુણ્ય પ્રકૃતિમા થયા કરે છે

અપૂર્વ સ્થિતિબન્ધમા —પૂર્વે અનાદિ અનત કાળમા અશુભ કર્મોનો કદી નહિ કરેલો એવો જે અલ્પ સ્થિતિબધ, તે અહીં કરે છે અહી પ્રશ્ન થાય કે અપૂર્વકરણના શુભ અધ્યવસાય વખતે શુભ કર્મનો બધ તો હોઈ શકે, પણ અશુભ કર્મ બધાય જ ક્યાથી, કે એની અલ્પ સ્થિતિનો બધ વિચારવો રહે ? આનો ઉત્તર એ છે કે પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ પ્રાય શુભ બધાય છે પરતુ જે ધ્રુવબધી પ્રકૃતિઓ છે, તે શુભ અને અશુભ તે તે ગુણઠાણા સુધી અવશ્ય બધાય છે, પછી ભલે ત્યા વિચારણા શુભ પ્રવર્તતી હોય આ શુભ અધ્યવસાયનો લાભ એ કે એ અશુભ પ્રકૃતિઓની કાળસ્થિતિ અલ્પ અને રસ મદ બધાય કેમકે એવો નિયમ છે કે રાગદ્વેષનો સક્લેશ જેમ વધારે, તેમ કર્મની બધાતી કાળસ્થિતિ મોટી હોય પણ અશુભ કર્મનો બધાતો રસ તીવ્ર હોય, અને શુભ કર્મનો બધાતો રસ મદ હોય એથી ઉલટુ, જેમ એ સક્લેશ ઓછો, એટલે કે વિશુદ્ધિ વધારે, તેમ કર્મની બધાતી કાળ સ્થિતિ નાની હોય અશુભ કર્મનો રસ મદ બધાય અને શુભ કર્મનો રસ તીવ્ર બધાય અહીં અપૂર્વકરણમા વિશુદ્ધિ અપૂર્વ છે, તેથી અશુભ કર્મની સ્થિતિ જે અલ્પ બધાવાની, તે પણ અપૂર્વ અલ્પ સ્થિતિબધ કહેવાશે કેમકે પૂર્વે કદી આટલી અલ્પ નહિ બાધેલી

ઉપશમ-ક્ષયોપશમ સમકિતનીપ્રક્રિયા : અંતરકરણ અને ત્રણ પુંજ:--આ રીતે આ પાંચ વાનાંવાળા અપૂર્વકરણથી ગ્રન્થિ ભેદાય છે. પછી સિદ્ધાંત મતે અનિવૃત્તિકરણદ્વારા કાં મિથ્યાત્વોદય વચ્ચે અંતરકરણ કરી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે; અગર તો મિથ્યાત્વના ત્રણ પુંજ કરી ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે. પહેલાં કરતાં બીજા માટે આત્માનાં પરિણામની વધારે નિર્મળતા જોઈએ છે. પહેલામાં ઉપશમ સમકિતના અંતર્મુહૂર્ત કાળ દરમિઆન જે મિથ્યાત્વદળિયાં ચાલુ ક્રમે ઉદયમાં આવવાનાં હતા, તેને એની પૂર્વના કાળમાં ખેંચી ઉદયમાં લાવી નાખવામાં આવે છે. તેથી હવે આ અંતર્મુહૂર્તનો કાળ મિથ્યાત્વોદય વિનાનો ખાલી પડે છે; અર્થાત્ આ અંતમુહૂર્ત પૂર્વે જે છેક છેલ્લા સવયે ભોગવાયું, અને આ અંતર્મુહૂત પછી જે પહેલા સમયે પાછું સિલિકનું મિથ્યાત્વ ઉદયમાં આવવા ડોકિયા કરી રહ્યું છે તે,-એમ બે મિથ્યાત્વોદયના સમયોની વચ્ચે અંતર્મુહૂર્ત કાળનું અંતર પડી ગયું; આ અંતરકરણ થયું. એ કાળમાં ઉપશમ સમકિત હોય છે. પછી એ અવસ્ય ચાલ્યું જાય છે. હવે જો અંતરકરણની પ્રક્રિયાને બદલે, અધિક વિશુદ્ધિથી મિથ્યાત્વના ત્રણ પુંજ કરવાની પ્રક્રિયા થાય, અર્થાત્ એમાં આત્માની સિલકે રહેલા મિથ્યાત્વન જથાનું સંશોધન અર્થાત્ શુદ્ધિકરણ કરી ત્રણ પુંજ-ત્રણ જથા કરવામાં આવે છે,-એક તદ્દન શુદ્ધ, બીજો અર્ધશુદ્ધ અને ત્રીજો તદ્દન અશુદ્ધ ત્રણે પુંજને અનુક્રમે સમકિત મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, અને મિથ્યાત્વ મોહનીય કહે છે. તે પછી આમાંના શુદ્ધ દળિયાનો ઉદય થતાં આત્મામાં એ ક્ષયોપશમ-સમકિત પ્રગટ કરે છે.

એમાં શુદ્ધ દળિયાંનો ઉદય હોવાથી આત્મામાં મિથ્યાભાવ નથી રહેતો. આ સિદ્ધાન્તમત છે કર્મગ્રન્થવાળાનો મત એવો છે કે પહેલવહેલું સમ્યક્ત્વ તો ઉપશમ કોટિનું જ થાય. ક્ષયોપશમ તો તે પછીથી ત્રણ પુંજના હિસાબે થાય.

સમ્યગ્દર્શનના લક્ષણ —આ રીતે જે સમ્યક્ત્વ અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ્યું, તે શું છે, એ ગ્રંથકાર મહર્ષિ પોતે જ ટીકાગ્રન્થમાં આ રીતે બતાવે છે, કે સમ્યગ્દર્શન એ આત્માનો પરિણામ છે અર્થાત્ આત્મા પોતે જ આ ગુણરૂપે પરિણમે છે એ ગુણનું સ્વરૂપ છે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન, અર્થાત્ તત્ત્વભૂત પદાર્થોની શ્રદ્ધા, અથવા પદાર્થોની તત્ત્વરૂપે એટલે કે યથાવસ્થિત રૂપે શ્રદ્ધા તે પદાર્થો ક્યા ? તો કે સર્વજ્ઞ પ્રભુએ ભાખેલા અને એમણે જે સ્વરૂપે કહ્યા, તે જ સ્વરૂપે સ્વીકારવા-માનવા, તે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સર્વજ્ઞ કેવલી ભગવાને જે જે તત્ત્વો કહ્યા છે તે જ બધા સાચા અને શંકા વિનાના છે તે બધાય સાચાજ અને નિ:શંક જ છે', એવી કોઈ પણ પ્રકારની દુન્યવી લાલચ વિનાની હૃદયની સચોટ શ્રદ્ધા તે તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન, તે સમ્યગ્દર્શન શાસ્ત્રે આના પાંચ લક્ષણ કહ્યા છે —શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકમ્પા અને આસ્તિક્યની પ્રગટ દશા આ લક્ષણો જેનામાં હોય, તેનામાં સમ્યક્ત્વ અવશ્ય હોય એ પાંચેય પશ્ચાનુપૂર્વીના ક્રમથી જન્મે છે અર્થાત્ પહેલા આસ્તિક્ય જન્મે, પછી અનુકમ્પા, પછી નિર્વેદ, સંવેગ અને પછી શમ પ્રગટે તે આ રીતે —સદ્ગુરુના ઉપદેશ વગેરેનું નિમિત્ત પામી 'જ્ઞાનાદિ ગુણવાળો આત્મા છે, એ નિત્ય છે, એ કર્મનો કર્તા છે, કર્મનો ભોક્તા છે, સંસારમાં રખડતો છે,' મોક્ષના ઉપાયો છે, એ ઉપાયો દ્વારા જીવ મોક્ષ પણ પામી શકનારો છે—આવી 'છે' ની અર્થાત્ અસ્તિત્વની શ્રદ્ધા તે અસ્તિત્વ એ પહેલું પ્રગટે પછી જીવોની સાચી દ્રવ્યદયા અને ભાવદયા પ્રગટે તે અનુકંપા જીવની કરુણ દશા કરનાર કારાગાર જેવા સંસાર પર ખેદ થાય, અરુચિ-કંટાળો જાગે, તે નિર્વેદ એ થાય એટલે એના પ્રતિપક્ષી મોક્ષ પર પ્રીતિ અને મોક્ષસાધક ધર્મનો રંગ પ્રગટે, તે સંવેગ આ થવાથી સંસારના બીજભૂત જે કષાયો, તેને ઘાત કરવામાં આવે તે શમ ત્યાં કષાયોના ઉકળાટની એવી શાંતિ કરે કે અપરાધી ઉપર પણ 'એનું ખરાબ થાઓ' એવું હૃદયમાં ન થાય

અર્થાત્ માનસિક ચિંતનાદિ અને કાયિક ક્રિયાઓ ખુદ જ્ઞાનમય છે, જ્ઞાનગર્ભિત છે, તત્ત્વજ્ઞાનની પરિણતિથી સર્વથા વ્યાપ્ત છે. આવું સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં નથી, તેથી તે જ્ઞાનયોગ નથી. આમ ચારિત્ર જ્ઞાનયોગ સ્વરૂપ હોવાથી સંસારથી વિરક્ત બનેલાને જ ચારિત્રનો અધિકારી ગણ્યો. એ વાત ચારિત્રની યોગ્યતા માટે દર્શાવેલ સોળ ગુણો પરથી નક્કી થાય છે.

દીક્ષાર્થીના સોળ ગુણઃ-પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય કોને માનવો ? એના ઉત્તરમાં કહે છે કે તેને માનવો કે જે (૧) આર્યદેશમાં જન્મ્યો હોય; તથા ૨-૩ વિશિષ્ટ કોટિની જ્ઞાતિ અને કુળે કરીને સહિત હોય. આર્ય દેશમાં જન્મ એ ગળથુથીમાં સારા સંસ્કારોની ભેટ આપે છે. વિશિષ્ટ જ્ઞાતિ અને વિશિષ્ટ કુળની ખાનદાની અકાર્ય કરતાં અટકાવે છે. નથીને ચારિત્ર લીધા પછી કદાચ મોહનો ઉદય જાગ્યો, તો કુળની ખાનદાનીની આત્મા પર શરમ પડશે, મનને એમ થશે કે 'આવા ઉંચા કુળમાં જન્મેલો હું, મારાથી અકાર્ય કે વ્રત ભંગ કેમ જ થાય ! નહિતર પછી મારામાં અને ઢેડાભંગીમાં ફરક શો ?' પછી સદ્વિચારમાં પાછો ફરી પ્રતિજ્ઞાને દૃઢપણે વળગી રહેશે. તેમ એ પણ લાભ છે કે વિશિષ્ટ જ્ઞાતિ અને કુળના હિસાબે એના લોહીમાં એવા અણુઓ હશે કે જે એને ઉત્તમ સાત્ત્વિક પુરુષાર્થ અને પ્રગતિ, કરવામાં ખૂબ જ પ્રેરક બનશે. +++++ (૩) વળી તે 'ક્ષીણપ્રાયકર્મ-મલ' હોવો જોઈએ. અર્થાત્ સર્વ કર્મમાં ભયંકર જે મોહનીય કર્મ તેમાંનું મિથ્યાત્વકર્મ તો ઉદયમાં હોય જ નહિ. ઉપરાંત, ચારિત્ર મોહનીય કર્મ ઘણું ઘણું નાશ પામી ગયું હોય. પૂછો કે ગુરુ આ શી રીતે જાણી શકે ? તો એની પછીનો પાંચમો ગુણ એનો ખુલાસો કરે છે. તે એ છે કે (૪) દીક્ષાર્થી એટલા જ માટે 'વિમળબુદ્ધિ' બનેલો હોય,

એની બુદ્ધિ હવે નિર્મળ બની ગઈ હોય અર્થાત્ આજસુધી નડતી અનેક પ્રકારની વાસનાઓ અને વિકારોના મળ હવે સાફ થઈ ગયા હોય આ વસ્તુ એના વર્તાવ અને ઉદ્ગાર પરથી તેમજ આગળ બતાવેલા ગુણો પરથી સમજી શકાય છે (૫) બુદ્ધિ નિર્મળ થવાના યોગે પાચમો ગુણ એ છે કે એને સસારની નિર્ગુણતાનુ, સસારની અપ્રકારિતાનુ ભાન હોય એને મનમા સચોટ ભાસે કે 'જે મનુષ્યપણુ મળવુ ઘણુ જ દુર્લભ છે, તે પાછુ અશુભ કરણીના યોગે ભાવિષ્યના અનેક જન્મમરણનુ નિમિત્ત બને છે, વળી એમા જે સપત્તિઓ જીવને અશુભ કરણી કરાવે છે તે વિજળીના જેવી ચપળ છે, ચચળ છે એનો અર્થ એ છે કે સંપત્તિ તો કદાચ આ જન્મમા જ અથવા આવતા જન્મ પૂર્વે તો અવશ્ય ચાલી જવાની, પરતુ એના અગે કરેલા પાપ માથે પડી જવાના ! અને અનેક જન્મમરણની જાળમા જીવને જકડવાના ! સપત્તિ ઉપરાત સસારમા જીવને જે ઇષ્ટ અનિષ્ટ રૂપરસ વગેરે વિષયો મળે છે, એ વિષવૃક્ષના ફલની જેમ ભયકર દુખને દેનારા બને છે ત્યારે સસારની વળી એક મોહિની કુટુબ-પરિવારનો સયોગ, તેનો વિયોગ અવશ્ય થાય છે, તેથી તેની ખાતર સેવેલા પાપનુ અને તેના પ્રત્યે કરેલા ગર્વાદિનુ ફળ ભોગવવાના અવસરે એમાનુ કોઇ સગુ એ દુખમા ભાગ પડાવવા કે બચાવવા આવતુ નથી કેવો નિર્ગુણ અને નિસ્સાર આ સસાર ! એમા આયુષ્ય કર્મના દળિયા પ્રત્યેક ક્ષણે ભોગવાઈ ભોગવાઈને નાશ પામતા જાય છે આયુનો નાશ એટલે મૃત્યુ, અર્થાત્ પ્રત્યેક ક્ષણે મૃત્યુ થાય છે એમ કરતા અતે મહામૃત્યુ પામી અહીંથી નવો જન્મ લેવા ચાલી જવુ પડે છે ત્યા અહીંના કરેલા હિંસાદિ પાપોનો, મોહનો અને રાગદ્વેષનો દારુણ વિપાક અર્થાત્ ભયંકર નતીજો પીડે છે, વિકરાળ દુખોનુ પરિણામ અનુભવવુ પડે છે આવી રીતે સસારની સારરહિતતાનુ ભાન દીક્ષાર્થીને હોવુ જોઈએ.

(૬) તેથી જ એવા સંસાર પ્રત્યે એને વિરાગ હોય, અણગમો હોય: સંસાર પર લેશમાત્ર આસ્થા એને ન હોય; ઉલટું એવો અણવિશ્વાસ હોય કે-'રખેને આમાં ઠગાઈ-ફસાઈને એમજ ન મરું!' સંસારનો એને ભારે કંટાળો હોય-xxxxx-(૭) સાતમો ગુણ એ છે કે સંસારના મૂળભૂત જે કષાયો, તે એના પાતળા પડી ગયા હોય. કેમકે ક્રોધાદિ કષાયો જો દુર્બલ ન થયા હોય તો તો ચારિત્રી બન્યા પછી ચારિત્રમાં પાછો એ એક નવો સંસાર સર્જવાનો !xxxxx—(૮) આઠમા ગુણમાં દીક્ષાર્થીના જીવનમાં હાસ્યાદિ ન હોવા જોઈએ, અથવા નહીંવત્ ક્વચિત્ બનનાર હોય તો તે અવ્યક્ત જેવા હોય. હાસ્યાદિ એટલે હાસ્ય-કુતુહલ, શોક- વિલાપ, હર્ષ-ઉદ્વેગ, ભય-જુગુપ્સા, કામ-ચેષ્ટા વગેરે. આ દોષો જો મોજુદ હોય, તો સમજવું પડે કે એનામાં હજી હાસ્યના હિસાબે છીછરાપણું અને તુચ્છતા છે, ગંભીરતા નથી; શોકના હિસાબે પુદ્ગલાસક્તિ છે, વિરાગ નથી; ભયના હિસાબે નિ:સત્ત્વતા છે. જુગુપ્સાના હિસાબે કાં અહંભાવ કે કાં જડસંગિતા છે. કામના હિસાબે વેદનો ઉદય છે. હર્ષ-ઉદ્વેગના હિસાબે જડના મૂલ્યાંકન અને જડની પરાધીનતા છે, ચેતનના નહિ. આ બધું ચારિત્રમાં બાધક છે.-xxxxx-(૯) વળી દીક્ષાર્થી કૃતજ્ઞ હોવો જોઈએ. કેમકે જો કૃતજ્ઞ એટલે પોતાના ઉપર કોઇએ કરેલા ઉપકારને જાણનારો અને કદર કરનારો નહિ હોય, તો દીક્ષા અને જ્ઞાનશિક્ષા જેવા અતિમહાન ઉપકારને લીધા પછી પણ કદાચિત્ સ્વાર્થાંધ બની એ ઉપકારને ભૂલશે. તેથી ઉપકારી ગુરુ વગેરેનો ઉપરથી સામનો કરશે.-xxxx-(૧૦) દસમા નંબરમાં એ વિનીત હોવો જોઇએ. વિનય એ ધર્મનું મૂળ છે, એની તો ચારિત્રમાં ડગલે ને પગલે જરૂર રહે છે. ચારિત્ર પ્રત્યેના વિનયના યોગે સમિતિ-ગુપ્તિ બરાબર પાળશે; ક્રિયાશુદ્ધ કરશે.xx-(૧૧) પૂર્વે પણ એ રાજા, મંત્રી અને શહેરીજનોને સારો માન્ય હોવો જોઇએ. આ જોવાનું એટલા માટે જરૂરી છે કે જો આ દીક્ષાર્થી એ બધાને માન્ય નહિ, પણ વિરુદ્ધ હોય, તો એ

વિરોધની પાછળ કારણભૂત આની ખામી હોવી જોઇએ આપણા અનુચિત વર્તાવ વિના લોકને આપણા પ્રત્યે વિરોધ-અરુચિ શા માટે થાય ? અને જીવનમા જો એવી અયોગ્ય કાર્યવાહી હોય ને દીક્ષા લે, તો કદાચ રાજા વગેરે રુઠે, લોક વધુ નિન્દે, અને પછી પણ દીક્ષિત બીજુ કાઈ અનુચિત કરી બેસવાનો સંભવ રહે -xxxx-(૧૨) મુમુક્ષુ આત્મા દ્રોહકારી ન હોવો જોઇએ, વિશ્વાસઘાતી ન જોઈએ નહિતર સાધુઓને અને શાસનને મહા નુકશાન કરી બેસે, જેમ વિનેયરત્ન (૧૩) દીક્ષાર્થી અખંડિત અગોપાગવાળો જોઇએ લુલોલગડો દીક્ષિત થયો હોય તો લોક કહે 'જોયુ ? આ ધર્મમા આવા લુલીયા જમાલીયા એ ધર્મગુરુ !' એમ કહી નિંદા કરે-xxxxx (૧૪-૧૫-૧૬) છેલ્લા ત્રણ ગુણમાં, દીક્ષાર્થી આત્મા શ્રાદ્ધ એટલે કે અખૂટ ધર્મશ્રદ્ધાવાળો જોઇએ, નહિતર પોતાની જ શ્રદ્ધાના અભાવે બીજાનેય અશ્રદ્ધાળુ કરશે, તેમ પોતાને ચારિત્રધર્મ પરિણમશે નહિ વળી તે સ્થિર જોઇએ, એટલે કે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાઓ અને ઉત્તમ કઠ્ઠ માર્ગને વહન કરવાની આડે ઉભા થતા વિઘ્નોનો સામનો કરી સ્વવ્રતો અને સન્માર્ગમા નિશ્ચલ રહેનારો જોઈએ નહિતર વ્રતભગ કે સાધુતાનો ત્યાગ કરી બેસે છેલ્લે દીક્ષાર્થી સમુપસપન્ન જોઇએ અર્થાત્ ગુરુને સારી રીતે શરણે આવેલો જોઇએ, આત્માનુ અર્પણ કરનારો જોઇએ ગુરુને કહે કે "હવે આપ મારી આખ, આપ મારૂ મન, આપ મારૂ હૃદય આપનો આદેશ અને આપની ઇચ્છા એજ મારૂ જીવન એને જ મારી આખ જુએ, એજ મન વિચારે, એજ હૃદયસદેહુ" આ જો ન હોય તો દીક્ષા લીધા પછી વાસ્તવિક ગુરુનિશ્રા એ નહિ સેવી શકે, ગુરુને પરતત્ર નહિ રહી શકે, ગુરુ પાસેથી મેળવવા યોગ્ય હિતશિક્ષા-જ્ઞાનાભ્યાસ વગેરે નહિ મેળવી શકે

૧૬ ગુણોના ઉપસહાર - શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ આ સોળ ગુણો દર્શાવીને લખે છે કે જે આ ગુણોથી યુક્ત નહિ હોય એ 'જ્ઞાનયોગ'ને આરાધવાનો નહિ, ત્યારે જે આ ગુણોથી સપન્ન છે, એ ઉત્તમ

જીવ તો જ્ઞાનયોગને ન આરાધે, એવું બનવાનું નહિ. સોળ ગુણોજ એવી કોટિના છે કે એને 'મોહયોગ' સાથે મેળ જામેજ નહિ, તેમ 'જ્ઞાનયોગ' વિના રહી શકે નહિ. બીજી રીતે જોઇએ તો મોહયોગને આ ગુણો સાથે મેળ ન જામે, ત્યારે જ્ઞાનયોગને આ ગુણો સિવાય ચાલે નહિ. આનો અર્થ એ છે કે તમારે ગૃહસ્થપણામાં પણ અંશેય જ્ઞાનયોગનું જીવન જીવવું હોય તો અંશે પણ આ ગુણોનો અભ્યાસ કેળવો. એ અભ્યાસ ઉંચો વધી જતાં પૂર્ણ જ્ઞાનયોગનું જીવન અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે. સોળ ગુણો એ તો વિમાન છે. એમાં આરૂઢ થયા એટલે તો જ્ઞાનયોગના ગગનવિહારને મોજથી આદરવાનું ! આપણી વાત એ હતી કે ધર્મસંન્યાસ ગૌણપણે તો દીક્ષા લેતી વખતેય આવે છે, કેમકે ત્યાં પ્રવૃત્તિધર્મનો ત્યાગ કરી જ્ઞાનયોગનું નિવૃત્તિજીવન સ્વીકારવામાં આવે છે. પરંતુ તાત્ત્વિકપણે સર્વે ક્ષાયોપશમિક ધર્મોના ત્યાગ રૂપી ધર્મસંન્યાસ દ્વિતીય અપૂર્વકરણે પ્રાપ્ત થાય છે.

અહીં અપૂર્વકરણ સામર્થ્યયોગ, વગેરેની જે વાતો કહી તેને અંગે સમર્થ શાસ્ત્રકાર લખે છે કે આ બધી વાતોને કહેનાર આગમ છે; અને આગમ એ જેનું તેનું વચન નથી, કિન્તુ સર્વજ્ઞ ભગવાનનું વચન છે, સર્વજ્ઞ પ્રભુની દેશના છે. માટે એ આગમ સત્યાર્થ છે, ભૂતાર્થ છે, નિરુપિતાર્થ છે; અર્થાત્ બરાબર તપાસેલા, એટલે કે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી પરીક્ષેલા પદાર્થને કહેનારૂં છે, સાક્ષાત્ નિહાળેલી વસ્તુને ઉપદેશનારૂ છે, કિન્તુ વગર પરખેલા અને વગર દેખેલા પદાર્થને જણાવનારૂં નથી. તેથી આગમે કહેલા સામર્થ્યયોગ વગેરે પદાર્થો તદ્દન સાચા છે. માટેજ તે પરમશ્રદ્ધેય અને પરમ આદરણીય છે

સામર્થ્યયોગનું બીજું સ્વરૂપ 'યોગસંન્યાસ':—ધર્મસંન્યાસ કરાવનાર બીજું અપૂર્વકરણ જોઇ આવ્યા. એ સામર્થ્યયોગના ઉત્તમ કાર્ય માટે બને છે. સામર્થ્યયોગની કોટિના ધર્મયોગ માટે વિશિષ્ટ કોટિનો શ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ જરૂરી છે. એ પુરુષાર્થ શાસ્ત્રગમ્ય નથી,

અનુભવગમ્ય છે એનુ કાર્ય અપૂર્વકરણદ્વારા ક્ષાયોપશમિક ધર્મો ત્યજાવી, અર્થાત્ ધર્મસન્યાસ નામના સામર્થ્યયોગને મધાવી, ક્ષાયિક ધર્મો પમાડવાનુ છે એથી આત્મા અનત અક્ષય જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર અને વીર્યાદિલબ્ધિ પામે છે એટલે હવે વીતરાગ સર્વજ્ઞ બને છે પરતુ ત્યાજ મોક્ષ નથી થઈ જતો, અર્થાત ત્યાજ સર્વેય કર્મનો અત નથી થઈ જતો હજી ચાર અઘાતી કર્મનો નાશ કરવો બાકી રહે છે તેથી પહેલા તો તેરમે ગુણઠાણે એનો લગભગ બધા ભોગવટો કર્યા બાદ છેવટનો એનો અલ્પ અશ ભોગવી નાશ કરવા માટે ચૌદમુ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવુ પડે છે એ માટે તેરમા ગુણઠાણાને અતે શૈલેશીકરણ માટે યત્ન કરાય છે એ શૈલેશીકરણ સામર્થ્યયોગના અનન્યપુરુષાર્થથી બની શકે છે આ શૈલેશીકરણ માટે જે યોગસન્યાસ કરવામા આવે છે, તે દ્વિતીય સામર્થ્યયોગ છે પહેલો ધર્મસન્યાસ નામે સામર્થ્યયોગ, અને આ બીજો યોગસન્યાસ નામે સામર્થ્યયોગ કહેવામા આવ્યો પહેલા ધર્મસન્યાસમા મુખ્ય હેતુભૂત શુક્લ ધ્યાનના પહેલા બે પાયાનુ ચિંતન હોય છે, અને યોગસન્યાસમા કારણ તરીકે એનાજ છેલ્લા બે પાયાનુ આલબન હોય છે

<u>એક ખાસ ખુલાસો</u> —અહી આપણે પૂર્વે વિવેચન કરતા ધર્મસન્યાસ-યોગસન્યાસને સામર્થ્યયોગના બે કાર્ય તરીકે વર્ણવ્યા હતા, તે એ હિસાબે કે સામર્થ્યયોગ એક જબરજસ્ત આત્મપુરુષાર્થ છે, અને તેના પરિણામે આ બે સન્યાસ નીપજે છે પરન્તુ 'સામર્થ્ય યોગ' ખરી રીતે માત્ર વિશિષ્ટ વીર્યોલ્લાસ નથી, કિન્તુ એ વીર્યોલ્લાસથી થતી જે ધર્મસન્યાસાદિરૂપ પ્રવૃત્તિ, તે છે—જેમકે, <u>'ઈચ્છાયોગ'</u> એ માત્ર ધર્મપ્રવૃત્તિની ઈચ્છા નથી, પરતુ એ ઈચ્છાથી થતી ધર્મપ્રવૃત્તિ છે એમ સામર્થ્યયોગ પણ આત્માના અપૂર્વ સામર્થ્યથી થતી પ્રવૃત્તિ છે માટે જ શાસ્ત્રકાર મહાપુરુષે ઠીક જ સામર્થ્યયોગ બે ભાગમા વહેચી કહ્યુ કે એક સામર્થ્યયોગ ધર્મસન્યાસ નામનો, અને બીજો સામર્થ્યયોગ યોગસન્યાસ નામનો

ધર્મયોગના ત્રણ વિભાગ પાડ્યા હોવાથી સામર્થ્યયોગને ધર્મયોગ તરીકે બતાવવો જોઈએ, પણ નહિ કે માત્ર વીર્યોલ્લાસ તરીકે.

આયોજ્યકરણ ઉપર બીજો સામર્થ્યયોગ:— આમાં બીજો જે યોગસંન્યાસ, તે ક્યારે થાય, એનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે જેમ દ્વિતીય અપૂર્વકરણ ઉપર ધર્મસંન્યાસ થાય છે, તેમ આયોજ્યકરણ ઉપર યોગસન્યાસ થાય છે. આયોજ્યકરણમાં-'આ' એટલે કેવળજ્ઞાન વડે અચિંત્ય વીર્યશાલિતા હોવાને લીધે.-'યોજ્ય' એટલે તત્કાલ અઘાતી કર્મને ખપાવવાના હિસાબે તેવી અવસ્થાનો.-'કરણ' એટલે પ્રયત્ન-એવો અર્થ થાય. આખાનો અર્થ એ થયો કે કેવળજ્ઞાન અને અનંતવીર્યના પ્રભાવે બાકીના ચાર અઘાતી કર્મો (ભવોપગ્રાહી= સંસારમાં પકડી રાખનાર કર્મો) ને ખપાવવા માટે જરૂરી એવી જે આત્માની અવસ્થા, તે કરનારો પ્રયત્ન તે આયોજ્યકરણ કહેવાય છે. આ પ્રયત્ન, આ વીર્યોલ્લાસ આત્માની શૈલેશી અવસ્થાને જન્મ આપવા પૂર્વે યોગસન્યાસ નામનો સામર્થ્યયોગ નિપજાવે છે.

શૈલેશીકરણ અને યોગસંન્યાસનું સ્વરૂપ:—અહીં જે શૈલેશી અવસ્થા કહેવામાં આવી તે સાર્થક છે, અર્થાત્ શૈલેશી શબ્દના અર્થને અનુસરનારી છે. શૈલ એટલે પર્વત, શૈલનો ઈશ તે મેરુ-પર્વત. એ અચલ, મહાસ્થિર અને નક્કર ગણાય છે. અહીં પણ આત્માની અવસ્થા મેરુ જેવી કરવામાં આવે છે. જેમ મેરુના પાષાણના ઝીણામાં ઝીણા પ્રદેશો બધા જ્યાં છે ત્યાં જ રહે છે, જરાય હાલતા ચાલતા નથી, તેમ આત્માના અરૂપી પ્રદેશો આ અવસ્થામાં સ્થિર અચલ કરી દેવામાં આવે છે; અર્થાત્ હવે ઉપરના પ્રદેશો નીચે, નીચેના ઉપર એમ ચલવિચલ નથી થવા દેવામાં આવતા. શૈલેશી પૂર્વે આત્મામાં મનોયોગ, વચનયોગ, કે કાયયોગનું પ્રવર્તન હતું. તેથી આત્મપ્રદેશો ચલવિચલ હતા. અલબત એક પણ પ્રદેશ આત્માથી છૂટો નહોતો

પડતો, છતા પણ ઉકળતા પાણીના પ્રદેશોની જેમ અદર અદર હીલ-ચાલ ચાલુ હતી હવે કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ પોતાની અચિંત્ય શક્તિથી આત્મપ્રદેશોને શૈલેશની જેમ નિશ્ચલ કરી દે છે તેથીજ પૂર્વે જ્યા શરીરના પોલાણના ભાગમા આત્મપ્રદેશ નહોતા, ત્યા પણ આત્મ-પ્રદેશો પુરાઈ જાય છે, અને માટેજ આત્માની અવગાહના (આકાશમા રહેવાની સ્થિતિ) શરીર કરતા ⅔ બની જાય છે અહીં શૈલેશી કરણમા અર્થાત્ શૈલેશ જેવી અવસ્થા કરવાની પ્રક્રિયામા મન-વચન-કાયાના યોગોનુ સદતર રુધન કરવામા આવે છે એમા સ્થૂલ કાયયોગથી સ્થૂલ મનયોગ-વચનયોગનુ રુધન, પછી સૂક્ષ્મ કાય યોગથી સ્થૂલ કાયયોગ સૂક્ષ્મ મનયોગ-સૂક્ષ્મ-વચનયોગ રુધાતા અતે એ અતિમ સૂક્ષ્મ કાયયોગ પણ રુધાઈ જાય છે આ યોગોનુ સદતર રુધન કરવુ એ યોગનિરોધ કહેવાય છે, એજ યોગસન્યાસ કહેવાય છે આ કરવુ એ યોગસાધનાની પરાકાષ્ઠા છે યમ નિયમથી માડીને ધ્યાન, સમાધિ સુધીની યોગ સાધના, કે અદ્વેષ જિજ્ઞાસાથી પ્રારભી તત્ત્વ-પ્રતિપત્તિ-સમાપત્તિ સુધીની યોગ સાધના, હતી તો મહાન, અને ઉત્તરોત્તર ઊચી ઊચી કોટિની, પરતુ એનામા મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિ સદતર અટકાવવાનુ જોમ નહોતુ અને એ ન થાય ત્યા સુધી આત્મા પર જડ કર્મપુદ્ગલનો બધ ચાલુ રહે છે ત્યારે આયોજ્યકરણ હવે એવુ જોમ આપે છે કે જેથી તદ્દનજ યોગનિરોધ, યોગસન્યાસ થાય છે તે પછી લેશમાત્ર નવીન કર્મબધ થતો નથી, અને સિલકમા રહેલા સર્વ કર્મનો નાશ પાચ હ્રસ્વાક્ષરના ઉચ્ચારણ જેટલા કાળમા જ થઈ જવાથી તુર્ત મોક્ષ નીપજે છે આમ યોગસન્યાસ એજ જીવને તુર્ત મોક્ષ સાથે યોજી આપે છે-યોગ કરવી આપે છે માટે અયોગ એ સર્વશ્રેષ્ઠ યોગ છે

અહીં યોગસન્યાસ અને સર્વશ્રેષ્ઠ યોગ-બનેમા યોગ શબ્દ છે, પરતુ અર્થ બનેના જુદા છે યોગસન્યાસમા યોગ શબ્દથી મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ કરાવનાર આત્મવ્યાપાર લેવાનો છે

ત્યારે સર્વ શ્રેષ્ઠ યોગમાં યોગ શબ્દથી યોગસાધના લેવાની છે. યોગસાધના એટલે મોક્ષ સાથે જીવનો યોગ કરાવી આપનારી સાધના. એ પેલી મન-વચન-કાયયોગના નિરોધની ક્રિયામાં પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે. હવે આગળ કંઈ કરવાનું રહેતું નથી. હવે તો સહજ રીતે કર્મક્ષય અને આત્માનુ ઊર્ધ્વગમન થઈ જાય છે. એમાં કાંઈ પુરુષાર્થ-પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી. મોક્ષ પામવા માટે છેલ્લામાં છેલ્લો પુરુષાર્થ કે સાધના કરવાની હોય તે આ યોગનિરોધની-યોગસંન્યાસની છે. માટેજ એ સર્વ શ્રેષ્ઠ યોગ છે. એ પછીનો કર્મક્ષય તો સહજભાવે, અર્થાત્ કર્મની સ્થિતિ પાકી ગઈ હોવાથી એના સ્વભાવે, (નહિ કે આત્માના પ્રયત્નથી) કર્મ ઉદયમાં આવી ક્ષીણ થતાં થઈ જાય છે. તેમજ આત્માનું ઊંચે સિદ્ધશિલા પર જવાનું પણ સહજભાવે બને છે. આજ સુધી પાણીમાં નીચે રહેલા માટીના લેપથી લેપાયેલા તુંબડાની જેમ આત્મા કર્મના લેપથી નીચે સંસારમાં હતો. હવે લેપ છૂટી જવાથી હલકા બનેલા તુંબડાની જેમ આત્મા સહજભાવે ઊંચે જઈ ઉપરની છેલ્લી લોકસપાટીને અડીને રહે છે. આગળ અલોકમાં નહિ જવાનું કારણ એ છે કે ત્યાં ગમનમાં સહાયક તત્ત્વ ધર્માસ્તિકાય નથી.

આમ યોગસંન્યાસે યોગસાધના પુરી થઈ. યોગસામર્થ્ય એ યોગની છેલ્લી કોટિની સાધના છે, માટે એને દ્વિતીય સામર્થ્યયોગ કહ્યો. વાત શાના ઉપર ચાલતી હતી? યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામનો ઉત્તમ ગ્રન્થ લખતી વખતે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિએ મંગળમાં પરમાત્માને ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કર્યો હતો. ત્યાં પ્રસંગ પામીને એઓશ્રીએજ બતાવ્યું હતું કે પરમાત્માને નમસ્કાર એ એક ધર્મયોગ છે. ધર્મયોગ ત્રણ પ્રકારે હોય છે, શાસ્ત્રયોગ ઇચ્છાયોગ, અને સામર્થ્યયોગ. 'ઇક્કોવિ નમુક્કારો...તારેઇ' એ સામર્થ્યયોગનો નમસ્કાર છે. એ કેવળજ્ઞાન પામવાની નજીક પૂર્વે આવે. ત્યાં ધર્મસંન્યાસ થાય. પછી મોક્ષ પૂર્વે યોગસંન્યાસ થાય.

ઇચ્છાયોગ-શાસ્ત્રયોગ-સામર્થ્યયોગનું વિવેચન પુરૂં થાય છે હવે ગ્રંથકાર મહર્ષિ સૂરિપુરંદર શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા યોગની આઠ દૃષ્ટિનું વર્ણન શરૂ કરે છે તે વર્ણન આ ઇચ્છાયોગાદિ ત્રિવિધયોગના વર્ણનથી સ્વતંત્ર છે, જુદુ છે

એમા પહેલા 'મિત્રા-તારા-બલા-દીપ્રા-સ્થિરા-કાન્તા-પ્રભા-પરા' એ પ્રમાણે આઠ નામ આપી, એની સામાન્ય ઓળખ, યોગ દૃષ્ટિમા જરૂરી અનાદિની સંજ્ઞાઓના ત્યાગ તથા દૃષ્ટિ સાથે ક્રમસર પ્રાપ્ત થતા

(૧) યોગના આઠ અંગ-યમ-નિયમ-આસન-પ્રાણાયમ-પ્રત્યાહાર-ધારણા-ધ્યાન સમાધિ, તથા

(૨) આઠ ગુણ-અદ્વેષ-જિજ્ઞાસા-શુશ્રૂષા-શ્રવણ-બોધ મિમાંસા-પ્રતિપત્તિ-પ્રવૃત્તિ, તેમજ

(૩) ક્રમસર ત્યજાતા આઠદોષ-ખેદ ઉદ્વેગ-ક્ષેપ-ઉત્થાન-ભ્રાન્તિ-અન્યમુદ્-રોગ-આસંગ, વગેરે કેવું વર્ણવે છે તે અવસરે.

(યોગદૃષ્ટિ-સમુચ્ચયની પીઠિકા
પરના વ્યાખ્યાન સમાપ્ત.)

☆

પ્રકાશક — [illegible] જૈન [illegible] મંત્રી [illegible]
[illegible], મુંબઈ ૪

મુદ્રક — [illegible]

[અનુસંધાન અનુક્રમણિકા પાના ૬થી ચાલુ]